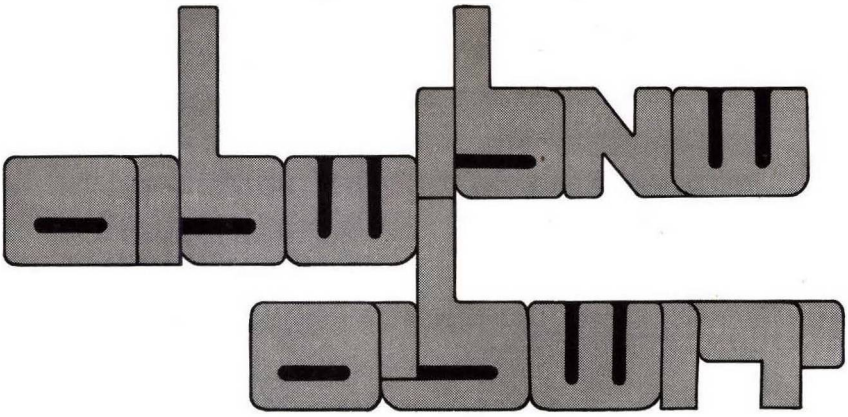

שאלת שלום

תיאור מקורי על החיים והמקומות הקדושים בירושלים
לפני מאה שנה

מ א ת

הגאון רבי משה נחמיה כהניו זצ"ל

ראש הישיבה הראשון בא"י אחרי התחדשות הישוב האשכנזי

בצירוף אלבום ענק של מאות תמונות וציורים מן האתרים המוזכרים בספר
ומן ההווי בירושלים של אז ועד לימינו

ובתוספות מבוא על מעמדו ופעליו של המחבר בעיר הקודש

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2025

ההדיר וכינס

מנחם גץ

הוצאת

„הגנזך החרדי"

עיה"ק **ירושלים** תשל"ט

הוצאת הגנזך החרדי
מודה בזה למחלקת כתבי היד שבספריה הלאומית בראשותו של מכובדנו הד״ר נדב, על שהואילו בטובם להשתמש במכמניה וגנזיה בעיקר מתוך אוסף שבדרון ואוסף קד״ש לשם פרסום בספרנו זה. כ״כ יעמדו על הברכה ידידינו הנכבדים ה״ה החכם רב הכשרון רבי יעקב פרנק הי״ו ומשנהו רבי אברהם זלצמן הי״ו והר׳ ישעי׳ רבינוביץ הי״ו. יתברכו כולם ממעון הברכות.

מהדורות הספר:

אודיסה תרכ״ז

ירושלים תרכ״ח

ירושלים תרל״ח

ירושלים תשכ״ט

ירושלים תשל״ט

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2025

© PRINTED IN ISRAEL, 1979 כל הזכויות שמורות

שאלו שלום ירושלים
מהדורה מחודשת

בתוכן:

תולדות המחבר וספרו ..... 39 - 5
אגרות ומכתבים..... 60 - 40
הסכם ללימוד תורה ושותפות מהמחבר.. 61 - 60
מהסכמותיו למחברים שונים ..... 63 - 62
הצוואה שפתי ישנים ..... 72 - 64
שאלו שלום ירושלים ..... 275 - 73
מאמר בשבחה של עיר הקודש ..... 296 - 282

נ ר

ז כ ר ו ן

לעילוי נשמתו של איש ירושלים

ומסור באונו ובהונו

למוסדות התורה והחסד שבה

עו"ד ר' **דניאל ינובסקי** ז"ל

נפטר ביום י"ב כסלו תשל"ח

ת. נ. צ. ב. ה.

הונצח ע"י משפחתו

מעמדו ופעלו של הגה"ק רבי משה נחמיה כהנוב מחסלאויץ זצ"ל בירושלים וספרו „שאלו שלום ירושלים"

„...וגדר שמתי לבל אכתוב מפי השמועה
כי אם הנודע לי ברור בלי שום ספק"
(מדברי המחבר בספרנו עמוד ק"ד)

על בני עליה שמועטין כמותם. נמנה רבי משה נחמיה כל שנותיו, עודנו בנעוריו קשרו לו גדולי ישראל זרי תהלה, וכאשר גדל לאילן רב פארות ולוקח כבוד אחר כבוד לכהן פאר, ולהורות את דבר ה' בקהלות ישראל מפוארות יצא שמו כענק רוח, וכאחד מגדולי הזמן שבצילו יסוככו רבים [1].

בחסלאויץ, העיר שאוירה נזדכך בהד קול התורה שלא נדם בה יומם ולילה, ואשר איכלסה את אחת הקהלות המפוארות ביותר בליטא [2], היתה תחנתו האחרונה בחוץ־לארץ, ומשם עלה לארץ־ישראל משאת נפשו. יכול היה רבי משה נחמיה להמשיך לשבת בתוך הגולה כשתורה וגדולה מתאחדים על שולחנו, אלא שנפשו ערגה לארץ־הקודש, וכאשר אחרי שש עשרה שנה של

1 ראה הסכמותיהם של גדולי הדור ביניהם הגאונים ר' דובעריש מייזליש מווארשא, ור' אליעזר משה הורביץ מפינסק, לספרו „נתיבות השלום".

2 בהקדמה לספרו „נתיבות השלום" מפאר רמ"נ את קהילה זו וכותב: „כן גם פה ק"ק חאסלאוויטש מושבי עשרה שנים בשלום ושלוה ב"ה וכל מחסורי עליהם, גם תהילה לאל גומר עלינו אשר היה עמדי לקבוע פה ישיבה זה כשמונה שנים וכל נכבדי העיר תמכו בימיני, והתנדבו בכלל להחזיק בעץ החיים, מפתם יאכלו וכו' באין מחסור ת"ל".

רבנות מפוארת החליט לשזר את נמי נפשו שנמשכו מחסלאויץ לארץ־ישראל, לא חשב כלל על טלטול הדרך, ויסורי הנפש, שארץ־ישראל נקנית בהם. יסורים אלה שהוא הגדירם אחר כך שלא באו רק לזכך את נשמותיהם של בני ארץ ישראל, אלא גם כמכפרים על עונות יהודי חוץ־לארץ[3], קיבל עליו באהבה, ובשלהי שנת תרכ"ג יצא לנסיעתו שארכה ששה חדשים, והיתה רצופה טלטולים ותלאות.

עודו בדרך, כשהוא מתאר במחשבתו את ישיבתו בירושלים, כבתוך עוגה של קדושה וטהרה באין מפריע, התווה לו את סדר התנהגותו בירושלים — אשר בסעיפה הראשון קיבל על עצמו שלא להתבלט, ולהכניע את כל עצמיותו לפני גדולי ירושלים. הוא בעצמו נתן פורקן למחשבתו זו בהסכמתו לספר „נברשת"[4] להרה"ג חייא דוד שפיצר, בה כתב: „מאז באתי אל הקודש גדרתי עצמי בכמה דברים, ובהם לבלתי תת הסכמה לשוב חיבור, כי אין ליקח לעצמי עטרת זו במקום גדולי ישראל בירושלים עיר הקודש". ואמנם רבי משה נחמיה עמד לקיים זאת גם בפועל, אלא שלא כן גדולי ירושלים ששמעו את שמעו מרחוק, והכירו מיד בטיבו, הללו ראו בו ארי שעלה מבבל, וכוכב מזהיר שדרך בשמי ירושלים, ומשום כך החליטו שלא לוותר עליו בשום אופן.

כשנתיים בלבד לעלייתו הכריחוהו גדולי ירושלים בראשות הגאון רבי שמואל סאלנט, לקבל עליו את עטרת תפארת „ראש־הישיבה" בישיבה הגדולה „עץ חיים", — הישיבה המורחבת הראשונה בירושלים, ובכך הוא נעשה

3 ראה להלן בספרנו עמוד ס"ב.

4 נדפס בירושלים בשנת תרנ"ח.

לראש־הישיבה הראשון בירושלים, ואבי ראשי הישיבות הבאים אחריו. ובירושלים של הימים ההם, שהיתה מלאה כרימון בגאוני תורה, וצדיקי עליון, כבר מראשית ההתישבות האשכנזית, לא היתה בבחירתו של רבי משה נחמיה שכמעט ועדיין לא נשתרש בארץ, למשרה רמה זו, תופעה מקרית או דבר שבשגרה.

וגם הוא כאשר נוכח שמן השמים אין מסכימים עמו שיסתגר בד' אמותיו, קיבל עליו את הדין, ומני אז החל מוסר חילו לאורייתא עד שנעשה לאחד הראשים והראשונים בירושלים לכל דבר שבקדושה, ומיד גם התחיל ממשיך כאן את תפקידו בו ראה צוו חייו — להרביץ תורה לנוער ולאברכים במסירות, ויחד עם זאת התחיל גם מחבר ומפרסם קונטרסים ב„הלכות התלויות בארץ" — תרומות ומעשרות — שביעית חלה וכלאים, והלכות הפלגה בספינה בשבת, כדי לזכות את הרבים העולים מהתם לחכא, ואינם מכירים בטובי הלכות אלה, כלשונו: „אשר שמעתי וראיתי בעיני כמה דברים שנכשלים בזה הם... לזאת הבאתי כל פרטי דינים אלו בקונטרס הלזה, חרבה, ועל פי הרוב מחסרון ידיעה, כי ישראל קדושים אשר בנקל להיות בקי ביום או יומיים, וגם ליקח אותו בכנפי כסותו אף בהיותו על הספינה "[5].

ובד בבד עם מה שהמריץ על עשית הטוב, גם השתלב מהרה עם גדולי ירושלים שהזהירו על סור מרע, ועמדו על משמר הדת, בהתלהבות הוא מצטרף מיד לאיסורם של גדולי ירושלים על החינוך החילוני שהתחיל אז הורס ומחבל בחומת החינוך הטהור בארץ־ישראל[6], והוא בעצמו עומד

5 בהקדמת קונטרסו „פלגי מים".

6 ראה ספר „מעשה אבות" (ירושלים תרס"א), חתימתו הראשונה מופיעה על האיסור משנת תרל"ג, הובא להלן במלואו.

בפרץ כנגד כל המנסים להכניס זמורות זרות בהיכל ה', וכמה שנים בלבד מעלייתו, בשנת תרל"ב, כאשר לירושלים הגיעה השמועה שרבה של ברלין הרה"ג רבי עזריאל הילדסהיימער, תומך בשגגה במפעלו של ההסטוריון האפיקורסי ד"ר גרץ, שאמר לייסד בירושלים בית־ספר ליתומים, הזדרז הוא להצטרף למכתב התוכחה של הגאון רבי מאיר אויערבאך מקאליש בעל „אמרי בינה", לרבי עזריאל, כשאליהם מצטרפים שאר רבני העיר[6]*. וגם בשנת תרל"ה כאשר „המשכילים" ניסו להקים בירושלים „בית עקד לספר השכלה" כדי להפיץ את לימוד ההשכלה, היה הוא שוב מן הראשונים שיצאו על כך באיסור נורא, ואיסור זה שימש ברבות הימים כיסוד לאיסורים של גדולי ירושלים על הספריות החילוניות.

והוא ניצל כל שעת כושר שניתנה לו כדי לעורר על־כך, וכאשר הדפיס אז „קונטרס הספד" על אחד מגדולי נדיבי ירושלים שהלך לעולמו, שבחהו רבי משה נחמיה בעיקר על ש„רוח התחיה אשר קראום הדור החדש, היה מוזר לו, ובתכלית הריחוק הרחיקתו מבניו ומכל צאצאיו, לבלתי הוציא ח"ו הישן מפני החדש... רק הדריך אותם בדרך התורה והמצוה"[7].

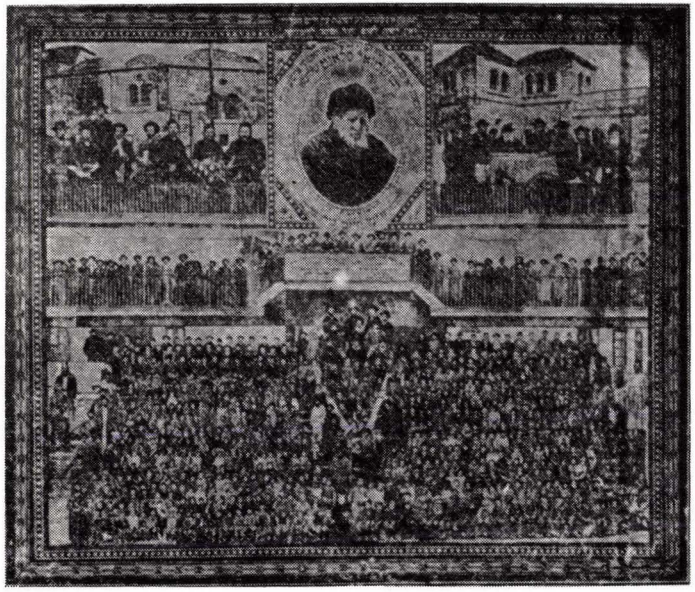
„המשכילים" פורצי גדרי החינוך, נדהמו אז לראות את בני ירושלים יוצאים לקראתם בהתקפה מוחצת, הללו בידעם את הירושלמים ששקועים הם כל כולם בתורה ובמצות, ומתחממים לאור גדוליהם, לא ראו בהם אנשי מלחמה, וקיוו למצוא כאן קרקע נוחה כדי למשוך מעליה

6* הובא לקמן בעמוד ל'.

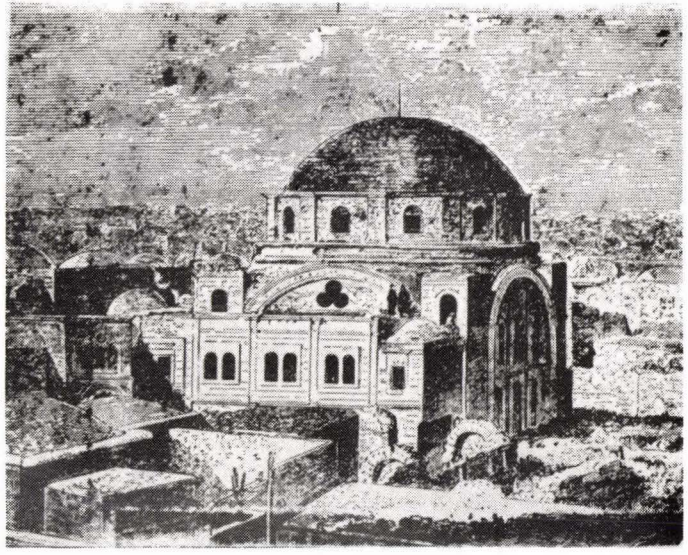
7 קונטרס „הספד על רבי אברהם סעדיה שור" (ירושלים תרל"ג).

הגאון רבי שמואל סאלנט רבה של ירושלים ומייסד ת"ת וישיבת
„עץ־חיים"
תולדותיו ופעליו נאספו בספר „שבעים שנה בירושלים" (ירושלים תש"ך)

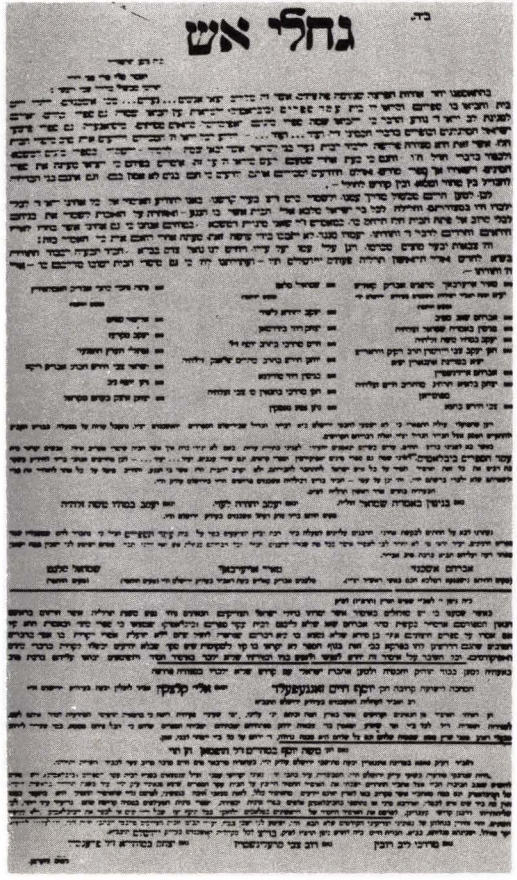
חכמי ורבני ישיבת „עץ־חיים" וחניכי ה„תלמוד־תורה"
בחצרות המוסד שהתנוסס לתפארה ב־חורבת רבי יהודה החסיד

„חורבת רבי יהודה החסיד״ היתה לאתר שגדולי הציירים בעולם הרבו לציירו כבבואה של ההוי בירושלים

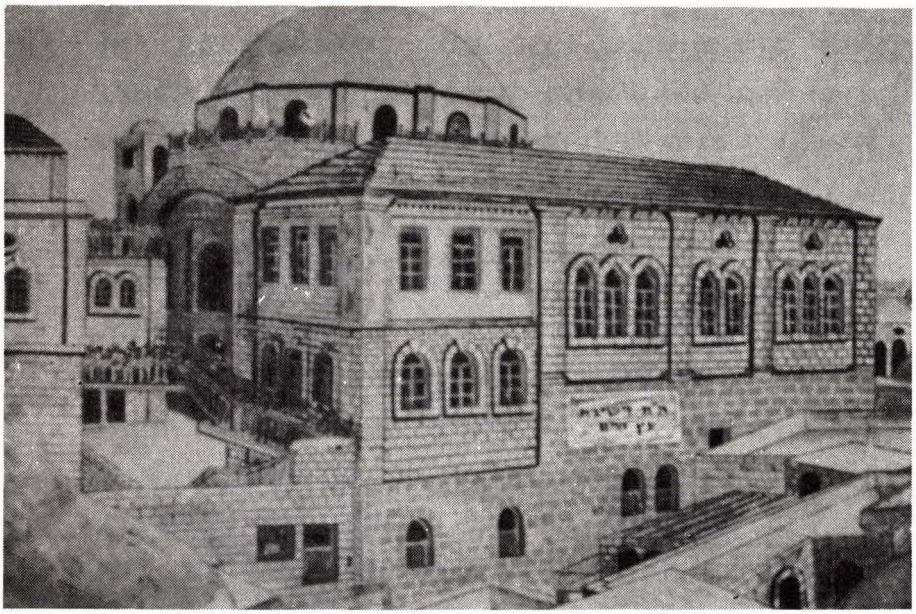
האיסור על ספרית המשכירים בשנת תרל״ה שרבי משה נחמיה מופיע בו מראשוני החותמים

האיסור חודש בשנת תרפ״ז ע״י הגאונים רבי יוסף חיים זוננפעלד, רבי אליהו קלצקין, רבי משה יוסף הופמאן מפאפא, ונתפרסם כמודעה ברחובות קריה

נחלי אש

חורבת רבי יהודה החסיד

בבנינה

ובחורבנה . . .

את התמימים בחבלי קסם, וכיון שחזיונם היה לשוא, התחילו משתמשים בתחבולות מחבלי כרם בית ישראל מאז ומקדם, — להשמיץ את העומדים בדרכם, ונציגיהם בגולה קבלו הוראות להפריח שמועות על ניוונם של בני ירושלים האוכלים ואינם עושים, ושמות של גנאי הדביקו להם כגון: „אנשי חלוקה" ו„מורדי אור". רבי משה נחמיה הבין וידע מי הם „מחריפי השמועות", ודבר זה היה לו ציר מרכזי וסובב בספרנו „שאלו שלום ירושלים", שאחרי שהוא עמל בו להסביר בדברים היוצאים מן הלב כי „שמות גנאי" אלה כביכול, „תוארי כבוד" יחשבו, ומעלה על נס את גודל התמיכה בבני ירושלים „אשר צדק ילין בה", הוא כותב זאת במפורש, ומגלה קלונם ברבים על מה יצא הקצף, כי „גדולי ויקירי עיר הקודש בל יתנו מדרך כף רגל לרוח הזמן החדש הסוער כים נרגש, לבלע ולשרש כל נתח טוב, וכל חלקה טובה, ומשוט בארץ ומהתהלך בה, בעונותינו הרבים, ביקשה לקנן קן לה גם בעיר הקודש, אך היא לא תקום אם ירצה השם"[8].

וכדברים אלה ממש כתב גם בהקדמתו הנפלאה לקונטרס „סליחות לשובבי"ם ת"ת"[8*], בה העלה על נס את הליכותיהם של הירושלמים בימים ההם, בהדגישו: „ועיקר המשטמה על ארץ הקודש לעת הזאת הוא מרוח הזמן החדש ההולכת בכל הארץ הולכת ברוח סערה לבלע ולשחת כל נתח טוב... להוציא הישן מפני חדש, ותאמר בגאות לבה לשום קן לה ח"ו גם בירושלים

8 ראה בספרנו להלן.

8* הקדמה זו שבעיקרה סובבת בשבחה של ירושלים, צורפה במהדורה זו לספרנו, ראה עמוד קכ"ו.

עיה"ק, אך... גדולי ירושלים וחכמיה לא נתנו עבור בגבול עיה"ק אף מדרך כף רגל".

ראש וראשון לפעילות התרמה, והשקעות של צדקה בירושלים, היה רבי משה נחמיה כל ימיו, ובעיקר הצליח תמיד להשיג את מבוקשיו אצל הנדיב סיר משה מונטיפיורי, עמו קשר קשרים אמיצים, אך כאשר הלה נסה לבקש להנהיג שעור הוראה בשפה הערבית בת"ת „עץ חיים", וגדולי ירושלים התנגדו לכך, לא הסס רבי משה נחמיה, ודחה את תכניתו מכל וכל, אף על פי שהדבר גרם להעכרת היחסים בינו ובין הנדיב[9].

מראשי המדרבנים ליסוד המושבות, ומגדולי הפעילים למען חקלאות יהודית, היה, אך בשעה שמצב הדת במושבות התחיל מתדרדר, לא נמנע מלהתריע על כך באומץ, וכאשר דבר השביעית בארץ־ישראל, התחיל נעשה ענין שיש לענות בו — מתוך התרחבות הבעלות היהודים על הקרקעות, ופה ושם החלו צצים התירים לעבודת האדמה, יצא על כך רבי משה נחמיה במחאה ותוכחה נמרצת וכתב ש„חס וחלילה להקל במצוות אשר מחמת ביטולן גלינו מארצנו"[10]. והוא גם מציין דברים אלה בהקדמתו לספרו „ארץ־חפץ" בהלכות תרומות ומעשרות: „ויען כי בעון הזה גרם להגלות מארצנו והשממת אדמתינו, החיוב על כל איש ישראל לתקן העון הגדל הזה".

וכדרכו לא חת מפני איש במערכתו זו על קיום המצות התלויות בארץ, וכאשר נודע לו על אחד הרבנים בחו"ל שהתייצב לימין המתירים, וגם פרסם את דעתו

9 מתוך „זכרון לחובבים הראשונים" חוברת ח' (ירושלים תרפ"ח). וראה ע"כ גם ב„יהודה וירושלים" שלהי שנת תרל"ח.

10 בפתיחה זעירא לספרו „שנת השבע".

המתירה זו בכתב־העת „הלבנון"[10]*, הזדרז רבי משה נחמיה, והריץ לו מכתב ארוך בו הוכיחו כי דבריו מסולפים המה, בהוסיפו גם סדר מתוקן על פי דעת תורה שעליו יתקיימו המושבות בא"י[11]*, ובחששו אח"כ גם מן הפרסום שנעשו לדברי המתיר, ומהשפעתם המזיקה, צירף אליו את שאר ראשי ישיבת „עץ־חיים" הגאונים רבי שמואל סאלנט רבה של ירושלים, ורבי יהושע בצלאל ממאלטיש בעמח"ס „משכן בצלאל", ויחדיו שיגרו לעורך „הלבנון" מכתב־מחאה, כדי לפרסמו:

כבוד הרב החה"ש כו' מוה' יחיאל בריל נ"י
ירושלים. יום ה' ער"ח סיון תרמ"ב. —
שלום וברכה

הן ראינו בהלבנון נומר 15 דברי הרב הג' דק"ק ראסיין באמרו להקל (ח"ו) במצות התלויות בארץ בזה"ז, כמו שביעית, תו"מ וכדומה. ואם אמנם נודע לנו הרב הכותב הנ"ל לגדול בתוי"ר אולם במקום שיש חלול ה' אין חולקין כבוד לרב. ויגורנו מאוד פן יהיו דברי הרב הנז' בזה לפוקה ולמכשול לאחב"י אשר יש להם אחוזות שדה באה"ק באמרם: הנה רב גדול מקיל בזה בזה"ז. ובפרט כי היום ראינו מודפס בחבצלת היו"ל פה, דברי הרב הזה, ועתה מה יאמרו הרואים, מדשתקו רבנן שבירושלם ש"מ ניחא להו (ח"ו) לכן ראינו חובה לבא בשורותינו אלה להודיע ברבים: כי דברי הרב הנ"ל בזה אין להם שחר, בטלים הם ומבוטלים (כאשר כתבנו לו ביחוד) וח"ו

*10 ראה „הלבנון" תרמ"ב גליונות 22—20.

*11 הובא להלן במלואו, וראה שם בגליון 22, שאחרי ששמע הרב את דעותיהם וסברותיהם של גדולי ירושלים בנידון, חזר מהתירו...

להקל במצות אשר מחמת ביטולם גלינו מארצנו, וכל הזוכה לקחת נחלה בארה"ק ולעבדה, חייב בכל מצות התלויות בארץ ככל משפטיהם וחוקותיהם כד"ת וכהלכה, שביעית, תו"מ, לקט שכחה ופאה וכדומה. ובה' ישימו מבטחם כי יצוה ברכתו להם.

בטוחים אנחנו כי מע"כ ישים מקום לדברינו אלה בהלבנון, ויקבל חו"ש כנה"ר ונפשות הדו"ש ובעה"ח יום ה' כ"ט אייר תרמ"ב בירושלם ת"ו.

נאום שמואל סלאנט נאום משה נחמיה כהנוב

ונאום יהושע בצלאל מאלטיש בעמ"ח שו"ת משכן בצלאל

המתחדשים וראשי ה„השכלה", שהתייצבותו של רבי משה נחמיה ששמו הלך לפניו, לראשי המזהירים על שמירת השביעית כהלכתה, היתה להם למכה ניצחת, התקיפוהו על כך, רבי משה נחמיה בעצמו מזכיר זאת בעדינות בהערה לספרו „חוקות־עולם" על הלכות כלאים: „שמעתי אומרים שמחמיר אני בחיבורי, ובאמת בכל החיבורים שחיברתי על עניני הקרקע: שנת־השבע, ארץ־חפץ, חוקות־עולם, יגעתי בכל כחי להמציא קולות על עובדי אדמה, ובכמה דברים יגעתי ומצאתי תהלה לה', כאשר יראה המעיין, ובמקום שאי אפשר, אי אפשר להיות מתיר אסורים כחפץ אלו האומרים".

ואכן רבי משה נחמיה לא התפעל לא מפני גדולי הנדיבים, ולא מראשי הלאומיים, וימיו בירושלים היו ימים לא רק של הרבצת תורה ויראה, אלא גם של עוז רוח, ועמידה על משמר הדת. ומדת תקיפות זו, היתה אחת ממדותיו שאפיינו את מעמדו המיוחד בירושלים, גם בדבר ה' — זו הלכה, וכמה פעמים הורה הלכה

למעשה אחרת מדעתם של הרבה מגדולי ירושלים, ביניהם פסקו הידוע המחייב את קריאת המגילה מספק בפורים דפרזים, בכמה מהשכונות החדשות בירושלים, כשהוא מציין בסוף התשובה: „ולהשומע יונעם והמתעקם יהיה לו אשר לו... הגם שיודע אני שלא יצייתו לנו"... [11].

וגם בעניני הצבור כן הוא, כי כמעשה בחוץ לארץ שם שקד על עניני עירו הרוחניים והחומריים יחדיו, מעשהו בירושלים, אלא שמעלה יותרת בו בירושלים שגם בחומרייתה ובעניניה הגשמיים, הוא רואה רוחניות בלבד, ומתוך מדת השלמות שקיננה בו מעודו, התמסר מיד עם בואו לירושלים לכל תיקוני העיר, וכשהוא נדחק לכך על־ידי הצבור הירושלמי, נתגלה עד מהרה ככלכלן ומייסד, וכשדלתן המצויין ביותר. הוא מתמנה לחבר מועצת „ועד כל הכוללים" ונמנה על מרחיבי ירושלים החדשה, והוא בעצמו מעביר את ביתו ל„נחלת שבעה" מן השכונות הראשונות מחוץ לחומת העיר־העתיקה.

יסורים מתגברים עליו, ילדיו מתים עליו בחייו, והוא לא נעצר בדרכו, ולא נח מעבודת הקודש, ובעצם זמנים קשים אלה שעדו עליו, הוא מתווה תכנית מלאה, ומערכה הנדסית שלמה, כדי לספק מים לירושלים, ולהציל את תושביה ממצוקת המים שהיו נתונים בה אז, ולא נרגע עד שמשגרה לרוזני ארץ, ומפרסמה בהרחבה בעתונות [12]. מייסד בנק מרכזי להלוואות ללא ריבית ובתשלומים נוחים, — ומוסד כספי זה אשר נודע בשם „גמ"ח שערי חסד", נעשה במשך הזמן לאבי התאוריה של הגמחי"ם המקובלים בזמננו, והמרכזי ביותר. על

11 פורסם בירחון התורני „תורה־מציון" (שנה א' — תרמ"ז ח' א') שרבי משה נחמיה היה ממיסדיו ומעודדיו.

12 פורסם ב„יהודה וירושלים" גליונות 9—11, המכתב במלואו מופיע להלן.

גמ"ח זה שתרם הרבה לביצור הישוב היתה גאוותו של רבי משה נחמיה והוא מציין זאת בספרנו: „החברה היקרה הזאת אשר אנכי הכותב זכיתי להיות מעשרה הראשונים והמייסדים אותה, תהילה לה' נתקיים בה והיה ראשיתה מצער ואחריתה ישגא מאד"[13].

דרכו המיוחדת שהיתה מעין מזיגה נפלאה מתקיפות ודעה עצמית, וטוב לב, מתבטאת גם היטב בקריאתו הנפלאה שאין דומה לה בשנים ההם, כל גדולי העולים לארץ־ישראל בימים ההם, קראו לאנשי הגולה להשליך את הכל לאחורי גוום ולעלות אחריהם, ואילו הוא יצא בקריאה מיוחדת מלב רגש, לא בתביעה לעלות ולדור בארץ־ישראל, אלא בבקשה לבוא ולתייר אותה לארכה ולרחבה בטענו: „ויחשוב היטב שכר מצוה כנגד הפסידה"[14], מתוך נסיונו האישי נוכח רבי משה נחמיה שלא כולם זוכים לארץ־ישראל בפועל ממש, כבר אז ראה הרבה מן העולים שאבדו כאן את מטענם הרוחני או הגשמי — שבסופו של דבר מתוך קושי הנסיון שלא יכלו לעמוד בו, פרקו גם את רוחניותם.

מן העולים לארץ־ישראל לדור ולהקים בה את ביתם, דרש התקדשות והתנהגות טהורה במלוא המובן, ובאחת מהצעותיו בדרשתו שהעלה על הכתב בפתיחה זעירא

13 רבי משה נחמיה יסד את הגמ"ח בשנת תר"ל כשעל־ידו עוזרים הגאון רבי שלמה זלמן פרוש והנגיד הרה"ג רבי אברהם גוטמן, בשנת תרמ"ד צורף להנהלת הגמ"ח גם הגה"ק רבי יוסף חיים זוננפעלד מי שהיה אחר כך רבה של ירושלים. ואחרי פטירתו של רבי משה נחמיה הוכתר הוא כנשיאו. וראה בשער קונטרס „תקנת שערי חסד" (ירושלים תר"ל) „בו יבואר מטרת גמ"ח שנוסדה בשנת תר"ל ע"י הרב משה נחמיה כהניו", ובסיומו: „שגבנו טהרנו מלכנו שמרנו הראנו משה נחמיה".

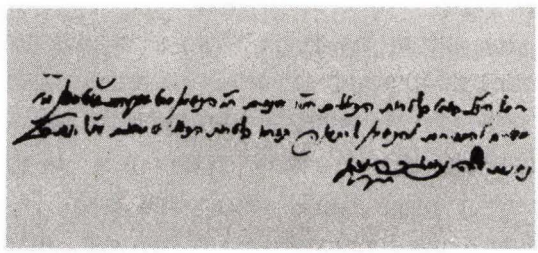
14 ראה הקריאה בסיום ספרנו.

שער הפנקס הראשון של החברה גמ"ח „שערי־חסד"

„איש את רעהו יעזורו ולאחיו יאמר חזק"

כוונתו הטהורה של רבי משה נחמיה, ביסוד הגמ"ח, ניכרת עד היום הזה, ופעולותיו הנפלאות של גמ"ח זה שנעשה במרוצת השנים לגמ"ח המרכזי ביותר בעולם כולו, תופסים גם בימינו חלק נכבד בחיזוקו של הישוב הירושלמי

מתוך פנקס הגמ"ח „שערי־חסד"

פרטיכל מיום י"ט אייר שנת תרל"ח בחתימתו של רבי משה נחמיה

לספרו „נתיבות השלום", הוא תובע מבני ירושלים להקדיש כל יום עשירי מימי החודש קודש לה', לפרוש מכל עניני עולם הזה, ולהקדישו לתורה ולתפילה, והוא דרש זאת רק אחרי שכבר הצליח לארגן מסביבו חבורה של בני עליה שהחזיקו במדה זו, כפי שהוא בעצמו מספר: „וכבר החזיקו בענין זה רבים מיראי ה' אשר מבלים כל ימיהם בחשבון המעשה הזה, סופרין ומפרישים יום עשירי, קודש לה' לבלתי עסוק במשא־ומתן ובשאר דברים, אך לעסוק בתורה ועבודה ובתפילה ובתחנונים". לחבורה קדושה זו שהיתה נודעת בירושלים בשם „חברת עשירי קודש" הצטרפו במשך הזמן הרבה מגדולי ונקיי הדעת שבירושלים, וביניהם הגאון הקדוש מרא דארעא ישראל רבי יוסף חיים זוננפעלד זיע"א[15].

ורבי משה נחמיה בעצמו מהווה כל ימי שבתו בירושלים דוגמה חיה על כל מה שהוא דרש מן האחרים, בהוסיפו בכל יום ויום קדושה על קדושתו, ופרישות על פרישתו, כל היום היה יושב מוכתר בטלית ותפילין ועוסק בתורה בהתלהבות, ועל אף היסורים הרבים שפקדוהו בירושלים בעיקר בשנותיו האחרונות, כמעט ולא היה מחסר יום מלהרצות שיעורים לתלמידיו. וגם בלכתו בדרך היו שפתותיו ממלמלות תמיד תורה ותפילה, כל ימיו מתנזר מאכילת בשר בהמה, וגם בשר עוף לא היה אוכל רק אחרי שהוא בעצמו בדק את סכין השחיטה, וכיסה את הדם, ומן הענין להזכיר גם את מנהגו המעניין לקרוא שנים מקרא ואחד תרגום בערב שבת קודש, דוקא בספר־תורה כשרה.

כרובם של העולים הראשונים בימים ההם לירושלים, שדבקו במנהגיו של הגר"א מוילנא זיע"א, קיבל עליו גם

15 ראה ספר „מרא דארעא ישראל" (ירושלים תשכ"ט) מאת מ. גערליץ.

הוא מנהגים אלה, ואף על פי שכתלמידו המובהק של הגה"ק רבי חיים מוואלזי'ן זצ"ל[16], היה נוהג בהם גם בחוץ־לארץ, ובאחת מתשובותיו בספרו „נתיבות השלום" הוא מסתמך גם על הגה"ח ר' יואל מאמשטיסלאב גדול תלמידיו של רבי חיים, הרי בירושלים, כבשאר הליכותיו, הוסיף גם בזאת, וערך לעצמו בכתב־ידו את כל מנהגיו של רבו זה, שרובם ממקור קדוש הגר"א מוילנא יהלכון, והוא היה גם הראשון שהעלה בדפוס את המנהג לומר את „סדר עבודת קרבן פסח" כמנהג הגר"א, ליד ה„כותל המערבי", כשהוא מציין: כי גם זה ממנהגי ירושלים ת"ו"[17].

אלא שכל זאת לא מנעו ממנו מלהיות ענוותן כהלל, וכאסקופה נדרסת לפני כל אדם, וכאשר נפגש פעם באשה הרה כשהיא נושאת דלי מים מלא על גדותיו, מהר רבי משה נחמיה להוציא את הדלי מידה ולהוליכה עד לביתה, בחששו שמא ישפיע המשא על הריונה. וכאשר נקלע פעם לידו על שולחנו בישיבה ספר בו נדפסה הסכמתו[18]

16 במנהגי הגר"ח שרבי משה נחמיה כתב לעצמו, הוא מזכירו רק בשם „מורי ורבי", גם בין תלמידי וואלאז'ין בתקופה המאוחרת, היה ידוע שרבי משה נחמיה היה מתלמידיו המובהקים של הגר"ח.

17 רמ"נ הוסיף את סדר האמירה במהדורה הראשונה של ספרנו בשנת תרכ"ז שנדפס באודיסא, ובמהדורות הבאות הושמט.

18 הסכמותיו של רבי משה נחמיה מופיעות בהרבה ספרים שנדפסו בימי שבתו בירושלים, ואלו הם: „קול אריה" — פלפולים בסוגיות הש"ס, מאת הג"ר אריה ליב חריף (ירושלים תרכ"ו). „הציבי ציונים" — על הגדות הש"ס, מאת הג"ר בן־ציון שלעז (ירושלים תרל"ב). „כנסיה לשם שמים" — אזהרות כנגד מעשה כשפים, נדפס ע"י אליהו ומשה ששון (ירושלים תרל"ד). „הבכורים והראיון" — הלכה ומוסר, מאת דוד שיפמאן מטבריה (ירושלים תרל"ט). וכ"כ נדפסו הסכמותיו להדפסת ספרי „חדושי מהר"מ חלוואה" עמ"ס פסחים — מכת"י עתיק (ירושלים תרל"ג). „אלה מסעי" לרבי משה חגיז (ירושלים תרל"ט). ו„ספר יצירה עם

רבה של ירושלים הגאון רבי יוסף חיים זוננפעלד חבר החברה
"עשירי קודש" מיסודו של רבי משה נחמיה
אחרי פטירתו של רבי משה נחמיה, נתמנה רבי יוסף חיים גם כממלא
מקומו במשיאת הגמ"ח המרכזי "עשרי־חסד", תולדותיו נקבצו בספר
"מרא דארעא ישראל" (ירושלים תשכ"ם)

עמוד מתוך קונטרס הנהגותיו של הגאון רבי חיים מוואלוז'ין
שרבי משה נחמיה העלה על הכתב

תחת הכותרת „הסכמת הגאון רבי משה נחמיה כהניו", מהר להוציא את קולמסו ויעבירהו על תיבת „הגאון".

מתוך עליונות זו שראה רבי משה נחמיה, ביהודי ירושלים של הימים ההם שפרשו עצמם מכל תענוגי העולם — הזה, כאמור חייב את בני הגולה לתמוך בהם, אולם מתוך מדת טובו ושלמותו, דרש הוא גם גומלין ופיצוי מבני ירושלים, וחייבם תמיד להעתיר ולבקש עבור אחיהם שבגולה אצל המקומות הקדושים וביחוד אצל ה„כותל־המערבי" [19]. מעין שותפות רוחנית ראה בין בני ירושלים ובין יושבי חוץ־לארץ, וכל ימיו עמל לגשר ביניהם, הוא בעצמו כאשר שיגר לאחד הנגידים מחושבי שמו, את ספרנו זה, בהתכוונו להפיץ את הספר ולגונן על ירושלים הבטיחו במכתב קצר שכתב בשער הספר „להעתיר בעדו אצל כותל המערבי", כי היה זה כל נימוקו של רבי משה נחמיה בכתיכת ספרנו — „שאלו שלום ירושלים" — לבטל את הלעז מעל יושביה, ולהציגה בטהרתה ובקדושתה כמו שהיא.

ימים קשים היו לו הימים שבהם החליט להעלות את ספרנו על מזבח הדפוס, זמן קצר בלבד אחרי עלייתו, כבר נוכח בניצניה של אי הבנה שהתחילה שוררת בין יושבי ירושלים, ובין בני הגולה, שבעיקר נבעה מתוך אי הידיעה בחוץ־לארץ על חיי הנשמות שבירושלים, ועל הטמון בחובה של ארץ־הקודש, והוא האיש השלם, והמקרב בשתי ידים, הצטער על כך, והחליט לישר את עקמומיות זו, על ידי הצגת תאור מלא ומדוייק על כל

באור הגר"א" בצרוף הערות בשם „תולדות יצחק" מאת הרה"ג ר' יצחק כהנא (ירושלים תרל"ט). תעודה כעין הסכמה מופיעה ממנו גם בקונטרס „משפטי ה' " בעניני „כולל וואהלין" (ירושלים תר"מ).

19 ראה בספרנו עמוד ס'.

הנעשה בירושלים, על תכונת אנשיה, סדרי חייהם, תנאי פרנסתם, מוסדותיהם הצבוריים, סדרי החינוך לבניהם, ומעמדם החברתי בין יושיב הארץ, וכו', ועל ירושלים — עיר הקודש עצמה, תכונתה, אוירה, שלטונה, יסוריה וטובותיה, וכל פרטיה ודקדוקיה, ובעיקר תאור מקיף וממצה על מקומותיה הקדושים, וכל זאת בדברים קצרים לבל יעף בהם הקורא, ולהעניקו לעולם היהודי.

ואחרי תקופה קצרה גם הגיעתו שעת כושר מיוחדת על כך, — היה זה בשנת תרכ"ז כאשר יצא לחוץ־לארץ „מסבות שונות וירידת הגלגל" — כדבריו, וכפי שהיו זקני ירושלים מספרים, היתה נסיעתו בעיקר כדי להציל את המוסד התורני „תלמוד תורה וישיבת עץ־חיים" שפקדהו משבר כספי קשה, רבי משה נחמיה התכונן להמון טענות ותביעות על הירושלמים, שיציגו לפניו מיד ברדתו מהספינה, והחליט כי עתה הוא הזמן המתאים ביותר לתת פורקן להמיית לבו, ולהעלות את מה שיש לו לומר בנידון זה, בספר, ולהפיצו ברחבי הגולה כמענה לכל שאלה ותביעה, וכאשר כתב את ספרו היה נדמה לו כאילו ובעל השאלה עומד לפניו, אלא שהפעם היה הוא בעצמו השואל והמשיב.

והיה זה כמעט מהנסיונות היחידים שגאון וצדיק כמוהו, יקבל עליו עבודה מעין זו, והוא גם הצליח בכך הצלחה עילאית ובלתי משוערת, וכמעט שאין לך דוגמא על כך שבימים ההם, ובירושלים בפרט, שספר שאינו הלכתי בפועל, יודפס בשלושה מהדורות במשך עשר שנים בלבד. הדפסת ספר בירושלים של אז, היתה כרוכה בקשיים מרובים, — רבי משה נחמיה בעצמו מתארם בהקדמת ספרו „נתיבות־השלום": „מגודל החלישות ויסורי ארץ־ישראל המצויים פה עיר הקודש אך למשא גדול וכבד

הוא על המחבר, מחמת החסרון המצוי, ומכת מדינה היא חסרון כיס"[20]. אך כאמור כל דברים אלה, לא הפריעו בעד הספר קטן הכמות ורב האיכות, ולא דוקא מתוך אישיותו הכבירה של רבי משה נחמיה שנקראה על הספר. — בשני המהדורות הראשונות בשנת תרכ"ז, ובשנת תרכ"ח, הופיע הספר בעלום שם המחבר, אלא שתוכנו בלבד פרץ גבולות.

בשנת תרל"ח עשר שנים אחרי הופעת המהדורה הראשונה, נענה רבי משה נחמיה שוב לדרישה העצומה,

20 מן הענין להעתיק כאן את תיאורו של הרה"ג ר' אלעזר זלמן גראיעווסקי מחבר הספרים „גינת אגוז", „גבול ים" „קדיש לעלם", על המחברים בימים ההם, מתוך פתח דבר שכתב להגהותיו „עין אליעזר על ספר „שואל כענין" מהרה"ג ר' שלום יפה רבה של סטילואים בארה"ב: „אך מי יודע ענייים ועמלם של מחברי חבר יותר ממנו כי חנני ה' וחברתי איזה חבורים ונסעתי עמם למכרם, רבת שבעה לה נפשי לעג השאננים — המה הקונים, שמעתי אז את דיבתם ואת חרפתם, ולא רק עלי שפכו כלימתם, כי על כל חובר חבר יניעו בראשם ויביטו בלעג וקלס על המחבר וחבורו, זה יקח קנה המדה בידו למדוד עביו וארכו של הספר, ולזה לא ישר בעיניו המחבר — ישיבתו, הכיכתו, או תארו, והאיש המתחפש באדרת היראה ידבר בלשון אחרת: מה יועילו לנו חבורים כמו אלה?, והאיש ההולך לרוח הזמן יאמר יותר טוב היה לפני המחבר שילמוד איזה מלאכה להתפרנס בה ולא להיות שנארער כי השנארער והמחבר יחדיו ישתוו, ומי שקונה חיבור מיד המחבר הוא כאילו כפאו שד ויניחנו בתוך ביתו להיות למשחוק ולשעשוע לצאצאיו, ולתועלת לשפחתו לכרוך בהעלים איזה דבר ולהניח זאת תחת הדוד להצית בו האש, והמותר יהיה למלתעת העכברים, ולכן כאשר אנכי רואה רב או חכם אחד אשר ידפיס איזה חבור אנענע בראשי ואתאונן על מצבו, ואדמה בלבי הנה זה האיש הניח מעותיו על קרן הצבי, כי מי יקנה ממנו מחברתו, ומלבד זה עוד ישמע חרפת הבוערים בעם אשר יבוזו לו וישחקו על משבתו, וזאת עצרני מלהוציא את הכת"י אשר יש לי בכתובים כי להניח מעותי על קרן הצבי ולשמוע דברי שאתם ומנגינתם של הקונים לא חפצתי".

ושוב הדפיס את ספרו שנעשה בינתיים לסניגורה של ירושלים, בפעם שלישית, בהוסיפו הוספות רבות ותשובות על הרחבת העיר והתרבות תושביה, והפעם שמו של רבי משה נחמיה שנישא על קצווי תבל, עליו, אם כי גם אז לא הופיע במפורש בשער הספר, אלא ברמז וראשי תיבות בסופו.

ספרנו זה, המופיע מחדש על פי המהדורה האחרונה והמורחבת משנת תרל"ח, יש בו גם מעלה נוספת, כי הוא דפס מתוך אקסמפלר שהיה בידיו של רבי משה נחמיה שגם הוסיף בו הערה בכתב־ידו, ושיגרו לאחד מנדיבי ישראל שהוזיל מכספו לבנין ירושלים, בצרפו לכבודו שער מודפס עם חתימתו.

*

בימינו אלה כשיש המנסים להכיף או להנהיג דעות והליכות זרות בעניני המקומות הקדושים, ובפרט במנהגים המקובלים מאז ומקדם אצל ה„כותל־המערבי", וכאשר גם בשורות החרדים לדבר ה', מנשבת רוח חדשה, וגישה מוזרת, לכל היקר והקדוש, כאילו כל אלה הם אתרים לבקורים תכופים וטיולי סרק[21], זקוקים אנו מאד לדבריו של רבי משה נחמיה, כדי לדעת איך נהגו יהודי ירושלים

21 עיין רש"י בויקרא פ' אחרי (ט"ז ב') שפירש בפסוק ואל יבא בכל עת אל הקדש וגו': „ולפי שגלוי שכינתי שם יזהר שלא ירגיל לבוא זה פשוטו". ועיין בירושלמי מגילה (פ' ג' משנה ו') שכתבו שאפילו בזמן שבית־המקדש היה קיים, היו בירושלים ארבע מאות ושמונים בתי כנסיות, מכיון שלא בכל יום ויום הרגישו יהודי ירושלים בעצמם ראוים לגשת אל הקודש ולהתפלל בעזרה. וראה בספר „טוב ירושלים" להגאון רבי יצחק פרחי (ירושלים תר"ב) שכותב על זמנים קבועים בלבד כגון עש"ק, חודש אלול ועשי"ת, שהיו יהודי ירושלים „מתמידים ללכת שם להתפלל ולהתוודות... ושם נמצאים עניים צנועים וכל איש ואשה נותנים להם איש כמתנת ידו".

קונטרס

שאלו

שלום ירושלם

ותשובות ע"ז, ממצב העיר הקדש ת"ו לעת הזאת בהנוגע לאחב"י היושבים שמה, הן בתורה וחכמה והן במוסר ודרך ארץ — ושארי ענינים המסתעפים מזה, מאופן מרי חיי רוב חכמיה וסופריה יצ"ו ומכל צרכי אוכל נפש שמה, וענתה בם צדקתם וענים ויניעם בתורה יומם וליל — ויוכיח הקונטרס הזה! כי את כל אלה העלה על הספר, רב גדול מפורסם הנכבד למאד איש אמונים מחשובי ירושלם בשבתו באניח לרדת הו"ל (בחרש איר תרכ"ו) — מכל אשר ירע וראה וחקר ובחן בעצמו דברים בנים ונאמנים, והדפיסם למען דורשי ציון המשתוקקים לשמוע בשלום ירושלם.

נדפס פעם שלישית

מהוספות רבות מאת הרב המחבר נ"י מכל הדברים הטובים אשר נתחדשו מאז ועד עתה בשערי בת ציון.

פעה"ק ירושלם תובב"א

בדפוס הר"ר יואל משה בהר"ם שאלאמאן נ"י

שנת תרל"ח לפ"ק

שער ספרנו במהדורה השלישית בשנת תרל"ח

ו"ה"ל"צ"י"ב

סדר

עבודת הקודש

פצולת מליק נחיים הרב

הגאון המפו' חיד"א זצ"ל

ע"י הרב המדפיס מו"הרר

ישראל נ"ק סי"ו

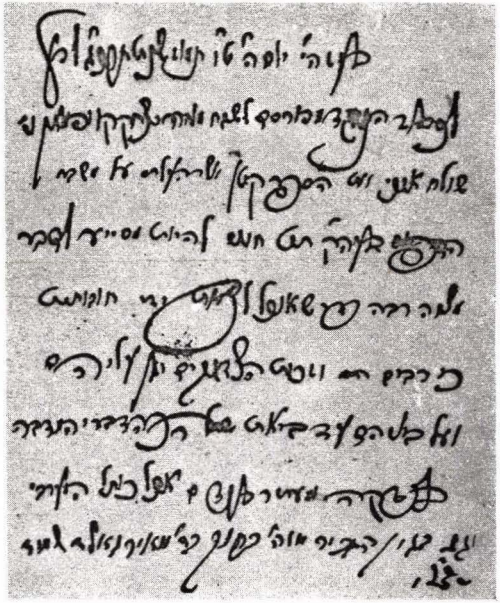
נדפס פה

פה"ק ירושלים תו"נ

פנת תר"א לפ"ק

שער הספר הראשון שנדפס בירושלים בשנת תר"א בדפוסו של רבי ישראל בק „ספר עבודת הקודש" להגאון החיד"א

רבי משה נחמיה השתדל בהפצת ספרו „שאלו שלום ירושלים"

לאחד ממוקיריו הנגיד רבי יצחק קויפמאן, שהוא שיגר לו את ספרו, הוסיף רבי משה נחמיה בשולי ההקדמה „המדבר בצדקה מעתיר בעדם אצל „כותל־המערבי""

מנחת מרחשת

כדי שישמש כסניגור על ירושלים ותושביה

והוא הדפיס לשם כך תעודה נאה אותה נהג להדביק על הספר, ואחר שהיה מוסיף בה כמה מילים גם בכתב־ידו, היה משגרו

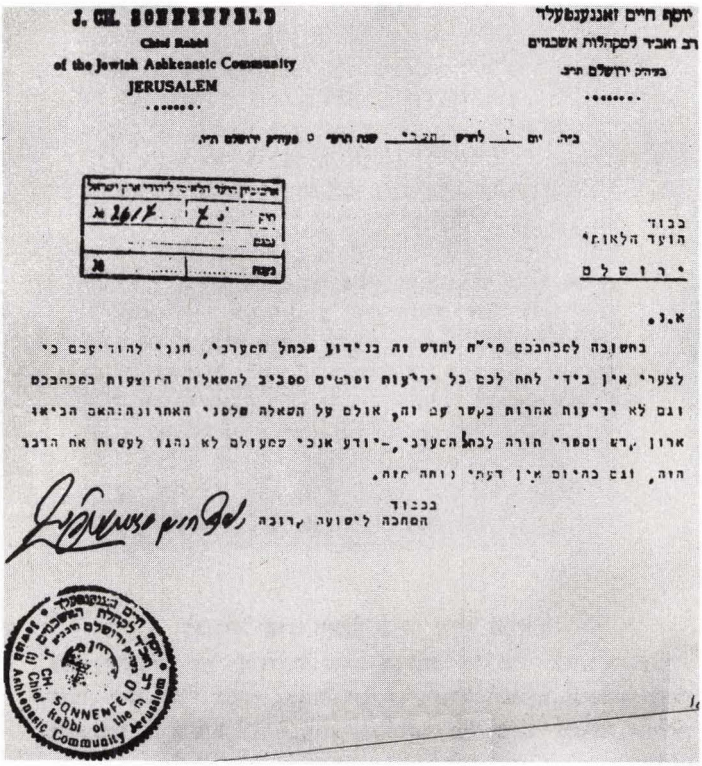
שומרי משמרת הקודש במקומות אלה, איך הלכו הם ל„כותל־המערבי", ואיך עמדו הם על־ידו גם לפני שיפוצו והרחבתו, ואע"פ שביקורם אצל כל מקומות אלה לא היה תכוף ושיגרתי כענין של חול כבימינו אנו, בהבחינם בין הליכה של דת, ובין הליכה של לאומיות.

דורות שלפנינו אמנם הלכו למקום השכינה — „כותל־המערבי", בזמנים קבועים בלבד כפי שרבנו מספר[21*], ובני עליה בלבד הרגישו עצמם ראויים לגשת בכל יום אל הקודש, אך אלה לא הרבו לסדר על־ידו מעגלי רוקדים, דורות אלה הרגישו בתמידות בצער השכינה על חורבן ביתה, והיו שומעים תדירות את אותה בת־קול שמנהמת כיונה: „אוי לי שהחרבתי את ביתי"[21**], והדבר בא לידי בטוי בהליכותיהם היומיומיות, עד שהגאון רבי מאיר אויערבאך נשיאה של ירושלים, מצא לנכון לאסור בירושלים כלי־זמר בשמחת נשואין כדי להבליט את קרבתם של יהודי ירושלים אל מקום מקדשינו ההרוס, — ענין זה הובא בתשובתו של רבה של ירושלים הגאון רבי יוסף חיים זוננפעלד, שהתנגד בכל תוקף להפוך את חצר „כותל־המערבי" לכעין בית־הכנסת קבוע, לירושלמי אחד ששאלו על מקורו של האיסור על כלי־זמר בנשואין, שאחרי שהודיע לשואל ש„אחד שלא חשש באיסור וזלזל בו נענש קשה", ושגם הגאון רבי יהושע ליב דיסקין מבריסק, סמך ידו על האיסור, הדגיש: „והרי חורבן בית המקדש לעינינו"[22]...

21* ראה בספרנו להלן עמוד ס'.

21** וראה דבריו של הגאון רבי יצחק פרחי בספרו שם: „ואינו דומה שאר ארצות לעיה"ק ירושת"ו כי בעו"ה יושבי ירושלים ת"ו דומה להם כמי שמתו מוטל לפניו ועיניהם רואות וכלות אשר המה רואים בעיניהם המקדש וההיכל בידי גויים והמה נכנסים בנ' שערי טומאתם אל הקודש פנימה ומתפללים תפילותיהם בבית קדש הקדשים מקום שלא היה נכנס שם אלא כהן גדול ביוהכ"פ, והנה בעתה באו פריצים וחללוה וישראל רואים מנגד נחלתם נהפכה לזרים בתיהם לנכרים היש מרירות גדולה מזו?...

בשנת המאורעות־תרפ"ט כאשר הציונים והלאומיים התנגדרו במפגני לאומיות על־יד ה„כותל־המערבי" כגון: טיולי יום תשעה־באב, וצפצופי שופרות במוצאי יום הכיפורים, דברים שהביאו להגברת המתיחות בין יהודי ירושלים ובין הערבים, פנו הללו גם לרבה של ירושלים הגאון רבי יוסף חיים זוננפלד. בתקוה לקבל ממנו פרטים שכאילו מאז ומעולם היה קבוע חצר „כותל־המערבי" כבית־הכנסת, אך רבי יוסף חיים, מהר להודיע להם שיודע הוא שמעולם לא נהגו להביא שם ארון קודש וספרי תורה, „וגם כהיום אין דעתי נוחה מזה", גם כאשר העלתה ממשלת אנגליה בעלת המנדט בארץ, תכנית לשפוץ הכותל והרחבה שעל־ידו, התנגד לכך רבי יוסף חיים, מהא ראמרו חז"ל (מגילה כ"ח:) שבתי כנסיות בחורבנן מניחין אותן שיעלו בהם עשבים, ולא יתלשו, מפני עגמת נפש, כדי שיצטער ויבקש עליהם רחמים

J. M. SONNENFELD
Chief Rabbi
of the Jewish Ashkenazic Community
JERUSALEM

יוסף חיים זאננענפעלד
רב ואב"ד לקהלות אשכנזים
בעיר ירושלם תיו.

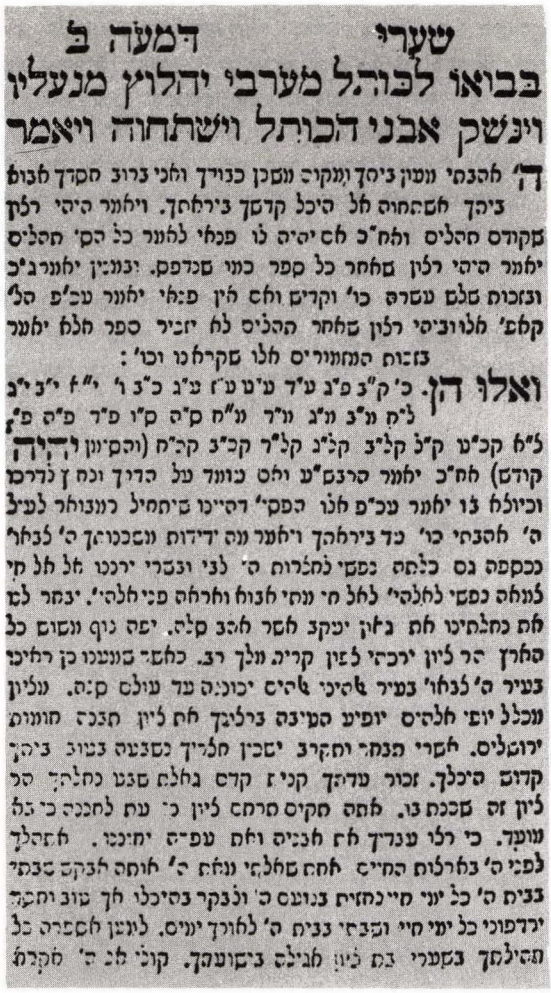
בכבוד
הועד הלאומי
י ר ו ש ל ם

ב.ג.א.

בחשובה לכתבכם מי"ח לחדש זה בנידון „כותל המערבי", חנני להודיעכם כי לצערי אין בידי לתת לכם כל ידיעות ופרטים ספציפ להשאלות המוצעות בכתבכם וגם לא ידיעות אחרות בקשר עם זה, אולם על השאלה שלפני האחרונה: האם הביאו ארון ,רש וספרי תורה לכותל המערבי, יודע אנכי שמעולם לא נהגו לעשות את הדבר הזה, וגם כהיום אין דעתי נוחה מזה.

בכבוד
המכה לישועה, רובה

22 מן הענין לציין שרבי יוסף חיים, אסר גם השמעת כלי שיר גם על־ידי פטיפון וכדומה.

שערי דמעה ב

בבואו לכותל מערבי יהלוך מנעליו

וינשק אבני הכותל וישתחוה ויאמר

ד' להנחני בצדקתך למען שוררי הישר לפניך דרכי. ויאמר היכי רגיל
בקודש ההליס ואח"כ אם יהיה לו פנאי לאמר כל הפי' ההליס
יאמר היכי רגיל אחר כל ספר כמו שכתבתי. ובמקום יאמר"כ
ובזכות אלו עשרה כו' וקדים ואח אין פנאי יאמר עכ"פ הלל
קצר, ולעיני רגיל אחר ההליס לא יזכיר ספר אלא יאמר
בזכות המזמורים אלו שקראנו וכו':

ואלו הן. כ' ק"ג פ"ג ע"ד ע"ט ע"ז ע"ג כ"ג ו' י"ל י"ג
ל"ח מ"ג מ"ג ע"ד ע"ח ק"ה ק"ו פ"ד פ"ה פ"ו
ל"ו קכ"ט ק"ל קל"ג קל"ג קל"ר קכ"ג קכ"ח (והסימן ו'דוד
קודם) אח"כ יאמר הרגפ"ע ואח כעומד על הדוכן ואח ן לדרכו
וכיוצא בו יאמר עכ"פ אלו הפסוקי' דהייגו מיתחיל כעומד לעיל
ה' אהבתי כו' כד ברחמך ויאמר עם ידידות ומכנוסך ה' לבחר
בכפפה גם כלתה נפשי לחצרות ה' לבי ובשרי ירננו אל אל חי
לעושה נפשי לאלהי' לאל מי עמי חנון ורחום פני אלהי'. יבחר לנו
את נחלתינו את גאון יעקב אשר אהב סלה. יפח רוח ושוב כל
החרן אף ליון יכרתי לציון קריה אלך רב. כחצר בעצרות בן רחיב
בעיר ה' לנאות בעיר אלהינו הרים יכוננה עד עולם סלה. עליון
ככלל יוצ אלהים יופיע הציצה בריבך אח ליון תבנה חומות
ירושלים. לפני הנחה ויחקרני יסכון אלהיך בקצעה בעוב ביתך
קדוש היכלך. זכור עדתך קנית קדם גאלת שבט נחלתך הר
ליון זה שכנת בו. אחה חקים תרחם ליון כי עת לחננה כי בא
מועד. כי רבו עגדיך את חנניה ואח עפרה יחוננו. אתהלך
לפני ה' בארצות החיים אחח שאלתי מאת ה' אותה אבקש שבתי
בבית ה' כל ימי חיי לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו אך טוב וחסד
ירדפוני כל ימי חיי ושבתי בבית ה' לאורך ימים. ליעקב אשר בה
תהילתך בשערי בת ליון תגילה בישועתך. קולי אל ה' אקרא

לא יקל אדם ראשו כנגד שער המזרח

בטוי לחרדתם של יהודי ירושלים בגשתם אל מול „כותל־המערבי" הובא לידי בטוי בספר „שערי דמעה" הכולל תפילות ובקשות אצל המקומות הקדושים, בו צויין: „בגשתו אל כותל מערבי יחלוץ מנעליו". הספר נדפס בירושלים בשנת תרי"ב ונשנה בשנת כתר"ו

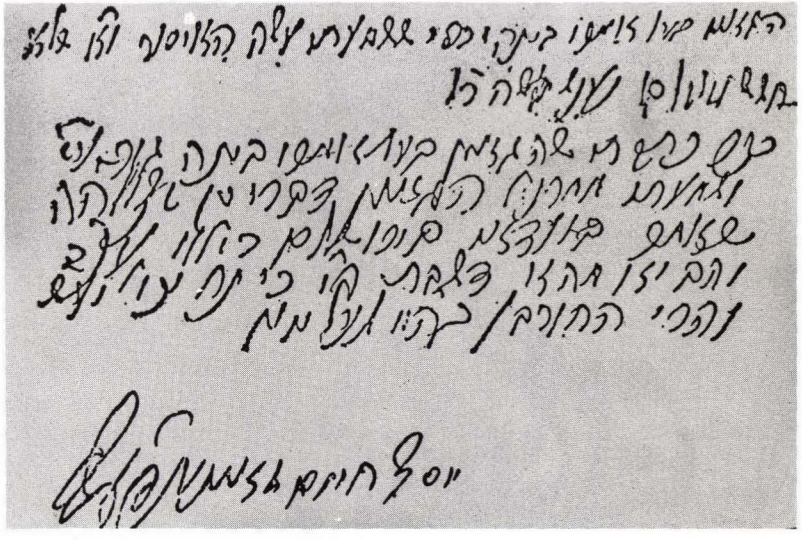
של נעליך מעל רגליך כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש הוא

גם בתמונה שצויירה ע"י אחד מגדולי הציירים הנאמנים בשנת
ת"ר, עומדים שנים מן העולים לירושלים אצל „הכותל־המערבי"
כשהם יחיפי רגלים

הגאון רבי יהושע ליב דיסקין מבריסק מראשי הלוחמים כנגד בתי־הספר החילוניים והחדרת ההשכלה לירושלים

עלה לא"י בשנת תרל"ז, ונפטר בשנת תרנ"ח, תולדותיו, וטעליו בירושלים הועלו בספר „עמוד אש" (ירושלים תשי"ד)

בתשובה לשואלו מודיע הגאון רבי יוסף חיים זוננפעלד שהאיסור על כלי־זמר בנשואין בירושלים, התקין הגאון רבי מאיר אויערבאך בעמח"ס „אמרי בינה", והגאון רבי יהושע ליב דיסקין הסכים לו, והוא מוסיף נימוק לכך: „והרי החורבן לעינינו"

הכותל המערבי תמונה משנת תש"ב, ללא מפגני אורות, ללא חיפושי ארכלוגים, וללא מעגלי רוקדים
שלוות קודש וחרדת אלקים

לשם השלמת התאור הממצה והתמונה המלאה המתקבלת מספרנו, צורפו לספר יותר ממאה תמונות וציורים מהמקומות שהמחבר מזכירם, שרובם צויירו בשנים ההם בתקופת חיבורו של הספר, על ידי גדולי האומנים בעולם. שבקרו בהם, והעלו את רישומיהם במכחולם. מובן שבמשך השנים שעברו נשתנו פני הדברים, אם על־ידי חורבנם, או מתוך שיפוצם, עד שקיבלו את צורתם המופיעה לעינינו היום, אך דוקא משום כך, וכאמור להשלמת התאור המלא על החן שהיה נסוך עליהם, הוצגו לפני הקורא כפי שנראו אז — כאשר הילה של הוד וקדושה חפפה לא רק את המקומות עצמם, אלא גם את מבקריהם שהצטיינו בשמירת מקדש וקדשיו. נוסף על כך צורפו גם כמה העתקי מסמכים ורשימות השייכים לעניני הספר.

בן שבעים ושלש שנים היה רבי משה נחמיה בפטירתו (תקע"ד־תרמ"ז), ועד יומו האחרון, לא פסק מעמלו בתורה, ומפעולותיו הציבוריות, ועוד שעה קלה לפני שעלתה נשמתו לישיבה של מעלה, שמעוהו מרחש בשפתותיו תורה ותפילה. ביום ח' סיון שנת תרמ"ז, כעשרים וחמש שנה לעלייתו לירושלים נפטר לבית־עולמו כשהוא שבע ימים בתורה ועבודת ד', ובהשאירו אחריו שם כאחד כאחד הלוחמים הנועזים על משמרת הקודש, ומגיני חומת הדת בירושלים.

בבכי בלבד, וללא הספדים וקינה לוהו בני ירושלים באלפיהם, שהרי כן צוה שלא להספידו ושלא להזכיר עליו תוארי כבוד[22].

בספר־הזהב של ה„חברה־קדישא" הירושלמית, שרבי משה נחמיה היה אחד מראשיה, נוסף דף בזה"ל: „ר'

22 ראה „החבצלת" (גליון 28 תרמ"ז) מיום י"א סיון, המספר שלפי צוואתו לא ספדוהו כלל, אולם אלפים נהרו אחרי מטתו וכ"כ טבלו את גופו במקוה של רבי יהודה החסיד, ולפני הר־הזיתים זרקוהו כמה פעמים ממטתו כדי לקיים את דברי המת שציוה שלאחר פטירתו יקיימו בגופו ד' מיתות בית־דין...

משה נחמיה כהניו זצ"ל[23], מקום קבורתו בחלקה א' שורה ז' קבר י"ד, וזה החרות על פי צוואתו על אבן מצבתו: פ"נ מ' משה נחמיה ב"ר משולם שהיה עבד לעדת ישורון ועסק בלימוד הישיבות בק' פיטראוויץ וק' חאסלאוויץ ופה עיה"ק הרבה שנים ונשל"מ יום ג' ח' לחודש סיון שנת תרמ"ז לפ"ק תנצב"ה".

הרבה ספרים חיבר רבי משה נחמיה, שיחדיו הרי הם מהווים בבואה שלמה של גאונותו הענקית בכל חלקי התורה,

מצבת קברו של רבי משה נחמיה, החצוב במרומי הר־הזיתים

ספרו ההלכתי הגדול ביותר הוא ספר „נתיבות השלום" על שו"ע אבה"ע וחו"מ (ח"א — קניגסברג תרי"ט, ח"ב — וארשה תרכ"א, מהדורה ב עם הוספות ותיקונים ירושלים תרל"ה). ספריו בהלכה האחרים, עוסקים כולם ב„הלכות התלויות בארץ": „שנת־השבע" (ירושלים תרמ"א) — הלכות שביעית. „מי — מנוחות„ ומצורף לו קונטרס „פלגי — מים" (שם תרמ"ד) — דיני שבת. „ארץ חפץ" (שם תרמ"ד) — דיני תרומות ומעשרות. „חוקות עולם" (שם תרמ"ו) — דיני כלאים. כ"כ צירף הערות לספר „גאון אברהם" לגאון רבי אברהם

23 ספר הזהב לחברה קדישא גחש"א הראשית והכללית דף 112.

משקלוב („אודיסה" תרכ"ד), לספר „זכרון למשה" לגאון רבי משה ראשקס (אודיסה תר"ל), ול„קונטרס עגונות" (ווארשא תרכ"א)[24].

בטוי נאמן על כחו בדרוש בא לידי בטוי בפירושו הנפלא „נופת — צופים" (ווארשא תר"כ) על „הגדה של פסח" ובקונטרסו שהוסיף לסדר סליחות לשובבי"ם ת"ת (ירושלים תרל"ח)[25]. וזכר לפעילותו הציבורית מתנוצץ לתפארה מתוך שלשה קונטרסיו „אבל כבד" על הברון רוטשילד (ירושלים תרל"ו) „קונטרס הספד" על הרה"ג ר' אברהם סעדיה שור (ירושלים תרל"ג) „אבל — משה" על השר מונטיפיורי (ווארשא תרמ"ה). רבי משה נחמיה היה גם משתתף הרבה בכתבי העתים של הימים ההם, במאמרי הלכה ואגדה.

אך אם כל אלה באו בדפוס, דוקא חבורו הענק על הש"ס, נשאר בכתובים[26], ועדיין מצפה לגאול, לכאורה ענין הבלתי ניתן להבנה גאון כמוהו יעסוק בהדפסת קונטרסי הספד, וידחה את הדפסת חידושיו לאחר זמן, אלא שהוא בעצמו הקדים תשובה על כך בהקדמת ספרו „נתיבות השלום", והרי דבריו: „אשר חנני ה' בחסדו

24 בספר „חלקת מחוקק" להרה"ג אשר ליב בריסק (חוברת ז' מחברת א') מובא ברשימת ספריו עוד ספר בשם „שפתי ישנים", ומסתבר שהוא קונטרס צוואתו, אולם מתוך החיפוש אחריו משתמע שהספר נשאר בכת"י ולא הובא לדפוס.

25 במהדורה זו צורף הקונטרס שעיקר דבריו בשבחה של ירושלים לספרנו.

26 כתה"י מכיל שלושה קבצים עבים ועוד כרך אחד דק מהם, שבעיקרו עמ"ס חולין. הכתב הוא מהודר וברור, רובו נכתב בטור אחד על כל רוחב העמוד, וחלק בשני טורים אך כולו ניתן לקריאה שוטפת, בסופו של אחד הכרכים מופיעים הנהגותיו של הגר"ח מוואלז'ן הכתובים בכתב־ידו של רבי משה נחמיה ומכילים כעשרים עמודים שאחד מהם אנו מביאים את העתקתו לקמן.

לחדש מעט בכמה מסכתות וסוגיות מש"ס, וביותר על מסכתות ברכות, שבת פסחים, סוכה, ביצה, כתובות, בבא־קמא, בבא־מציעא, בבא־בתרא, וחולין, אשר נתחדשו בלמודי שיעורין הקבועין לפני בחורים הלומדים בישיבה דמחננו, והמה בכתובים, והרבה מהם נאמרו ונשנו לפני כמה גדולי תורה המפורסמים וקלסום, לא חפצתי כלל להעלות על דפוס, כי את הכל ישא רוח, ואם כי תהלה לה' יש כמה חידושים לאמיתה של תורה, אין בהם מועיל לזולתי, ואף למי שחננו ה' לשבת בהשקט על מי מנוחות ולשקוד על דברי הש"ס והפוסקים בעיון רב, הטוב טוב לו שיעסוק וירחיב לייגע בעצמו, עד מקום שיד שכלו מגעת, ואם ירצה לשום עינו לשוטט על דרך המפרשים הלא ימצא הרבה על כל מסכת ומסכת כאות נפשו, די חדשים גם ישנים אשר המה לנו לעינים, ומה אועיל למו אנכי הדל"...

והיה גם זה מתוך קדושתו וענותנותו.

*

מנחם גץ

שכונת „נחלת שבעה" מקום מגוריו של רבי משה נחמיה
נקראה ע"ש שבעה מייסדיה הראשונים, שכונה זו שהיתה הראשונה
שהוקמה ביזמת תושבי ירושלים עצמה, נתייסדה ביום ב' אייר שנת
ה'מ'ל'כ'ה' ת'צ'ל'ח' — תרכ"ט

האיגרת שרבי משה נחמיה שיגרה בשנת תרל״ו לרבי יואל משה סלמון, בדבר הצעותיו להספקת מים לירושלים, לייסד בה בנק מרכזי להלוואות ללא ריבית, ולהקמת בתי־חרושת לפרנסת יהודי ירושלים.

כבוד יד״נ הרב וכו׳ יואל משה סאלמון הי״ו מעריך ספר „יהודה וירושלים״, שלום לך ושלום לעוזרך.

ראיתי את מכתב העתי „יהודה וירושלים״ שהוצאת לאור, כשמו כן הוא, לכבוד ולתפארת ירושלים עיר הקודש ולטובת תושביה, לאחד ולקשר לבית אחינו בני ישראל במקומות מושבותם, לעורר את האהבה, היא אהבת ציון הנטוע בלב כל מטע קדש, מורשה היא מאבותינו, ארץ מולדתנו, לשום עינים לטוב על ציון עיר אלקים סלה, ועל בני ציון היקרים, לזאת אבקשך לקבל נא במכתב עתך את מכתבי זה, אשר כתבתי בלב נשבר, ודמע הדמע עיני, לטובת אחינו תושבי עיר הקודש, ואולי יקבלו גם דברי פעוט כמוני.

אליכם הרי ישראל, אליכם גדולי המדע והתבונה יקרי הערך, גבירים אדירים, שועים אפרתים, החבורות היקרות הדורשים טובות עמם ומשתתפים בצרתם, משגב המה לדך ולמהר עזרתם, אשר בכל מדינה ומדינה, ובפרט להחבורה הגדולה אשר בלונדון „ועד קהלות ישראל״ ישמרם צורנו וגואלנו ובראשם עטרת תפארת בית ישראל, השר הגדול ליהודים הצדיק סיר משה מוטיפיורי ד׳ ישמרהו ויצילהו, יזרח כשמש

בצהרים וינוב בשיבה טובה לאורך ימים ושנים, כולם יתברכו ויצליחו וכגפן יפריחו.

שמעו נא לקול אנקת אחותכם ירושלים הבנויה, ומושפלת עד שאול תחתיה! שמעו נא וישמע אליכם ד'! לא באתי כעת להודיעכם ממצב ירושלים עיר הקודש בעת הזאת, כי נורא הוא מאד, באו בנים עד משבר, הרעב והדלות והמחסור, המה השוררים בעיר הקודש בעת הזאת. ד' ירחם. לא למען זה באתי, יען כי בודאי לקחה אזנכם מכל זה מעלי עתים, וממכתבים רבים גדולי הערך, כה כל הסבות הגור מים לזה. ובודאי תחישו לעזרה ביום צרה, כי לא אלמן ישראל מאנשי חסד, רחמנים בני רחמנים להאחז במידת איתן אדוננו צור חצבנו, וכולנו בני איש אחד אנחנו, ולמה אכפול בדברים לדאבון לב, ולוא היה בידי להיות מבשר טוב, להשמיע ישועה לשמח לבב דורשי ציון המשתתפים בצערם, בשמחה רבה הייתי ממהר לעוף על כנפי נשרים וכדומה.

אך עתה באתי להציע לפניכם רעיון אחד העצור בסרעפי זה כמה, ומסתער שיוצא לאור, אך אמרתי מי אנכי לבא עד הלום, ולתת עצות ולמועד הגדול, אשר כולם חכמים ונבונים, להורותם הדרך ילכו בה, אך מאשר ראיתי במכתבי העתים לבני ישראל, שכתבו עצות והנהגות בעניני עיר הקודש לפני הועד, אנשים אשר לא ראו נתיבותיה ולא ידעו אורחותיה (ובעיני ידמע, אשר ראיתי בעיקר פעם אחת, בעיר קטנה, שהיה שם איש זקן אחד תשות כח, אשר היה לו איזה ידיעה ברפואות, ומאשר לא היה שם רופא מומחה, כל איש מר לבב ובביתו חולה, בא אליו. וכאשר ברוב פעמים לא היה כחו לילך לבקר את

החולה, היה שולח המעדיצין להחולה שלא בפניו, על פי שמועה ששמע ענייני החולאת מהאנשים שבאו אליו. כל מבין יבין התועלת שקבלו החולים מידיעת הרופא, ומהמעדיצין ששלח), אמרתי לא נופל אנכי מהם, היושב פה עיר הקודש זה שלש עשרה שנה, וידוע תהלוכותיה ומחסוריה ובמה שתוכל להוושע מה, לא עת להיות נחבא, עת לדבר ועת לחשות, ואמרתי אשיחה וירווח לי ואולי יקבלו דברי פעוט כמוני, (וכמאמרם ז"ל הוי מקבל את האמת). ולפי ראות אנשים אשר ישר יחזו, הדבר הגדול, אשר מתיעצים תמיד לתקן דבר גדול, לזכרון השר הצדיק סיר משה מונטיפיורי הי"ו! ואם יתנו לבם לב נבונים כמותם, להענין הזה, ובעין ישרים יחזו, כמדומה שכולם יסכימו על זה, שאין דבר נכבד והכרחי כענין מוצא המים, דבר השוה לכל נפש ולכל בני הדתות, ויהי' לזכרון טוב להשר „משה" וכשמו כן הוא, וכי על ידו ולזכרונו יהיה משיתת המים, וידעו נא גדולי המדע כי אם ייסדו קאמיטי על זה, ישיגו גם עזר מרבים מתושביה, כמו עשרה קונזולעס היושבים בעיר הקודש, ועוד כמה עשירים ישרים מכל בני הדתות, ויקנו מוצא המים לחצריהם. שימו נא עיניכם לטוב על הדבר הגדול הזה, וחפץ ד' יצליח בידכם!

זאת, ועוד אחרת הנני להציע לפניכם מדי דברי בכם, אשר נחוץ הוא מאד מאד, לקבוע פה עיר הקודש באנק מאיזה סך מסויים, להלוות גמילות חסדים על ידי אנשים ידועים, אשר יתעסקו בזה בחרציות, שהקרן יהיה בטוח, בנקל לעשות זה על ידי היודע היטב תהלוכות עיר הקודש (על ידי שטרי כולל וכדומה). נחוץ הוא מאד תמיד ובפרט בעת

הזאת, לתת על צאן קדשים לבל ימוגו ברעב חס ושלום, כי היוקר נורא הוא, והשער עולה מעלה מעלה בכל יום. והענין הזה אם ישתדלו בו אנשי מדע בהשכל, יהיה תשועה לעם הקודש אם ירצה השם וכיודע לכבודכם, כבר דברנו בזה עם השר הצדיק מונטיפיורי הנזכר, ועם כבוד הרב החכם המפורסם רבי אליעזר הלוי המכונה ד"ר לעווי, ישמרהם צורם וגואלם, בהיותם פה עיר הקודש, לבקר אחיהם בשנת תרכ"ז, והוכפלו הדברים בהיותם כאן בארץ הצבי בקיץ בשנת תרל"ה (כה הציעו הדבר לפני הגביר הנכבד מאנטיגו ה' ישמרהו ויצילהו בהיותו לבקר עיר הקודש בחדש אדר תרל"ה), ובכל פעם נתקבלו הדברים אך עדין לא יצאו לאור. ואולי בחסדו יתברך שמו יתן יחד לבבם הטוב להוציא הדברים לאור בעת הזאת, כי עת הזאת נורא הוא, הזמן בוגד, סבות נוראות השופטים בזעם בכל עבר ופינה ולפני זעמו מי יעמוד, הה ! מי יחמול עליך ירושלים ?!

ואדברה נא אך הפעם, על דבר דבר אחד, אשר על ידו נוכל להוושע פה עיר הקודש בענין תמידי, לפי הנשמע מתייעצים תמיד אנשי הוועד הגדול להטיב מצב עיר הקודש ותושביה, ולזכרון הצדיק הנזכר, ובדעתם לייסד קאלאניות בעיר הקודש, מה נכבד הנחוץ התמידי, והמחסור היותר גדול פה עיר הקודש (ובאפשרי שיתוקן), הוא ענין מוצא המים יען כי היוקר והרעב המצוי פה עיר הקודש אשר עדי נפש תושביה יגיע לה המים לכעת הזאת ד' ירחם, יקרה כן לעתם רחוקות גם במדינות אחרות, ואם כי אין ערך ודמיון לעיר הקודש, אשר סגורה ומסוגרת מכל צד (מדבריות ומחנות הערבים, דרומה

ומזרחה, ומוקפה ימים צפונה ומערבה), ורחוק להמציא עזרה מיד לזה כי אם להמציא ישע ועזרה בעת צר באופן הנזכר ועל ענין מוצא המים קורא אני ,,מי יחמול עליך ירושלים? מי יחוס על בניך עולליך וטפיך הצמאים למים? להוציא מים ממקור לא אכזב מבאר מים חיים?

המים הוא המחסור התמידי פה עיר הקודש. רבים יקנו בכסף כל ימי הקיץ, אשר לא יספיקו למי הבורות, ומצוי מאד אשר יחסר גם לכל תושבי עיר הקודש וכולם בכסף שותים וביוקר גדול, כמו בשנה העברה אשר לא המטיר ד' על הארץ, ולא היו גשמי בורות עד חדש שבט, ושער המים עלה הרבה וכידוע, והשם יודע מה יהיה בסוף השנה הזאת, אשר בחורף העבר לא נתמלאו הבורות כראוי ומלקוש לא היה כלל (בחסדו יתברך שמו ירחם ציון). ובעת כזאת רבים מדלת העם שותים מי בוץ, מים מלוחים, מים עכורים, אשר מזה תצמחנה חלאים רבים רחמנא ליצלן, ומה יעשו העניים הצמאים למים? ואף בימי השרב, ולכסף אין מוצא, והנה כמוכם כמוני יודעים, כי ענין מוצא המים הוא מוצא בכמה קהלות.

ובעיני ראיתי כמה כרכים גדולים, אשר יחסר למו מים במקום תחנותם, וממרחק מובאים העירה. והמפורסמת ריגא ואדעססע, כי באדעססע הביאו מים ממרחק 30 ויארסט מחוץ לעיר, בראשונה הביאו ממקום קרוב, ולא הוטב המים בעיני תושביה והביאו ממרחק מים קלים ומתוקים, על ידי קומפני שנתיסדה על זה. ולמה תהיה עיר אלקים מושפלת גם בדבר הזה? אשר בנקל להביא מים העירה ממרחק עשרה ויארסט מהלך כשתי שעות, ואם כי

עשו כן כמה פעמים ולא הצליח, יען כי נעשה הכל בלי יעוץ והשגחה, ובלי הוצאות כראוי על זה ואסיא דמגן במגן שוה (בבא קמא דף פ"ה), כלומר רופא המרפא בחנם, שוה חנם. לא כן אם ייסדו על זה קאמיטי שישגיחו על הדבר הגדול הזה שיהיה נעשה על צד היותר טוב, יתקיים ויהיה עד ביאת גואל צדק ולמה לא ישימו עינם על זה הוועד הענין הגדול הזה. לדבר הטוב הזה כולנו כאחד עינינו מייחלות למתי יצא לאור? ומתי תחזינה עינינו את אחינו בני ישראל יושבים איש תחת גפנו, ולעבוד את האדמה, אדמת קודש הוא, אדמת פוריה, ישבעו לחם, גם יקיימו מצות התלויות בארץ.

אך עוד ימים יעבורו (אולי גם שנים) עדי יצא כנוגה צדקת פזרונם בדבר הזה, הנצרך הון רב, אולם שימו נא עינם לטוב על תושבי עיר הקודש, אשר רבים המה החפצים לעשות מסחר וקנין, ואין ידם משגת! חפצים מאד לעסוק במלאכה ולא ימצאו, לזאת יתנו נא עינם לטוב, לייסד פה איזה פאבריקין כמו פאבריקין מנייר, כי פה הרבה דפוסים לאחינו בני ישראל, ולכל בני הדתות, וממרחקים יביאו נייר, או שארי פאבריקין, ועל ידי זה יחיו נפשות רבות בהמלאכה ההכרחיות לענין זה. ודברים אלו וכל הנזכר, באפשרי לייסד בזמן קצר, ובכסף לא רב לפי ערך שהזכרתי שמעו נא שרים יקרים, כי כנים הדברים! הלא כה דברי דורש שלומכם באהבה רבה.

המברכם בכל טוב סלה והצלחה רבה.

משה נחמיה כהניו

אב בית דין בחאסלאוויטש, מלפנים
כעת ריש מתיבתא פה עיה"ק ת"ו
בעל המחבר ספר „נתיבות השלום"

מכתב התוכחה שהפנו גדולי ירושלים בראשות הגאון רבי מאיר אויערבאך, ורבנו, להרה"ג ר' עזריאל הילדסהיימער רבה של ברלין, בשנת תרל"ג, על תמיכתו השוגגת בנסיונו של ההיסטוריון האפיקורסי ד"ר גרץ, להקים בית ספר חילוני בירושלים.

ב"ה. ציון תתן קולה וירושלם מבשר שלום לכבוד שמו מו"ה עזריאל הילדסהיימער נ"י העומד בראש צאן הקדשים מאחב"י הארטאדאקסין בעי"ת ברלין המעטירה.

עת לחשות ועת לדבר יחד נפגשו, בשמעינן את הקול קורא הנדפס במ"ע האיזרעליט נומ' 30, אשר הקשבנו דברים אשר לא דימנו לשמוע מאיש תלמודי, אשר הונף והורם להוליך עברים בדרך התורה ולהשיב לב בנים אל אביהם למען לא ילכו שובבים בדרכי לבם המטים עקלקלותם לחבוק חיק נכריה, ושפחה לא תירש גבירתה והלא אז שמעה ותשמח ציון וכל יראי ה' וחושבי שמו לבשו גיל ואמרו ברוך הבא בשם ה' אל קרית מלך רב לנהל אחינו בני ישראל בדרך הישר והטוב בעיני אלקים ואדם ותפילתינו היתה שגורה כי יצליח ה' דרכו ויפק רצון מה' ובלי תפונה ימינו עשתה חיל לעמוד בפרץ ולגדור גדר למען לא יעפילו מחבלי כרם ד' צבאות להסיר לב בני הנעורים מאחרי דרך התורה והיראה, ומה נורא עתה שהחרדה אשר באה פתאום לאזנינו כי גם על מקום הקודש מעונה אלקי קדם ינופף ידו על הר בת ציון

בעית רוחו לעמוד בפרץ לפרוץ פרצות בחומת בת ציון להעמיד בתים ללמד נערים מאחינו בני ישראל ויתומים נעזבים ללא תורה לבדה רק גם חכמות חיצונות ולגדלם עד צאתם טעכניקער מבית זה נפלאה היא בעינינו על מעלת כבוד תורתו איכה לקח לקח מהדענקשריפט אשר יצא מעט סופר שקר ומדבר תועה הד"ר גרעץ, ומעכ"ת הלא יודע את האיש ואת שיחו הלא זה האיש כנמרוד גבור ציד הרים יד בכתבי קדש לחלל כל קדשי בני ישראל ולשום קודש קדשים לשמצה ובזה ולעגה לו לכתוב תהו ורעות רוח על רבותינו חכמי המשנה והגמרא וקרא דרור ללשונו ושתה בשמים פיו לאמר אין משנה תורה מן השמים ואיככה איש משלומי אמוני ישראל השלם באמנות חכמים ודברי רז"ל בכלל יסור לבבו להטות אזנו לשפת חלקות מאיש כד"ר גרעץ ואם מחביריו אשר התחברו עמו וכמרגלי אה"ק יתהלכו בה איזה ימים להם נתן אמון תמה תמה נקרא הלא מי כהחכם יבין אשר לא יוכל איש יהיה מי שיהיה לדעת אף אפס קצה תכונת אנשי ארץ הקודש הרחוקה מכם עד אשר יתעכב בה ימים ושנים ולא ביומים ושלש או עשרה ימים ואולם בהתחברם לרשע, פרץ החיבור מעשיהם ומחשבותיהם והוכו בסנוורים ולא ראו אור הבהיר בעה"ק רק קבלו דברים בדוים מאנשים רקים מנוערים מתורה ויראת ה' אשר חמדת ממון לבם הולך והאמינו להוציא שם רע על עה"ק בדברים אשר לא כן אשר יודע כל שער עירנו כי אך שקר ענו באמרם כי יתומים נעזבים פה ולפתח המיסנערין ירבצו לשאל אוכל ועל פת לחם יפשעו בעמם ואלקיהם עדים אנחנו על כל כוללות האשכנזים הנמצאים בירושלם כי אין יתום נעזב

בלי השגחה בעינים פקוחות כפי כוחינו ולפי נדבות אחינו בני ישראל מהוץ לארץ ובכל זאת אף כי מטה ידינו וקשה כח הסבל הנה יושבי עיר הקודש עושים יותר מכחם ויקמצו מעיסתם לקמצים ומלחמם לחם העצבים יתנו לדל ולכל דבר שבקדושה והעולה על רוח יושבי חוץ לארץ לדמות ארץ הקודש לערי אירופא ויושביה ליושביהם, היו לא תהיה ובעוד אנשי שם יראי אלקים אשר השליכו משכנותיהם בחוץ לארץ ובחרו לשבת בארץ הקודש בדרכי התורה לבדה בלי נטות ימין ושמאל ולבלתי סור מתורה שבעל פה ומנהגי אבותינו הק' ודרכם ודרך לימודיהם בעוד אנשים אלו יד ושם להם בחומות ירושלם כהיום לא ינוח שבט הנהגה אחרת בסדר הלימודים על גורלם כי בכל כח ועצמה וברוח ורגש קודש אש דת הלוהט בקרבם כקדוח אש לוהט יקריבו גופם ונפשם ואשר להם יתנו בעד נשמת חיי רוח אפם שלא לצודד נפשות נקיות ילדי בני ישראל בדרך הזה המוליכם לבאר שחת ונתיבותיה אל ירכתי בור ואבדון ומי בכם אשר לא ראו עיניו כי זאת המצודה הפרושה על כל באי שעריה אשר לא נאמין אם החלצו מאלף אחד להשאר אחוז בתורה והמצוה בכל לבו ובכל נפשו ולימדים אלו לא הטו את לבבו להעפיל לבחון את מאמרי חז"ל הצרופים והטובים, שבהם בלשון רכה ישברו גרם ועצם מעצמות התלמוד אחד אחד בעונותינו הרבים זה תלה בשינוי הזמן וזה בשינוי מקום או בשינוי דיעות וכדומה, יש ויש ליצר הרע דרכים ותחבולות ללכוד חכמים ולהפילם במכמורות בל יקומו ומחפשים למו מצות חדשות ותולים במאמרי רז"ל יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ וכל תורה שאין עמה מלאכה וכו' ובאמת

דברי רז"ל חיים וקיימים ובאיזה דרך ארץ אמרו שתהיה הדרך ארץ יפה עם התורה ולא מנגדתה ולא לבחור דרך וענין אשר כבר ידוע עד כמה העוה את בני היהדות והשליכה משמים ארץ תפארת ישראל ודתו וכל איש אשר לו מוח בקדקדו אשר אם היה בדורות הראשונים היה עמלו בתורה וגדול בתורה וקושר כתר לתורה ולישראל עתה בעונותינו הרבים כל מעיינו בלימודיות זרים ובילדי נכרים „ישפיק" עתותיו ואם גם מהתורה אל ינח ידו „זמורות" זר יזרעה ויהפוך דברי אלקים חיים למינות וכמעשה ד"ר גרעץ ורבים כמוהו ותורה מה תהא עליה. ועתה חובתינו לקדם פני הרעה הנשקפה על ארבעה אמות של הלכה אשר אנחנו מצמצמים בה משכנינו בשערי ציון בהשמה וזאת בראותינו מקדש ה' חרב לעינינו והר הבית לבמות יער, בזכרינו את ציון כי היא בית חיינו והעלובה התורה אשר השליכו משכנותיה במדינת אירופא יש לה בזה אכסניה וגם מקום ללון וכה אנחנו אומרים למעלת כבוד תורתו כי כל דבריו בקול הקורא זרים המה לנו לשמוע כהם מאיש תלמודי אשר דברה „יקר" בעיניו ובה' נשים מבטחינו כי לא ינום ולא יישן שומר ציון ודבר אלקינו יקום לעולם ומציון תצא תורה, לא טעכניקער ורופאי אליל, ואם באמת ובתמים מצא מעכ"ת את לבבו לאחוז בסנסני אהבת ציון ולדרש טובתה האמיתית בחבת קדש למה לא ידרוש לקח לקח מפי נאמנים ויראי ה' ות"ח הסובלים ויודעים מכת הארץ ותחלואיה ומה היא דורשת תיקונים וטובות, וחורבן הארץ לנגד עיניהם מכל דבר ובקיאים בטוב הארץ ומעלותיה וצרכיה ולא להקשיב מאנשים אשר דבר ה' איננו יקר בעיניהם ושלוים ושקטים ולא יגור

באהליהם שום רעה וחוסר ודומים כי להם נתנה הארץ ומבלי הבחנה חושבים כי הכל גלוי להם ואין נסתר מנגד עיניהם ומבלי התבוננות ממציאים רפואות אשר מרורות פתנים בקרבם וכוס ישועות מלא תרעלה ומים המאררים, וידמו לרפאות בזה על נקלה כצרי גלעד וטח מראות עיניהם כי כל אחד יש לו די עבודה ועמל בעירו ובקהל עדתו לפקח בטיב צרכיהם לעמוד בפרץ נגד מחבלים לצודדי נפשות אשר ברוח פיהם סוערים להפיצם מנחלת דתם ומאחוזתם בתורה הק' על אלה יפקחו עיניהם וישימו לבב להרים מכשול מדרך עמם בני עירם ולעצור בעד המספחת שלא תפשה בעודם בעצמם ובבשרם לנגד עיניהם ולמה ישאו עין למרחוק לפרוץ ח"ו פרצות בחומת בת ציון וה' אמר והר ציון תהיה פליטה והיה קדש ועיר אלקים קדש משכני עליון יושביה לא יהיה להם דבר לענות בו רק כאנשי מעמד יהיו שתולים בחצרות ה' ולחם אחיהם יאכלו מאלה אשר בעין טובה ורוח נדיבה יתמכם ולא יהינו לעלות ההרה, להצית אש זרה, האוכלת ביעקב כאש להבה בעונותינו הרבים, ולהצית בציון בין יושביה ח"ו אש אשר תמצא לה קוצים ותאכל גדיש או קמה ח"ו ובערו יחד ואין מכבה ח"ו וע"כ מעכ"ת אם לב הותל מאלה תרי הארץ הטהו כרגע מני הידיעה ברורה ובחום לבבו להשכיל להיטיב (על דעתו) הרים בכח קול קורא נא יחישה וירים דבריו להשיב דבריו ההם והיא תהיה תהלתו בקרב כל ישרי לב ונכונים ולא נהיה מוכרחים לצאת חושים בכל כוחינו למען אשר לא תירש שפחה את גבירתה גם בביתה ובחומותיה וה' עמנו כאשר עשה לנו פעמים רבות בימינו לעינינו וכבר הגאונים וצדיקי

עולם אשר לפנינו אסרו איסור חמור בכל כח תורתינו הקדושה לבלתי יסד בציון „ובכל" סביבה בית למקום ללימודים אחרים או כתב ולשון אחרת רק בתורת ה' יהגו כל נערי בני ישראל ובה יגדלו ואם לא יצליחו איזה נערים בגדלם לימוד תורה ילמדם אומנות או מסחר וקנין אבל לא לשונות העמים אשר באמת אינם נצרכים פה כלום ומה יתנו ומה יוסיפו לשונות העמים במקום הזה אשר לא יועילו רק להקרא בשם „משכיל" ואשר הנסיון הורנו למדי בחוץ לארץ בעוונותינו הרבים כאשר ינסו הנערים להציג כף רגלם על מפתן בית הלימודים בעוד לא נגעו בקצה המטה פורקים עול תורה ומפירים יראה בעוונותינו הרבים כידוע, ובכן חלותינו ובקשתינו שתניחו ידכם מהדרך הזה להרבות חס וחלילה מחלוקת בארץ הקודש ואם רוח נדיבה תפעם בלבבכם לכלכל יתומים תטו עצמכם מדרך הזה אשר נוגע עד הלב והנפש בחרו לכם דרך המלך מבלי נטות מן המסילה העולה בית אל אך להגדיל תורה ולהאדירה וכבר מרגלא בפומא דרוב משכילי זמנינו אשר מאסו בתורה הקדושה שחיוב גדול שישארו לכל הפחות בארצנו הקדושה כל מנהגי הקדמונים ללמוד אך תורת ה' ובתורה שבעל פה יהגו יומם ולילה יושביה ובודאי מי אשר לא יראה סימני הצלחה בלימודו יפנה אל לימוד מלאכה המחיה את בעליה ולא ילך שובב בדרך חטאים ומי הוא אשר לא יברך אתכם על ככה ושבע ביום יהללכם והאל הטוב ישים שלום בארץ בכלל כל אחינו בני ישראל וילמד תוהים בינה ונזכה לזמן המיועד לנו ומלאה הארץ דעה את ה' ויתהלל המתהלל השכל ויודע אותי ה', וקודשא בריך הוא וישראל חד.

כעתירת ידידיו המבקשים ודורשים אהבה ושלום אמת פה עיר הקודש ירושלם תבנה ותכונן במהרה בימינו אמן כ"ה אב תרל"ב.

מאיר — משה נחמיה כהנוב

בהגאון המנוח מוהרי"א זצלל"ה — רב מחאסלאוויץ

אברהם אייזינשטיין — אלי' מרגליות

אלי' שרהזאן מ"מ — מאיר אניקשטר

אלעזר שפירא — יצחק דוד בידערמאן

אלעזר מנחם — יוסף נאכט מיאסי

יוסף נתן

האיסור על בתי הספר ללימודי חול משנת
תרל״ג, שחתימתו של רבי משה נחמיה מופיע
עליו בפעם הראשונה אחרי עלייתו לארץ־ישראל

להט החרב
זאת חוקת התורה

מודעת זאת לכל באי שערי ירושלים עיר הקודש תבנה ותכונן, ולרבים וכן שלמים בקרית חוצות, כי פעמים רבות נאספו בין האשכנזים לימודים זרים זולת לימוד תורתינו הקדושה לבד, ונאספו כל הלימודים חיצונים, וכל מעשה כתבים ולשונות זרות בבית ספר, והאיסורים נעשו בכח תורתינו הקדושה על פי בית דין צדק ומורי הוראות מקהלות קדושות אשכנזים, ובפרט גאוני עולם אשר היו פה, ונתקבלו על כל האשכנזים להיות דבריהם כגחלי אש ולשמוע בקולם ולשמור את כל תקנותיהם, ולאסור עלינו כל איסוריהם, ודבריהם חיים וקיימים עלינו ועל בנינו ועל דורותינו, ונודע למשגב כי האיסור הזה כח בו לעמוד, יען יסודו חזק מאד, כי מלבד אשר נעשה לשמירת ילדי בני ישראל, מלהתגאל בלימודים זרים מחריבי אמונתינו, עוד בה כי כל העולים רובם ככולם לשכון בארץ הקודש, קיימו וקיבלו עליהם מידי עלותם, רק ללמוד תורה ולתפלה, ולהתפלל בעד שלומה של מלכות, ושלום אחיהם שבחוץ לארץ תומכי נפשם, וכמה פעמים הכריזו ברבים כל דברי האיסורים וכל העם מגדול ועד קטן עמדו ושמעו וקיימו עליהם, וכל פעם בקום עלינו מי ומי החפץ ליסד על אדמת הקודש בית לימוד אחר זולת לימוד תורתינו הקדושה, ונאספו כל העדרים עדרי צאן ירושלים צאן קדשים, וגללו את האבן ההוא והכוהו

לרסיסים, והיו כל מחשבותיהם לריק, כאשר עד כה עזרנו ה'.

והנה על כן, כי פחד ורעדה ופלצות תשבר רוחינו בפחדתינו לבנינו, מפחד יום הבא, אולי עוד יקומו חושבי מחשבות כאלה לפרוש רשת לבנינו, ואך אם יצליחו למצוא נער אחד מכל קהילותינו למשכו ברשתם, באמור לו כי ילמדוהו דרכי התורה והיראה, ולימודי המלאכה יהיו מעולפים בספירי האמונה ושמירת התורה, ככה יצודו אם גם נפש אחד. לבבינו דוי, וחייבים אנחנו לדאוג מראשית אחרית, ובפרט כי חוששנו מחטאת נערים פורקי עול בעוונותינו הרבים אשר עתה פחד הרבנים והמנהלים עליהם, ואז יאמרו שפתינו אתנו, מי אדון לנו, ומי זה אשר עיניו השע מראות הסכנה העצומה הכרוכה בעקיבה של הדבר המר הזה אשר ישימוהו כמו מתוק מתחילתו.

על כן נקהלנו ונתאספנו יחד כאיש אחד בלב אחד, זקני כוללות ירושלים ומנהליהם וראשיהם ויח"ס וכל בני דעה, וחדשנו עלינו ועל זרעינו, ועל כל מקהלות כוללות האשכנזים שבירושלים וכל ארץ הקודש תבנה ותכונן, את האיסור הרובץ עלינו מרבותינו וגאונינו מלפנים, אשר אם כי אין צריך לחדשו, כי יצא דבר האיסור הנורא מתחת ידי גאונים גדולי וצדיקי עולם, בכל זאת הננו בכל לבבינו ובכל נפשינו, לחדש את האיסור על כל הלימודים בבית ספר זולת לימוד תורתינו הקדושה לבדה, או אומנות, אנחנו כוללות אשכנזים שבירושלים וכל סביבה בכל ערי ארץ הקודש הנמצאים על אדמת הקודש עלינו ועל זרעינו אחרינו, על כולם רובץ האיסור הנורא והחמור אשר נ'ח'ש כרוך בעקבו

כידוע, וכל איש או אשה זקן ונער בחור ובתולה, יהיה מי שיהיה, אשר יעבור על האיסור הזה ירדוף האיסור את נפשו, וישיגהו וירמסהו, ויהיה מובדל ומופרש מעדת ישראל, וכל מיני קנסות ועונשים שיוכלו להעניש את העבריין ההוא יקנסוהו ויענשוהו עד שובו מדרכו הרעה.

ובפירוש נאמר אשר גם אם יהיו המייסדים את בית הלימוד לשום ענין זולת לתורתינו הקדושה מפורסמים לגאונים וצדיקים וכדומה, וגם אם יאמרו המיסדים אשר רק לשם שמים, ולשם חיזוק לימוד התורה וכדומה כל ישעם וכל חפצם, לא יאבו ולא ישמעו להם, וידוע לכל כי לא נאסר לימוד אומנות המחיה את בעליה, כי זו דרך התורה היא, אשר הנער שלא ראה סימן ברכה בלמודו התורה הקדושה, ילמדוהו אומנות בהשגחת אביו, או אפטרופסו, או ממוני הכולל שלו, אבל ליסד על זה בית לימוד אומנות או כתב ולשון, על זה רובץ האיסור החמור מעתה ועד עולם, אף אם יאמר המיסד להיות לימוד התורה עיקר, ולימודים האחרים טפלים בבית ההוא, חלילה חלילה, על זה רובץ האיסור הנורא הנעשה מכבר ונתחדש כעת מכל החתומים מטה ובהסכם כל יראי ה', ובכח המסור ביד ממוני כל כולל וכולל מהגזברי הכוללים של כולליהם שבחוץ לארץ ושארית ישראל לא יעשו עולה, ויראי ה' גם בחוץ לארץ ישמעו ויראו, ויניחו את ארץ הקדושה ללימוד התורה, ולממשלת אמונת ישראל לבד, ולאבן בוחן לכל העולם ולהשומע יונעם ותבא עליו ברכת טוב, כל זה נעשה יום ד' ד' כסליו **התרל"ג** לפ"ק פה עיר הקודש **ירושלם** תבנה ותכונן במהרה בימינו אמן.

מכתבו של רבי משה נחמיה, לרבה של ראסיין,
על דבר התייצבותו לימין מתירי השביעית.

כבוד הרה"ג וכו' כש"ת מו"ה... אבדק"ק ראסיין.
שלום וברכה לו ולכל הנלוים.

הנה ראיתי בהלבנון נומר 15 שנת י"ט מאמר אחד נקרא „דרך הרבים" ובאמת אף אינו דרך היחיד. כי לא זו הדרך, חלילה לנו מלנטות מדרך הסלולה דרך החיים על פי תורתנו הקדושה הכתובה והמסורה לנו על פי קבלת חכמינו זכרונם לברכה אשר המה כדרבונות וכמסמרות נטועים יסוד בל ימוטו לעולם ועד — דרכיה דרכי נועם — ולא נשתה רק מי באר אשר חפרוה שרים שרי התורה רבותינו הראשונים זכרונם לברכה אשר ממקור ים התלמודים בבלי וירושלמי.

והנה מה שכתב הרב הגאון להקל, לענין שביעית שיש לסמוך על הרמ"א חושן משפט סימן ס"ז דאין נוהג בזמן הזה אף מדברי סופרים. חס מלומר כן דזה פשוט בש"ס בכמה דינין ובירושלמי בהרבה מקומות, ובכל הראשונים זכרונם לברכה דשביעית נוהג בזמן הזה בארץ הקודש בלי שום ספק בזה רק דיש פוסקים שהוא מן התורה עיין כסף משנה פרק ד' מהלכות שמיטה ויובל, ומשנה למלך שם וכן כתבו עוד איזה פוסקים אבל רוב פוסקים שהוא מדרבנן. ואין שום שיטה מהראשונים זכרונם לברכה שיתירו לגמרי חס ושלום [ואף אם היה נמצא איזה דעה יחידית ודחויה מה היא נגד כל הסוגיות וכל הפוסקים אחרי רבים להטות. אך באמת אין שום דעה להקל כמו שיתבאר לקמן]

והיש מחכמים שהביא הר"ן קאי הכל על שמיטת כספים כמו שנראה להמדקדק בדבריו. וברמ"א שהביא אין זכר לשמיטת קרקעות ועל שמיטת כספים בחוץ לארץ יש איזה סברות כמו שכתוב הרא"ש בתשובה. והתרומת הדשן והמהרי"ק וגם בכל זאת לא נדחקו רק מאחר שנוהגין כן — אבל לדינא כלם מסכימים שגם שמיטת כספים נוהג, וכל מקום שנמצא איזה קולא בזה צריך לומר דקאי על שמיטת כספים, או יובל שנקרא גם כן שמיטה, שהשדות חוזרות לבעליהן. וכמבואר בתוספות ובכ"ד בש"ס.

ואל יעלה בדעת מי להקל מהש"ס דסנהדרין דף כ"ו דאמר ר' ינאי פוקו וזרעו בשביעית משום ארנונא וכו', דבירושלמי אמרינן דמשום חיי נפש התירו שהיה בזה סכנה כמו שכתבו התוספות שם ובפיסקי תוספות. ועיין מה שפירש הרמב"ם בזה בפרק א' מהלכות שמיטה הלכה י"א ועיין שם בהשגות הראב"ד מה שכתב שם וכו', וכל זה אינו שייך בזמננו אף שמשלמין איזה מס קטן מהקרקע דעיקר המס הוא מאשר תוציא הזרע ואם אין זרע אין מעשר.

ואשר כתב כבוד תורתו להקל מחמת ספק דרבנן דיש מחלוקת בשנת השמיטה גם זה אינו ספק כי קיימא לן להלכה ברורה כמו שכתב והעיד הרמב"ם בשם הגאונים ואשר היא מוסכם לדינא עם שיטת הר"ח ורבינו תם והרשב"ם ור"י, רק שיש מחלוקת בפירוש הסוגיא ביניהם ואשר היא מוסכם עם פירוש רש"י דערכין וכמו שכתב רבינו הגר"א זכרונו לברכה בחושן משפט סימן ס"ז, ואשר

כן נהגו בארץ הקודש מדור דור וכמו שהעיד בעל כפתור ופרח שהיה בשנת נ"ו לאלף הששי — וכן פסקו בשולחן ערוך והרמ"א וכל האחרונים הכל על פי חשבון זה, ועיין תשובת מהרי"ט חלק ראשון סימן פ"ה, שיש שנהגו לומר בשעת הפרשתן תרומות ומעשרות [בפירות הנלקחים מארץ ישראל והגמר הוא אצל ישראל] אם שנה זו מעשר שני הוא יהיה מחולל על המטבע ואם שנה זו מעשר עני הרי זה מעשר עני, ואמרו כן מחמת שיש לחוש לדעת רש"י — וכתב דהוא מנהג בורות עיין שם. וזה לשונו שם: בשנת השמיטה אין לנו שום ספק כי הלכה מוחזקת ביד כל ישראל כדעת הרמב"ם ז"ל. וספר החרדים כתב וזה לשונו בימי הרלב"ח זכרונו לברכה קם אחד ורצה לחלוק על רבנים הקודמים בענין שטת השמיטה ונתקבצו כל החכמים שבירושלם והסכימו לדעת אחת כהרמב"ם וכן הסכימו כל החכמים שהיו אז בעיר הקודש צפת ת"ו ושלחו לכל תפוצות ישראל לסאלוניקא ולקונסטאנטינא שהיו שם אנשים גדולים, אנשי שם, וכולם הסכימו כן לדינא, וכן פשט המנהג בכל תפוצות ישראל, עד כאן תוכן דבריו. וידוע כמה גאונים ארזי הלבנון היו בדור ההוא, ומי יקום בדור יתום כמונו להטיל ספק בדבר. — וגם לדעת מעלת כבוד תורתו אין להתיר כלל ספק דרבנן כזה (אין רצוני להאריך בזה, ונבון כמותו יבין בעצמו) אך זולת זאת יש סתירה גדולה. ודרך משל שנת תרמ"ב היא שנת השמיטה שלנו, על פי דעת הרמב"ם, ולשיטת רש"י היא שנת תרמ"א אם כן אם אחד יחרוש ויזרע חס ושלום בשנת תרמ"ב, ויאכל פירות של שנת תרמ"א שלא בקדושת שביעית וגם יאכלם אחר

הביעור הלא יעבור על כמה איסורי שביעית ממה נפשך, ולהפוסקים שהוא מן התורה יעבור כמה לאוין ממה נפשך וזהו סתירה שאין עליה תשובה. ועל דרך ההיתרים שכתב נידון תרומות ומעשרות שאפשר להתיר במתנה על מנת להחזיר, ועוד היתרים, תהלה לה' יש לי לסתור על כל דבריו, ולא כתבתים מכמה טעמים — א: לבל יאריכו הדברים. שנית: כי גם בהיתרים הנזכרים לעיל הזכיר שהוא ספק דרבנן, וכבר נתבאר לעיל סתירת סברא זו. שלישית: כי בטחוני חזק ברוב צדקתו, כי בל יבוש מלחזור מדבריו. וכדרך רבותינו־חכמינו זכרונם לברכה — ולדפוס דברים שאמרתי לפניכם וכו', ולא כתבתים כי אם לפלפולא, ולא להלכה למעשה.

ומאשר בטחוני כי דברי אלה יתן מעלת כבודו לדפוס אמרתי להעיר עוד בענין הקאלאניות וישוב ארץ הקודש שהתעוררו רבים בעת הזאת ואולי יצא לאור אם ירצה ה'. א) שיתישבו בקבוץ במקום אחד לכל הפחות בערך מאה משפחות. ויש בזה כמה טעמים כמוסים וגלוים. והעיקר למען שיחזיקו תלמידי חכמים, מורי צדק, סופרים ללמוד דרך ה' ותורתו יתברך שמו, עם תינוקות של בית רבן, שוחט ובודק, אומן, וכדומה מענינים המוכרחים לאחינו בני ישראל לבל יצטרכו לבא תמיד להכרכים, שהוא סתירה לחיזוק הישוב כאשר העיד החוש. ב) שיעשו עליהם בהסכם, ראשים, שינהיגו את הציבור בכל דבר הן בענינים החומרים והן בענינים המוסרים כי זולת זאת פירוד הלבבות וחלוקי דעות שונות המצויים ובפרט בקבוץ במקום אחד ממקומות מפוזרים, המה יאבדו חס ושלום כל חלק טוב ויהרס חס ושלום

הישוב כאשר הכל ראינו בחוש. ג) והוא העיקר הגדול שיתיישבו על דרך הצדק והיושר וליחד לבבם לעלות בהר ד' בעבור ישמרו חוקיו כו' — ובפרט בכל המצות התלוים בארץ, כי אחרי כי אין לנו לא מקדש ולא מזבח, לא אישים ולא ריח ניחוח — וגם אם נמעט חס ושלום במצות התלויות בארץ — הזאת יקרא ישוב הארץ? (ובפרט כי ידוע כי ארץ הקודש היא ארץ אשר עיני ה' אלקיך דורש אותה ולפי ערך קדושתה ההשגחה והפקידה על יושביה, כמו שכתב הרמב"ן זכרונו לברכה בארוכה ועיין שם). ואם ישמעו ויעשו ככל הדברים הנזכרים יעלו ויצליחו, וכגפן יפריחו — השוכן בציון ישפיע על כולמו שפע הטוב והצלחה, ובאסמיהם יהיה ברכה — כי שם צוה ד' את הברכה — לעולם אמן. כן יהי רצון.

כה דברי הכותב למען כבוד תורתו יתברך שמו ומצפה עם כלל אחינו בני ישראל לישועת ה'

משה נחמיה כהניו

החונה בקהלת חסלאוויץ מלפנים,
בעל המחבר ספרי נתיבות השלום וקו"ע

הסכם ללימוד הלכה בשותפות
שנערך ע"י רבנו בשנת תרמ"ג

חברה „תורה חיים"

עלה במוסכם כלנו, הח"מ, לעשות חבורה שיקרא שמה „תורת חיים", היינו ללמוד בכל יום שו"ע אורח חיים, בין תפלת מנחה לערבית, בחבורה דווקא בקבוץ, עפ"י האופנים שית"ל, ואלו הן:

א) כל בני החבורה ילמדו שו"ע אורח חיים, בין תפלת מנחה לתפילת ערבית בחבורה, ויחזרו פעמים, וילמדו גם ביומא דמפגרא כל יום, [מע"ש] וש"ק.

ב) ובפירוש שכל מי מבני חבורה שלא יבא מאיזה אונס, יש לו חלק הלמוד, כמו אם היה, אך אם בלא אונס לא יבא, יתרו בו עד ג' פעמים, ואז יסולק מהחברה, וכן יכתבו בפנקס ולרשום שנדחה מהחברה לזכרון.

ג) אם ח"ו יחלה א' מבני חבורה, אזי תומ"י ביום, ב' או ביום ג' בחליו, יאמרו בני החבורה בין תפה"מ לתפ"ע, תהלים עם יה"ר, ואם ח"ו בר מינן וכו', אזי אחר מאה שנים יאמרו כל החודש תפלת „אנא" אחר לימוד השו"ע.

ד) אם יקראו לאיזה נעדר, ר"ל, לומר תהלים, ויהיה חיוב על גב"צ לשלוח לשם ילדי ת"ת או בחורים, אזי המה יש להם דין קדימה.

ה) בכל חודש יעמדו על המבחן, ומי שהיה בקי יותר יקבל מתנה, לפי יתרון פעולתו הטוב ושקידתו.

ו) אחר שיהיה יותר מעשרה אנשים לא יקבלו עוד בלא מעות קדימה מה, לפי השערת ראשי החברה.

ז) כל מי שאפשר לו ילמוד ביום ו' עש"ק פרשת השבוע עם פירש"י בקבוץ.

כ"ז קבלנו וגמרנו בלי נדר בהסכם גמור.
ולראיה באנו עה"ח היום יום ו' כ"ח לחודש תשרי שנת תרמ"ג פעה"ק ירושלם ת"ו.

נאום משה נחמיה כהניו

נאום מאיר בהמנוח מוהר"ר שמריה ז"ל מבריסק בל"ב

נאוש צבי ב"ר שמואל מהורדנא

נאום שמעון אשר הכהן מנאוואהרידאק

נאום חיים מענדיל ב"ר דוד קאסאווער

נאום משה שלום ב"ר אליעזר ז"ל מוולאזין [בלא נדר]

נאום חיים דוב ב"ר שלמה ז"ל

נאום אליהו ספיר הלוי הי"ו

נמסר לדפוס ע"י נכדו ר' דב ארי' נ"י
בהרה"ג ר' ברוך משה נחמי' לאבל זצ"ל.

מהסכמותיו של רבנו למחברים בירושלים

לספר „תולדות יצחק" לרבי יצחק כהנא מקאלנע (ירושלים תרל"ג)

הן בא לפני הרב המופלג והמפורסם בתוב"י, שקדן שעמלו בתורה וכו', כת"ר מו"ה יצחק כהנא נ"י וספרו בידו, לבאר את פירוש רבינו הגדול, מורנא ורבנא, הגאון החסיד מוהר"א מווילנא על ספר יצירה, אשר דבריו הקדושים אף בנגלות נסתרות המה בכמה מקומות, כאשר דרכו בקודש בדרך הראשונים ז"ל בדרך קצרה, ואיש תבונות ידלנה, ומכ"ש בנסתרות שהלך בדרך רבותינו בדורות שלפנינו, אך ברמז בחכמת האמת, וביאורו אך ראשי פרקים, וגילו טפח וכיסו אלפים אמה, [כמ"ש תלמידי האר"י ז"ל] והבאים בסוד ה' ועוסקי בכתבי מרן הגר"א זלה"ה אמרו שדבריו עמוק עמוק לא יובנו כ"א אחרי עמל רב, אף להיודעים בחכמה זו, והרב הנ"ל זה שבתו בעה"ק כ"ב שנה לא מש מאוהל, ורוב ימיו עמל ויגע בחכמת האמת, ובפרט בכתבי רבינו הגדול הנ"ל זלה"ה, ויגעת ומצאת תאמין, וזכה לבאר דבריו הנ"ל וקרא שם הביאור על שמו תולדות יצחק, וגם השיג הנחות מרב גדול מגדולי תלמידי הגר"א זלה"ה, לתקן הט"ס שנפלו בו, אשרי חלקו, וזכות רבינו הגאון החסיד זלה"ה יעמוד לו ולזרעו אחריו שלא ימישו וכו'.

לספר „נברשת" לרבי חיא דוד שפיצר (ירושלם תרנ"ד)

הביא לפני כבוד המופלא ומופלג י"א, מוכתר במעלות תרומיות, מוה"ר דוד בר יוסף הלוי שפיטצער נ"י מפ"ב, חיבור אחד שקרא שמו נברשת וכו', והוא על ענין קריאת שמע ותפילה כוותיקין וכל הפרטים בזה.

והנה אנכי מאז באתי לפעה"ק גדרתי עצמי בכמה גדרים, ומהם לבלתי תת הסכמה על שום חיבור, כי אין ליקח לעצמי עטרה זו במקום גדולי ישראל בירושלם עה"ק, אם לא לפעמים להיות סניף לאריות, אבל לא לצאת בראשונה, אך למען גודל הענין, אשר גם אנכי מעודי הייתי בזה זריז ללמוד וכו' לשמור ולעשות וכו', ובחיבורי „נתיבות השלום" על חו"מ, בסופו, הארכתי הרבה בענין זה, והוכחתי מש"ס ופוסקים, דבכזה אמרו ובלבד שלא יקדים ושלא יאחר, והנה מה שהפליגו חז"ל בכ"ד, בגודל מעלת המתפללים כוותיקין, וכי אך משום מעלה לקרות ק"ש קודם נץ החמה, הי' תקנת הוותיקין, וכי גבורתא להם לקום לעורר השחר ולקרות ק"ש משיראה חבירו, דבר זה בקל להשיג כמעט לכולם, אך עיקר העמל והיגיעה בזה לקרות סמוך להנץ, כדי לסמוך גאולה לתפילה ולהתפלל אחר הנץ, וכמ"ש בש"ס ווותיקין היו גומרים עם הנץ, כדי שיסמוך גאולה לתפילה ונמצא מתפלל ביום, ועל זה כתב האלפס „מיהו לית כל אינש וכו', דבאמת דבר זה צריך זריזות ועיון רב ודקדוק היטב היטב, והיוצא מכל דברינו שהמקדימין וממילא דמתפללין ג"כ קודם, הפסידו יותר מאשר הרויחו,

דבתפילה לכ"ע לכתחילה דוקא אחר הנץ, ע"ש מה שבררתי כל זה עפ"י יסודות חזקים מהש"ס והירושלמי. גם במעשה, תלי"ת, נתתי נפשי על זה, ואף בעת היותי בדרך, ועל הספינה, להתפלל כוותיקין.

ולזאת יצאתי מגדרי להסכים עם כבוד המחבר הנ"ל, וגם זולת זה הנני מכיר היטב את כבוד הר"ד הנ"ל זה שנים רבות, ועפ"י רוב היינו מתפללים בצוותא חדא, וידעתי כי מעודו נתן נפשו על זה, ועמל בכל כחו. לא היה לו למשא לילך בזריזות על גג ביהכ"נ הגדולה, לראות הנקודה הראשונה מהנץ, וגם הלך על ראש הר הזיתים, הוא ושנים ממריעיו עם זייגרות מכוונים, לידע בכמה דקים הנ"מ בין ראות נקודת הנץ פעה"ק ובין על הר הזיתים. כמה וכמה פעמים הלך למקום הגבוה שבעה"ק, דהיינו נגד העיר קטנה מחוץ לעיר, הנקראת „משכנות ישראל", אשר משם רואים למעלה מהר הזיתים, ועוד תחבולות בהנה, בכדי לברר נקודת הנץ החמה האמתית, ועכ"ז היינו תמיד מאריכים מן סוף ק"ש עד התפלה בברכת אמת ויציב, כמו חמשה הקים, בכדי לצאת מהספק, שהתפילה יהיה אחר נץ החמה.

ועלתה בידו של הר"ד לחבר חיבור ולפרש דעת הראשונים והאחרונים ז"ל עצהיו"ט והוסיף עוד משלו, וגם דברי מוסר להלהיב לבב אחב"י לדבר הגדול הזה, וגם חיבר לו עפי"ז לוח נכון וחשבון ברור, עפ"ח שנת הלבנה והחמה, אשרי חלקו ויישר חילו, וכל ירא אלקים מהראוי לתומכו ולהחזיק בידו, שיצא חיבורו לאור, וחפץ ה' יצליח בידו ויתקבלו נא דבריו.

הכ"ד פעה"ק ירושלם ת"ו, כ"ב למב"י תרמוז"ן לפ"ק.

הכותב ברפיון ידים*) וחלישת רגלים, באין אונים ואמיץ כח, ומצפה לישועת ה'.

משה נחמיה כהניו

*) כי שלשים יום אחר כתיבת הנ"ל נתבקש בישיבה של מעלה, יום ח' סיון שבק חיים לכל חי בן ע"ד שנים, תנצב"ה.

כבר הזכרנו לעיל ברשימת ספריו של רבנו (עמוד 36 הערה 24) על קונטרס הצוואה של רבנו [נכדו רבי פייבל אפטייקער שהביאה לדפוס קראה בשם שפתי ישנים] שיערתי לכתחילה שצוואה זו לא נדפסה כלל, מתוך שלא הצלחנו לגלותה, אך כנראה שהכלל שקבעו חז"ל לא ראינו אינו ראיה, חזק יותר, באותה שנה בה הדפסתי את המהדורה המחודשת של הספר בשנת תשכ"ט, הובאה צוואה זו לדפוס ע"י מכובדי נכדו של רבנו,רבי בצלאל לנדוי שליט"א.

עם הדפסת ספרנו מחדש ראינו לצרף לו את הצוואה הנפלאה שכל שורה בה יש לה תוכן מוסרי רב ביותר.

טיבותא לשקייא על הגילוי המעניין והבאתו לאור הדפוס.

והרי דבריו בהקדמה שם :

צוואה זו שהובאה לדפוס בשנות תרמז—תרנא בערך, בירושלם בפורמט 36°, היא יקרת מציאות ביותר, לא נרשמה בבית עקד ספרים לח' ד' פרידברג, לא נזכרה ב,מפתח הצוואות" לוואכשטיין ואף לא בהשלמותיו של א' יערי. הטופס שבידי חסר שער, ולפי שעה לא יכולתי לקבוע את שנת הדפסתה במדויק.

מהקדמת נכדו, ר' פייבל, מתברר שנועדה „לעשות חסד את החיים, היא זקנתי אשת הרב הצדיק המנוח ז"ל, אשר נשארה באין משען לחם ומים, באה בימים, כחה עזבה ונס ליחה, שוכבת במטתה, ואין עוד לאל ידה לעשות צרכיה לבדה ונחוצה למשרתת, ועד הימים האלה היתה מקבלת תמיכה קבועה מדי חודש בחדשו, מישיבת ע"ח, אשר בה היו חייו ונפשו של בעלה שקועים, תיקן בה תיקונים טובים, אשר על פיהן תתנהג עד היום וירבה הכנסותיה, אי לזאת מהראוי ונכון כי כל נדיב לב, ובפרט תלמידיו הרבים, למען כבוד הצדיק המנוח ז"ל, כי יתמכוה בימין צדקם איש איש כמסת ידו אשר ידבנו לבו, ישלח תרומתו, כי מצות פקוח נפשות תלוי בזה", וייתכן שלא הופצה אלא בחוגים מצומצמים ביותר.

הצוואה

נקראה בשם קונטרס שפתי ישנים

באשר לא ידע האדם את עתו, וכדגים שנאחזים כו', לכן כתבתי בדעת צלולה סדר נכון, איך יתנהגו [בעניני], לאחר מאה שנים מההוא יומא ואילך, ואכתוב כל דבר ודבר בפרט, הן בדברים הנוגעים לגוף, לעניני קבורה וכדומה, והן בעניני התנהגות השנה לבני ביתי, ויתר כל הדברים בפרטיות, ובכל זאת הנני נוזר לבל ישונה כלל וכלל, ולא אמחול בשום אופן לעולם כלל וכלל, וכל השומע ויקיים תעב"ט, ואם יהיה בידו איזה זכות אמליץ עליו טוב, ותומ"י לאחר ההוא יומא יכתבו ויעתיקו את הצואה אות באות, וישלחו לבני בני — מו"ה אברהם יעקב כהנא זצ"ל בחסלאוויץ ולחתני אשר פעיה"ק.

ואלה הן הפרטים אחת לאחת:

א) לא יספידו כלל וכלל, לא בפעה"ק ולא בשום מקום, וכן על המצבה לא יכתבו שום תואר, רק „פ"נ ר' משה נחמיה ב"ר משולם, שהיה עבד לעדת קודש, ועסק בלימוד הישיבות בק' פיטראויץ וק' חאסלאוויץ ופעה"ק הרבה שנים".

ב) תיכף ומיד קודם הקבורה, אזי יקחו מזומן (ואם לא יהיה מצוי לשעה, אזי ישיגו על משכון או על שטר, ובל ישונה) ארבע מאות ושמונה וחמשים גרו' כמנין שמי, ומסך זה יחולק ערך שתי מאות גרוש או יותר לעניים לומדי תורה קודם הקבורה, והמותר יושלש ביד האפטרופסים, כפי מה שיתבאר להלן. וזולת זה ישולח לבני בני שימסרו שם על הישיבה דחאסלאוויץ שנים עשר רוביל נייר, וסך זה יפרשו תיכף, ועכ"פ בז' ימי האבלות.

ג) לעשות בגופי כל ארבע מיתות, כמו שמבואר בספרים, וכנהוג אצל הרבה מגדולי הספרדים ואשכנזים, ועוד זאת הנני מבקש וגוזר, שבעת שישאו המטה, קודם הר הזיתים, יעמדו ז' פעמים וישליכוני מהמטה, ולא שיקחו בידים להניח על הארץ אלא שישליכו מהמטה כנ"ל, וכן עשו בחו"ל לכמה מגדולי ישראל, אשר קטנם עבה ממתני, ואין לי ערך ודמיון כלל להם, וכאשר גזרו כן קימו, וכן אנכי מבקש וגוזר לבל ישונה כלל וכן עשו כנ"ל לבעל „יסוד ושורש העבודה", ועוד אבקשם להטביל גופי במקוה טהורה, והנני מצוה שיותן לחברא קדישא גם כן כנהוג, מעות קבורה לפי ערך שמקבלים, מאתים וחמשה ועשרים גרוש.

ד) להעמיד עשרה אנשים לומדים ויראי אלקים, שיתפללו בביתי חדש ימים, ובתוכם יתקבלו גם איזה מבני הישיבה הראויים לזה, ויתפללו נא במתון

ובנעימה, ולהזהירם באזהרות ונוראות שישמעו חזרת הש"ץ כולו, ולא ידברו שום שיחה קלה בכל התפלה, ובעת חזרת הש"ץ, ומכל שכן שלא ישחקו ח"ו, או שינהגו קלות ראש בעת חזרת הש"ץ, ח"ו, ויזהרו מאד ומאד בענית אמן אחר ברכות הש"ץ שלא יהיו ברכות לבטלה ח"ו, ויזהרו ג"כ שלא יתפללו במנין מצומצם, בשום אופן, שמא יצא אחד תוך התפלה, ואחר התפלה ילמדו שיעור בערך קרוב לשעה, אך לבל יהיה הלמוד לומר רק התיבות במרוצה, כמו שאומרים „איזהו מקומן", רק ילמדו בבקר משניות עם פירוש, ובמתון בראוי, ובין תפלת מנחה למעריב יאמרו שולחן ערוך ועין יעקב, והכל במתון ובפשט בראוי, וכן כל התפלות יהיו במתון וכוונה כנ"ל, ונכדיי יתפללו לפני העמוד, ואם לא יבאו לפעמים, יתפלל אחר למעני, ויאמרו תפלת אנא וקדיש דרבנן, והכל במתון ולשלם להם עבור זה.

ה) לבקש את הסופרים דפה, כמו הר"י ריבלין והרי"מ מדפים ושאר הסופרים פעה"ק, שיכתבו מהפטירה תיכף בעלי „המגיד" ו„הלבנון", אך לבל יכתבו ח"ו שום תואר, רק כפי הנוסח שכתבתי לעיל באות א', שיהיה חרות על המצבה, ובנוסח זה יכתבו שם, רק שיכתבו עוד שצוה ובקש לכל התלמידים שלמדו לפניו, הן בישיבות הנ"ל, הן בפ"ע, בכל מקום שהם, ואף שיש מהם, אשר המה כעת מופלגים וגדולים בתורה וביראה ובעלי הוראה, לכלם הנני מבקש שילמדו תיכף, מיום השמועה שלשים יום, משניות אותיות שמי, ולכל הפחות למי שטורח גדול עליו שילמדו פרק אחד בכל יום, ולומר תפלת אנא אחר הלמוד, ומי שייטיב חסדו עמדי ללמוד כן כל הי"ב חודש לאחר הפטירה, לזכות ולצדקה תחשב לו, ואחזיק ליה טיבותא רבא, כן אבקש בתחנונים ללמוד כל אחד ואחד ביום היא"צ ויכתבו יום היא"צ לזכרון, וכל זה יבואר בעלי העתים, ויכתבו בעלי העתים בפה על כל פנים, וכל הבקשות הנ"ל הנני מבקש גם מהתלמידים שלמדו לפני פעה"ק, בין שהם כעת פעה"ק, או במקום אחר, הנני מבקש מאד שלא ישנו נא מכל הנ"ל, והלמוד יהיה נא עם הפשט, כנ"ל.

ו) כל החבורות פעה"ק לא ישנו ח"ו מהתיקון, ובכל הלמודים העיקר שיבינו הפשט, כי טוב מעט בכוונה, ולא לעשות אך מצות אנשים מלומדה, לחטוף כל הענין ולהרום כל בנין ח"ו, ובפרט הנני מבקש את חתני ר' מענדיל שיחי' שילמוד ויתפלל לזכות נשמתי וכו', וכן אני מבקש מכל נכדי שיחיו.

ז) וכה אני מבקש מכל החבורות שכתוב שמי בהן, היינו בעיר פיטראויץ ובעי"ת חאסלאוויץ אשר הרבה עמלתי בחבורות הנ"ל, וכמה פעמים ובעת שהיה נעדר אחד, ח"ו, הלכתי בעצמי, לפעמים שבוע א' ולפעמים כל החדש, ללמוד משניות בעבורו, ועוד עמלתי הרבה בענינים אלו, שינהגו עמי כפי

התיקון, היינו שמיום השמועה יקבעו מקום וילמדו למעני ברבים כל החבורה, כפי התיקון אם שבוע א' או חדש ימים, עפ"י דגלים, ככה יתנהגו למעני מיום השמועה, ולבל יעבור כלל, ויכתבו זה לחאסלאוויץ ולפיטראוויץ, במכתב מיוחד, ולבקשם לבל יעבור. (והטוב שיכתבו זה בעלי העתים הנ"ל). אנא בכ"ז, ואבקש את יוצאי יהכי וכל או"נ, שיחיו, שיכתבו כל זאת גם להסביבה דשם, אשר ת"ל הרבה מתלמידי שם, ואכפול בקשתי כ"פ בכ"ז ובכל הלמודיות שיבינו מה שלומדים כנ"ל, ויאמרו אנא, ומה טוב איזה מתלמידי חסד של אמת יעמדו גא להתפלל לפני התיבה ולומר קדיש כל י"ב חדש, וביום היא"צ, ובפרט כי הרבה מתלמידי שהיו חביבין עלי כבני, ועמלתי ע"ז מעודי, בכל כחי ת"ל.

ח) תיכף בההוא יומא ישלחו טעלעגראמע לבני בני לחאסלאוויץ.

ט) את נכדי היקרים שיחיו, שבחאסלאוויץ ושבפעה"ק, הנני מצוה להם שיתפללו ויאמרו קדיש כל השנה כלה עד היא"צ, (ולא לחוש כלל להמנהג של י"א חדשים), ואף אחר השנה מה טוב שיתפללו לפרקים, אם יהיה באפשרי להם בלתי הקפד מזולתם, ויכוונו לזכות נשמתי, ועיקר שהתפלה יהיה בכוונה ופירוש המלים על כל פנים ובמתון, ואחר התפלה ילמדו עכ"פ פרק משניות עם פירוש הרע"ב, עכ"פ, ואם למשא עליהם ללמוד פרק חדש בכל יום יכולים לחזור כל מסכת כמה פעמים, ואדרבה זה יותר טוב, כי יותר [טוב] שיהיו בקיאים בסדר אחד כמה פעמים, מללמוד כל שתא סדרי, ואחר זאת יאמרו האנא וקדיש דרבנן, אך לא יאמרו קדיש עד שיאמרו איזה מילי דאגדתא לפני עשרה אנשים, כי כן עיקר, ולא כמנהג שאומרים קדיש לאחר הלמוד שלמד בפני עצמו, והנני מצוה לנכדיי ולכל יוצאי חלצי, ובפרט מי שהוא בעל מסחר נוסע בדרך לפעמים, שאף בהיותם בדרך יחזיקו אצלם משניות קטן, לבל יבטלו הפרק משניות בכל השנה, ואם לפעמים אי אפשר מגודל נחיצת העת וכדומה, יחזרו היטב איזה פרקים שיהיו מורגל אצלם בעל פה, או איזה מסכת עם הפשט, וזה יכול ללמוד אף בעת שיושב בעגלה בעל פה, וע"כ תמיד מהראוי לעשות כן, ללמוד איזה דפים בעל פה. והרבה מהיראים שחזרו בעל פה איזה מסכת ואשרי להם, וממש חיוב גדול זה על כל אחד ואחד לחזור מה עד שיהיה בקי בעל פה לבל יפנה לבו לבטלה ולמחשבת הבל וריק, ובפרט בדרך, כנ"ל, ומכל שכן בעת היותם בעיר, הנני מזהירם לבל יבטלו השיעור משניות כנ"ל מצד איזה טרדה, וגם זאת החיוב על כל אחד ואחד לקבוע שיעור קבוע עכ"פ שיהיה קבוע, חק ולא יעבור, והלא ידע כי תחלת דינו של אדם, קבעת עתים לתורה כו' נשאת ונתת באמונה, (שבת לא) וקביעות עתים נקרא שלא יעבור אף יום א', ולא יטרידוהו שום טרדה כלל וכלל, שאם יתחיל לבטל לצורך גדול, יבטל גם זולת זה, וכל זה היא משענת היצר, האורב לצוד לנפשו ויפתנו כי בשעה זו ימלא כיסו זהב

ורב פנינים ימלא כר בגרנותיו, ורב תבואות באוצרותיו, כי כל מזימותיו תמיד איך ללכוד בשחת את נפש איש הישראלי, ועל בטול דברי תורה מוסר את עצמו יותר מכל דבר איך לבטל איש אחר שעה אחת מדברי תורה. מקובל אצלנו מספרים וסופרים ורבותינו הגאונים ז"ל מדורות שלפנינו, כי ימצא לו תחבולות רבות, ויציע לפניו כל המצות שבעולם, אך כדי לבטלו מדברי תורה, יען כי בד"ת שלומד איש הישראלי גחלים ממש אתה חותה על ראשו, לזאת כח הסט"א גדול בזה שאין לשער, וכח הס"מ מלמעלה גם כן גדול בזה, לפעמים עד אין שיעור, עד שלפעמים יכול לעורר דינים הרבה ח"ו, ולשרוף עיר גדולה ר"ל בכדי לבטל תלמיד חכם אחד מתורה, אך באמת הלא כל אדם מזונותיו קצובין כו' (ביצה טז), ואין אדם נוגע במה שמוכן לחבירו. הרבה עמלים יומם ולילה ממש, והולכים מעבר לים ובמקום סכנה, ומתפרנסין בעוני ולחץ, והרבה יושבים אך עתים ספורות בחנות או באיזה מסחר עושים פרי ומצליחים מאד, לזאת על כל פנים שהשיעור שיקבעו יהיה חק ולא יעבור, ועוד יזהרו ללמוד השיעור בלי הפסק ח"ו, אף באיזה עסק ומכל שכן שיחה בטלה ח"ו, וכידוע מדברי חז"ל מה שדרשו על פסוק הקוטפים מלוח כל הפוסק מדברי תורה וכו', ובזוהר הקדוש האריך בכמה מקומות בענין זה, ובפרט בזוה"ק פ' שלח יעו"ש באורך מאן דפסיק כו', ועוד בכ"מ ועוד בכמה ספרי מוסר ומה להאריך בדבר הידוע, אך זולת זאת אין שום הצלחה כלל בלימוד הזה פסקי פסקי, אחד הלומד כל היום, אבל עושה אותו קרעים קרעים, והשני ילמוד כי אם ד' או ה' שעות אך בלי הפסק כלל, השני ילמוד יותר, ואין ערוך להצלחתו, והראשון שלומד אף כל היום, אבל בהפסקים אינו רואה סימן ברכה בהלימוד ח"ו, וזה בדוק ומנוסה כמה פעמים.

י) ובכל עת שילמדו יראו נא שיהיה עיקר הלימוד לשמור ולעשות היינו ללמוד ראשונים או אחרונים לדינא, לדעת המעשה אשר יעשון, והארכתי בזה כמה פעמים שזה הוא העיקר לשמה, (צרפתי לזה הרבה מאמרי חז"ל ופסוקים בדרשות ויעוין בהקדמה לחבורי חלק א' וח"ב) ואם אי אפשר להם ללמוד לדינא עם המקור ילמדו עכ"פ שו"ע עם האחרונים, ולחזור היטב כמה פעמים, כי גם בכל הלימוד זה העיקר, ולא כאלו האנשים אך גמרא גמור וכו', ולומדים כמה דפים בכל יום, ואינם בקיאים אף במסכת אחת כראוי, יותר טוב ללמוד מסכת אחת, או חדא הילכתא עשר פעמים, ולהיות בקי בה כראוי, מללמוד עשר מסכתות או עשר הלכות, וזה עיקר המצוות עשה מהלמוד, כמבואר בדברי חז"ל בהרבה מקומות, ושננתם שיהיו דברי תורה מחודדים בפיך וכו', אם ברור לך כאחותך וכו' כל השוכח דבר אחד ממשנתו ולפי גודל יקרת הערך מהלמוד ולחזור היטב, כן עומד לשטן נגד זה הס"א לשטנו, וימציא לו בכל

יום למודים חדשים וסדרים אחרים, לומר מה שעבר כו', ולהבא למוד בדרך הזה והצליח, וכן יהפוך לו הסדר תמיד, עד ימי זקנה, והוא נשאר כלי ריק ואין בו לא מקרא ומשנה, (כי אחרי כי אינו בקי בהם כראוי נקרא אין בו), ולא על כזה אמרו, אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו, בידו דוקא ודו"ק, ואנו רואים בחוש התחזקות הסט"א בזה, עד שכמה בני אדם קשה עליהם החזרה יותר מכובד אבן כו', ובכל זאת סמיית עינים ומעשה יצר ותחבולותיו, פן יראה כו' ושב ורפא לו, על כל פנים ליוצאי חלציי הנני מצוה שכל מה שילמדו יחזרו היטב היטב.

יא) עוד זאת הנני מצוה ומבקש את בניי שיחיו, שאם יזכם ה' ויוכלו לעסוק רק בתורה ועבודה מה טוב, אך אם יהיו טרודים בעסקים, כי הרבה כרשב"י עשו וכו', אזי יפרישו לע כל פנים את יום העשירי שיהיה קדוש לה', וכמבואר בספר של"ה, ועוד בכמה ספרים קדושים, ולא להתענות, אך שיהיה היום קדוש לה' בתורה ועבודה, לעסוק בו כל היום ולהיות ממרי דחושבנא, ולעסוק בספרי מוסר. אהובי בניי שיחיו, ראשון לכל הספרי מוסר יהיה לכם ספר „שערי תשובה" דרבינו יונה זל"ה, אשר הוא מעט הכמות ורב האיכות, ודבריו ולשונו הקדוש מלהב כנחלי אש ממש, עיקרו בנוי על דברים שאדם חש בעקביו ועומדים ברומו של עולם, ונצרך מאוד שיהיו בקיאים בו, ודבר קל הוא, ובפרט לחזור אותו בעשרת ימי תשובה כמבואר באחרונים, ועוד הרבה ספרים המאירים עינים ומקרבים את לב ישראל לאביהם בשמים, נראים וידועים לכל מאן דבעי למידע.

יב) עוד הפעם הנני מזהיר את בני שיחיו, ושהם יזהירו בניהם ג"כ, בקביעת עתים לתורה, על כל פנים בלי הפסק גם כן, שגם זולת זאת יזהרו משיחה בטלה בבית המדרש, על כל פנים, ובפרט בעת התפלה וחזרת השליח צבור, אשר ידוע לכל מעונש הגדול על זה כמבואר בזוה"ק בכמה מקומות, ויעויין בספר הרוקח, ומכל שכן בדברי ליצנות ולשון הר עושארי דברים האסורים ח"ו, ומכל שכן למעט הדבור ביום שבת קודש, אשר ידוע לכל מדברי חז"ל, בש"ס ובירושלמי וזוה"ק, מגודל העון בדברים יתרים, אשר בקושי התירו לומר שלום בשבת וכיוצא, ואוי לעינים שכך רואות, בעוה"ר, יושבי קרנות המתקבצים ביום הקדוש, ועוסקים בשיחה בטלה, והוא רחום וכו', וכה הנני מבקש את בניי לבל ימשכו בדבר הזה ביום הקדוש [השבת], אשר אנו רואים, אשר הרבה אנשים אשר כמעט כל יום חק' [השבת] מבלין בשיחה ופרפראות, ולבקר את קרוביהם וכדומה, והשם אורחותיו ורואה שיהיו עתיו ספורות ורגעיו מוכשרים יכול ללמוד ביום השבת קדש בלילו וביומו, כעשר שעות, כאשר נסיתי וראיתי כמה פעמים, ומכל מקום בדרך כלל, הנני מזהיר גם בזה את בניי לבל ינדדו שנה

מעיניהם יותר ויותר מההרגל (כי אם לאיזה עתים רחוקות ולא תמיד), כי גם זה מעצות היצר להיות מחליף הזמנים, לנעור כל הלילה ולישן כל היום וכדומה, ולפעמים אי עושה נגד הרגלו יש לחוש לכאב עינים ח"ו וכאב ראש, ובזה בטל תורה הרבה, אך ימעט בשינה כל מה דאפשר, והכל במדרגה לפי כחו וטבעו, והעיקר שירגילו לקום בבוקר, ולהעיר את השחר, והוא עמוד העיקרי לקריאת שמע ולתפלה בזמנה, וללמוד הקבוע בבקר, ותן לחכם ויחכים עוד, להמציא דרך הטוב לו.

יג) עוד זאת הנני מבקש את בניי יחיו, שאם יהיו בעלי עסקים יהיה משא ומתן שלהם באמונה, שהוא גם כן מעקרי השאלה, ששואלין אותו בדינו „נשאת ונתת באמונה", ויזהרו מאד בזה שיהיה צדק ובלי שום עול, חלילה, אפילו אם יהיה מסחרם עם אינם יהודים, ועדי בשחק, אשר בימי חרפי שהיתה זוגתי עסקנית בחנות, שהזהרתי אותה הרבה (בזה), במסחר עם הנכרים, וצויתי להחזיר מה שהטעתו לפעמים במשקל או בשאר דרך, מה שאסור על פי הדין, ואם כי ידוע לי כי בניי המופלגים יחיו המה יראי אלקים ונזהרים במשא ומתן אך מאשר בענין המסחר עם האינם יהודים, הוא דבר קל בעיני ההמונים, ורבים נכשלים בזה, ועבר אדם עבירה ושנה בה וכו' (קידושין מ), ולזאת הנני מזהירם מאד בדבר הזה, ובפרט בעניני המדות ומשקלות, אשר בכל מקום מושבי על משמרת הקודש עמלתי הרבה, אף תקנתי הרבה, ת"ל, ולא חסתי על טרחתי לילך להחנונים ובעלי הבתים להצדיק המדות והמשקלות, אשר יש בזה כמה פרטים רבים, ודקדוק עצום בחוט המאזניים (קאראמישיל) שיהיו ב' הצדדים בשוה, ולא יהיה בו „פארבראך", וכידוע, ובאבני המשקל שלא יהיה בם שבר וחלודה וכדו', ועוד כמה פרטים בזה, ובכל זה הנני מזהיר את בניי שיחיו, והוא מעוונות החמורות מאד, אשר עובר בכל עת ובכל שעה על לא תעשה שבתורה, ואף אם אין דעתו לשקול ולמדוד בו, כמבואר בש"ס ופוסקים, ועובר הל"ת אף בעת תפילת נעילה ביוה"כ, אף שצועק „למען נחדל מעושק ידינו", וע"ז, כי אבן מקיר תזעק וכו', ודבר זה לא ניתן למחול, מאחר שיש בזה גזל הרבים, וידוע שבעברות שבין אדם לחברו לא מהני עד שישיב הגזלה, על כל פנים, ועתה יראה נא כל משכיל, איך ישיב זה, כמה ישיב, ולמי ישיב הגזלה. השי"ת ישמרנו מעון הגדול הזה, וד"ל.

יד) ביום היא"צ הנני מצוה לבניי יחיו שלא יתענו, כי רוב העולם בדורנו קשה להם התענית, ובפרט כי ידעתי טיב מזגם מעודם, אך יראו נא להפריש יום זה כלו קודש לה' ולהתפלל וללמוד כמעט כל היום, ולראות שילמדו עם מנין הוקא פרק משניות עם פשט, באותיות שמי כנהוג, ולשלם להם. אם

יהיה איזה ריוח (דאחאד) מהקרקע שלי, אזי יהיה משועבד שיחולק לעניים בני תורה, ביום היא"צ ערך מאה גרוש, היינו מחצית ערך חמשים גרוש, על ידי בניי וחתניי שפעה"ק וילמדו במנין, ומחצית, ערך שלשה רו"כ, יחולק בחאסלאוויץ ע"י בניי שבחאסלאוויץ, ושם ילמדו ג"כ במנין. כעת יש לי מעט הכנסה ת"ל מהבית, לז היראו להשליש איזה קרן קיימת, או לקנות ולהשליש איזה נייר, שיה יוהכנסות לשנה ערך סך הנ"ל, ולילך על בית עלמין אין נחוץ עם „מנין", כי אין בזה רק בילוי הזמן, רק שבניי ילכו אם יהיה באפשרי עם א' או ב' אנשים לעשות השכבה כנהוג, ואם יהיה למשא גדול על בניי, ישלחו ב' או ג' אנשים אחרים על בית עלמין והעיקר הלמוד עם הפשט כנ"ל, ובניי שיחיו בעצמם יראו נא לעסוק כל יום היא"צ בתורה ובעבודה, חוץ מזמן אכילה, ובלילה יראו לשכור עוד אחד או שנים, ולחלק הלילה,ליל השייך ליום היא"צ, על משמורים, לבל יהיה בטל ח"ו, וזה העיקר לזכות נשמה, ומהתענית אין נפקא מינה ואדרבה מחליש לתורה ועבודה, ויזהרו לבל יהיו בדרך ביום היא"צ מטעם כל הנ"ל, ועיקר הלמוד יהיה עם הפשט.

טו) בכל עניני הלמוד, הן בשנה ראשונה והן ביום היא"צ, אבקש את חתני ר' מענדיל שיחי' שיזהר כמו בניי, ובפרט שהיה מתלמידי ובני הישיבה שיחי', וכה אבקש אם יזכני ה' עוד חתן לבתי לאה תחי', אבקש ממנו כנ"ל ולהתפלל לפני העמוד, אם לא ידחו האבלים, וכה אנכי מבקש מנכדי פייוויל ב"ר מענדיל שיחי'.

טז) ועוד הנני מבקש מבניי שיחיו ומחתני שי', שישמרו יום הנם שלי, היינו כידוע להם אשר הוא בלילה השייך לי"ג אדר, ללמוד כל הלילה, והיינו ליקח עוד אחד או שנים ולחלק הלילה על פי משמורים, ולאכול מיני תרגימא וכדומה, וליתן מה לצדקה.

כן הנני מזהיר לבתי באשיא רבקה שיזכרו נא בכל שנה, יום ב' חשון, אשר היו מסוכנים ממש, ביום זה, בשנת תרכ"ח בעת החלי רע ר"ל, לכן יתנו לצדקה ביום זה פדיון נפש ולעשות היכר מה, כי החיוב על כל ישראל לבל יהיו כפויי טובה ח"ו, וחסד השי"ת יהי נגד עיניהם תמיד.

יז) מהסך תנ"ח גרוש פדיון נפש, שכתבתי לעיל, אשר החצי מערך סך זה צויתי לחלק לפני המטה, כנזכר לעיל, והמחצה השניה יומסר להאפוטרופסים כנ"ל, אך תוך ימי האבלות יחלקו זה ללמודים העניים הנצרכים, מבני ישיבת עץ חיים, ועל פי דעת הגבאים והמשגיחים שיהיו אז על הת"ת וישיבת עץ חיים, ואם יראו איזה מבני תשב"ר נחוץ, יתנו להם גם כן דבר מה מסך הזה, וכפי דעת האפוטרופסים, וגבאי צדקה כנ"ל, וכה אבקשם ביום ר"ח כסלו,

שיצאתי מהספינה בשנת תרל"ז, וכמה נסים היה שם, ובכל הדרך יתנו דבר מה לצדקה באותו יום.

חי) עוד זאת הנני מצוה לבניי, ולבני ביתי ולהאפוטרופסים לבקש את המלמדים מתשב"ר, שכל השנה כולה יאמרו עם תלמידיהם אחר מנחה ה' קפיטלים תהלים, המה עם התשב"ר, לזכות נשמתי ויאמרו נא במתון ובנעימה, וליסד תפלה קצרה למעני אחר הלמוד (האמירה), ובכל ר"ח יחולק להם סך מ' גרוש, עשרה גרוש לאיזה מלמדים הנצרכים, ושלשים גרוש להתשב"ר האומרים תהלים, הנצרכים.

ואבקש את בני ביתי ובני וחתני וכל אוהבי נפשי והאפוטרופסים, שלא ישנו שום דבר מכל הח"י פרטים, בכל השייכים לעניני הגוף עוד אני מצוה לבניי אשר בחאסלאוויץ שיתנו נא שם על הישיבה דשם דבר קטון בכל יום היא"צ.

משה נחמי' כהנא

בשולי הצוואה ציין המהדיר נכדו ר' פייבל לבל: „בסוף כתב הצואה נמצא עוד דברים אחדים לבני ביתו, אך לא מצאתים נחוץ לתתם לפני הקהל, רק הסעיף הזה אמרתי אשמיעהו ברבים, אולי ימצא איש אשר יאבה לקחת המצוה, להוציא הספרים הנזכרים מטה לאור, כי עוד לא ראו אור הדפוס":

החיבור שלי בכתב יד אשר הוא על חושן משפט חלק ב', והוא נגמר כלו זה מכמה שנים, בהעתק ברור, יומסר לחתני ר' מנחם מענדל נ"י, ואבקש מאד לחקור נא אצל המדפיסים בחו"ל, ולכתוב בעלי העתים, אולי אפשר להדפיסו בלי שום ריוח, ואדרבה ליתן לו איזה סך, ולקבל את החבורים והוא על דרך נתיבות השלום חלק א', ויותר טוב ממנו, ויהיה מתקבל אי"ה, וגם חלק ראשון, תהלה לא-ל, נא ישתדלו בזה.

כל הכתבים חידושים על ש"ס, שו"ת הרבה ולא נכתבו ולא נסדרו על סדר, אך יש שם חידושים הרבה תהלה לא-ל נאמרו לפני גדולים, יחלקו ביניהם חתני ר' מנדל שיחיה, ונכדיי, בני בני שיחיו, לכלם חלק כחלק, ויצרפו עמם אחד מהאפוטרופסין ויחלקו, וחלק נכדיי ישלחו על ידי עובר ושב לחאסלאוויץ, ומבקש אני אותם שישאילו הכתבים מחידושי תורה, שהם רובם מכורכים, ויתנו אותם בשאלה למופלגי תורה שיעיינו בהם, שבאמת יש כמה וכמה חידושים נכונים, ת"ל, אך רובם נכתבו על ידי בחורים שלא הבינו היטב, ויש הרבה טעויות סופרים, אך איש תבונות ידלנה, ולואת רצוני שיאמר דבר הלכה משמי, ומכל שכן לחתני ונכדיי שיחיו, אני מבקש כל זה שילמדו בהם.

שאלו שלום ירושלים

אמר הכותב ולבו בל עמו, הגולה ומטולטל ממקום קדוש יהלך יחוג וינוע באניה בלב ים, מציון מכלל יופי יסע צפון אל אשר יהיה הרוח ללכת ורוחו הומה. לבי לבי על חרבות עיר הקודש על כותלי בתי מדרשיה על תורתי הנעשה קרעים כי הוכרחתי להפרד מהם כעת שלא ברצוני, ונטשתי מעט צאני טפליא דתלו בי על משך איזה זמן מסבות שונות ובגידות העתים וירידת הגלגל, וראשי עלי כגלגל סובב הולך מתוך ד' אמות של האניה בחוצות ירושלם, הלוך וטפוף על כנפי עשתונותי כבחלום מהקיץ בעיר אלקים זו חמדתי וישבתי בה. ואמרתי אני בלבי אוחזה נא בעט סופר אעלה על הגליון את כל החקוק בלוח לבבי מתבנית מצב העיר הזאת, ותהי לי אזכרתה למשיב נפש בימי נודי, עד אשר ירחמני עליון וישיבני בחסדו אל נחלת יעקב בקרוב, ויהיו נא דברי אלה גם להפיק רצון שלומי אמוני אחינו בני ישראל הנדיבים והשועים בארצות פזוריהם, המעלים את ירושלם על ראש שמחתם ונפשם כמה לשמוע ממרחק משלום אחיהם שמה, ומפי כל עובר ושב הלובש מלבוש ארצות המזרח ידרשו ישאלו יחקרו ויתחקו על צפוניה על כל ענייניה, כי אהבת עם ה' אלה לנחלת אבותיהם נטועה מימות עולם, וכמה פעמים ביום נזכירה ברגשי נפש בכל תפלה ותפלה, כי האהבה הזאת אהבת טבעית לבני ישראל יסודתה בהררי קדש, מורשה לנו ממקור חוצבנו

מאבותינו הקדושים אשר חבבו מאד את הארץ (עיין ילקוט פ' וישלח סימן קל"ח ועוד בכ"מ מאמרי חכמינו זכרונם לברכה) וחביבה הארץ שהשתבח בה הקדוש ברוך הוא והבטיחם עליה כמה פעמים בתורה, לתתה להם ולבניהם אחריהם לאחוזת עולם, ואף גם ימים רבים ללא חזון כי נחלתינו נהפכה לזרים ואדמתינו לנכרים, ישליו באהליהם ודרור קן לה, ובית יעקב לתל עולם אבניו שפוכות ואדניו טבעו בארץ, ואין לנו יתד במקום קדשו, בכל זה לא זזנו מלחבבה ומים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה, ובכל דור ודור התעוררו ויתעוררו רבים מזרע קדש, חכמים ויראים, גבירים ושועים, אבירי ישורון, וישליכו את נפשם מנגד, עזבו בתיהם צאצאיהם קניניהם ומחמדיהם וכל אשר להם למען השתטח על חרבות קברות אבותינו הקדושים, לחבק ולנשק אבניה, ואשר לא זכו לזה, בפיהם ירצו סלה וברוחם יגביהו עוף לאמר מי יתן לי אבר כיונה אעופה ואשכונה מעבר לים יפו, ואראה את הארץ הטובה ההר הזה הר ציון מקום בית מקדשינו אשר הללו בו אבותינו את ה', אשר משם תצא תורה ושפע הברכות משם יושפע לכל העולם כולו אפילו בחורבנה, וזה שער השמים! ואם כי בנים אמונים בלב ונפש היו ויהיו תמיד בני ישראל למלכיהם ירום הודם באשר הם שם, ארצות מולדתיהם ארציהן, בחוקיהן יחיו, מלחמותיהן ילחמו, ובשלומן שלום גם להם — בכל זאת החובות הקדושים האלה במדינות הלא יתנו גם יד ושם לרעיונות קדושים וטהורים המשולבים בעיקרי אמונתם, כי זכר ירושלם עיר הקודש חקוק בטבעת אש דתינו, והיא שיחתינו ותפלתינו כל היום כחותם על לבנו כחותם על זרועותינו, וכאמור אם אשכחך ירושלים וגו', — ולזאת מדי יעבור אורח משם בארצות הגולה יקיפוהו

מכל צד שואלי לשלום ירושלם בחבילות שאלות שונות ודרישות וחקירות בכל מקום אשר תדרוך כף רגליו, עד כי ילאה להשיב לכל אחד ואחד מפני הכבוד, ולהעלות גרה מאה פעמים ואחד בכל יום את דבריו הראשונים, כי השואלים רבים בכל עיר ועיר (יוסף ה' עליהם) — והמשיב אחד. וכל זה גורם לביטול תורה, וגם יקרה כי ברוב דברים כו'. ועתה בהתעות אותי אלקים מהר קדשו ואהיה גם אנכי מהמודיעים לחוץ. ואך לא איש דברים אנכי וטבעי לקצר ואף בהכרחיות, ונפשי בחלה מאד לחזור על הפרק בענינים האלה כמה וכמה פעמים, לי אמר לבי, לצאת ידי חובתי לשניהם כאחת, להשיב להשואל כענין מבלי לצאת מגדר טבעי, והוא להעלות על הגליון כל השאלות הרגילות בפי רבים מאחינו בני ישראל, ותשובותיהן בצדן, ולהדפיסו כעת, כי יבקש לשמוע ממני דבר משלום ירושלם, ואתן על ידו קונטרס אחד והיה לי לפה, וקרא בו וידע מכל המוצאות אותה דברים כנים ואמיתים, דברים חיים וחדשים שלא המירו ריחם ולא החליפו טעמם ברדיפת הלשון ובלוי שפתים כנזכר לעיל, דברים הכתובים בלשון צחה וקלה ירוץ כל קורא בהם. כי אם לא למדתי לשוני להגביה עוף על כנפי המליצה ולא מדרכי הוא. אך תהילה לה' כי לא איש נלעג לשון אנכי, ובכל חבורי אשר זכני עליון ברוך הוא לחלקם ביעקב בדינים והוראה, אחזתי במדה זו ומצאו חן בעיני רבים ושלמים תהלה לה'.—ואבקש מכל שואל לבל ישאלוני במופלא ממני ולבל יבקש מקונטרס קטן הזה שורש כל דבר הנוגע לארץ הקודש, שמות כל עריה ובנותיה, מכל בשר ומכל החי והמתים שכבר מתו כל קברי הצדיקים והחסידים עליהם השלום, וכו' וכו', כי לא על זה באתי, וכבר קדמוני בזה ספרים רבים

שחוברו בדורות שלפנינו ובדורנו מהתרים את הארץ, אשר עמדו מדדו ספרו חקרו ובחנו כל עיר וכל הר וגבעה שבה, כל נחל כל שדה וכרם, כל מצבת אבן וקבר בעמק האדמה, כי להם יאתה להעלות על ספר פרי עמל ידיהם וכלי מכונותיהם ואשר חזו עיניהם — לא כן אנכי אשר לא עמדתי בסוד מחקרים, ובדרך התרים לא הלכתי, ולא יצאתי ממחיצות ירושלם מיום שבתי בה (כי אם פעם אחת לחברון עיר הקדש מקום קבורת אבותינו עליהם השלום) ולכתוב מפי השמועה לא חפצתי כי אם מה שנודע לי בבירור מעניני ירושלם לעת הזאת, אותם כתבתי לפניך קורא יקר! ויהיו נא לרצון לפניך דברי אלה המעטים הנאמנים ואין בהם כל ספק, יותר ממהדורי מילי ומגבבי דברים רבים מלאי ספיקות והשערות. ואתה שלום וכל אשר לך שלום, וה' יקים סוכת שלם במהרה בימינו, ותחזינה עינינו בשובו לציון ברחמים ושם נעבדהו ביראה כימי עולם אמן.

— א —

שאלה ראשית אשאלך על מבחר היצורים (חי מדבר), הודיעני נא אחי! מהות האנשים הנמצאים בעיר הקודש ירושלם תבנה ותכונן, ידעתי כי יש שם יהודים ואינם יהודים — אך הודיעני נא מאיזה מדינות המה, מהותם ואיכותם?

תשובה בעיר הקודש ירושלם נמצאים יהודים אשכנזים, המה כל המחזיקים במנהגי אשכנז וכוללים בני ארצות רוסיא פולין ליטא וואלין גאליציען והאללאנד ודומיהם, ואף שמתפללים כמנהג ספרד (חסידים) בכל זאת המה

ההרס נגרם גם לאזור התעשייה הסמוכה ולאזור המגורים

נכללים בשם אשכנזים. — ספרדים (פריינקען) המה המתנהגים בכל הענינים על פי מנהג ספרד. ובהם יש גם כן איזה חילוקים, שרוב הספרדים הנמצאים פה, המה מתיחסים לבני פורטגאל ומדברים לשון פורטגאלית או היספאנלית המה התושבים פה מימי קדם. והבאים להתישב שם הם מקושטנדינא וסאלוניק ושארי מדינות טורקי. ונמצאים עוד בני ספרד הנקראים מערבים הבאים מארצות מערב הרחוקות, ממדינה מאראקע ואלג'יר וכו', וגם הם מתנהגים במנהג ספרד, אך לשונם לשון ערבי, ועוד כמה חילוקים ביניהם ובין בני ספרד הנזכרים לעיל. מאומות העולם נמצאים פה ישמעאלים, וטורקען, (הם שתי אומות לתולדותם ובני אמונה אחת אמונת מחמד) ערבים, דרוזען, ארמענים (עמלקים), בני כוש (חיבוש), בני הודו (אינדיען), בני פרס, ושארי אומות ממדינת אזיא ואפריקא רובם בני אמונת מחמד. — ומארצות אירופא, יונים (גרעקון), רוסים, צרפתים, בני בריטניא (ענגלאנד), בני פרייסין ועסטרייך, ועוד משארי מדינות אשר אמונתם אמונת הנוצרים.

— ב —

שאלה כמה נפשות בני ישראל הנמצאים בירושלם, מכולל אשכנזים ומכולל הספרדים?

תשובה דברר ברור בזה לא ידעתי, וגם לא נתן לדעת ולמנות זרע יעקב. אך משערים, כי מהאשכנזים נמצאים כעת ערך שלשת אלפים נפש, ומהספרדים יותר ויותר (יוסף ה' עליהם אלף פעמים, ויקוים בני יהודה וישראל רבים כחול הים כו').

— ג —

שאלה הודיעני מנהגיהם לשונם ומלבושיהם?

תשובה בני אשכנז לשונם כמו בחוץ לארץ, וכה הליכתם ומלבושיהם כמו שהורגלו בארצות מולדתיהם בדור הקדום, רק מעט מהדרים פה מכבר, לובשים על דרך בני ספרד בשנויים שונים. הספרדים לובשים בגדים רחבים ועל ראשם כובע אדומה (פעסיע) ובסודר (שאל) יצנפו את ראשם, והחשובים (חכמים) נושאים גם סודר יקר על צואריהם, עוד באופנים שונים. — בדרך כלל העיר ציון לא תדמה לשארי כרכים וערי אירופא אשר שם ישים כל אחד עינו על זולתו בדרכיו, במעלליו, בעניניו, בתפארת מלבושיו. לא כן בני ציון, כי אין איש משים לבו לכל אלה, וברחוב אחד תראה שפעת המון אנשים ממדינות שונות וחליפות שמלות למו, אלה מעוטפים בשמלות לבנות ומכוסים צעיפים, ואלה במעילים שחורים. אלה בבגדים אדמדמים ואלה בירקרקים, מדינה ומדינה כהליכתה, כל איש ואיש כרצונו, באין מכלים דבר לא הממשלה ולא מזולתה. **אך כולם כאחד הולכים בדרך צניעות ובמלבושים ארוכים, והנשים על פי הרוב הולכות מעוטפות בסדינים לבנים.**

— ד —

שאלה כמה בתי מדרשים יש בעיר הקודש לאשכנזים, וכמה לספרדים?

תשובה בתי המדרשות לקהלות ספרדים ומערבים והישיבות שלהם, אף כי נועדו מפי השמועה, הנה לא ידעתים בעצמי אל נכון, על כן אין נפשי לפורטם. ואמנם בתי הכנסיות ובתי המדרשות לאשכנזים אשרר ידעתים

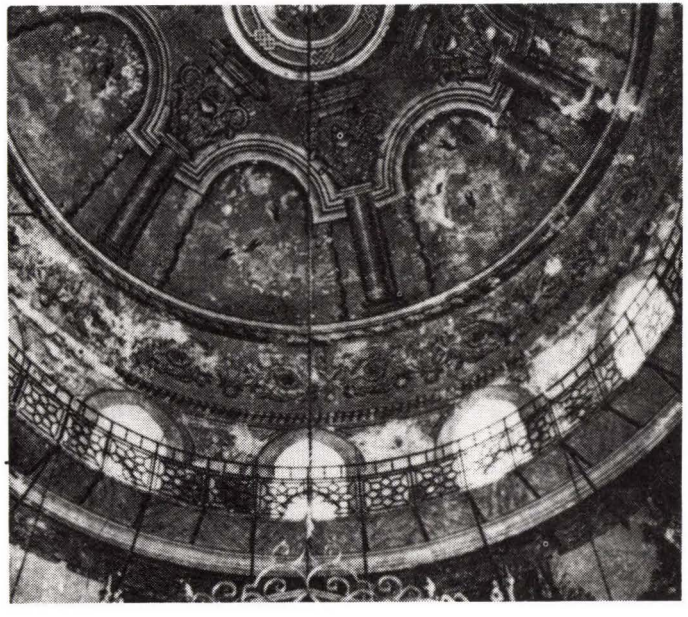
ברור ורובם ראיתי בעיני אותם אפרט לפניך בשמותיהם ואודיעך על אודותם דבר מה ידעתי.

א) **בית הכנסת הגדולה** על חורבת רבי יהודה החסיד זכרונו לברכה הנודע לתהלה, רבות עמלו בוניו בו, תלאות רבות עברו על המתעסקים ומיסדים להוציא הדבר מכח אל הפועל. להשיג רשיון על עיקר המקום, ואחרי זה על הבנינים, ובפרט להשיג רשיון מהסולטאן ירום הודו על בנין בית הכנסת הגדולה. לא שנה אחת ולא שתים עמלו בזה, כי קרוב לארבעים שנה עסקו בענין זה הגדול והנשגב, מראשיתו ועד אחריתו, וזה שלש שנים שנגמר בנינו כלול בהדרו, הרבה עסקו בגופם והרבה במאודם, נדבות גדולות הרימו נדיבי עמינו ויזילו מכיסם לכונן הבית על תלו. על אלה העוסקים והמתנדבים נאמר זכרם לברכה, כי לא לשוא עמלו בוניו, וכדאי כל העמל והטורח ופיזור הון עצום, כי גדול כבוד הבית, ויהי לנו למקדש מעט מציון מכלל יופי, לשם ולתפארת ולתהלה בארץ, וכל איש ישראל הבא ממרחקים ומעבר לים, ראשית דבר ימהר לבא אל הבית, לראות ולהראות ולחזות בנועם נחלת יעקב, אשר זכתה ירושלם כעת להציב גבוליה בימי עניה ומרודיה, עד אשר ירחם ה ציון לבנות היכלו באש כי יבא מועד. וגם הנכרי הבא מארץ רחוקה יבקר את בית הכנסת הזה וישתעשע על הדר בנינו, כי כלו אומר כבוד, וכל עין לא תשבע מראות את יפעת הודו ותפארת הארון וכל כלי הקדש אשר בו. וגם אחינו בני ישראל בחוץ לארץ מחבבים את הבית, ושולחים מרחוק כפעם בפעם כלי קדש לפארו ולשכללו. וזה לא כביר שלח הגביר המפורסם ר' פנחס ראזענבערג מפיטרסבורג שתי מנורות, האחת מנורה תלויה

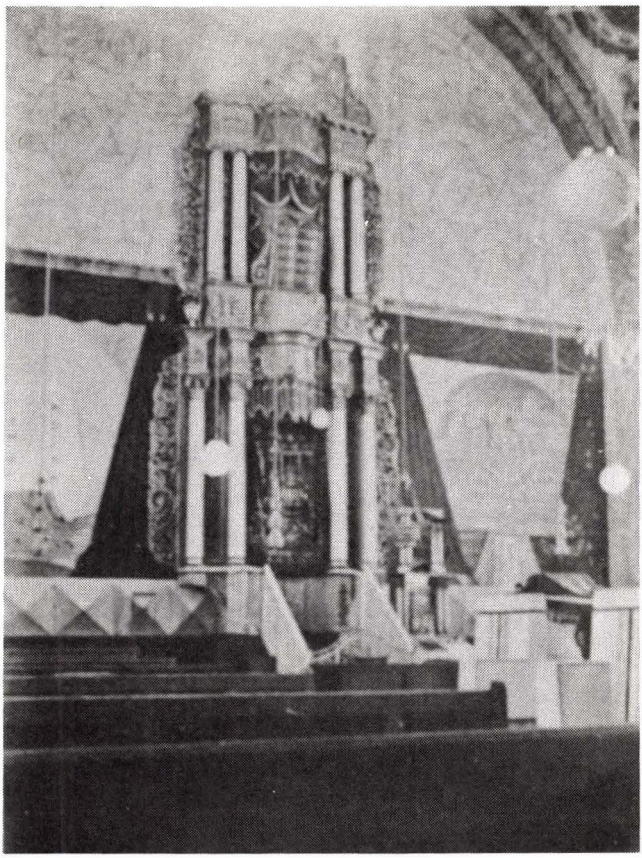
יפה ומהודרת עולה כמה מאות רובל כסף והשנית מכסף טהור הנקצה על שמונת ימי חנוכה, להאיר בה שמן טהור מערב עד ערב, עולה עם הוצאות הולכה לעיר הקודש קרוב לשני אלפים רובל כסף. עוד נדב הגביר הנזכר לעיל, ס"ן מסויים להאכסדרא גדולה לבית הכנסת אשר יהיה מכוון נגד מקום המקדש ממש, אשר משם יתראה הר ציון אשר אהב, ורצפת בית המקדש וכל הבנינים שעליה, להשתטח ולשפוך שיח נגד הר האלהים החרבה בחגים ובמועדים כפי מנהג עיר הקדש תבנה ותכונן. בחצר הזה נמצאו כמה בתי מדרשים, כמה בתי תלמוד תורה, בית המדרש לישיבה ובפרטם בית המדרש מנחם ציון הוא בית המדרש הראשון הנבנה על חורבת רבי יהודה החסיד זכרונו לברכה. בית המדרש שערי ציון נבנה אחריו, שניהם מלאים ספרים כמה וכמה שסי"ן מדפוסים שונים, פוסקים ראשונים ואחרונים, הרבה שאלות ותשובות, ושארי חבורים מאשר נדבו רבים הבאים להסתופף בחצרות ה' בתוככי ירושלם עיר הקודש תבנה ותכונן ומרבים העם תמיד להביא נדבות ספרים לאין קץ לזכות הרבים. בית המדרש תלמוד תורה ועל גבו בית המדרש עץ־החיים בשני המדרשים האלה מתפללים כוותיקין, דהיינו שמדקדקים לקרוא קריאת שמע קודם נץ החמה ותפלה לאחר הנץ, על פי חשבון הלוח הנדפס בעיר הקודש מסודר מהתוכנים, ויש עוד בתי מדרשים המתפללים גם כן כזה, אך יש חילוק ביניהם בקדימה ואיחור כחמשה וששה מינוטין לפי חלוקת הדעות שיש במשך הזמן שמתחלת הנץ עד עצם צאת השמש על הארץ. — בבית המדרש עץ חיים הנזכר לעיל לומדים כל היום בני ישיבה הנקראת ישיבת עץ החיים והראש ישיבה שלהם מגיד לפניהם שני שיעורים בגופי תורה

האיזור הצפוף של הרובע היהודי
בנין חורבת ר״י החסיד נראה בצד ימין

חלק מהאכסדרה
הגזוזטרא שנבנתה במיוחד מסביב לכיפתו של בית־הכנסת, כדי שבאי ביהכנ״ס יוכלו להשקיף ממנה על קרקע העזרה בהר־הבית, הדלתות למדרגות שעלו לאכסדרא זו היו נפתחים רק בימי חג ומועד

קיר המזרח וארון־הקודש בבית הכנסת המרכזי „בית יעקב"
שבחורבת „רבי יהודה החסיד"

חונך בשנת תרכ"ה — שנת ה'ב'י'ת' ה'ז'ה' י'ה'י'ה' ע'ל'י'ו'ן

בסמוך ל'חורבה', מצדה המערבי, הקימו הערבים מסגד עם צריח גבוה כדי להאפיל על גובהו ויפיו של גג ביהכנ"ס שנשקף על פני כל העיר

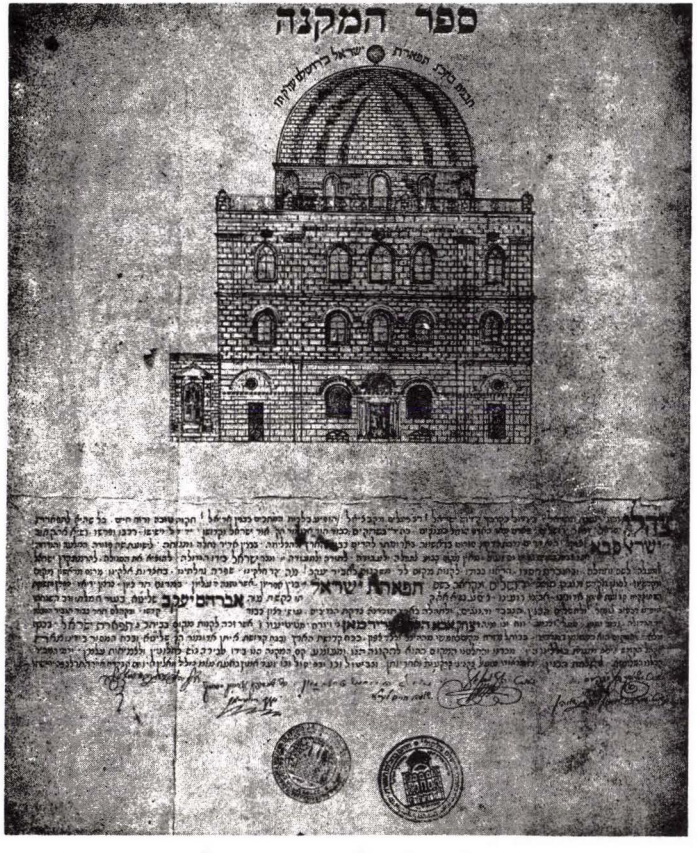

קטע מציורי הקיר בביהכנ"ס שב,חורבה'
הציורים נסבו ע"פ מאמרי חז"ל רבי יהודה בן תימא אומר הוי עז
כנמר קל כנשר וכו', וכדומה

כמעט באותו תכנון ובאותו סגנון של „החורבה", הן מבפנים והן מבחוץ, היה בנוי בית־הכנסת „תפארת ישראל" על שם הסבא קדישא האדמו"ר רבי ישראל מרוז'ין, ביהכנ"ס זה שהיה המרכז של עדת החסידים בירושלים, יסד הרה"ג ר' ניסן בק מראשי הכוללים בירושלים, ומגדולי תלמידיו של רבי ישראל, הבנין חונך בשנת תרכ"ה, ובפי ההמון נקרא על שמו בשם „נישה"ס שול", גם כיפתו של בית־הכנסת זה נשקפה על פני העיר־העתיקה

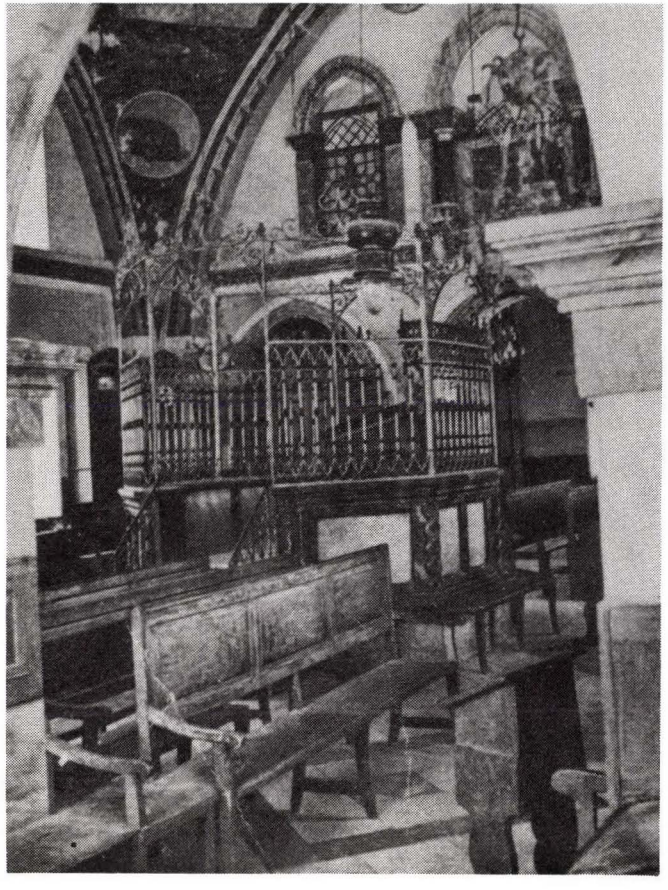

בנין בית־הכנסת „תפארת ישראל"

שטר המקנה (קושאן) על קניית השטח לבנין ביהכנ"ס

על השטר חתמו ראשי כוללות החסידים, החתימה הראשונה היא של רבי ישראל בק (מדפיס) אביו של רבי ניסן, שהיה המדפיס הראשון בירושלים

„תפארת־ישראל" מבפנים

ופוסקים. בתי תלמוד תורה הנזכרים לעיל המה בסך הכל שלשה עשר חדרים בנוים ברוב פאר והדר מאבני גזית. הפתחים והחלונות מצויירים ומהודרים הכל על אופן נעלה. בכל חדר וחדר לומד מלמד אחד עם תלמידים. תלמידי התלמוד תורה המה בני עניים ובהם כמה וכמה יתומים, ובסך הכל נמצאים כעת בערך שני מאות ילדים ונחלקים להרבה מדרגות על פי ראות עיני הגבאי צדק ומבחן המשגיחים שיחיו, ועל המשגיח לעיין ולסדר את הילדים על פי מדרגה הראוי לכאו"א, ולהעלותו ממדריגה למדריגה עדי יעלה למדריגה הי"ג. משם יכנס בכי טוב לישיבת "עץ החיים" הנזכר לעיל אם ראוי ומוכשר לזה. ולאשר אין בתי התלמוד תורה מחזיקים את כולם. יש עוד מלמדים בבתיהם המקבלים שכרם מקופת התלמוד תורה (חוץ מהרבה מלמדים בעיר הקודש תבנה ותכונן אצל בעלי בתים) וכמה מהעניים שעל פי הכרח וסבה לא יוכלו לבא ולהתקבל בבתי התלמוד תורה, נותנים להם איזה עזר. הוצאות התלמוד תורה והישיבה בסך הכל הוא בערך חמשים לירות טורקיות בכל חדש. וההכנסה מצער היא מול מרבית ההוצאה והקופה מתנהגת בכבדות ותמיד מוכרחים להלואות. השוכן בציון יתברך שמו יהיה נא בעזר הממונים ומנהלים לנהל את הענין הגדול הזה. וסדר כל ההנהגות מתלמוד תורה והישיבה הנזכרים לעיל כתוב הכל באר היטב בקונטרס המיוחד לזה שנדפס מכבר, אך על כל זה מוכרח אני לבאר בקצרה איזה תקנות והנהגות בד' אשר רבים מאוהבי ציון ודורשי שלום ירושלם יחקרו תמיד. אם אותם המתנדבים לתמיכת התלמידי חכמים נכתבים לזכרון תמיד לדור דור? ואם יש איזה תקנות בלימוד ותפלה לעילוי נשמת המנדב? — ידעו: כי יש

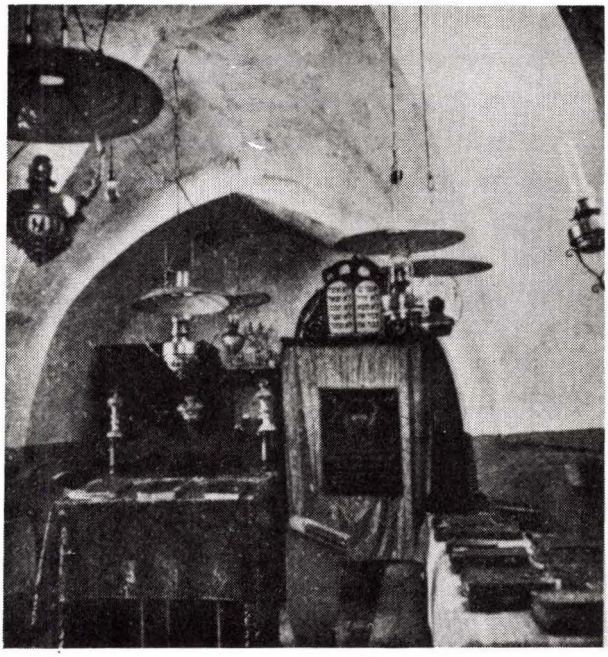
פנקסאות על זה, אשר נכתב שם המנדב לזכרון טוב הן בחייו להעתיר למענו ברבים במקומות הקדושים, וכה לאחר אורך ימים ושנים ואפרט תקנה אחת לדוגמא: שהמנדב עשרה רובל כסף בכל שנה כל ימי חייו יתברך בברכת „מי שברך" בכל המועדים בבית המדרש השייך להתלמוד תורה. ואחר מאה שנים יקבעו מופלג מהמלמדים או מבני הישיבה שילמוד ויאמר קדיש כל השנה. ומשך עשרה שנים אחר זה ילמוד מופלג כנזכר לעיל ביום היאר צייט המשניות כנהוג ויאמר קדיש דרבנן. ועל פי זה יש תקנות הרבה לפי ערך המתנדבים. וכל המרבה הרי זה משובח בזה ובבא אם ירצה ה'. ועוד נמצא בחצר הזה כמה דירות לתלמידי חכמים וחשובים ולשמשים, כמה בורות המספיקים מים ליושבי בית המדרש ולהדרים בדירות הנזכרות לעיל, שתי מקואות עם כל ההצטרכות והכלים השייכים להם לחמם המים וכו', בית ועד לאסיפת הרבנים והנכבדים לאיזה צורך לפעמים. אשרי העם שככה לו! אשרי העוסקים והמתנדבים לזה זכרם לברכה!

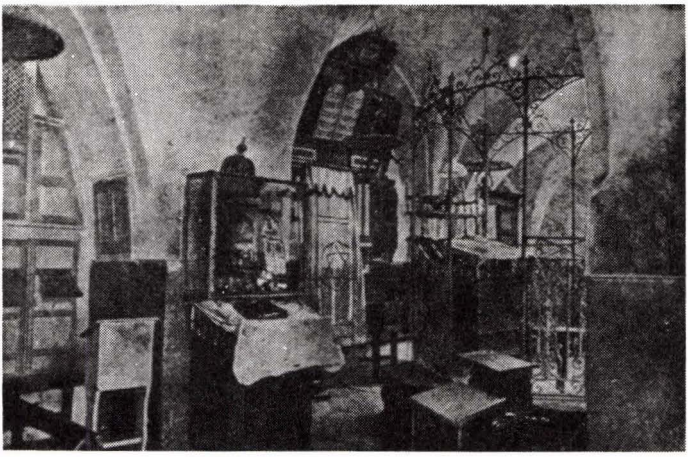
ב) בית הכנסת בחצר רבי ישעיה זכרונו לברכה (ונקרא על שמו כי שם היה דירתו ושם למד והתפלל כל ימי חייו). והוא בחצר שקנה הרב המפורסם מורנו הרב צבי לעהרין זכרונו לברכה מאמשטרדם, וכבוד אחיו הרב הגדול המפורסם בתורה וביראה לפאר ולתהלה רבה וכו' מורנו הרב עקיבא לעהרין זכרונו לברכה נתן על הדבר הזה סך מסויים והקדישו לבית המדרש ולישיבת יקירי ירושלים, וכעת הוא שייך לאחיו חתנו הרב המאור הגדול והמפורסם בתורה וגדולה במקום אחד מורנו הרב עקיבא לעהרין נרו יאיר הוא הגבר אשר מלא מנוי אחיו חותנו הרב הצדיק זכרונו לחיי העולם הבא, והקדיש עתותיו לתורה ועיסוקו

לטובת אחינו בני ישראל, ובפרט ישים עינו לטוב חרות על לוח לבו לזכרון ירושלים עיר הקודש להמציא עזר וסעד ליושביה, ישקיף בעין טובה על חכמיה, ולהדרש לטובתם בכל אשר ימצא לאל ידו. השוכן בציון ישפיע לו מציון מכלל יופי, לו ולכל אחוזת מרעיו והמתנדבים בעם שפע אושר ועושר, עוד ינוב בשיבה, יריע אף יצריח, וכגפן יפריח, במדה שלמה ובמדה עולמית, יתברכו בכפלים, ותחזינה עיניהם בנואה שאנן בירושלים. — סמוך לו. ג) בית המדרש הנקרא אור החיים על שם שהתפלל שם הגאון המפורסם הצדיק בעל אור החיים זכרונו לחיי העולם הבא. ד) בית המדרש מכולל ווארשא אשר בנוהו גדולי מדינות פולין על פי סיועת מרחמיהם נכבדיהם, ונקרא בשם אהל יעקב, הוא בית נכון בתוך חצר גדול הנועד למושב גדולי הרבנים ותלמידי חכמים אנשי ארץ מולדתם. ה) בית המדרש בית הלל השייך לכולל הוראדנא אשר קנוהו גבירי מדינתם, גם כן חצר גדול ובית המדרש נאה בתוכו — וסמוך לו, בית המדרש השייך לכולל הו״ד (האָלאַנד ודייטשלאנד). בית המדרש חב״ד השייך לכולל חב״ד. ז) בית המדרש השייך לכולל וואלין וואלאחי, ויש להם גם כן אחוזת נחלה ובונים שם בית הכנסת גדול ומהודר מאד תחתיים ושניים ועדיין הוא באמצע בנינו, ובשנה זו נגמר שם בנין בית המרחץ טוב על דרך בתי המרחצאות שבאירופא אשר לא היה עדיין בעיר הקודש, ועל דבר זה זכרם לטוב, כי טובה גדולה עשו לרבים, וכפקוח נפשות יחשב לאנשים בראשית בואם לעיר הקודש שהורגלו מנעוריהם בזיעת המרחצאות (כי אלה הנושבים שמה מזמן רב כבר הורגלו באמבטאות ומקואות מים חמין ולא יחושו כל כך אל הזיעה כהאורחים הבאים

בית־הכנסת „אור החיים"

ביהכנ"ס ששימש מקום תורה ותפילה עד לחורבן הישוב היהודי בעיר־העתיקה

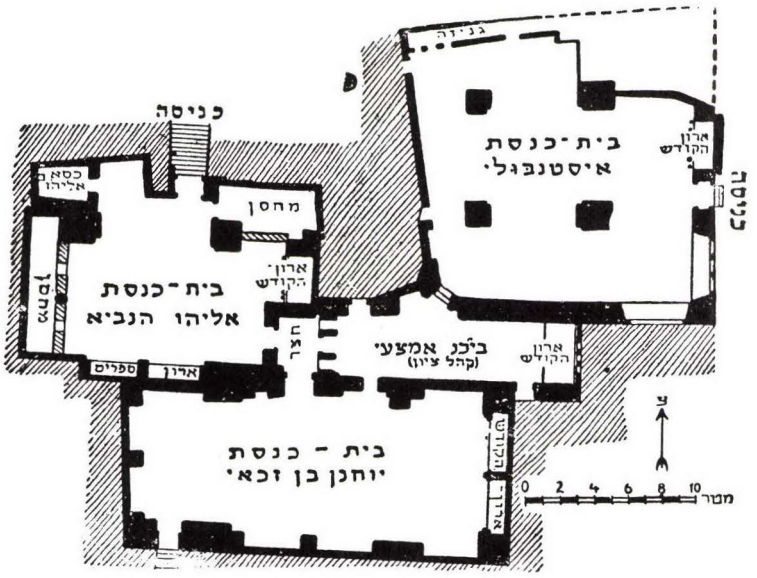

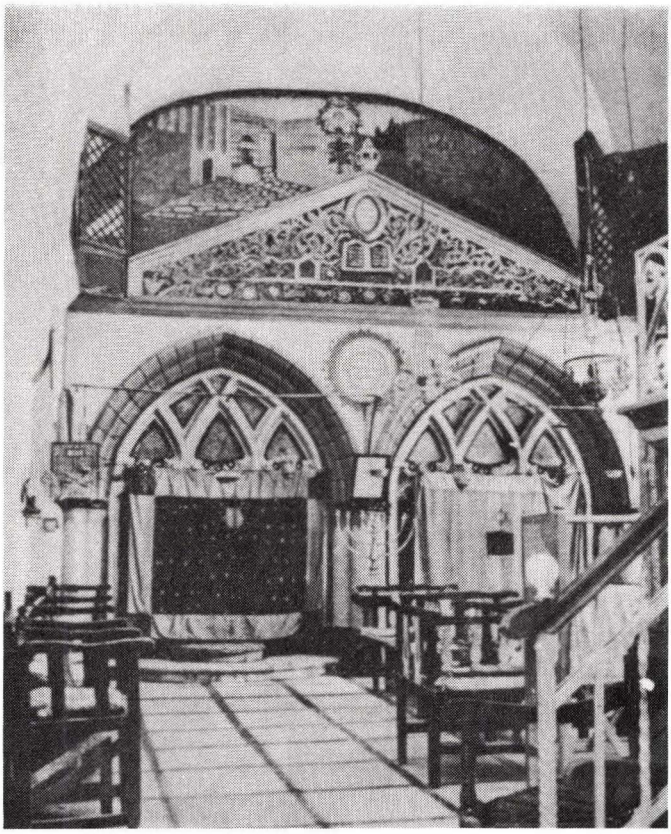
בית המדרש „מנחם ציון" או „ביהמד"ר הישן"
(דער אלטער מדרש)

בית־הכנסת זה היה הראשון שנבנה ב„חורבת ר"י החסיד", ומהקמתו עד לחורבנו לא פסקו בו תורה ותפילה יומם וליל

כ„חורבת רבי יהודה החסיד" שהיתה מרכז החיים התורניים לקהלת האשכנזים בירושלים, היה בית־הכנסת „רבי יוחנן בן זכאי" ובתי הכנסיות הסמוכים לו, לקהלת הספרדים, מרכז זה היה מורכב מארבעה בתי כנסת שלא פסקה בהם תורה ותפילה, הראשון והגדול שבהם שנקרא ע"ש רבי יוחנן בן זכאי, שיסודותיו הונחו מיד אחרי גירוש ספרד ע"י גולים שהצליחו להגיע לירושלים, והאחרים: ביהכנ"ס „אליהו הנביא" שמקובל שהמערה שבו מוליכה עד להקום קודש הקדשים, ביהכנ"ס „האמצעי" או „קהל ציון" שקהלת ספרדים מירושלים יסדוהו, וביהכנ"ס „איסטנבולי" שיסדוהו יהודים מעולי תורכיה, הצד השוה שבהם שכולם הצטיינו ביופי והדר ושופצו בכלי קודש מפוארים מעשה אומן

תכנית ביהכנ"ס „רבי יוחנן בן־זכאי" ובתי הכנסת הסמוכים לו

היכל בית־הכנסת „רבי יוחנן בן זכאי"

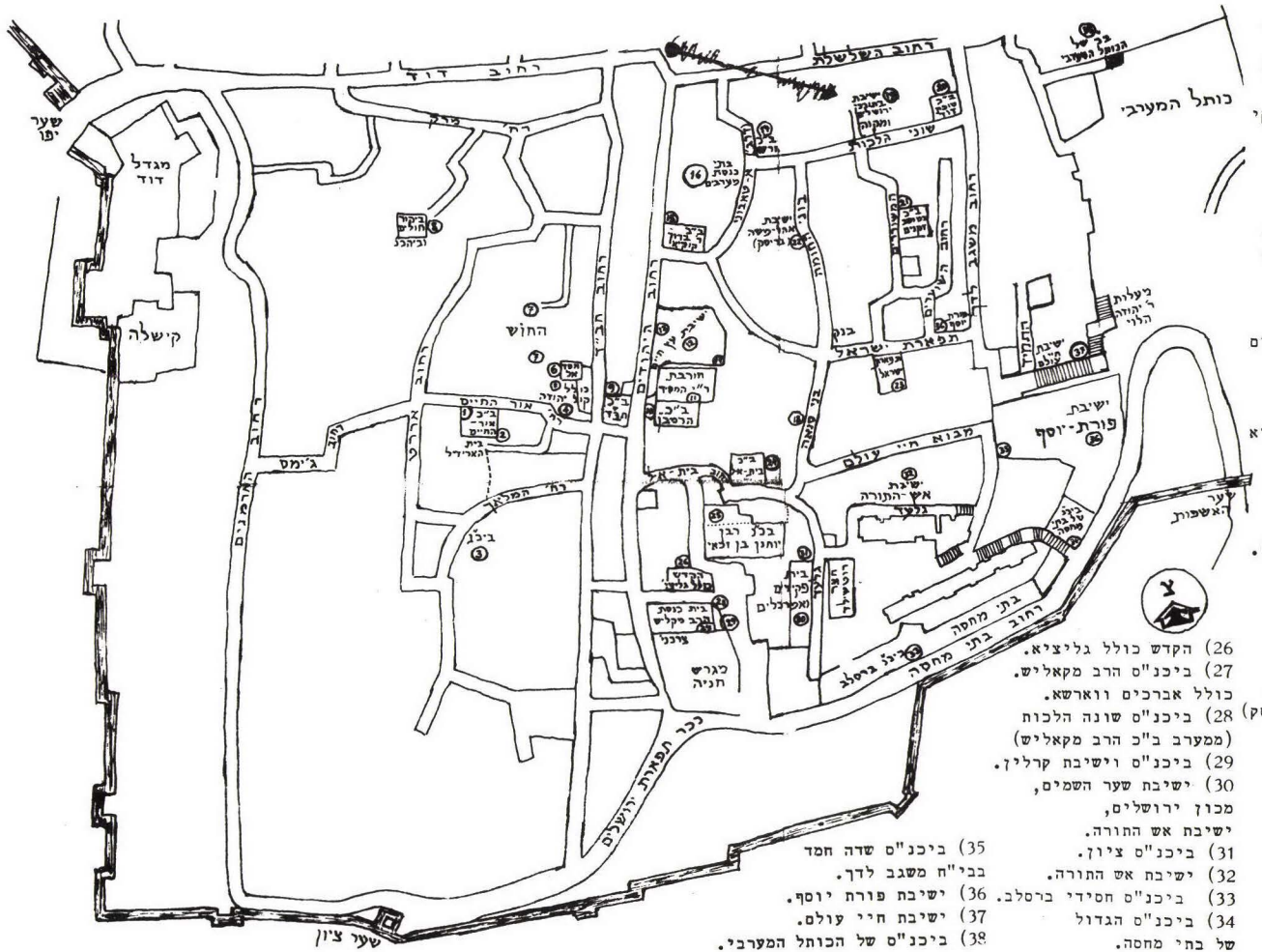

ארון הקודש בבית־הכנסת „האסטנבולי"

"מבנה תיאטרון" הסמוך לכיכר העיר

כיכר העיר הסמוכה ל"מבנה תיאטרון" (מימין לתמונה)

מפת המוסדות והישיבות הק׳ ברובע היהודי

1) בית הכנסת אור החיים.
2) בית האריז"ל.
3) ביכנ"ס (חסידי סיגעט) בהקדש כולל אונגרין.
4) ביכנ"ס ר׳ ישעי׳ ברדקי
5) כולל קול יהודה.
6) חסד א׳ל (מקובלים).
7) האשי חצרות ובתי כנסיות.
8) ביקור חולים וביכנ"ס.
9) ביכנ"ס חב"ד צמח צדק.
10) ביכנ"ס הרמב"ן.
11) בית כנסת חורבת ר"י החסיד.
12) בניני מוסדות עץ חיים
13) ביכנ"ס מנחם ציון.
14) דירת הרב ר׳ שמוא׳ל סלנט זצ"ל.
15) ביכנ"ס ר׳ ברוך קוקיא
16) ב׳ בכנ"ס מערבים.
17) ביכנ"ס וואהשא (ע"י הגמ"ח שע"ח).
18) ביכנ"ס וואהשא (ע"י ביכנ"ס ב׳ ניסן בק).
19) חצר גמ"ח שע"ח – ישיבת בתוככי ירושלם ומקוה טהרה.
20) ביכנ"ס סוכת דוד בהקדש בית א׳ל.
21) ביכנ"ס במושב זקנים
22) ישיבת אהל משה (בריסק)
23) ביכנ"ס תפארת ישראל (ר׳ ניסן בק).
24) בית א׳ל; ישיבה ללימוד קדשים; כולל ברכת הלל.
25) ד׳ בתי כנסיות: ריב"ז, אלי׳הו הנביא, אמצעי, אינסטנבולי. צמוד להם (הי׳) תלמוד תורה של הספרדים.
26) הקדש כולל גליציא.
27) ביכנ"ס הרב מקאליש. כולל אברכים וואהשא.
28) ביכנ"ס שונה הלכות (ממערב ב"כ הרב מקאליש)
29) ביכנ"ס וישיבת קרלין.
30) ישיבת שער השמים, מכון ירושלים, ישיבת אש התורה.
31) ביכנ"ס ציון.
32) ישיבת אש התורה.
33) ביכנ"ס חסידי בריסלב.
34) ביכנ"ס הגדול של בתי מחסה.
35) ביכנ"ס שדה חמד בבי"ח משגב לדך.
36) ישיבת פורת יוסף.
37) ישיבת חיי עולם.
38) ביכנ"ס של הכותל המערבי.

מקרוב. ח) בית המדרש השייך לכולל בני מדינת עסטרייך. ט) בית מדרש קטן הנקרא חברה משניות השייך גם כן לכולל הנזכר לעיל. י) בית המדרש השייך לכולל חסידים ממדינת ווארשא ה' ישמריהם ויציליהם. יא) בית מדרש קטן השייך לכולל בני אונגרין. — וזולת אלה מה שפרטתי לך, כמדומה אין עוד בתי המדרש קבועים לכולל אשכנזים בעיר הקודש, כי אם איזה מנינים קבועים בבתי יחידים נכבדים הדרים ברחובות הרחוקים מבתי המדרש הנזכרים לעיל.

— ה —

שאלה הודיעני נא מאיזה מנהגים שבירושלים עיר הקודש תבנה ותכונן בעניני תפלה?

תשובה בעניני התפלה כמעט לא חדשו מאומה והמה מתפללים כמנהגם בחוץ לארץ, כולל פרושים כמנהגם, והמתפללים כמנהג ספרד (חב"ד וואלין ובני פולין) כמנהגם, אך בכמה דברים החזיקו פה על פי מנהג המקום מנהג ספרד על פי הבית יוסף, כמו נשיאת כפים בכל יום ובכל התפלות, ושלא לאמר ברוך ה' לעולם אמן ואמן בתפלת ערבית ואומרים ברכו אחר תפלת ערבית ותפלת שחרית, ואומרים פסוקים לפני ברית מילה, ועוד איזה מנהגים טובים, וברוב בתי המדרשים נוהגים בכמה דברים על פי מנהגי הגאון רבי אליהו זכרון צדיק לברכה.

— ו —

שאלה הודיעני נא אחי דבר אחינו בני ישראל הנמצאים בעיר הקודש, מה מלאכתם ומה עסקיהם? האם כולם

כאחד שוקדים על דלתות בית המדרש ויושבים על התורה והעבודה יום וליל? כי אזני הקשיבו דברי שטנה בענינים האלה.

תשובה אעצך גם אנכי יקירי, אטום אזנך לבל תשמע שמע שוא! אל תארח לחברה עם אנשים חורשי רע מוציאי דבה ומחפשים אחר כל מום, ומטילי דופי בשלומי אמוני ישראל למען תלך בדרך טובים ואזניך תקשבנה נכוחות, עיניך תחזינה מישרים, ואז גם פיך ידבר אך טוב לישראל, הלא זה מדרכי שונאיהם של ישראל מימי עולם, ללמד מהפרט על הכלל, ואיש אחד מאחינו כי יחטא, ונשאו כל עדת בני ישראל את עונו, לתת אותם לשמצה בקמיהם, כי נמצא איזה עולה ביד איש יהודי השחיתו התעיבו עלילה לתת את כל היהודים למועלים וחומסים. הלא גם חכמי כל האומות בדורותינו שריהם ושופטיהם אשר בצדק ישפטו ואור הדעת נגה עליהם וקנו להם מדות ישרות, לבם עתה אך טוב לישראל, ומלמדים עלינו זכות לפני מלכי ארץ הצדיקים והחסידים ירום הודם, אשר בצלם נחיה להרחיב את גבולינו בארצות מולדתינו, רבות כבר פעלנו בעזרת ה' יתברך ורבות עוד יפעלו אם ירצה ה' וצדקתם בזה ובבא כי חסידי אומות העולם יש להם חלק לעולם הבא. ואיך לא יבוש האיש הישראלי לדבר סרה באחיו ולדון רבים לכף חובה על פיו, ולהשחית בעד החמשה כמה קהלות קדושות חס ושלום? אהה ה' אלקים למה היתה כזאת בישראל. כי כן גם בני מחוזות וואלין פולין גדול וקטן, ראיתי והמה שונאים את אחיהם בני ליטא, בלי שום תואנה ממש כקטון כגדול כאיש כאשה, וכי יראו איש ליטא עובר בחוץ ובפרט בהקשיב את מבטא שפתיו יבזוהו בלבם יאריכו לו לשון וקראו

אחריו מלא "ליטוואק"!, שם גנאי הזה שקול הוא להם ככל שמות החרפה אשר בפיהם, והרבה נצטערתי בעברי לארץ הקודש דרך המחוזות הנזכרים לעיל לשמע אזן, והרבה חקרתי לדעת מאין ומתי נפתח המקור הרע הזה לחלק לב עם אחד ולא יכולתי להולמו ואמרתי בחפזי יהיה מי שיהיה הגדול והקדוש, אם אך בסבתו ועל ידו נשתרש השנאה חנם בבני יעקב אשר כולם אהובים כולם ברורים קדושים — כבר איני מקנא לגדולתו ולקדושתו. הן אמת כי מדוחק הפרנסה שבארצות ליטא, ינהרו מהם רבים למחוזות וואלין ופולין, ואלה על פי רוב הם מאנש בלי שם, ורק בארץ מגורתם במרחקים יקנו להם שם שג מתחילה בריח תורה שיש בהם ואחר כך ברבות הימים יתחמצו לפעמים כדרך רוב המתגוררים בארצות נכריות כי ימצא להם שמה מקום לעשות מה שלבם חפץ, ובפרט אנשים ריקים ופוחזים בורחים וכיוצא המתלקטים מעיירות שונות אך האם עבור שני חשיפי העזים האלה יחולל כבוד תפארת כלל קהלות קדושות בארצות ליטא ורייסין וזאמוט כו'? רבבות אלפי ישראל, אשר משם תצא תורה, שם ירבצו לומדיה, שם קננה היראה, ואפילו הריקנין שבהם מלאים מצות כרמון, כמה רבנים כמה גאונים כמה חכמים כמה נדיבים שועים ואפרתים פועלי צדק גומלי חסד שמה, כמה בתי ישיבות להם. וצאו וראו בכל בתי מדרשי עיר ועיר יומם וליל לא יתנו דמי לקול הגות בתורה ברבים! גם רוב בעלי הבתים ישקדו על דלתות בית המדרש איש על משמרתו יעמוד בלילה למחצה לשליש ולרביע איש איש כפי כחו, כי גם החייטים והעגלונים ונושאי סבל רובם יקשיבו לקח בין מנחה למעריב באגדתא בספרי מוסר, ומדקדקין במצות ושומרי שבת כהלכתו,

אף גומלים חסד בגופם ובמאודם יותר מכפי כחם, ואפילו העני ואביון שמה יעסוק בגמילות חסדים, ואיש את רעהו יאמר חזק בהלואות חסד ובעצות נאמנות באכילה ושתיה, ומי יוכל לפרט את כל צדקות פזרונם בלבב שלם ומאהבה, ממש לא יאומן כי יסופר. לו ראו אלה בני וואלין בעיניהם, ותהו על קנקנם שמה במקומות את אלה בני ליטא הנמבזים בעיניהם, הלא אז ידעו ויבינו את מי יחרפו ואת מי יבוזו יום יום — את שלומי אמוני ישראל אשר בהם כבוד ה' ותורתו יתגדל ויתרומם! — וכגורל בני ליטא במחוז וואלין ופולין, כן הוא גורל תושבי ארץ הקודש בכלל בעונותינו הרבים, כי מעשה שטן יצליח ואחינו בני ישראל עצמנו ובשרנו ידברו בנו סרה, מבלי יטריח כלל להסית בנו מהעמונים והעמלקים, ונבאש היום ריח איש ירושלים באף אנשי חוץ לארץ עד כי היה שם ירושלמי לדראון. ומה חרי האף הגדול הזה? מה פשעו מה חטאו? כי ראו איזה מהם חללו את שם הכבוד הזה באיזו עיר בחוץ לארץ, אך מי המה? ומה מעשיהם? האם חקרום אל נכון? אם מאנשי השם או מארחי פרחי הבורחים ממוסר עונם או מנושיהם בארץ מולדתם או מסבות שונות גולים ונעים, ומדי עברם סרו גם לירושלים, ומחיצותיה לא קלטום, והם המה האנשים המחוללים אשר ראו גם עיניכם. ועתה המאנשים יחידים כאלה תשפטו על הכלל? חמשה זבובי מות יביעו שמן רוקח? התשחיתו בעבור החמשה חמשת אלף נפש ואולי עוד יותר כי מי מנה עפר יעקב?!

ועתה אהובי! שמעו לי ואספרה למען אחי קושט דברי אמת דברים הניכרים לאמת ומקובלים לישרי לב. רוב הקבוץ בעיר הקודש ירושלים תבנה ותכונן, המה אנשים

נכבדים ויקירי הערך, בעלי תורה ויראה, בעלי מדע ותבונה, גאונים וגדולים וחכמים המפורסמים בישראל! הרבה עובדים את ה' מאהבה, עוסקים בתורה באמת מתוך העוני ולחץ ומוסרים נפשם על התורה יומם ולילה לא ישבתו אם בבית המדרש ואם בביתם. כמה מהם קמים בחצות לילה ועוסקים בתקוני חצות והוגים בתורה ובתחנונים עד אור הבקר, ויש גם חברת תקוני חצות לומר התקונים בקבוץ, ויש גם חברת שומרים לבוקר האומרים סליחות באשמורת הבקר בצבור. חברת שובבים תלמידי חכמים להתענות ולומר הסליחות לימים הללו, ורבים ילכו מדי יום ביום להתפלל אצל כותל מערבי אשר לא זזה ממנו שכינה כו' הנו עומד אחר כתלינו כו', שופכים שם לבבם ומורידים כנחל דמעה, ובפרט בערב שבת ובערב יום טוב ובראש חודש ירבו מאד שמה המתפללים בכונה ובבכיה רבה, ובכל יום טוב בבקר כמעט כל אנשי עיר הקודש הולכים שמה להתפלל מוסף או באים שמה אחר התפלה, אז תגדל הבכיה בקהל ישורון על פליטת מחמדינו, ונחלי דמעה ישטפו אבניה על גלות שכינתו יתברך שמו וכו'. וביחוד בבקשות ותחנונים על אנשי חוץ לארץ בכלל ובפרט איש איש על בני משפחתו, על שלום חייהם על הצלחת פרנסתם כו', ויש איזה תפלות המיוחדות לזה (כתוב בספרים שגם כעת כל העולם כלו עומד על התפילות שמתפללים במקום קדוש הזה, עיין בספר עמק המלך מה שכתב בזה ועיין בסדור הגאון יעב"ץ). ודרך כלל רוב התושבים פה עיר הקודש עוסקים כל ימיהם בתורה ועבודה אין מפריע להם ואין בטולים מהצד חס ושלום. כי על כן הלא חרפו את חייהם, והקדישו את נפשם, לבלות שארית חייהם ולמות באהלי תורה.

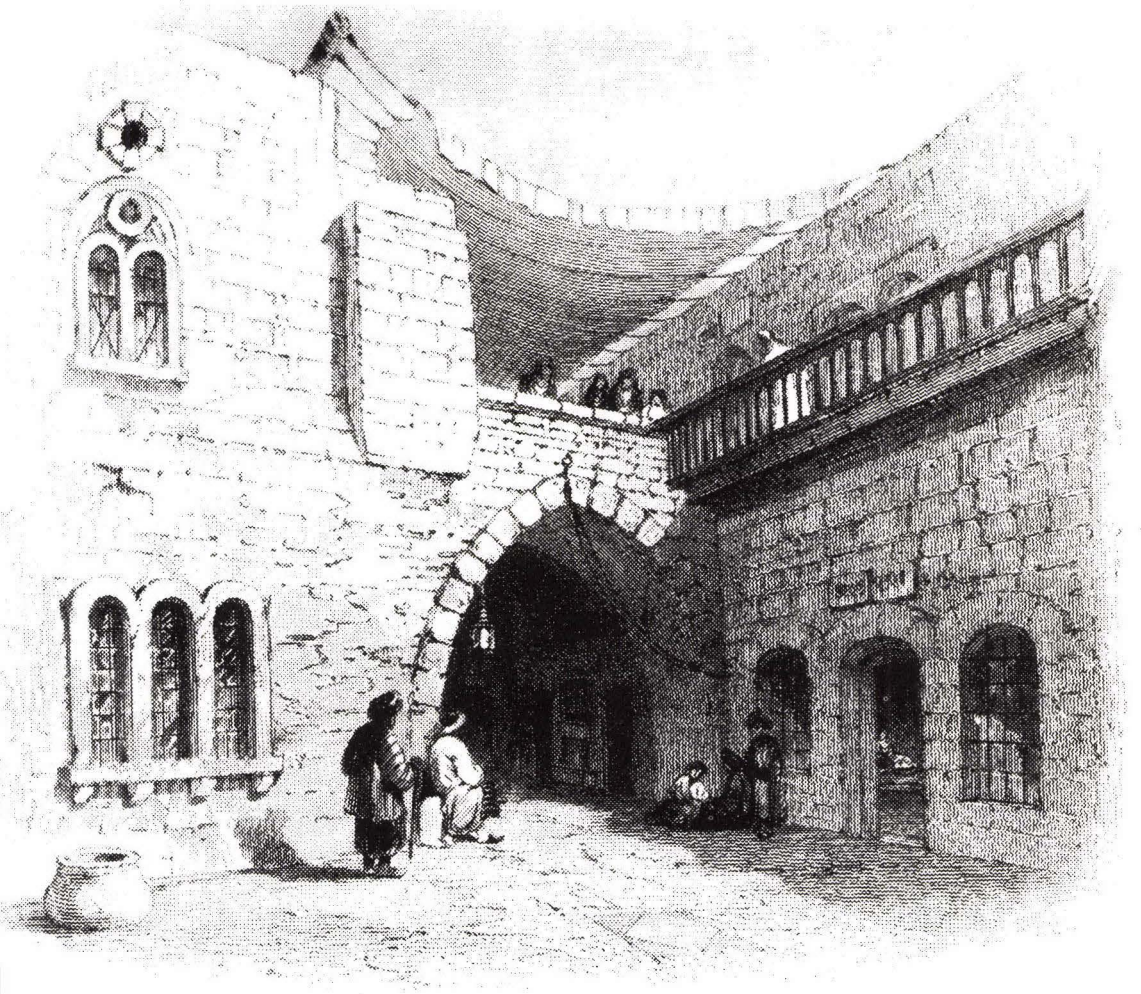
— ז —

שאלה לא אוכל להבין, איזה בטולים יש להם שמה לבטלם מלעסוק בתורה? והלא עזבו כל מחמדי תבל והשליכו מנגד כל עסקיהם וצאצאיהם ונתנו לכל הדאגות שבעולם את חופשם ונתיאשו מכל טובות עולם הזה, אף פרקה המלכות דשם את עולה מעליהם שמה ויוכלו לעסוק בתורה ובתפלה מבלי הפוגות, ומי הוא השטן הנצב להם להפריע אותם מלמודם, מי יתן וידעתי?

תשובה אין שטן רע מהעוני ומחסור! לו ידעת אחי יקירי! מעט מני הלחץ והדחק שסובלים בני ירושלים כל ימי חייהם, אשר רובם ככולם ידורו בדירות רעועות צרות וקצרות, ומהם אנשים גלמודים ומהם רק איש ואשתו או בבני זקונים ואין להם מי שישרת אותם, כי רק לאחד מני אלף מבני האשכנזים בעיר הקודש נמצא משרת או משרתת וגם זה בדרך מקרה, ומה יעשה העני ונכה רוח הזה כי יחלה חס ושלום אחד מבני ביתו, את מי ישלח לדרוש ברופאים? מי ילך לקחת הרפואות בהאפטייק וכדומה? מי יביא לו איזה אוכל להשיב נפש החולה? — הלא רק הוא הגבר הרואה בעני נפשות בני ביתו, רק עליו המשא לשרתם ללכת אנה ואנה להמציא להם מחסורם ולטפל בכל דבר בעבורם ולהשיב רוחם בקרבם ככל אשר תשיג ידו הדלה, הלא מוכרח הוא לדאבון נפשו לבטל מלמודו אף אם הוא שקדן גדול, לפקוח נפש ממש כי בעונותינו הרבים נפישי קצירי ומריעי בעיר הקודש בין האנשים הבאים שמה כפעם בפעם מחדש אשר שומה בפי הרופאים שהסבה היא רק שינוי אויר — אמנם אחינו בני ישראל יחשבוה מבין יסורי

ארץ ישראל, וכמאמר חכמינו זכרונם לברכה פרק קמא דברכות שישיבת ארץ ישראל היא מהשלושה דברים הבאים לאדם על ידי יסורין, ואף בבני ישראל התושבים מכבר נמצאים תמיד חולים רבים, והטעם כתוב בספרים כי זה משבח הארץ שאינה סובלת עונות כמו בחוץ לארץ כי היא הארץ אשר עיני ה' עליה וכו' וככתוב ולא תקיא הארץ כו' והאריכו הרבה בענינים האלה ואסמכוהו אקרא ובל יאמר שכן חליתי וכו', ויש מי שדרשו מזה הפסוק שהיסורים שסובלים אנשי ארץ הקודש הם לכפרה גם על אנשי חוץ לארץ, ועוד כמה דברים שכתבו בזה גדולי הספרדים גם מהאשכנזים ולא רציתי לכפול דבריהם, עיין בספר חכמת סופרים ובספר חבת ירושלים ובספר שער החצר שנדפס מחדש.

ומדי דברי בענין זה, בל אוכל עצור במילין, מלהודיע בשערי בת רבים, צדקת ישרי לב, האנשים החשובים השרים הנכבדים המפורסמים ברחבי תבל וקצוי ארץ, הלא המה שרי בית ראטהשילד שיחיו לאורך ימים ושנים אשר פעלו בזה לטובת אחינו בני ישראל דבר קבוע לדורות, היינו חצר גדול, ובו שפיטאל יפה ומהודר לחולי בני ישראל, מחזיקים ח"י מטות, ושם גם כל המכשירין הנצרכים על כך, בתי תבשיל בתים למשרתים ולמשרתות לכביסה, ושאר דברים, ואפטייק טוב, ודאקטער מפורסם אשר יושב שם כל יום ויום, אשר גם זולת החולים הרבים שבבית החולים הנזכר לעיל, כל מר לבב מכל נגע וכל מחלה אליו ידרושו, ויקבל תיכף הריצעפט עם הרפואות חנם אין כסף. ומי שיודע היטב מהות תושבי עיר הקודש לחציהם ומרי חייהם ככל הנזכר לעיל, ידע גודל הפיקוח נפש שיש בזה, אין ערוך ליקרת הדבר הגדול הזה! עוד

בנין בית החולים ,,ביקור־חולים״ שנבנה מתרומתו של הברון רוטשילד בשנת תרל״ה

כמה דברים שפעלו בירושלים על ידי נאמן ביתם הרב החכם השלם מוכתר במעלות ומדות תרומיות מורינו הרב אברהם הכהן נרו יאיר, אשר הוא המוציא והמביא להשתדל בכל עוז לטובת אחינו בני ישראל שבירושלים בכל אלה ובכל אשר תמצא לאל ידו, ובעל גמולות ישלם כפעלם וכגמולם הטוב ישיב להם, להעושים והמעשים לטובת ארץ הקודש ותושביה, יריעו אף יצריחו, וכגפן יפריחו, ובכל מדרך כף רגליהם יצליחו, וכמו שזכו להשתתף בצער בת ציון בחורבנה, כן יזכו לשוש אתם משום בבנינה, ושפע הטוב יושפע עלימו מהשמים, ותחזינה עינימו בבנין אפריון בירושלים. — וכן השר הגדול ליהודים, דורש טוב לעמו, האיש הנכבד סיר משה מונטיפיורי אשר רוב ימיו האציל לטובת אחינו בני ישראל, אשר פעל ועשה בכמה וכמה מדינות כידוע וכמפורסם בקצוי ארץ ורחבי תבל, ובפרט במבחר הארצות אשר בחר לו ה' לנחלה לו, למען תת אותה לזרע יעקב חבל נחלתו, גם השר הגדול הזה, את הר ציון אהב גם הוא, אהבת בני ציון וזכרון ירושלים חרותים תמיד על לוח לבו, ובמבחר שנותיו עלה מעירו כמה וכמה פעמים לתור הארץ לטובת אחינו בני ישראל למען הטיב מצבם, ופעל לטוב כמה דברים. קנה שדות ובהם עץ עושה פרי, ועל ידי השתדלותו נבנו כמה בתים מהודרים עם בורות חצובים ובית המדרש, גם בתי ריחיים ואפייה, — וכל זמן שמזקינין דעתן כו' ועוד ינוב בשיבה שבפעם הששי לעת זקנותו כפן פ"ד שנה עלה מעירו עם כבוד החכם הנעלה האיש הנכבד אליעזר דאקטער לעווי נרו יאיר, ללכת ירושלימה לבקר את אחיו ולהתאמץ בטובותם, גם המרחק רב והמים (כי אז היה עת גשמים) לא עצרוהו, נהרות וימים ומים רבים לא יוכלו לכבות את

האהבה, אהבה עזה! אהבתו את בני עמו ואהבת ציון המושרש בלב יקר רוח השר הגדול הזה! והיא אשר תגדל שרשיה, תוציא פרחיה, ולא תנוח עד יצאו לאור פעולותיה. ויסד פה עיר הקודש עוד אפטייק טוב עם כל הכלים והמכשירין לזה. — הטיבה ה' לטובים ולישרים בלבותם, להאריך ימי חייהם, ולבלות בטוב כל ימיהם, ובנעימים שנותיהם, ויתענגו על רב שלום, עד בוא משמיע ישועה מבשר שלום. — ואם כי רבות פעלו לצורך הביקור חולים, עם כל זה מצער היא מול עיר הקודש רבתי עם תהלה לה' (יוסף ה' וכו') וחלושי מזג תשושי כח, וכמה חלאים המצויים בעונותינו הרבים פה עיר הקודש, ואין לכסף מוצא. ולזאת השתדלו ויסדו חברה פה עיר הקודש, ובנו חצר גדול, ובתוכו כמה בתים לצורך חולי עניי בני ישראל ומשתדלים להמציא להם גם צרכם בעת חליים. ולאשר אין ידם משגת, הוצרכו לבקש עזרה מאחיהם שבגולה, ועל זה התנדבו בכמה וכמה מחוזות בחוץ לארץ לצורך הדבר הגדול הזה, אשרי חלקו שזרזו את עצמן לצורך פיקוח נפש, — ובשנה העברה הופקדו על עניני הביקור חולים (מטעם ראשי העדה וגדולי ירושלים תבנה ותכונן) גבאי צדקה ומשגיחים גדולי המדע והתבונה מופלגים ויראי אלהים אנשי שם. ועתות רבות קבועות להם לעיין ולפקח על כל דבר לצורך הביקור חולים הנרשם לעיל. והמה הפליאו עשות במשך זמן קטן הזה, הוסיפו חדרים לצורך החולים ומשמשיהם. הזהירו מאד על נקיות יתירה והנהגה טובה על דרך שפיטאָל באירופא. גם נטעו גנה מפוארה על חצר הביקור חולים, והכל על צד היותר טוב ונעלה ומפליא עין הרואה, אשר כל איש בעמדו על רצפת החצר הזה ועיניו תשורנה יופי הבתים ונקיותם

N°10 JOURNAL HÉBREU

שנה שלישית פה פאריש

כ"ה איר תרכ"ו — הולך ואור מעה"ק ירושלם ח"ו

שכי פעמים נחדש הלבנון וכבודו יצרת. מחירו לשנה, עם המתנה, בפאריש 14 פרנק. בעד חלי שנה 7 פ'. בשאר ארצות 16 פ', לחלי שנה 8 פ'.

בפאריש רוסיה 18 פרנק, לחלי שנה 9 פ'. למחסף תמוזי' תתן 15 למחה. כל איש יכול להשיגו מחמי או מהסוכני' שלי.

הלבנון

هالبانون

LIBANON

מבשר ומודיע כל דבר הנדרש לאיש יהודי לדעת באשר הוא ויהודי.

כבוד הלבנון

בו אוסף מחדושי תורה מחכמי וגאוני הזמן ומכ"י אשר בבתי עקד הספרים המפורסמים.

יצא לאור ע"י יחיאל בר"ל.

שאלו שלום ירושלם ישליאוהביך.

מגדל הלבנון צופה פני ירושלם.

ח' איר תרכ"ו פעה"ק ירושלם ח"ו.

במוצאי שבת קדש העבר, הבדיל מקדש לחו"ל השר הצדיק סער משה מונטיפיורי הי"ו, ובטרם עלה השחר, נסע לשלום הוא עם כל הבאים לרגלו, לשוב לונדנה, בריך יהי' בצאתו ובבואו ללונדאן, בריך ומבורך יהיה שמו עד העולם ומהעולם ועד עולם אמן ואמן.

והנה כבר הודעתיך פעולת צדיק לחיים בעה"ק ירושלם, ועתה אוסיף להודיעך את כל אשר עשה עד יום צאתו לשלום. בעשירי למב"י, הניח השר הצדיק אבן הראשה אבן מוסד, בכדי משה ויהודית, לבנות עוד בתים משכנות שאננות למושב עניים מבני ציון, ויקובו חור בתוך האבן והשר הניח שם טבעת

כתב העת הלבנון מודיע על יציאתו של מונטיפיורי מירושלים

ציור דמותו של מונטיפיורי הכולל כל הפסוקים
בחומש דברים

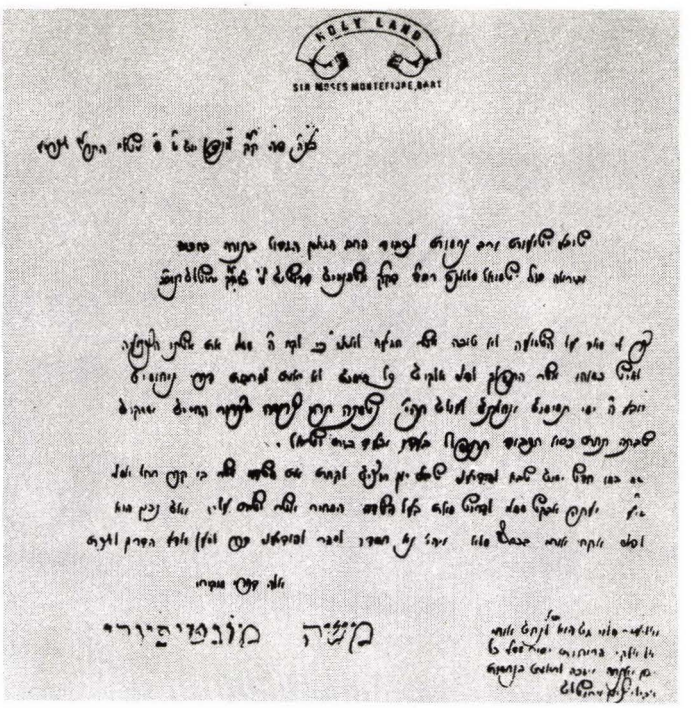

סיר משה מונטיפיורי

גדולי ירושלים העריכו במדה נכונה את פעולותיו של מונטיפיורי לטובת הישוב

במכתב תודה שלפנינו עליו חתומים הגאונים רבי זונדל מסאלנט רבי ישעיה ברדקי ורבי שמואל סאלנט, הם מציינים: „והננו לברך ולהודות לכבוד אדוננו על רוב חכדו והשתדלותו לישע אחיו בהר הקודש"

יחסים הדוקים
ומשמעת
לגדולי ירושלים

מכתב תנחומים ממונטיפיורי לרבי שמואל סאלנט על פטירתה של הרבנית

קונטרס מכתב התורה שערכו גדולי ירושלים
למונטיפיורי אחרי ביקורו באי״י בפעם השביעי

מכתב גלוי

של

השר הצדיק סיר משה מונטיפיורי נארנם היו

ורבנים חספרסמים היה הרב הגאון הגדול בתורה בחכמה וביראה

מו״ה מאיר אויערבאך

לשנים אבד״ק קרוטשאל, קיל, וקאליש

ומפת ראש בית דין דכללות וחשבנים בפדרק ירושלם תובב״א

והרב הגאון הגדול בתורה בחכמה וביראה

מו״ה שמואל סאלאנט

ביום א׳ ב״ב חמה התרליה לנר״ק יום בואו לפדרק ירושלם תובב״א

וגלוה אליו ספור

ישיבת ארבעים יום בארץ הקדושה

בלשון אנגליה

מאת

השר משה מונטיפיורי בארנם

ספרית הציונית

ביום שובו זה פעם שביעית מפסעיו לארץ הקדושה

מי שלום תתרליה לנר״ק

לונדון

נדפס ע״י ווקרסהיימר וליא

בשנת תרליה לפ״ק

ספר כת״י בפרד״ס התורה מזקנו של מונטיפיורי

ותפארתם ידמה לו כי רגליו עומדות באחד מחצרי עיר המלוכה בפעטרבורג. אך בצאתו מהחצר חוצה דרך רחובות קריה השוממות בעונותינו הרבים ומלאים אשפות ואבנים בל ישכח עוד את ירושלים עיר הקודש ואז יעלה על לבו דברי המקונן "בראותי כל עיר על תלה בנויה" וכו'. אמנם לערך ההנהגה הנזכרת לעיל הלא היא רבה ההוצאה גם כן. ומחמת זה המה בעלי חוב והנושים רבים. ומצוה רבה לאחינו שבגולה לתמכם בדבר הגדול הזה. וה' יתברך יהיה בעזרם להנהיג את הבנין הזה על צד היותר טוב כרצונם וכרצון כל תושבי עיר הקודש שיחיו, כי הדבר הנכבד הזה מתנהג בכבדות, ומצער היא הכנסתם מול צרכי הנדכאים, כי באמת תועלת הבקור חולים הנזכר היא רבה למאד גם לכל בני עיר הקודש, זולת החולים המתקבלים לבתי הביקור חולים הנזכרים, כי רופא מומחה ומובהק צרפתי אשר מקבל שכרו מקופת הביקור חולים יושב בבית אחד יפה ונקי כמה ימים בשבוע להשיב חנם לכל שואל, וכותב רעצעפטין. הריצעפטין ינתן מהאפטייק של הביקור חולים המוכן ומתוקן על צד היותר טוב כמעט חנם רק שמקבלין דבר קטן בעד כל רעצעפט לעזר ההוצאות. לפי החשבון על פי הראשים הנאמנים מהביקור חולים הנזכר לעיל, ובמשך שנה העברה מראש חודש אייר תרל"ז עד ראש חודש סיון תרל"ח היה מספר הרעצעפטין בעד חולי העיר אשר יכנסו לבתי הביקור חולים סך 8207 ובעד החולים המונחים בביקור חולים סך 3922, בסך הכל 21129. ומספר החולים שהיו בהביקור חולים במשך הזמן הנזכר לעיל הוא 385. בצירוף כל ענין המשרתים וכל המכשירין לזה, והכל על צד היותר טוב ונעלה עולה להוצאה מרובה

מאד, וההכנסה אינה מספקת לזאת על הראשים תמיד ליתן עצות איך לנהל הענין הזה והמה בעלי חובות והנשך אוכל בם כנזכר. והנושים כי רבו, יען כי כל דבר המקובץ על כך צריך לזה הוצאה מרובה, והלואי שיגיע החצי אל הקודש פנימה, וכידוע לכל משכיל, והוא יתברך שמו יהיה יהיה למשען להם לבצע מחשבתם הטובה. ועוד נתיסד דבר טוב ומועיל בשנים האלו על ידי נשים נכבדות כשרות יראות אלקים ונושאות ועוסקות באמונה, הוא "הכנסת אורחים" — היינו שפה עיר הקודש הרבה יחידים אשר באו לעת זקנה לבדנה לחון את פני עיר הקודש ועזרתו אין עמו, או שבאו הנה ולקחה אלהים, וכדומה. ומרי חייהם של הבודדים האלו אין להעלות על הכתב אשר מוכרחים לאכול לחם צר עם מים ולא יותר. ולשכור מבשלת אין בכחם אחרי כי בקושי ובלחץ ישיג את הלחם אשר הוא אוכל. ועל זה תקנו הכבודות הנזכרות לעיל ושכרו בית והמה עמלים בכל כחם בענין זה ומבשלים שם ב' תבשילין פעם אחת בכל יום, והבא עם הלחם אשר בידו אוכל כדי שבעו. ועל שבת קודש מבשלין תבשילין כנהוג אצל כל הבעלי בתים הבינונים. ועל הבא רק להביא לחם עמו. ממי שביכולתו מקבלים גם כן דבר קטן לשבוע לעזר, ואשר אין לו ישיג הכל חנם. ולפעמים ימצאו שם בבית ההוא כחמשים איש וגם יותר, והוא דבר גדול ופיקוח נפש ממש. אך גם הם מנהיגים הענין בכבדות ובקושי, אין להם על זה הכנסה פרטית, רק שהכבודות הנזכרות לעיל הולכות לאסוף נדבות פה עיר הקודש, ויקירי ירושלים בכל לבם מתנדבים לדבר הגדול הזה, אך אין הקומץ וכו' וגם המה בעלי חוב גדולים. והעומד לימין אביון יהיה למשען להן, ויתן בלב נדיבי

אחינו בני ישראל להיות בעזרת הדבר הגדול הזה. וכולנו מקווים מתי יגיע ויראה חסדו הטוב יתברך שמו שלא יצטרכו עמך ישראל זה לזה וכו' אמן כן יהי רצון. אך לו חכמו ישכילו זאת איזה מהשרים הגבירים הגדולים המפורסמים, שיתנדבו על אופן הנזכר לעיל להפריש קרן מסויים שיספיק הריוח ליסד עוד שפיטאל טוב עם דאקטער מפורסם, ויהיה לו עת קבוע ללכת אל בית החולים הנדכאים אשר אין בכחם לשלם עבור טרחתו. וכה ישימו עינם לטוב על יתר הענינים הנצרכים ומוכרחים פה עיר הקודש, כמו עסקי התלמוד תורה מתינוקות של בית רבן בני עניים שמהם תצא תורה ומפיהם אנו חיים, בהם כמה וכמה יתומים, וכמה מהם אשר אבותם גם בחייהם וכו' שיהיה גם על זה איזה הכנסה לבל יצטרכו לבקש עזר מאחינו בני ישראל על ידי השלוחא דרבנן. וכמו כן לעשות קופה של גמילות חסדים, למען יוכלו השג גמילוח חסד העניים הלוקחים שטרות הכולל במוקדם לשנה, וכנזכר לעיל. ואף שהשטרות בטוחים מוכרחים למכרם בגרעון כסף ולהשיג בנשך אוכל וכידוע לכל משכיל. אלה וכאלה גורמים ביטולים. והתושבים בעיר הקודש ומטופלים בילדים קטנים, קשה מאד צער גידולם בארץ הקודש וכמאמר חכמינו זכרונם לברכה (עיין ספר חרדים), ואין בכח האשה כלל לבדה לשאת ולסבול הכל. כי מה תעשה העלובה הזאת, אם לגדל את בנה ובתה, או אם לעסוק בצרכי ביתה לטחון ללוש לאפות ולבשל ואם לתפור ולתקן כליה, ולנקות לרחוץ ולכבס וכדומה. ומי יביא לה מהשוק כל מחסוריה? — הלא אף אם היו יהיה מחובשי בית המדרש ותורתו אומנתו, ועז כנמר לעבודת ה' ולבו לב הארי, הלא המס ימס לראות בצרת

נפשות בני ביתו ומוכרח הוא לבטל זמן מה ולהיות לה לעזר. ומה יעשה העני ונכה רוח הזה אם כלתה גם פרוטה מכיסו, וחטים וקמח מהכד? או בהגיע יום שבת קודש ואין לו לא בשר ולא יין, ולפעמים לא רחוקות אף לחם אין, ובני ביתו יכתירוהו ידריכוהו מנוחה, עזרתו מזה וילדיו מזה והנושה גם הוא בא מנגד לקראתו, כולם יצעקו קול אחד הב הב! הלא אז ישכח את נפשו, כי גלי מצוקותיו עברו ראשו יותר ממה שהיה בחוץ לארץ, ועליו ללכת אנה ואנה להשתדל וללות מרעהו וממכירו סך מה אם באמנה או בשטר או בעבוטו. כי באמת עיר ירושלים צדק ילין בה וגם כעת, ורבים בקרבה רודפי צדקה וחסד, הרבה מפרישים העשירית קדש לה', והרבה מפרישים החומש מכל אשר להם ומכל מה שמשיגים מזולתם, וכמה שמפזרים עוד יותר. ובדרך כלל תושבי עיר הקודש ירושלים הם נדיבי לב רחמנים גומלי חסד איש לרעהו ואשה לרעותה ויתעזרו זה מזה בשעת דחק, כי גדול מאד הלחץ והדחק שסובלים שמה, ורובם חיים חיי צער ממש. והיוקר הגדול והעצום שם בכל דבר ודבר אין לשער ואין לבאר (ה' ירחם ציון). ואף מי שיש לו איזה עזר וסמך ממיודעיו ומקרוביו בחוץ לארץ, הלא בל ישיג במועדו ובזמנו עת תרעב נפשו ללחם, כי כמה מדינות כמה ימים ונהרות מפסיקים בין המשפיעים והמקבלים, עיניו ועיני בני ביתו תכלינה כל יום אל אניה באה אולי תביא גם להם עזר ממרחק. ביום השבת ביום השבת תשיחם תקותם הוא יום בוא הפאסט לעיר הקודש נושאת מכתבים, ושם איש עברי המיוחד לקבלם הכל לידו ולחלקם במוצאי שבת לבעליהן לאמר עתה נושע אתה בשורה מוצאת גם לנו. ובמוצאי שבת קודש תקותם נשארה מעל, וילוו את

המלכה בפנים זועפות מלאי צער ודאגה, כי גם הפאסט באה ואין קול ואין כסף. — כל זה השמעתיך אחי היקר! אפס קצהו מחיי צער שחיים בעיר הקודש התלמידי חכמים ויראי ה' בני ציון היקרים, אשר השליכו כל עסקיהם בחוץ לארץ מנגד לבלות שארית חייהם בחצרות ה' על התורה ועבודה. ולכן אל נא תתן אזן קשבת ללשון תהפוכות, ובצדק תשפוט עמיתך ותדון לכף זכות, כי אף אם מבטלים לפעמים מתורה הוא רק מההכרח הגדול ולחצם זה הדחק הנורא. וזולת זאת רובם עוסקים באותו עבודה כנזכר לעיל, ואף המועט שעוסקים באיזה עסק פרנסה או הבעלי מלאכה קובעים כולם עתים לתורה ביום ובלילה. ויש כמה שהיום להם למלאכה והלילה למשמר לישב בחברת משמורים להגות בתורה. והנה לא ימלט שימצאו שם גם איזה שפרקו מעליהם עול תורה, אכן לא חדש הוא בישראל, וגם בזמן הבית לא כל הדורות היו כדורו של חזקיהו, ואין ללמד מהפרט על הכלל ומהמעוט על הרוב.

— ח —

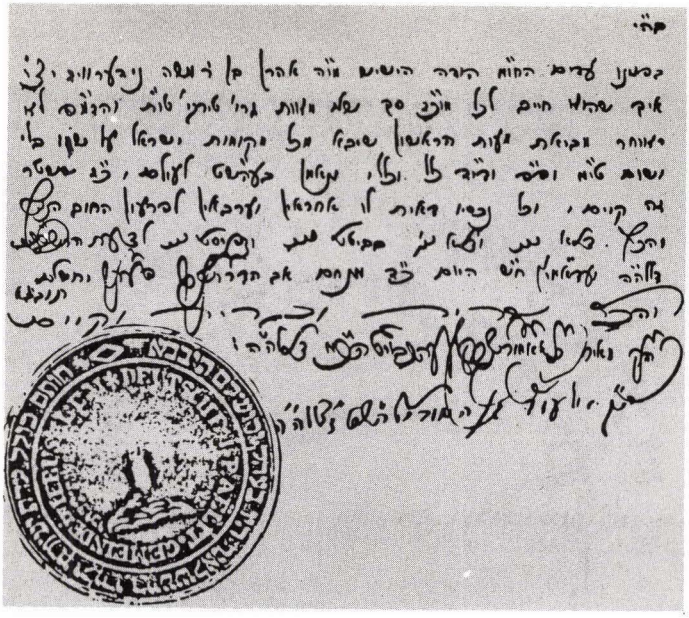
שאלה דבריך חידות לי, ולפלא בעיני דבר מצוקתם ולחצם הגדול אשר ספרת באזני, הלא כמעט כלם מקבלים מהמשלוח הגדול הכללי. וגם רבים הלוקחים אתם בנסעם מחוץ לארץ את הונם ורכושם סך מסויים, מלבד מה שמקבלים את חוקם תמיד משלוח אנשים פרטים. תמה אני ולא אדע מדוע יצר להם ככה?

תשובה אם לא ידעת שורש דבר ולא ראית בעיניך, על כן תתפלא ידידי! גם בעיני לפלא היה כל עוד לא ידעתי הדבר אל נכון. לא כן עתה שידוע לי כל זה היטב ואין

חכם כבעל הנסיון. עתה אשוב להתפלא הפלא ופלא להיפך, במה יחיה קבוץ גדול כזה במה ישברו רעבון נפשם ונפש בני ביתם? אין זאת כי אם ממפעלות תמים דעים, אשר בארץ שוחה במדבר שמם לחם יוכל תת ויכין שאר לעמו, ובפרט בירושלים עיר הקודש מקום מקור שפע הקודש שפע האושר והעושר יחדיו בבנינה, וגם בחורבנה אהבתה בל ישכח לנצח. אספר לך אחי איזה פרטים ותראה כי כנים דברי. בלתי ספק שידוע לך מחלוקת הכוללים בעיר הקודש בזמנים האלו, כי כל בני מחוז ומחוז עומדים לפי עצמם ונקראים כולל בפני עצמם. ולזאת בל ישוו תושבי ירושלים בקצב הכנסתם ואופני הספקתם כולם כאחד, כי אם איש איש לפי מכסת בני הכולל שלו. ואם אבא לפרט לך הכל מכל הכוללים בפרוטרוט יאריך עלי הדבר **גם יראתי לבל אצא מגדרי, לבל אספר מדבר שלא ידעתיו על בוריו,** ורק את אשר ידעתי אל נכון אותה אגיד. כן לא אשא דעי מהכוללים הנחשלים שהספקתם מצער מאד בערך מכסת נפשותיהם. אף לא מאלה הכוללים בני אנשים מעטים שהספקתם מרובה. כי אם מהממוצעים שהכנסתם והספקתם לפי מספר נפשות הכולל, ואולי המה גם רוב תושבי עיר הקודש. חלוקתם ידוע ערך ח"י רובל כסף לכל נפש, לבד הקדימה שיעריכו כל אחד לפי ערכו. ולתפוס גם בזה מדרגת המצוע שבכוללות הנזכרים לעיל, ערך 65 רובל כסף לאיש ואשתו, ואחר הפסד הקוראנט על פי רוב הזמנים שהוא בערך חומש ולפעמים ההפסד יותר ויותר יעלה ערך 930 גרוש לפי המטבע דפה עיר הקודש. והנה רוב אחינו בני ישראל מכל הכוללים מקבלים כל חוקם בראשית השנה, מצד שזמן שכירות הדירות הוא תיכף

ומיד אחר חג הפסח, והמנהג לשלם השכירות מקודם לכל השנה, ומה יוכלו הפרנסים והמנהיגים לעזרו בעצה אחרת, אם לא לתת להמדוכאים הללו את חוקם על חשבון העתיד, כי הברחוב ילינו עם בני ביתם? וכה יקרו להם שארי הצטרכות הכרחיים גדולים בפעם אחד, אשר אי אפשר לקפוץ יד מלתת להם את שלהם על חשבון חלוקה שלהם דלהבא, מבלי הביט אל תכליתם ומבלי התבונן אל אחריתם, כי אם לחיי שעה הדחוקה להם כעת, להקימם מנפילתם על פניהם ממש, ממצוקת הזמן אשר שם מחנק לנפשם ולכן יקבלו את חוקם בשטרות מהכולל, ומחסדו יתברך שמו ששטרות הכולל בטוחים בעיר הקודש יותר ממשכנות זהב ופנינים. ובאמת המה נזהרים מאד לסלק בזמנם ואף אם לא יגיע לידיהם משלוח הכסף אל המועד ההוא, ילוו בנשך לשלם חובם לבל תפול מעלת ערך שטרותיהם, כי זה עיקר המשען והמשענה בעיר הקודש משען לחם ומשען מים, מחזיק ישוב ארץ ישראל. ובמה יושיעו הפרנסים והמנהיגים את בני הכולל שלהם, אם לא באמצעות השטרות. וכל הקופה אינה רואה פני כסף בשנה כי אם כשבוע או כשתים בהגיע השלוח, וביתר הזמן היא מלאה שטרות חדשים או קרועים שנפרעו ואחר שמוכרח לקבל קצב חוקו בשטרות לזמן שנה עליו להפסיד איזה פרוצענט בהם. הגם שאחינו בני ישראל היקרים בעיר הקודש הם גומלי חסד ומחזיקים איש בגדי רעהו וכמו שכתבתי למעלה. אך זה נוהג רק בסכומים קטנים, ויתעזר איש משפנו וממכירו על משך מה עד שיגיע לו מעמדו מבני משפחתו וזה באמת מצוי מאד, אבל לא בסך גדול, ועל משך זמן רב, ודי חסד יחשב לו בהשיגו מזומן על השטרות

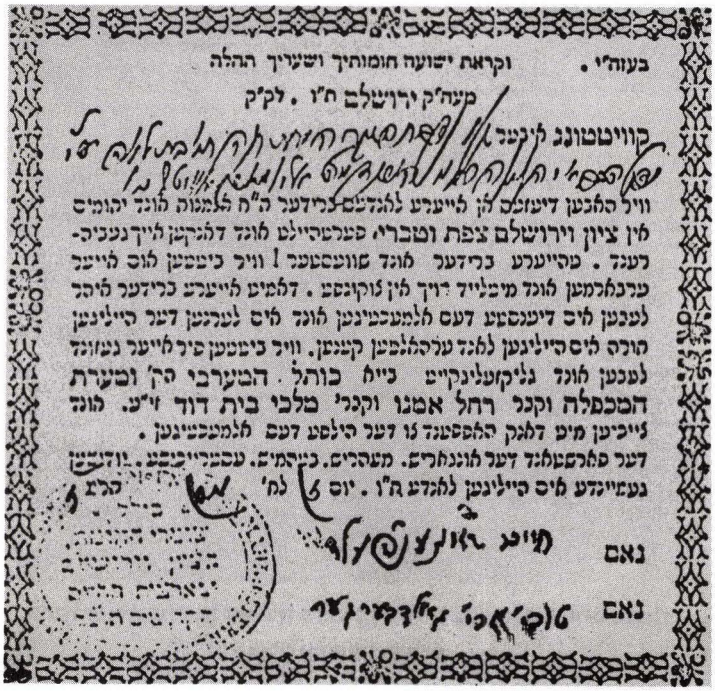
בנכוי אחד פרוצענט, ונמצא שישאר לו אחר נכיון הפרוצענט 800 טאלער. וזאת תדע אחי! כי הדירה הממוצעת והבינונית לאיש ואשתו בעיר הקודש היינו חדר אחד שכירתו לכל הפחות חמש מאות פיאסטער לשנה. פחמים לצורך בישול לשנה ערך מאתים פיאסטער. ולפעמים נצרך לקנות מים כמה חדשים בעד מאה פיאסטער בזה אינם שוות החצרות זה לזה, כי יש חצר שבו בורות טובים ודיורים מועטים, אז יספיקו להם המים קרוב לשנה בהמטיר ה' על הארץ והשנה מבורכת בגשמים יורדים בעתם, ויש חצרות שלא יספיקו המים כי אם על חצי שנה ולא ישאר לו אף על קניית שמן להדלקה. ועתה אשאלך אחי, מאין יקח האומלל הזה לחם לאכול ובגד ללבוש בקרה, ושארי הצטרכות אנושי באשר הוא אדם הלא רבו, ובפרט ביוקר גדול ההוה בעיר הקודש ירושלם בכל דבר ודבר. ומה יעשו אלה העלובים אשר לא ישיגו כי אם ערך המחצה מהסך דהיינו 35 רובל כסף לאיש ואשתו לשנה ותמצא עוד רבים שלא יגיע על חלקם אף סך קטן כזה. וצא וראה גם אותם שמקבלים קצב חוקם הנעלה שבערכים, מה חייהם ומה ישועתם בו, כי אלה בכלל הם חלושי המזג רכים וענוגים ולא יוכלו לדור בדירה בינונית שהצעתי לפניך, אשר בהיותם בארץ מולדתיהם בחוץ לארץ הורגלו לדור בבתים מרווחים כחמשה וששה חדרים ובעיר הקודש יסתפקו בחדר אחד ונחשב להם כהיכל שרים אחרי כי הביאם המלך חדריו. אך עם כל זה יתאמצו לשכור להם חדר שיהיה לכל הפחות כראוי ומוכרחים לשלם בעדו שבעה או שמונה מאות פיאסטר לשנה, ולפעמים גם אלף פיאסטער ויותר, לפי גודל החדר וקרבת המקום

„שטר-כולל" משנת תקצ"ו לכולל-הו"ד

שטרי הכוללים היו בירושלים של הימים ההם מטבע עובר לסוחר

קבלה על תרומה לכולל הונגרין - שומרי החומות

כתב נשיאות למדינת הונגרין שהוגש להגה״ק בעל הדברי חיים מצאנז

ע״י כולל גליציה בארה״ק

בקשה לעזרה מכולל הורדנא לאמריקה משנת תרל"ט

כולל שומרי החומות בית
הסופר והבאיר ערת עסט.
אונגארן מעהרן בעהמטן.
בעה"ק ירושלם הובב"א

Oesterr.-Ungar.-
Böhm.-Mähr.-
Israelit.-Gemeinde
Jerusalem.

עיר בשפט תפדה ושבית בצדקה

פעה"ק ירושלם תובב"א יום ו' לתדצ [illegible] שנת תר"

שאלו שלום ירושלם ישליו אוהביך!

ידיד לבון! [illegible]

כותל מערבי

עקטרייך אונגארן בעהמטן מעהרנען

בעה"ק ירושלם תכרון נפת וטכריק תובב"א

נתם

נתם

נתם

מכתב תודה לנדיב הגאון רבי זוסמן סופר מכולל הונגרן משנת תר"ס

חותם חברת "כרם משה ויהודית"

חותם של משגיח בקהילת **המערבים**,

חותם כולל הפרושים ממחוז "רייסין"

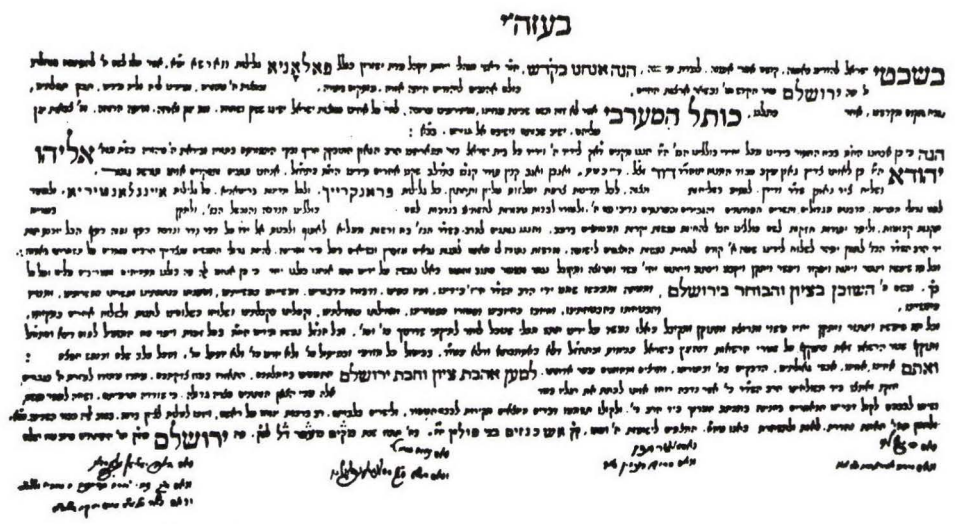

חותם כולל חב"ד

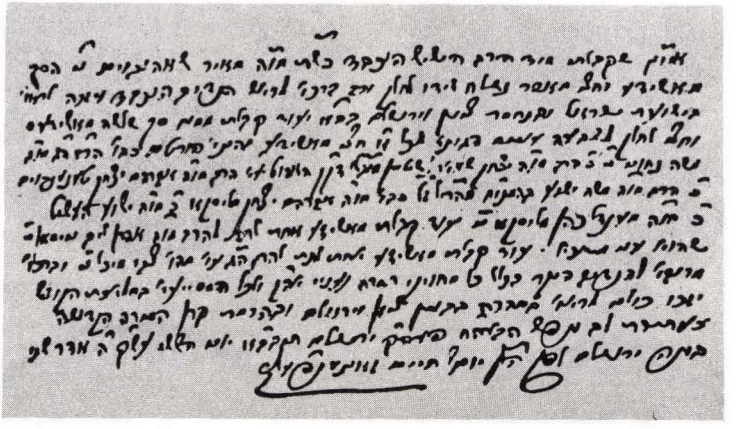

חותמות מימיו המאוחרים של הוועד הכללי

בעזה"י

כתב התמנות לשד"ר „כולל וארשא" עליו חתומים גדולי ירושלים
ביניהם הגה"ק רבי נחום משאדיק

כמעט כל כלכלת הישוב הירושלמי היה בנוי אז על השדרו"ת.
אם כשד"ר פרטי, או כשד"ר למען הכלל, למקצוע זה לא נבחרו
פשוטי העם, וכבר מימי התחדשות הישוב נתמנו על כך רק מיוחדים
וברורים מבין גדולי התורה, במקצוע זה נתנסה גם רבנו, ובימים
ההם כתב את ספרנו

החלוקה לא היתה מתחלקת דוקא באמצעות הכוללים
היו גם הרבה מגדולי הנדיבים בחו"ל, שהיו מעבירים את נדבת לבם
ליושבי הקודש בירושלים דרך ידם הנאמנה של גדולי התורה
בירושלים, במכתב שלפנינו משנת תרנ"ט מאשר הגאון רבי יוסף
חיים זוננפעלד את קבלת הסך שנשלח לידו לחלק ומציין „ורב ברכות
לראש הנדיב"

משרדי הכוללים בימינו בשכונות העתיקות

לרחוב היהודים ומקומות בית המדרש. — כל זה הצעתי לפניך הצטרכות ב' נפשות בעיר הקודש לאיש ואשתו. אך אם ברכו ה' בבנים ובנות, או שארי נפשות ביתו וטפליא דתלו ביה, שאז לא תגיע החלוקה בערך הנזכר לעיל לכל אחד ואחד מבני ביתו וההוצאות תרבנה בכפלים ויותר, כי אין ערוך להכרחיות בני ביתו הקטנים, ועוללים שואלים לחם יבקשו אוכל למו, ולא יקבלו שום תירוץ כי ריקה בטנם, והוריהם ישמעו צעקתם וידמו למו, אף כי מעיהם המו לצאצאיהם, כי מאין יושיעום מהגורן או מהיקב ז. שמעה זאת אחי והט אזנך לאמרי פי, ובחנת וראית אם לא כדברי כן הוא, כי אחת מנפלאותיו יתברך שמו להחיות ממש בנסים המון רב מאחינו בני ישראל בעיר הקודש החרבה והשוממה בעונותינו הרבים מקום הניתן כעת אך להוציא ולא להכניס מאומה, ירושלם בעת חורבנה היא מקבלת ולא משפעת, ועל זה נאמר ושפחה כי תירש גבירתה.

— ט —

שאלה הודעתני אחי מהוצאות הדירה שמה, הודיעני בטובך גם מיתר ההוצאות כי פעמים שמעתיך מזכיר בדבריך את היוקר הגדול ההוה בירושלם וכן יספרו נוסעים רבים, ויש מהם מגזמים שגם בדלי דלות תעלה שמה ההוצאה ב' רו"כ ויותר לכל נפש בשבוע, ולמה זה בחו"ל אף בשני הבצורת מספיק לאיש ואשתו בשפלות מצבם לשבוע שנים או שלשה רו"כ לשניהם ז.

תשובה בל אוכל לבאר לך הכל באריכות כי יקצר הגליון מהכיל פרטיות כל הדברים. ורק אספר לך מענין זה דבר אחד. הנה בחורף העבר הגיע לאחד משכני

בירושלם מכתב קרוביו היושבים בחוץ לארץ, וכתוב שם כדברים האלה: „ירושלמי אחד עבר עלינו ויספר לנו סיפורים רבים. ובתוך דבריו הפליג לספר מגודל היוקר אשר שם, וכי מקח הקמח שלשה רו"כ או שלשה וחצי כל פוד, בלתי ספק כי גזם הירושלמי הזה לבב שומעיו ושקר בפיהו" בזו לעגו לו. שכני הנזכר מקבל המכתב עם שארי אנשים התחילו לחשוב בפרוטרוט ומצאו כי כנים דברי הירושלמי ולחנם נתנוהו לדובר שקרים, כי באמת בשנים האלה עלה מאד השער אם מצד הארבה שכסה עין הארץ בשנים האחרונות, ואם מצד שארי סיבות ה' ירחם ציון ולא יוסיף לדאבה עוד ועלה מקח הטוב כל ראטיל 8 פיאסטער ולפעמים 8 פיאס' וחצי ועד 9 פיאס'. והראטיל הוא בערך 7 פונט משקל רוסיא או פחות מעט. ואם כן לפי חשבון זה כל פוד עולה בערך 50 פיאס' הם שלשה רו"כ ושלשים קאפיקעס ממעות רוסיא. דוק בחשבון זה ותראה כי לחנם חשדו להירושלמי כי לא דבר כזבים. אמנם גם נמצא בעיר הקודש קמח עב שמערבים עם הטוב העולה בפחות מהקמח הנזכר, אף לא כל הזמנים שוים, ויש עתים לטובה שיוזל המקח. אכן על פי הרוב ובדרך המיצוע הכל כאמור. ותהיינה ההוצאות ללחם וקמח לשבוע עם שכר האפיה ועוד איזה מחסורים בערך רובל כסף אחד לנפש.

והלא יודע כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם.

[כל המקחים המה כמו שהיו בשנת תרכ"ז, אמנם ישתנו הדברים כפי ברכות השנים. ובשנה זו שנת תרל"ח וכמו כן כמה חדשים בשנת תרל"ז עלה לפעמים השער יותר ויותר מכל הנ"ל, ולולא פעולת הועד הגדול באה על זה, וכמה פעמים שלא היו משיגים אף במחיר רב — כעת

תקנות החזקות

— אשר נעשו מירי גדולי וחכמי העיר הק' **ירושלם** ה"ו בשנת תרי"ז בדברי חוקת הבתים והחצרות בעה"ק ת"ו —

להיות שזה זמן רב שאחב"י צווחי כי כרוביא והחי צעקה העם גדולה בענין שכירות הבתים כי הם נכוין בחמי חמין וילונו העם על בעלי החזקות ששוכרים מהגוים ומשכירים לפי רצונם ומרויחים הרבה ומסיבה זאת כי יחם לבבם של השוכרים . הן בעון כאן נמצא וכאן חי' קצת מבני עסינו שיצאו מירכזו והלוך חלכו אל הגוים בעלי החצרות וטוסיפים על השכירו' , וארעא אזלא וכרלדלא עד שעלה שכירו' הבתים למעלה עקרבים , עד כי כשל כח הכבל . ובעוה"ר מלבר הניזקין וחבלוה , עוד זאת ע"ז הי' דוה לבינו על כמה אימורים שחל להיות בקרב מחנינו זה , מעון הפנת נגוד ועוברים הכמות ותיקונים ראשונים כמלאכים . **עד** נזרנו חיצינו אנחנו צעירי הצאן חו"ר יושבי על מדין מהספרדים ומכל כתות האשכנזים לתור ולחפש ארוכה ומרפא למכה זאת , ומהבח הספור בידינו מכל הכוללים בחוחמיהם נתועדנו יחד אנחנו הנבררים בפקים אחר לתועלת אחב"י ולכבוד ה' ותורתו , ונשאנו זנתננו ברבר בירא"ה ' על פנינו ובחחלת ה' עלינו עלתה הסכמתינו לגזור את הפרצה הזאת באופן זה — , תחלה כל דבר זאת חובתינו להזהיר את כל עם הקהל בכללות שמהיום והלאה לא יוכל שום איש אשר בשם ישראל יכונה מכח תורתינו הק' להשיג גבול של חבירו לילך לגוי ולשכור שום בית מהגוי במקום שיש מחזיק ישראל בשום צד ואופן . וכ"ש שאין רשאי שום בר ישראל להוסיף על שכירות הבית אשר ישראל דר בחוכה כ"א אחר שהודע לו בבירור שהישראל הדר בבית הוא יצא מחוכה ברצונו הטוב . ברם אנחנו חששים ג"כ כי יש ויש כמה בעלי החזקו' שאינם נזהגים כשורה בשכירו' הבתים שבהוקתם , כאשר שמענו צעקתם ויכם לבבינו ובקשנו תיקון על זה למען ינוחו השוברים ולא יהו ח"ו נכפים בלא משפט . ועלתה הסכמתינו הטוב בעיני אלקים ואדם והסכמנו בכל הוקה שהנהוגה חזקות בעיר קדשינו ת"ו מיום שהלאה יהי' בזה האופן , דהיינו שכל בר ישראל ספרדי ואשכנזי אשר יש לו הוקה , בין מי שזכותו הוא מעשרה למאה בין מי שזכותו מעשרים למאה , ובין מי שיוכה להשכיר על יהו , כל אחד ואחד חייב לבא לפני ב"ר בחוך חודש ימים שקודם מוחארים , וכאשר יגזרו עליו להחנהג בחזקתו בן יקים ובן יחנהג — : **ואת** הסכמתינו בת"ת כנו' שהמחזיק שוכה להשכיר על ידו , חיובא רמי' עליו להראות למע' רבני הב"ד הע"י חשבון שכירות חצירו שנהן לבעל חצירו עם הוצאות והבליעות שנהן בנאמנות בינו לבין קונו במיחארים שנת תרי"ז ועל אותו סך מאותו זמן הרת נהונה שיכול להוסיף על השכנים עד סך חמשה ועשרים למאה דוקא ולא יותר : **ועוד** מוזהרים אנחנו הבסיבים הה"ם שהוספה שהוסיף לו הנוי במיחארים שנת תרי"ח ובבר אכלו שנה שעברה חצי ההוספה של שנה שעברה יחוסף על סך השכירות של שנת תרי"ז ויטול כ"ה לק' והו לא . ומבאן והלאה כל טה שיוסיפו הגוים יחהלק ההוספה בין כל השכנים שבחצר לפי ערך שיוי הבתים הן בתי השוברים והן בתים שוכר בהם בעל החזקה ולא יורשה ליטול שום פ"ק בעד חזקה מההוספה שיוסיפו הגוים מכאן ולהבא כלל וכלל לא . וכן אנחנו מחייבים לכל בעלי ההזקות הזוכים בעשרה לק' שלא יוכלו ליטול חזקה כ"א לפי שיעורו מהוספות השכירות שיוסיפו הגוים במיחארים זה הבע"ל שהוא בחודש אב הבא אפילו פ"ק והעשרה לק' והעשרים לק' יקחו מסך השכירות של מיחארים משנת תרי"ז והצי מההוספה של שנה שעברה כרבר האמור ולא יותר — והאיש אשר ירצה ויעבור על הסכמתינו ואת יקח מאיזה שהוא יותר מהסך הנז' בין מהשוכרים הישנים הדרים בביתם בין משוכרים חדשים , בהודע הדבר לבר"צ , אם ישיב את היתר שלקח עד חודש ימים הנה מה טוב , ואם לא ישיב את היתרון להאיש אשר עשק מו"ם בכח הסכמתינו בכח ב"ד יפה אנחנו מפקידים זכות חזקתו הפקר ב"ד . אם יהיה מבעלי החזקות שזכותו עשרה לק' יקח חמשה לק' , ואם יהיה וכותו מעשרים לק' יקח ט' לק' ; ומי שזכה לכ"ה לא יקח מאז והלאה כ"א עשרים לק' ותו לא :

ועוד עלתה הסכמתינו בענין הזמנים המוזכרים בס' החקנות שלצורך עצמו היה מועיל למחזיק זמן שנה אחת , ואם להשכירה לאחרים היה מועיל זמן ג' שנים נראה בעינינו לפי העת והזמן כי עת צרה היא ליעקב ווהי שהתריבו את בתינו שמקפידים הרבה השוכרים הדרים בביתם להיות נדחים מביח אל בית על פי רצון המחזיקים — , הנה כי כן במחילה מכבוד גאוני עולם המתקנים אשר בארץ הטה . אנחנו מסכימים בהסכמה חמורה בכל תוקף שמהיום והלאה לא יתיל שום חנאי שבין המחזיק והשוכר בין בכתב בין בע"פ בין בפני ב"ד בענין להריק את הבית אפילו אחר זמן עשרה שנים , כ"א לפי רצון השוכר כשירצה לצאת מהבית יצא ואין המחזיק יכול לגרשו כ"א דוקא כשיצטרך הבית לדור בה בעצמו ויהיה בידיעת הב"ד שהוא רוצה וצריך לעצמו והודיע לו י"ב חודש קודם כנהוג מאז זאין שום ערמה ותחבולה בענין או שמצא בו דברים הראוי להקפיד על פי הדין הנראה בעיני הב"ד — כ"ו נוע"נ בין הספרדים והאשכנזים להתנהג כן עד ביאת משיח צדקינו והיה זה פעה"ק ירושלם ת"ו בר"ח הטו שנת התרי"ט ליצירה — :

הק' משה יהודא ליבן הרבני מו"ה בנימן זלה"ה . שמואל סלאנט . מרדכי מיוחס . יעקב קאפילומו . אברהם אשכנזי ס"ט
(הוא הרב הגאון דקהמ"ז ז"ל) ס"ט ס"ט (הוא הרב הגאון ליתגן לניון
נאם מרדכי מאיר בהרב מו"ה אלי' דק"ק ספרדים-ה"ו)

מבארים אנחנו שמה שכתוב למעל' , כ"ו נגמר בין הספרדים והאשכנזים , הכוונה שכשיהיה איזה סוד אשכנזי דר בחצר ספרדי או בהיפוך אזי ירונו ויחנהגו עפ"י החקנה הנז' מעל"ד — אבל אנחנו הספרדים נתרצינו ונשתוינו באופן אחד קרוב לזה כמבואר בהסכמה שחידשנו עהה הלא היא כמוסה החת ידינו וכבר הודענו זאת למע' האשכנזים יצ"ו ושלום :

מרדכי מיוחס ס"ט — יעקב קאפילומא ס"ט — אברהם אשכנזי ס"ט

תהלה לה' הוקל היוקר מעט — הוא יתברך שמו יסר נא מעלינו את המות הזה (הארבה שעלה) ובחסדו הגדול ירחם ציון.]

—י—

שאלה נפשי חשקה לשמוע מפיך עוד איזה פרטי ההצטרכות שמה בעיר הקודש, ספר נא לי בחסדך ואשמעה.

תשובה אף כי לא מדרכי מעודי ב"ה לאשתעי כי אם בקיצור נמרץ, אכן מחביבותא דארץ ישראל קא משתעינא לך עוד מפרטים אחדים, אם כי לא לנחת. שמן זית ושמן שומשמין הלא המה משבח הארץ וגידולם בסביבות ירושלם, בכל זה יקרו מאד בעתים הללו. ענבים כמעט לא נמצאו בשנה זו, כי אכלם הארבה הנורא אשר כסה את עין הארץ בשתי שנים שעברו, וכמעט לא השאיר כל עלה ירק וזולת זאת נתקיים בעונותינו הרבים ארץ פרי למלחה וכו', הגם שמצינו שגם בחורבנה לא פסקה מתת כחה בימי קדם כידוע מכמה מאמרי חז"ל (עיין בסוף כתובות) ועיין בספר שבחי האר"י מה שספר שם הכותב מהפלגת הפירות בעיר הקודש והזול הגדול שהיה בימיהם, וגם אבותינו ספרו לנו והרבה זקנים שראו בעיניהם בדורות שלפנינו שמדת חטים ערך 35 פונט היה נמכר בסך ד' או ה' פיאסטער, ושמן שומשמין כל ליטרא בפיאסטר א', ושמן זית בפחות ועל דרך זה כל הדברים ענבים וצמוקים ויין וכו'. אכן כעת כחש מעשה זית ושדמות לא יעשו אוכל וכו' והכל ביוקר בעונותינו הרבים. ולמי זה תוציא הארץ את פירותיה? לקיים מה שאמרו חז"ל אין לך יום שאין קללתו מרובה משל חבירו (סוף סוטה). ועינינו הרואות עתה בחורבנה, הגם שנתקלקלה האדמה ושולח רזון

במשמנים בעונותינו הרבים, ותרד פלאים ממדרגותיה. בכל זאת עודנה מתנוססת במעלות ויתרונות נגד שארי ארצות. עוד היום הזה ניכרים בה היטב שבח הארץ הקדושה. ובכמה מקומות בתוך ילל ישימון על שיני סלעי אבל ישעשע ירק דשא את עיני עובר, שם נטעי נעמנים ישגשגו כגן ה' פרי ישאו בלא עפר מדושן וזבל. כן נראה בה וניכר לעינים מה שאמרו חז"ל ארץ צבי כתיב בה. ועוד פלאים המפליאים אורה משארי ארצות, בלתי שנתקיים בה מה שכתוב ושממו עליה וכו' ולא יעבדו את האדמה כראוי, אין מי מטיב שדהו, ואין מי עודר כרמו, כולה עלה קמשונים כסו פניה חרולים, כי ה' דבר שממה על הארץ דרכי ציון אבלות כו'. תתקיים גזירת השם יתברך עד אשר ירחם ציון כאמור וזכרתי כו' וגם הארץ אזכור, עוד תטעו כרמים וכו' ובאמת כעת סביבות יפו עיר הקודש אשר התחילו בזמנינו אלה להתיישב שמה עובדי אדמה ונוטעי כרמים ממדינות אחרות, עטרוה ופארוה בגנות נחמדים וכרמים טובים מכל עץ עושה פרי במרחק כמה מילין מסביב לעיר ומגרשיה, ותהי לנס ולתפארת ולתקוה טובה לכל דורשי ציון. ואולי צמיחת קרן היא ואתחלתא דגאולה וגאולה תהיה לארץ, או דודו יגאלנה הוא דודי בין הבנים גאולת עולם תהיה לה במהרה בימינו אמן כן יהיה רצון. מקח כל פונט שמן זית בערך 20 קאפיקעס ויותר. ושמן שומשמין כל פונט בערך 30 קאפיקעס. ובשנים הללו עוד עלה השער עליהם כמה פעמים יותר משליש מטעם הנ"ל. וידוע שאף העני שבישראל לא סגי ליה בלא שמן זית ושמן שומשמין, שמן זית להדלקה, ובפרט למי ששם לילות כימים לעסוק בתורה, ושמן שומשמין — יען כי הוא עיקר המאכל במקום בשר ובמקום חלב,

כי הלעני לטעום בשר בימי החול? האם תשיג ידו לשלם בעד משקול פונט בשר בערך 25 קאפיקעס במעות חוץ לארץ? (והבשר בשר כבשים ולפעמים רבות גדיים כחושים) ואף כי בשר עופות אשר לפעמים מקח העוף הקטן שמשקלו אחר התקון ליטרא — ערך 40 קאפיקעס ויותר כמו בערבי שבתות וימים טובים — וחלב מסוף הקיץ עד זמן חדש אדר כל רבע טאפ 20 קאפיקעס, (והטאפ הוא רביעית ההין) ומסוף החורף עד חדש אלול הנה ירד השער, אך גם בזול גדול לעולם לא ירד מחצי מקח הנזכר. — גם מזה תוכל ידיד יקר להבין צרת העניים האומללים בני ציון, כי הבשר לא אל שיניהם הוכן, ובדבש וחלב לא להם לטבל פתם יען לא לפי השג ידם הוא. ובכל זאת הלא גם בני ציון בני אדם הם ונתונים תחת מהפכת הזמן, לפי חלישת מזגם. ובפרט בעת שהחלאת שורה מוכרחים על פי מצות הרופאים לאכול בשר וגם עופות או חלב לפעמים, ומה גם עוללים ויונקים גמלי מחלב וילדים רכים וענוגים, ומה יעשו בכבוד שבתות וימים טובים, אשר אף המסתפק כל ימות החול בלחם יבש, הנה ביום הקדוש בני ישראל קדושים עם מקדשי שביעי כולם צריכים לבשר ואם כחצי זית, ומאין יקחו אלה העלובים והאומללים? כי גדול כים ענים!. חמאה נמצאת בעיר הקודש גרועה למאד אין ערך לחמאה שבמדינות אחרות, וגם היא כל פונט בזמן הנזכר רו"כ אחד ממעות חוץ לארץ. — הלא תשתומם ידידי ותניע ראש לאמר כי לא נשמע כזאת אף בעיר המלוכה פיטרסבורג! וזאת, השמעת בארצך שיהיה לפעמים מקח עוף קטן שמשקלו לאחר התקון כליטרא 7 פיאסטר ויותר שהוא כחצי רו"כ? גם אנכי לא שמעתי ככה עד שראיתי בעיני

בעת החלי־רע ר״ל, ובכל העתות בשעת הדחק, ותשוב ותאמר ידידי ! כי אפשר לחיות בלא חמאה — כן דברת ! וגם אנכי כמעט לא טעמתי חמאה כל ימי היותי בעיר הקודש, אך מה יעשו המוכרחים לזה ? במה יסעדו הקטנים את לבם שהורגלו בחוץ לארץ במטעמים ? מה תתן האשה לפרי בטנה גמולי מחלב עתיקי משדים ? ואשה כי תלד במזל טוב במה תשיב את נפשה ?. וגם המסתפק בלא בשר ובלא חמאה, איזה לפתן יקח לפתו ? והלא גם הירק פה ביוקר גדול, קדרת ירק למאכל איש ובני ביתו בלא בשר ובלא חלב כי אם בתקון מה שתהיה ראויה לאכילה עולה 20 קאפיקעס. ספרתי לך אחי מעט מחרבה שסובלים אנשי ירושלם הלחץ והדחק ויותר בל תדרוש מאתי, כי גם בזה יצאתי מגדרי. ודי להבין גם מהמעט את מרי חייהם ולחציהם הנורא, את הכנסתם והוצאתם ואין להתפלא כלל על צעקתם ובקשתם תמיד עזר מאנשי חוץ לארץ, כי שלא בטובתם המה פותחים פיהם, כי ירעבו בני ביתם ללחם, כי הנושים כתרוהו, והנה הוא מתאבק עם עוצם דלותו כל זמן שיש לאל ידו. ימכור כלי כספו. ימכור חפציו וכל אשר לו. וכי תחומנה כל העצות הלא מוכרח במר נפשו להפרד מבני ביתו היקרים לנפשו, להניד רגל מארץ החיים ולהשליך גוו מנגד במרחקים לדפוק על פתחי נדיבים להיות כרום זולת לבני אדם, למען החיות נפשות בני ביתו למען לא ימקו ברעב ח״ו. כמה פעמים יתרכמו פני העלוב הזה לשמוע גדופי רבים בגלותו, כי היה איש ירושלמי בעונותינו הרבים לקלסה בדור הזה ! ויחפאו עליו דברי שקר ומהתלות. ותחת אשר יקפצו ידם מתת לו ירחיבו עליו פיהם. וזה העני יבליג עלי יגון עליו לבו ידוה ויחשוב לנפשו אוי מה היה לו. וכבר אמרתי

שכל דברי נאמרים רק על פי הרוב, ויצוייר שנסעו אחדים מעיר הקודש לחוץ לארץ לא מן המיצר כי אם להרבות ממון, ואפשר שהם לא מתושבי ירושלם כלל וכדברי. אך האיש אחד יחטא ועל כל העדה הקדושה יצא הקצף? איכה תשתפכנה אבני קדש בחוצות ירושלם, ואין איש בחוץ לארץ אפילו מגדולי הערך שם אל לבו לטובה על אלה האומללים המפזרים רגליהם מחמת חצי רעב לבל ימוגו המה ועולליהם. גם בארץ הקודש אפשר שימצא אחד מאלף שאינו צריך ליטול ונוטל. אך הלא האלקים לבדו יראה ללבב, והאדם יראה אך לעינים, ומה יעשו הפרנסים והממונים אם זה פושט ידו ויתנו לו!.

— יא —

שאלה גם אני לא אוסיף עוד להדאיב נפשך בשאלותי, ולזרות מלח על פצעי לבבך, כי באמת כבר לקחה אזני דברים כאלה מפי מגידים וממכתבים רבים ובעלי העתים, ורק חשבתים לגוזמא ולהפלגה. עתה נודעתי כי הדברים כמשמען בלי כל גוזמא כנים ואמיתים, יהי ה' בעזרם למלא כל מחסוריהם ולהרים קרנם בכבוד. אך אחת אשאלך לפרש לי דבר היוקר במקח הבשר שאמרת שהוא כמעט יוצא מדרך הטבע מה זה ועל מה זה, ואם גם אפס כל תקוה להוזיל השער?.

תשובה אגדך יותר מזה כי לא היוקר לבד עצר בעד פי אנשי ירושלם האשכנזים מלאכול בשר, כי גם מניעות אחרות אשר על פיהם צער גדול היה לאשכנזים מיום ישובם פה ועד עתה עד שאכלו כזית בשר. דע נא כי בעיר הקודש ירושלם אין טבחים ישראלים מיוחדים כי אם טבחים אינם יהודים ישמעאלים, ולוקחים מהם

הבשר הכשר והטרפות ישארו תחת ידם. ומדת הישמעאלים לבל יאכלו מבשר תמותה עד שישחוט אחד מהם או אחד מישראל אחרי שנתברר להם שהוא מבני אברהם יצחק ויעקב. והיתה שומה בפיהם כי רק בני הספרדים המה מהנודעים בבירור לבני אבותם הקדושים ולא בני האשכנזים יען הספרדים נתישבו בעיר הקודש זמן רב קודם שנתישבו האשכנזים ונאחזו בה. ועוד מאיזה טעמים שאין פה המקום לבארם ויהי להם לחק לבל יניחו לאחד מבני האשכנזים לשחוט ולבדוק כי אם לשוחט ספרדי אחרי שלא יוכלו לאכול משחיטת אשכנזי ורק שהרשו לו להיות עומד על גביו. וכמה פעמים נסו האשכנזים לתקן הדבר ולא עלתה בידם בשום אופן בעולם כי אם לשחוט ולהשליך את הטרפה לפני הכלבים. ואחרי שהיה דבר זה מסור בידי הספרדים הכבידו את עולם ונתנו על זה מס קצוב (טאקסע או קאראבקע) לצרכי מסים ולצרכי העיר, ומיום ליום הגדילו את המסים עד בלתי נשוא, וכל עסק מכירת הבשר כשר לאשכנזים ולספרדים הכל בחנות אחד. מזה תוכל לשער היגיעה הרבה והטורח הגדול עד שהשיגו בשר במחיר. ואם כי ידוע שבין אחינו בני ישראל הספרדים טובים נכבדים ויראי ה', אכן עסק משקל ומכירת הבשר הכל נמסר לידי איזה מהקצבים אנשים פשוטים למאד והם עשו מה שלבם חפץ, לא נתנו בשר עד שקבלו באקשיש (מתן בלי קצב, שם זה לוקח מהפראים שמבקשים על כל דבר ודבר באקשיש! ואף אם יפגשו אחד בדרך וכדומה, כעין שם מאהריטש או בירגעלט) נוספות על המקח הקצוב. מי שנתן באקשיש הוא השיג בשר ואם מן הכחוש אך בלי ענויים קשים ובלי איחור כמה שעות כי את הנתח הטוב והשמן האצילו לנכבדי הספרדים. והאשה אשר אין בכפה

לתת להם באקשיש היתה מהאחרונות אף אם באה ראשונה בבקר, בערב היא שבה — ומה בידה? בדל אזן ושינים, או גידים ועצמות שאינן בנותן טעם. ולפעמים לא היו טועמים טעם בשר עד שהוכו במכות נאמנות פעמים ושלש (ירושלמי ברכות פ״ב מה ביש הדין מנהגא וכו׳ דלא אכיל בר נש ליטרא קופר עד דמחו ליה). ותכבד יד הספרדים על האשכנזים מיום שבתם בירושלם משא לעיפה. ובלעדי זאת עד הנפש הגיע כי היו האשכנזים כפופים להם גם בעסק השחיטות והבדיקות, והמה מקילים בכמה דברים על דרך הבית יוסף כמו בחסר ויתר דורדא ועוד הרבה דברים אשר מרן הבית יוסף פוסק כהרמב״ם, ושארי פוסקים מחמירים ואנחנו ואבותינו כבר קבלנו עלינו להחמיר הכל כדעת הרמ״א על פי שיטת הראשונים ז״ל גדולי האשכנזים ומי ירים ראשו להקל בדבר שאבותינו ואבות אבותינו נהגו לאיסור. ואף שהעמידו משגיחים על זה גם מאת האשכנזים, עם כל זה לא הועילו כראוי, וגם בניקור יש כמה חילוקים בינינו, ומחמת זה רבים היו פורשים לגמרי ולא בא בשר בהמה בפיהם כל משך שבתם בעיר הקודש כי אם בשר עוף. — אכן עתה תהלה לאל כי הוסרה המכשלה הזאת והוקם הדבר על מכונו. שהתאספו בסוף חורף העבר אסיפה גדולה מרבני ונכבדי האשכנזים, והוחלט אצלם להתאמץ לתקן את מעמד הענין לבל נהיה משועבדים כל כך להספרדים בעניני השחיטות ובדיקות, ולהשתדל בזה בכל היכולת לבלי הבט על הטורח הרב והעמל הגדול, לבלי פנות אל ההוצאות היתרות שיפלו בזה ויהי מה, וראשית דבר פתחו בשלום ורצו לגמור עם הספרדים באיזה אופן שיהיה רק שיעידו לפני שרי הישמעאלים כי גם אנחנו

בני יעקב כמוהם, ולא עלתה בידם. אז נמנו וגמרו בלב אחד להוציא מחשבתם מכח אל הפועל וכמה יחידים נכבדים אשר יד ושם להם בחצרות מושלי הארץ והקאנזולס עמלו לטובת הקהל בכל כחם יומם וליל לא נחו ורבים מהשרים קמו לעזרתם, ובעמל רב ובהוצאה מרובה. זכות הרבים עמדה להם ויצא דבר שלטון בהסכם כל שריו ויועציו שגם האשכנזים הם בכלל ישראל ושחיטתם כשרה לישמעאלים כשחיטת הספרדים! ותהי השמחה גדולה לאשכנזים בעיר הקודש, כי דבר גדול תקנו אין לשער ערכו. אשרי הדור שנעשה תקון כזה בימיו! ואשרי העוסקים בצרכי צבור באמונה ולשם שמים שזכו לעשות תשועה גדולה וזכות הרבים תלוי בהם. ישלם ה' פעלם הטוב ותהי משכורתם שלמה. (רציתי להזכירם בזה בשמם הטוב לברכה ולמזכרת עולם. אכן יען שלא כל המתעסקים בזה נשתוו, מהם שיצאו בראש ברוב עז, ומהם שעמדו ועזרו מן הצד ומאן מפיס עד היכן הגיע כח כל אחד מהמתעסקים ופעולתו בזכות זה. על כן לבלתי הטיל קנאה סתמתי את שמותיהם). ולציון יאמר איש ואיש יולד בה והוא יכוננה עליון. וכעת הוקמו שוחטים מומחים ומובהקים גם מעדת האשכנזים ומתנהגים בכל החומרות שנהגו בארץ מולדתם, ועוד כמה תקונים נעשו על ידי זה, וגם על ידי זה הוזל מעט מחיר הבשר, והתקוה שבמשך הזמן יוזל עוד אם ירצה ה'.

— יב —

שאלה חדשות ונצורות השמעתני אחי הפעם! אשר כבשורה טובה שמעה גם אזני ולבשורה טובה תחשב לכל הדורשים לשלום אחינו בעיר הקודש, ודבריך עדים לעצמם

אחד הפרטיכלים של „ועד השחיטה" משנת תרנ"ב

כי כנים הם, ובטחתי כי יעשו רושם גדול בלבב כל ישרי דרך להסיר מעם קודש עקשות פה ולהרחיק מהם לזות שפתים. אך אל נא יחר אפך ואשאלך עוד דבר אחרי כי הואלתי לדבר. הגד נא לי ידידי מדוע זה תהיה מריבה תמיד בעדת ה' בירושלם?, למה תגדל השנאה בתוכם?, מה זה לא יוכלו לחלק ביניהם? השדות או כרמים? או כי צר להם הארץ? הלא אין עוד נביא ולא מקדש, והישמעאלי הוא השליט, למה זה תהי ביניהם שנאת חנם במקום קדוש, בין תלמידי חכמים ויראי ה', וכפי הנשמע שגם איזה מגדולי ישראל נלכדו בשחיתותם?

תשובה חס ושלום אין שנאה ואין מחלוקת בעיר הקודש בין חכמיה וסופריה ואדרבה כולם אהובים זה לזה, ואם יש ביניהם איזה מחלוקת בדינים הלא את והב בסופה ואשר שמעת מדברי קטטות ומריבות בעיר הקודש הוא רק בין אנשים פרטים ויחידים שאין כדאי לשום לב להם. וידעת היום ידידי והשבות אל לבבך, כי בא האות והמופת שעיר ירושלם עיר הצדק, ויראת ה' חופפת עליה כל היום בזה גופא שאין בה מדנים מצה ומריבה, כי לולא כן טבע מצבה יחייבה להיות בחורבנה רק עיר המחלוקת מקום שנאה וקנאה לאין קץ.

— יג —

שאלה באר נא דבריך אלה כי סתומים הם.

תשובה אמשול לך משל למה הדובר דומה לעיר מלאה חנויות שורות שורות, שורה לממכר בשמים לבד, ושורה לממכר זכוכית לבד, לבגדים לבד, ולמנעלים לבד. ועתה הראית מימיך בחנונים השוכנים בשורה אחת ובפרט

אם הם שכנים קרובים שיהיו אוהבים זה לזה — היו לא תהיה! ונהפוך הוא כי איש ישב לצנינים בצד רעהו ושונאים זה את זה באשר ידמו כי חבירו מקפח פרנסתו ויורד לחייו. — כן הדבר גם באנשי ירושלם עיר הקודש, כולם פרנסה אחת להם, כמעט כולם נזונים מקופה אחת ומתמחוי אחד אשר ירימו להם נדבה אחינו בני ישראל יושבי חוץ לארץ כאמור פרשה ציון בידיה. וגזירה היא מלפניו יתברך שמו שיאכלו בני קרוביו נהמא דכיסופא עד אשר ישיש עלינו לטובה. וידוע שבענין זה לא ישתוו כולם במנת חלקם הן בהחלוקה מהכוללים והן בקבלת חוקם מיחידים. וכבר אמרו חכמינו זכרונם לברכה אדם קרוב לעצמו והשכל ינטה אחרי רצונו ברוב פעמים לכל אשר יחפוץ יטנו. ובהמצאו לו חבילות ראיות להוכיח כי הוא עומד במעלה היותר גבוה מחבירו ועל אפו רואה חבירו שיתעזר יותר ממנו — ואיך לא יכנוס על ידי זה איזה טינא בלבו ולא יקנא בו או שלא ישטמהו בלבו כמדת בשר ודם? וזאת שנית, ידוע מאמר החכם שאין שנאה כשנאת הדת, מעין זה אף בבני דת אחת כל שיש חלוקים בדעות ובמנהגים גם אז תגדל השנאה ביניהם, כי כל אחד מהם יחשוב את דעתו לדעת ישרה ומנהגו להטוב ואחרת פגול לא ירצה. על כן לא יאהבו בני מדינה אחת את אחיהם בני מדינה אחרת על כי חלוקים על פי רוב בדעותיהם ובמנהגיהם (מעין זה אמרו חכמינו זכרונם לברכה חן מקום על יושביו). ואף כי העם הקדוש היושב בירושלם אשר כידוע התלקטו עלו בה מכמה ארצות שונות, וכמעט אין רחוב וחצר גדול או בית המדרש שלא ימצאו בהם ילידי ליטא רייסין בני פולין וואלין ואלכי בני גאליציען ובני ממלכות אשכנז וכו', וכולם שונים זה מזה בדעותיהם

גם במנהגיהם איש לדרכו יפנה. ולפי דרך הטבע היה מקום להשטן להראות שם כחו וגבורתו. — והשלישית הכי נכבד, כי בלאו הכי הנה אין דעות כל בני אדם שוות, ולכן אנו מברכים ברוך חכם הרזים. ורבות פעמים יקרה גם באיזה דין וסברא דעת אחד נוטה לצד הבנתו, או שהוא נסמך על קבלתו מרבותיו מאבותיו מגאון ורב גדול במדינתו. בכל זאת בבני עיר אחת לא יגיע מזה נזק כי כל בני העיר נשמעים להרב דקהלתם ולדייני צדק יושבי על מדין ושארי תלמידי חכמים, ואחרי דבריהם לא ישנו. בשגם זה האחד המתברך בלבבו להעריך עצמו נעלה מהם, על פי רוב אינו נתעה כי אם במדריגה אחת או בשתים לא בעשר מדריגות, וסוף סוף הסכין מנעוריו לסור למשמעת הגדולים ממנו — לא כן בבני ירושלים עיר הקודש שכולם חכמים כולם נבונים, אלו בעלי אוריין ואלו בעלי אבהן, ואלו בעלי אוריין ואבהן, ואלו נכבדים במקומם היו וחיו בצל החכמה ובצל הכסף, ואלו היו מראשי העם ומנהיגיה בעיר מולדתם, וכהנה יקירי הערך יראי ה' גדולי היחס. וכל אחד מכיר היטב מעלתו וערכו, ולא ערך ומעלות זולתו אם מצד טבע האדם באשר הוא אדם וקרוב אצל עצמו, ואם מצד שאינו מכירו באמת כי לא נתגדל אתו יחד ולזאת בכל שנוי דין ומנהג וחלוקי דעות חלק לבם, איש במסילתו ילך זה בכה וזה בכה, לא בשאט נפשו חס ושלום, ואדרבה מרוב צדקתו, אשר לפי דעתו הצדק רק אתו, וחביריו המה המעבירים חק יסלפו דרכם. די היה כל זה להפיח בעם רוח משטמה ופירוד לבבות קללות ונאצות באחת מעיירות הגדולות בחוץ לארץ. אך לא כן בירושלם עיר הקודש אך שלום וריעות בין היושבים בה המה ישתוו זה לזה נוחים זה לזה

ונשמעים זה לזה אם בדבר תורתם ואם בדבר יראתם את ה', ודבר אין להם בעסקי זולתם, המה בורחים מהכבוד, איש לא יקנא רעהו, אף לא יפקח עין על דרכי זולתו ולא יביט את חלק חבירו אם גדול מחלקו אי לא. האמנם לא ימלט שיגרום כל זה איזה פירוד לבבות בין אנשים פרטים הקפדנים ביותר, או העניים המרודים מרי נפש למאד, ונמצאים גם מחרחרי ריב משלחי מדנים אם בעל פה ואם בכתב להגדיל המדורה בכפלי כפלים. אך אלה בטלים באלף! ומשרבו עלי העתים לצאת בלשון הקודש נמצאים בכל עת נערים ותעלולים מחליקי לשון המשתוקקים להראות את נועם מליצותם וצחות לשונם חץ שחוט, יורו חצים ומות על קהל ועדה ובדם חללים יטבלו עטם עט שקר אשר לשוא עשו, והקוראים בארצות רחוקות קוראים לפי תומם את אשר הרה והגה לב נער המנוער הזה, ונותנים אמונה בלא דעת לדברי רעל המשוחים בדבש המליצה הנדפסים באותיות מרועבות ונתנו להקרא בפומבי, ובחשבם לדעת הקהל — ומי זה האשם, בדבר? —

ועתה אחי כבר הודעתיך ששקר ענו ביושבי ירושלם, אולי מעוטא דמעוטא אחד מני אלף נמצאים בה בני עולה אולי המה מהבורחים ולא מהבאים ברצונם וכנזכר לעיל בעלי ריב ומדנים המדברים דברי עתק, דברי תהו וכזב על גדולי ישראל צדיקים ויראי ה' באמת, יען וביען לא מלאו את רצונם ולא חפצו בעולתה וכדומה. הלא אלה הם הלוכדים בשחיתותם גדולי ירושלם אשר אמרת! אך מי המה ומה שחיתותם? המה זבובי מות, ושחיתותם קורי עכביש, ונפלו בנפשם אל אל תוך קוריהם פרשו למו והיו לבער, וגדולי ירושלם נקיים. ואולי באמת קרה

לפעמים כי גדולי חכמי ירושלם התיצבו נגד עושי עול לעמוד בפרץ, והמה העיזו פנים לבלתי שמוע לדבריהם, והפתי הזה יכנה זאת בשם מחלוקת, עליו הכתוב אומר זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח. בערי אירופא הגדולות, בקום מעול להעיז ברב העיר — ונתנו בפלילים, הוא עונו ישא, ואין כאן מחלוקת כלל. אך אלה חכמי ירושלם אין כחם אלא בפה, להוכיח בדברי מוסר את היחידים השטים מדרכי ה', ואם יתריזו נגדם מה יוכלו עשות הילכו אתם בפלילים? ח"ו לא תהא כזאת בעיר הקודש, ואם יקנסו אותו לבלתי תת לו חלק חוקו וכדומה, הלא רב בידי חומצים כאלה להקהות שיני המנהיגים ולהכות באגרוף, והלואי שלא יבקשו יותר מהמגיע להם. ולו הקשיבו לעצתי גדולי רבני חוץ לארץ הגזברים והאמרכלים הממונים על קופות עיר הקודש וישלחו לכל הפחות פעם בשלש שנים אחד או שנים מנכבדי עמינו נבונים משכילים לעיר הקודש, וימלאו ידם לתקן את מעמד עיר הקודש כפי שכלם ולבטל את המעט מן המעט השאור שבעיסה שמה, ולשום סדרים בכל ענין וענין להרים קרן ישראל בכבוד, וצדקתם לפני ה' בזה ובבא כי יגדילו לעשות.

ועתה דע נא אחי כי קצרתי למאד במקום הראוי להאריך, ודי למשכיל ומבין דבר מתוך דבר. ואם שמן הראוי היה לתמוך כל הנזכר לעיל במאמרי חז"ל, אך הלא עוד מראש אמרתי לך כי כותב אני כל זה על האניה נודד ומטולטל, לבי בל עמי ועטי ינוד כקנה מפני הרוח וספר אין לפני בלעדי איזה מספרי מוסר אכן בחפשך בים התלמוד תמצא בהם מרגליות רבות להופיע בהם אור על הדברים האלה הנאמרים בצדק ויוצאים

מן הלב ובטחתי כי יכנסו אל הלב. ובל תתן אמון לדברי רוח ובל תקשיב שפתי שקר הדוברות על צדיק עתק, והזהר ברוחך שלא תכוה בגחלתן כי כבר הודעתיך כי רבים הם העוסקים בעיר הקודש בתורה ועבודה מתוך העוני והדחק, וסובלים יסורי ארץ ישראל, גדולים בתורה ועמלים בה.

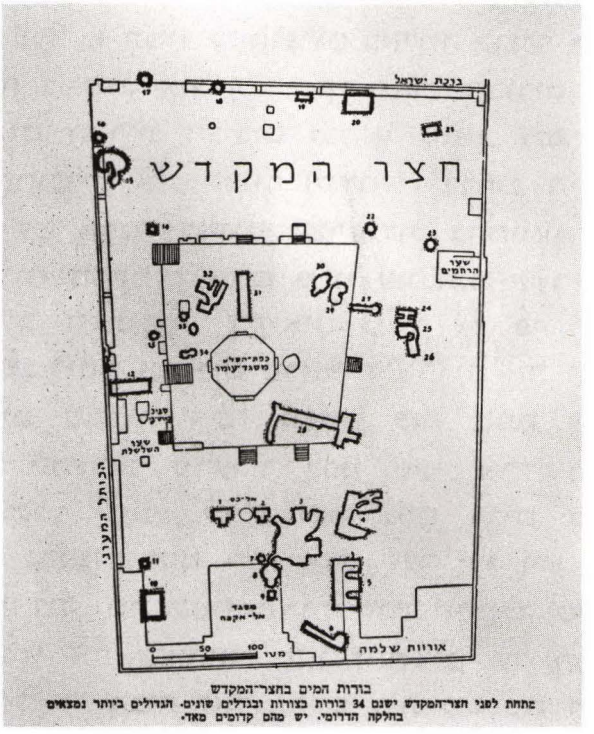
— יד —

שאלה דבריך אלה ידידי, הנה מספיקים לסתור כל שמועת שוא בענין האמור, וראוים הדברים למי שאמרן, יען כי אינך מספר מפי השמועה כלל שישתנה הסגנון כל מה שירבה להמסר מפה לאזן, ובפרט בריחוק מקום ובאורך הזמן כי אם דברים כהוויתם, את אשר ראית בעיניך אותם תשמור לספר ראשון לציון בעוד חומם בם, בעוד קרוב היית להם קרבת מקום וגם בזמן, וחותם האמת ניכר עליהם למדי די לסתום פיות המקטרגים מוציאי דבה ומחרחרי ריב, ושלום על ישראל. ועתה ידיד נכבד אחלה את פניך אנא ספר נא לי בטובך עוד מהחדשות בעיר הקודש, ומה שורש דבר מוצא המים בירושלם שבשרו לנו עלי העתים בארצנו בימים האלה?

תשובה מוצא המים בעיר הקודש בעצם לא דבר חדש הוא, כי כבר היה לעולמים בזמן הבית לפי מה שמצאתי בספרים, וכן נראה מדברי יוסיפון, שהם נמשכין ויוצאין מעין עיטם הוא מעין נובע בהר גבוה הרחוק מירושלם ערך ג' שעות לצד דרום בדרך ההולך חברונה, ושם היה העיר עיטם כמו שכתוב ויבן את בית לחם ואת עיטם ואת תקוע (ד"ה ב' א') וכעת נמצא שם כפר הנקרא „ברק" עם מעין טוב ויפה גם היום, ובעברי לחברון עיר

הקודש שתיתי מן המים והמה קלים ומתוקים, והוא הוא המעין שהיו נמשכים ממנו מים דרך צנורות מתחת להקרקע אל מקום המקדש כדאיתא במסכת יומא, ואף שבין עיטם להר הבית מפסיקים מקומות נמוכים מאד. בכל זאת כיון שמקור המים בהר יש בכחם לירד וגם לעלות אחר כך כפי גובה הר מקורם כידוע בטבעיות. ואל תשיבני ממאמרם ז"ל (זבחים נ"ד:) סבור למבני בעין עיטם דמדלי, אמרי ניחתי ביה קליל כדכתיב ובין כתפיו שכן דמשמע מזה שעין עיטם קרוב מאד לירושלם (וכן כתב רש"י וזה לשונו: נראה בעיני שהוא מעין מי נפתוח האמור שם אחר עליית ההר אשר על פי גי בן הינם) כי יש לומר שהצנורות שהיו נמשכים מעיר עיטם לירושלם שטפו לחוץ בימי קדם בכמה מקומות מדי עברן ונעשו בריכות בריכות והמה מי נפתוח הנזכר בכתוב על שם שהיו שם הצנורות פתוחים, ועיין בפירוש רש"י יהושע ט"ו ט' (וכן כתבו הספרים האחרונים וכן נמצא על דרך זה בספר מאור עינים דף ט"ו) ואולי אחד מהמקומות ההם היה בהר גבוה מכל ההרים שסמוך לירושלם קרוב לשער יפו, כי דרך שם באמת נמשכו הצנורות, והיה נקרא עין עיטם, כלומר המעין היוצא ונובע שם מעיר עיטם ונוכל לומר שכונת הש"ס ביומא שם שמע מינא עין עיטם גבוה מקרקע העזרה כ"ג אמות גם כן על מקום זה. וראיתי מי שדחה זאת מטעם שאנו רואים עתה שהוא גבוה הרבה מכ"ג אמה. אכן באמת אין להביא ראיה מעכשיו אלמפרע, כי ידוע שעיר ירושלם נחרבה ונהפכה בזמנים שונים ונעשה גלים נצים ותהיה למעי מפלה, הגבוה הושפל והשפל הוגבה, מקום המקדש שהיה גבוה מהעיר בזמן הבית, עתה בשפל תחתיות כי נהרס

עד היסוד. וחלקי העיר השפלים אז, עתה ינשאו כי נערמו מחרבות בתים בנינים וארמונות ומגלי עצמות רבוא אדם. ועל כן תמיד כשחופרים באדמה לבנות יסודות לצורך איזה בנינים, ימצאו בעמקי הארץ קבורים שרידי בתים גדולים ובורות חצובים וכהאי גוונא. וגם בשנה זו מצאו החופרים את הצנור (קאנאל) ברחוב היהודים חצר שלם עם הרבה בנינים ובור גדול בתחתיות ארץ. ואנשי התרים מהעמים רובם מבני ענגלאנד אשר יתורו אחרי סגולת העתיקות, בקיאים מאד על פי המפות והפלאנען שבידיהם ומגידים מראשית אחרית את המקום שבו טמונים סגולות אלה וראיה לזה ממה שמובא בספר שם הגדולים שהעובר לפני שער אחד הסמוך למגדל קאללע שומע קול המון מים רבים מתחת לארץ וכו', והמגדל הזה הוא אצל שער יפו ויש קורין אותו מגדל דוד. וזה כמה מאות שנה שהמלך סולטאן סליימאן תקן את הצנורות ההן והמשיכן עד הבנינים הסמוכין אל הר הבית ואל מקום בית משפטם הנקרא בלשונם ,,מחכימא'' סמוך ממש למקום המקדש ונכרים עוד היום המקומות שהיה מוצא המים שמה בימיו וגם שמו חרות עליהם בלשון ערבי, ואחר כך נתקלקלו שנית (הוא המלך סליימאן אשר צוה לחפור ולנקות במקום המקדש שהיה כולו תל אשפתות וזבל אשר שפכו שמה מימי חורבן עד שלא היה ניכר כלל כל בנין, ופינו משם הזבל וטיהרו את המקום עד שנגלה ונראה כותל המערבי כמובא בספרים) ובשנת תקצ''ד בהלחם אברהים פאשא עם הפראים (פלאחין) סתמו המה את הצנורות לגמרי עד שלא נמצא מים גם במקום המחכימא. כן בשנת תר''ו שהיתה שנת עצירת גשמים

בורות המים בחצר־המקדש
מתחת לפני חצר־המקדש ישנם 34 בורות בצורות ובבנדלים שונים. הגדולים ביותר נמצאים בחלקה הדרומי. יש מהם קדומים מאד.

1—2) בורות דומים בצדי מקום־הרחצה הנקרא : אלכאס. בור 2 נקרא בערבית : ביר א־סרו בור הברוש, על שם עצי הברוש הגדלים סביבו.

3) הבור הגדול ביותר, ומכאן שמו : ביר אלבחיר—בור הים הקטן. קיבולו כ־12.000 מ״ק.

4) בערבית : ביר אסואד—בור שחור. קיבולו—כ־8.000 מ״ק.

5) בערבית : ביר אלחצ׳ר—באר אליהו. קיבולו כ־5.000 מ״ק. והוא העמוק ביותר, כ־22 מ׳.

7) בערבית : ביר דרג׳ אלאקצא—בור מדרגות האקצה, ונקרא בשם המסגד הקרוב אליו.

8) בערבית : ביר אלורקה—בור־העלה. צורתו דומה לעלה.

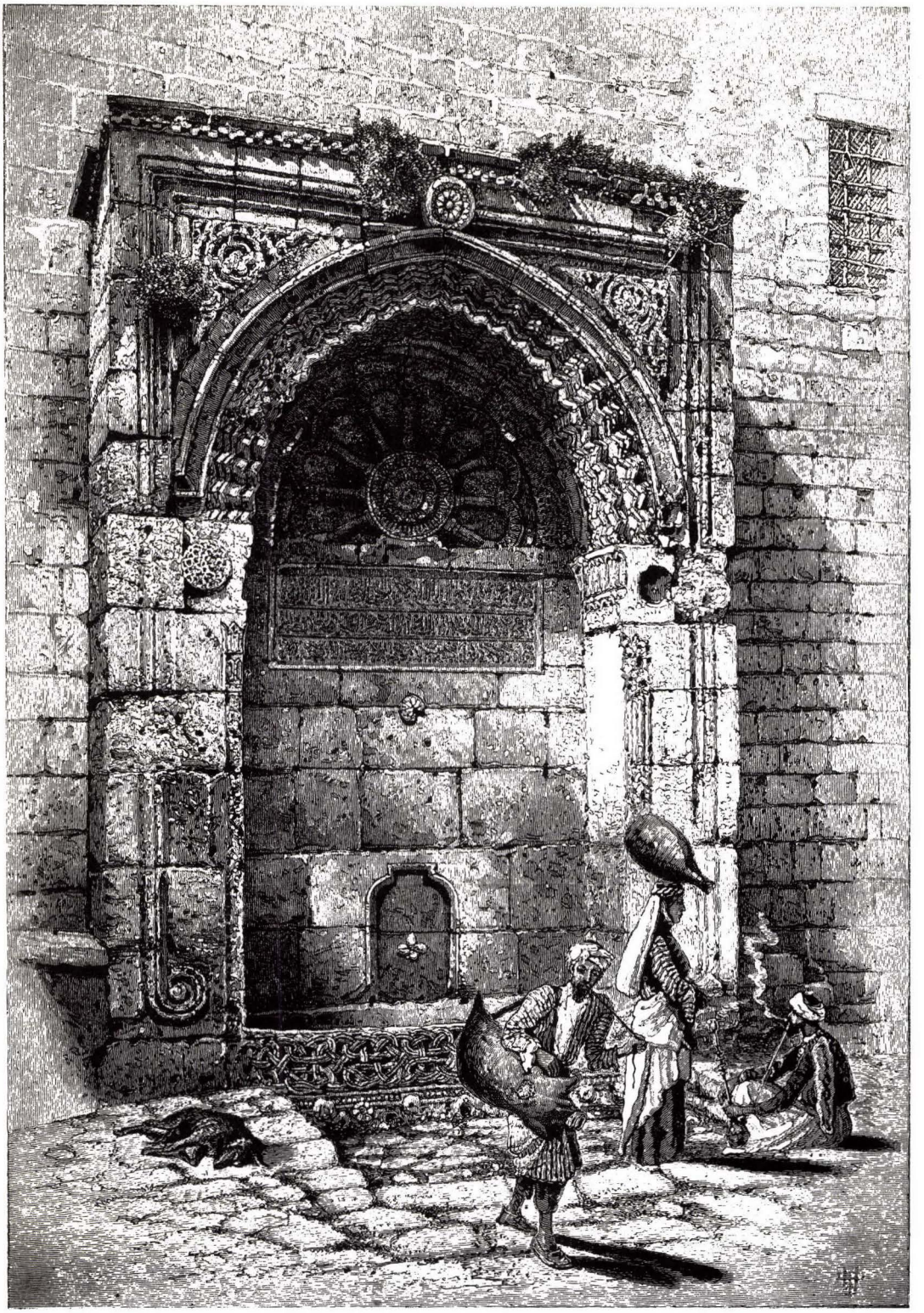
9) ביר אלאקצא—בור האקצה, כשם המסגד הגדול הנמצא בקרבתו.

20) בור בעל קומותים.

28) בערבית : ביר ר׳מנה—בור רמון. לפי הסברה זהו בור־הגולה, הנזכר במשנה, בתאור בית־המקדש השני

כל חצר המקדש רווי מים

אם ממעיגות תת קרקעים, ואם מבורות ענק שמי הגשמים נקוו בהם, בימי מצוקת המים שאבו הערבים את מימם מכאן, אך יהודי ירושלים נאלצו לשלם עבורם כסף מלא.

אחת מתחנות המים שהוקמו ע"י התורקים ברחובות העיר כדי להקל על מצוקת המים

מעשי האומנות בבנין התחנה מעיד על חשיבות הענין. בנין זה שהוקם ברחוב השלשלת בעיר־העתיקה נשתמר וקיים עד היום הזה

No 2 Jerusalem 12 5631 שנה ראשונה ירושלם

חבצלת

מבשרת ציון

HABAZZELETH

מבשר שלום ירושלם . משמיע חדשות מארץ סוריא . מודיע נעלמות מארץ מצרים . וארץ הודו . הקרובים אלינו . וכל דבר הדרוש לחפץ לבב אחינו דורשי ציון .

יוצא לאור מאת ישראל ב"ק וחבריו

כל חיש יוכל להשיגו תחרם ואחקציין על ידי הכתבים נגד ביטנח התיבה לו נתנו בעה התיבה כפי ההדרם לתבה . מכתב חסר לא יהיה תחשי מהכתרסת . לח נרגל .

שנה נאזר בשמים נרש מחירו בארץ טורקיה 4 מתבעי כסף . בארצות אחרות 20 פרנקים בארץ רוסיה 6 רובל נייר . כל חיש יתקן נחוצים דבר מה לטובתו עליו לשלם בעד כל שורה ג' נרוש .

משלח לשון לחבצלת

תבן העגלים נרכת הבנה — תפלתו מים — שלום ירושלם
ליסרים נאוה תהלה : סדרים נטועים — רעב — שלחי תורה

תחל השנה וברכותיה !

במרוצת הזמן , גם שנת תר"ל חלפה עברה מאתנו — בהשקם ובבפחה ניתקנו מעל לוח לבנו את כל אשר הסבה עלנו השנה . בשובה ונחת הפגנו זעקתה וקצפה מקרבנו התפשטנו אזנינו מזעקת שבר ואנחת מות אשר השאירה אחריה עלמנו עינינו מראית רטעת העשוקים והרצוצים בתערת ידה . ובאגרוף בב החלפנו בח . וברגשי קדש קדמנו פני אחותה — שנת תרל"א — בתקוות ברכה ה' על הרעה העברה . וכמים שפכנו לבנו נוכח פני ה' , חדש עלינו שנה שובה . שנה שלום אשת תהיה בימינו . שנה שתוליכנו קממיות לארצנו " —

גם אנחנו חולי כח , בעשתות מאנן נרשנו מעל פנינו כל רעיון יען ונעצב , לא שכנו לבנו להעבודה אשר עברנו בארצנו . לבתחה ולשבחה — כאן וכאשם חשבנו דעת אפנו לעזקה ולשקלה , לעבדה ולשמרה , עד אשר שחלנו בה כשם נאבנים ! —

ובריח תקה הבתגשבת בנו לבשנו בגדי עז תלבושת . חשפנו זרוע עם נבורה לצאת לשעולתנו ולעבור עבודתינו ליום זעזו ביתר שאת לשון יפרוץ פרוץ תשאירה על תלמי לבות אחינו היקרים , ומשפחתי לבני התגשלנו להיחשבי בשמים

מצאנו מים (המשך מגליון 1)

אחרי כי בא המרגלים לאלבע רעשארד ויאמר לשר המחה כי ידיו רב לו לכצא מקום אשר ממנו יצא מים חיים . ציוה המחה לשרי המיזליש לתת כל הדרוש לו בכל המקום אשר יהיה רוצה ללכת לחפור שמה . ונשה דבר לחפור בהרבה מקומות אשר לפי רוחב שכלו היה בהם מים בימים הקדמונים . גם על הדקחברון שם פניו . אולי יעלה ביזי להביא דרך צנורות מעין ברק . אבל במקום נבוכה תוחלתו . ועד ארגיע הוסיף עליו אור המצלחה בהצלות נפלות לפניו את המשרה הסבוכה לבנין הצריפות — כאשר הודעט — אך לראבן נפשר , הדריקטאר של הצריפות עמד לשמנה לו ויואל למנשי סלחפור תחת הבנין . אולם לא נח ולא שקט סלהפיק את זכמו . ויכתוב (מאזאמי) להמחה והוא כלא דבריו וקים בכל הוקף ועוז , בבח זה בא שנית להמשרה ההיא להתחקות על מוצא המים וישבר את הצנורות אשר עשו שכנה משניחי הצריפות למען יכולן ראות היטב מוצא המים . כאחרי . ישראה עינים מעשה קדמונים היא להעיל לכל הבא בשערי ירושלם — בכל זאת מאנו להפור עוד הלאה עד הופיע השר ישראלי מדמשק בבוזה מסשלוחו והשר נעמוראל קנדל צריפתי מדמשק ובבגדים ירדו להמשרה הזאת וישמו לבבם על כל הליטותיה .

כתב העת החבצלת מודיע על מציאת מים בירושלים

הבריכה התחתונה בריכת „ממילא"

הערבים קראו לה ממילא כלומר: מים מאללה — מים מה'

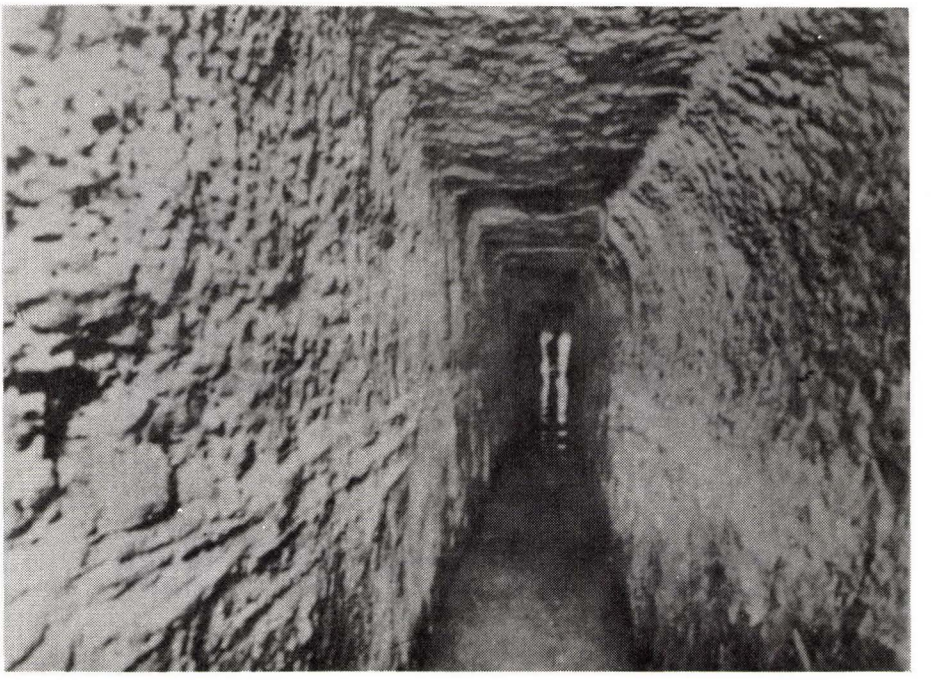

הבריכה העליונה „בריכות שלמה"

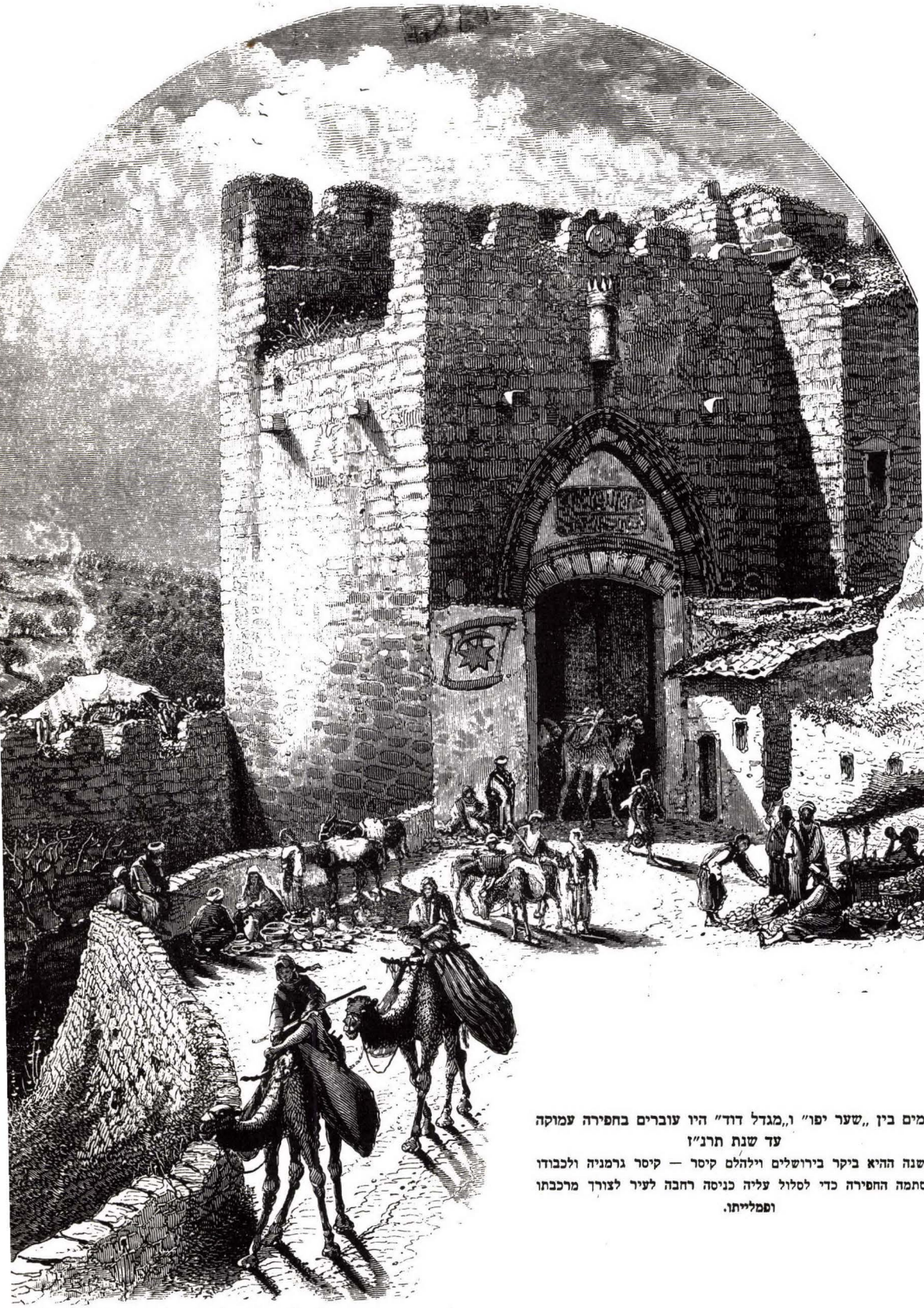
בדרך ירושלים בין בית־לחם וחברון, החוקרים מצאו כאן שרידים המיחסים את תחילת בנינו של מפעל מים זה בימי שלמה המע"ה

מעין־השילוח בכפר הערבי „סילוואן" הסמוך לחומת העיר,
כפי שנראה אז

מעין השילוח — נקבת חזקיהו

מים בין „שער יפו" ו„מגדל דוד" היו עוברים בחפירה עמוקה
עד שנת תרנ"ז
שנה ההיא ביקר בירושלים וילהלם קיסר — קיסר גרמניה ולכבודו
סתמה החפירה כדי לסלול עליה כניסה רחבה לעיר לצורך מרכבתו
וסמלייתו.

שער הכבוד המקושט שהקימו הירושלמים בכניסה לרובע היהודי
לכבודו של וויהלעלם קיסר

ויבשו כל הבורות, חזרו מושלי העיר ותקנו את הצנורות והמשיכו מים לבית המחכימא — ונתקלקלו כמאז. ובשנת תרכ"ה ירדו גם כן גשמים מועטים והיה דוחק גדול במים וביוקר עד כי היה משא חמור מים (ג' או ד' הין ולא יותר מה') בג' פיאסטער. וכן היה בתחלת שנת תרכ"ו. אז התעורר הפחה (פאשא) ועל ידו עזרו הקאנזולין, ויאמרו לתקן את הצנורות ההם ולהמשיך מים לכמה וכמה מקומות בירושלם, והתעסקו בזה זמן רב ובתוך כך הגיע בא לעיר הקודש השר וטפסר הצדיק המפורסם סיר משה מונטיפיורי יצ"ו ויתן להם כפי נדבת לבבו הטהור סך גדול ותקנו את מוצא המים במחכימא הנזכרת, ועוד בב' מקומות ברחוב אחד הסמוך למחכימא עם כל זה היתה לנו הרוחה, רבים מהדרים שם הסתפקו מהמים ואף להרחוקים משם היה לישועה כי ירד מחיר המים. ואולם מתחבולות הפראים נתקלקל גם עתה. בשני המקומות הנזכרים, ורק במקום מקדש עודנו עומד בתקונו.

אמר הכותב אחרי רואי כי הקונטרס הלז שאלו שלום ירושלים"! הקטן בכמות וכו' נשא חן בעיני קוראיו, רבים שתו וכו' ורבים דורשים אותו, וליקרת מציאותו נדפס כעת פעם שלישי. לזאת אמרתי להוסיף בו איזה מאמרים וענינים אשר נתחדשו פה עיר הקודש מעת כתבי בפעם הראשון זה כעשר שנים ויותר, ומאז חדשות רבות לטוב נעשו פה עיר הקודש, ענינים גדולים ונשגבים ויקירי הערך שזכינו לראות פה בעשר שנים האלו, אשר לא זכינו בכל השבעים שנה מאז נתיסד הישוב האחרון פה עיר הקודש מאחינו כוללות האשכנזים, ואולי גם בכל ימי עניה ומרודיה מחורבן השני עוד ישועות כאלו לא נעשו בארץ,

ועל כל זה וכיוצא בזה ראוי לשום לב לידע ולהודיע בשערי בת רבים לשמחת לב אוהבי ציון ודורשי שלום ירושלם. ולזאת הנני להודיעך פה קורא יקר חדשות גדולות ונצורות, ואם כי יאריכו הדברים ידעתי כי לא תלאה ולא יהיה למשא עליך הקריאה הזאת. ותחכה בשאלות אחרות טרם אכלה לספר לך כל הדברים האלה. — וטרם כל, אספר לך יקירי מהחבורה הגדולה חברת גמילות חסדים שנתיסדה פה עיר הקודש בשנים האלו. ודין קדימה להסיפור הזה, למען יאומתו הדברים אשר הזכרתי לך כמה פעמים כי ירושלם עיר הקודש צדק ילין בה גם בעת הזאת, ואהבת חסד אשר שורשה בלבות אחינו בני ישראל מורשה היא לנו מאהבת איתן אדונינו, צור חצבנו, פה עיר הקודש היא במדה גדושה, רוב תושבי עיר הקודש דרכם להטיב לזולתם, בנפשם ומאודם יותר מיכולתם.

החבורה היקרה הזאת, אשר אנכי הכותב זכיתי להיות מעשרה הראשונים ומהמיסדים אותה תהלה לאל נתקיים בה והיה ראשיתה מצער, ואחריתה ישגא מאד. זה כתשע שנים אשר נתיסדה! ובראשונה לא היה בקופת החברה כי אם ערך שני מאות רו"כ. וכעת נמצא בהקופה יותר ממשת אלפים רו"כ. — ותחת אשר בהחבורות גמילות חסדים אשר היו לפנינו, ימים האריכו, ולא שנים, ובמשך זמן מועט כליא קרנא — הנה החבורה הגדולה הזאת אשר נתיסדה ביסודות חזקים ונטעי נאמנים, מיום ליום תפרח כתמר, וכארז כלבנון תשגה תמיד. ובעזר צורינו עוזינו ומעוזינו, החבורה הזאת תעלה מעלה מעלה בצל החכמה בצל הכסף (יעויין בהתקנות שנתפרסמו). עוד תארכנה פארותיה, ויגדלו ענפיה, וצדקה מארץ הק' תצמיח, ועמוד

הגמילות חסדים יציץ ציץ וכגפן יפריח, עדי עד יעמוד עדי קרן דוד ב״ב יצמיח ושלשה העמודים פה עיר הקודש יחזו עינינו. צדק ילין בה. ומציון תצא תורה. וסדר העבודה בירושלם בבית קדשינו ותפארתינו אמן כן יהי רצון. — והנה היסוד העיקרי לחיזוק החבורה הנזכרת הוא אחד מהתקנות כאשר יתבאר לקמן אשר תיקנו מיסדי החבורה לבלתי ראות פני הלוה רק בעת ההלואה, ולא בעת הפירעון.

— טו —

שאלה דבריך סתומים יקירי, בל אוכל הבין מדוע לא יראו פני הלוה גם בעת הפרעון? ומה הוא התועלת בהעדר ראיית פניו? הגד נא לי באר היטב.

תשובה אחי! הנני לבאר לך הדברים, הלא שמעת מאמר החכם: „המלוה, תחלתה אהבה וסופה מריבה״ והוא מאמר אמיתי, כי בעת שישיג הלוה ההלואה מהמלוה בעת לחצו וגודל הכרחו, גדולה מאד אהבת הלוה להמלוה, כמה תוארי חיבה ותודות לו בפיו, וברצונו היה גם ליפול על צווארו לחבקו ולנשק גם ידיו. לא כן בהגיע זמן פרעון והנושה בא לתבוע ואין לו, ומדחה אותו בלך ושוב, ואחר שינגוש אותו המלוה, ואולי גם הוא השעה דחוקה לו — כמה מריבות על זה, כמה תשובות קשות ועזות יתירה לפעמים בפי הלוה, ובפרט אם יש משכון תחת ידי המלוה ויאמר: למה תנגוש אותי? הלא בטוח אתה! ומה הרעש אם יתאחר עוד ועוד? וכמדומה שגם לך יש נושים הרבה ואינם נוגשים כמותך! — ועוד תשובות כהנה. ואם רוצה לפעמים

למוכרו על פי שומת בית דין, כמה קללות חרופים וגדופים וכדומה נשמעים בבית המלוה תמורת טובתו. ובעל כרחך שלא לרצונו מוכרח לחכות עדי עש יאכלם או שיאבדו לגמרי, והדבר הזה הוא הגורם פרעות רבות בכל החבורות שבחוץ לארץ והפריע גם החבורות שהיו לפנים פה עיר הקודש כי לגודל המצוה הרבה להחזיק ידי עני ואביון. נוסף לזה גודל צערו ולחצו אשר יעורר לבות אחינו בני ישראל רחמנים בני רחמנים מוכרחים להלוות על משכנות וסוף דבר ככל הנזכר. ואם כי בקהלות גדולות בחבורות גמילות חסדים דרכם למכור המשכנות בכל חצי שנה וכדומה על פי ליצעטאציע, עם כל זאת לא ימלט מהזיקות והפסד הרבה, וכידוע לכל נבון. לזאת נעשה חק פה עיר הקודש טרם הוסד החבורה לבלתי הלות יהיה מי שיהיה על שום משכון בעולם כי אם על שטר בטוח דוקא, ולא בטוח יחיד אף שיהיה אחד מהנגידים, כי לפעמים ערבך וכו' כי אם על שטרי כולל, שטרי הכוללות דפה עיר הקודש המה בטוחים כמו כל שטרי הממלכות האדירות וימכרו בכל עת בנכיון פרוצענטן לפי אורך הזמן, ולפי העת והזמן. ורוב כל הכוללות בל יאחרו מלשלם מזמן הכתוב בשטר, ולפעמים עוד מקדימין, כי גם הרוזנים בני מדינתם זריזים בזה להקדים השילוח, ואם כי לפעמים מצוי פה עיר הקודש שאיזה כולל מאחרים הפרעון איזה משך אחר הזמן, לסיבות איחור השילוח מבני מדינתם, או לאיזה סיבה אחרת — אך על כל פנים בטוח הוא מאד וישולם בלי שום ספק. ולזאת אחרי שישיג הלוה ההלואה על השטר שיש לו מהכולל — לכל מוציא כתב זה — שוב אין שום דין ודברים להמלוה או לנאמן החבורה עם הלוה זה ולא יראה עוד פניו כי בהגיע

הזמן הוא בעצמו מקבל הסך מהממונים ומנהלי הכולל בלי סכסוך ועכוב, והוא עם הלוה אוהב נפשו באחרית כמראשית. ולא יפה אמרתי כי זה יסוד העקרי לחיזוק החבורה? והארכתי בתשובתי הזאת. וגם עוד אודיעך מכל פרטי תקנות החברה כמה שיתבאר לקמן, למען דעת כל אחינו שבגולה מייסדי חבורות גמילות חסדים התקונים העיקרים לחיזוק החבורה לבל תמוט חס ושלום, ועוד לטעמים נכונים המובנים לכל נבון.

— טז —

שאלה שימחתני יקירי בתשובתך, ורב תודות לך על שהשמעתני כל אלה, וכל דבריך בהשכל וצדק, גם נפשי נכספה מאד לדעת כל פרטי התקנות. אך טרם כל הודיעני נא אם יש תקנה קבועה וחק קצוב בסך ההלואה ובמשך הזמן?

תשובה יפה שאלת! כי באמת כן הנהוג בכל החבורות, וגם פה עיר הקודש היה קבוע ודבר קצוב על זה בראשונה לפי ערך הקופה אז. אך כעת שנתעלה תהלה לה' וכנזכר לעיל הוא הכל לפי ראות עיני הנאמן והמשגיחים על זה. בדרך כלל תהלה לה' נעזרים עניי עיר הקודש מהחבורה הנ"ל עזר לא מעט. משיגים הלואות סך נכון, ועל זמן ארוך, ובפרט לזמן משך הדירות אשר הוא ידוע פה עיר הקודש לכל תושביה, ומה נורא מצב האיום אז לעניי עיר הקודש אשר כל אחד ואחד מוכרח לשלם עבור דירתו במוקדם כנהוג פה אצל הישמעאלים ומאין יקחו לכסף מוצא סך נכון? ולכן מוכרח לקבל שטרות מכוללו כי רוב תושבי עיר הקודש כמעט כל חלוקתם לא יספוק

כי אם על הדירה וגחלים ומים וכגון זה על שנה הבאה עליהם. כה הונהג כמעט אצל כל תושבי עיר הקודש. ומכל הכוללות אך מעט היוצאים מן הכלל, הממונים והמנהלים מוכרחים ליתן להם שטרות לזמנים רחוקים, על פי אומד דעתם שיגיע להם הכסף בשנה הבאה מהרוזנים, ועל כל זה כמעט מהנמנע שהממונים והמנהלים לא יחטאו המטרה, כי באלו הדברים על פי רוב המשלחים מאחרים ולא מקדימין, ומוכרחים ללות בנשך ולשלם בזמנים הקבועים והלואי שישיגו. ועם שלפעמים ישיגו שטרות לזמן פרעון בשנה וחצי וגם משך יותר, ומה יעשה הנדכא הלז בראותו השטרות בידו, והנושה הישמעאל נוגש אותו במזומן, ומוכרח למוכרם בהפסד רב לפי העת והזמן כנזכר לעיל, ואוי לו על ההפסד הרב אוי לו על החסרון לתשלום הדירה! וכעת ישמחו העניים ויאכלו מפרי החבורה הגדולה הנ״ל, כי הרבה מעניי ארץ הקודש משיגים גמילות חסדים על השטרות הנזכרים על סך מסויים לפעמים על ערך 20 רו״כ ואולי גם יותר לפי ראות עיני המשגיחים והנאמן והלוה לא יבקש חנינה כעני בפתח, רק יבא אל המשגיחים על זה הקבועים לישב בשעה קבועה, ותיכף יקבל מהם כתב יד להנאמן להחליף השטר שלו על כך וכך, ושם ישיג תיכף ומיד מבוקשו אם במזומן או שטר שהגיע זמנו שהוא כמזומן, וערך שני מאות בעלי בתים עניים השיגו הלואות בשנה העברה במשך הדירות חוץ מהלואות שהלוו כל השנה.

ועתה אודיע לך עיקר פרטי התקנות לטעם הנזכר לעיל, וגם יש בזה תועלת לאחינו שבגולה שכל מי שרצונו לכתוב את עצמו בחבורה זו, יש תקנות על זה וכמו שיתבאר לקמן אך לא כל פרטיהן כי רבים הם.

עמוד מתוך פנקס חברת גמ"ח "שערי-חסד"

פרוטוקול מתוך פנקס חברת "שערי חסד" בעניין יסוד קופת גמ"ח

"עזרם חסד יברך"

א) שלא ילוו כי אם על שטרות כוללות דוקא, ולא על שום משכון אף של זהב וכסף אף שיהיה שוה בכפלי כפלים.

ב) הנאמן יתחלף מדי שנה בשנה, ולא יהיה נאמן אחד שני שנים רצופות זה אחר זה בשום אופן.

ג) בכל חנוכה יהיה הברירה היינו שעל פי קלפי יבוררו ז' בוררים והמה יבחרו נאמן אחד שלשה גבאים ושלשה ממלאי ממלאי מקומות ושלשה שומרי תקנות, ומהראוי היה לפרש את ראשי החברה והמשגיחים דכעת בגמ"ח, וכמו כן ראשי כל החבורות הנזכרות ואשר אזכיר לקמן, כי באמת הם ראוים לכבוד ולברכה. אך מטעם הכמוס העלמתי שמות כל היקרים העוסקים בכל זה ואתם הסליחה, ובעל גמולות ישלם כו' שמם הטוב רשום לזכרון טוב לפני ה'.

ד) כל אחד ואחד מאנשי החבורה הן אנשים ונשים מחוייבים ליתן מידי חודש בחדשו כפי נדבת לבם.

ה) מאשר מצות גמילות חסדים הוא בגופו ומאודו, ואדרבה מצות גמילות חסדים בגופו הוא מהדברים שאין להם שיעור, לזאת תקנו מיסדי החבורה שיהיה נכלל בחבורתינו מעט ממצות גמילות חסדים בגופו היינו שיוברו אנשים נכבדים מהחבורה והמה יקראו בשם „משכילי אל דל" וישרתו חדש בחדש חליפות בגמילות חסדים בגופן כאשר יתבאר לקמן.

ו) וזה המוטל עליהם, כאשר יחלה רחמנא ליצלן אחד מבני החבורה, עליהם להודיע לכל אנשי החבורה שיעתירו עבורו להזכירו בתפלה וכדומה, ולפעמים גם בקיבוץ רבים בתפלה.

ז) ביום השלישי ילכו השנים — בחדש אשר ישרתו בו — לבקר את החולה כראוי. ומאשר ראינו כמה פעמים אנשים אשר הלכו לעולמם כדגים שנאחזים וכו'. בלי צדה לדרך בלי וידוי וצוואה כראוי בלתי נודע כל מה שתחת ידם, או שלהם או של זולתם, וכמה נושים בו, ואצל מי הוא נושה, הרבה פקדונות ישארו חס ושלום תחת ידו הנפקדים, ומהיורשים אין דורש מחסרון ידיעה, יקרה כי כל עמל האדם שעמל תחת השמש לא יראה טוב מעמלו, לא הוא, ולא יוצאי חלציו, וכל זה מתחבולות היצר העומד על ימינו לשטנו ובכל ימי חליו מיעצו לאמר: שלום שלום! עוד באיזה ימים אחר שתשוב מעט לאיתנך תעשה צוואה, עד שיגוע באפס תקוה. לזאת, התקנה שהשנים המבקרים הנזכרים יאמרו לו: ,,צו לביתך! אך אל תדאג מאומה, ושום פחד ומורא חס ושלום לא תעלה על לבך אחרי כאשר תדע כי כן היא התקנה וכו', הגד נא לפנינו, או לפני שאר עדים מי הם הנושים וכו' וכו' ותקנה גדולה היא מאד, יעויין בספר חכמת אדם.

ח) כשנפטר אחד מאנשי החבורה רחמנא ליצלן, על כל בני החבורה לילך ללוותו, ובכל ימי השבעה ילכו דגל מבני החבורה להתפלל שם שחרית, ותפילת המנחה וערבית, וללמוד משניות אחר כל תפלה, ותפילת אנא וקדיש דרבנן. כה לישב משמורים שם כל ימי השבעה ערך עשרה אנשים בחצי הלילה הראשונה, וכן בחצי השניה. לפעמים מניח אחד איזה עזבון על החבורה — אזי יוסיפו הלימוד והתפלה לעילוי נשמתו, כראות עיני זקני החבורה.

ט) בכל יום מימי היאר־צייט מאחד מאנשי החבורה

שמת, מחוייב מנהל החבורה להודיע על כל פנים לאחד מנכבדי החברה שילמוד משניות אותיות שמו עם תפלת אנא וקדיש דרבנן, וכן החיוב עד בא גואל צדק ויבולע וכו' אמן כן יהיה רצון. — יש עוד כמה תקנות ואין כאן מקום להאריך ולפרט את כולם. כה יש הרבה תקנות למען אחינו שבגולה הרוצים לזכות במצוה זו, ולהכתב בחבורה הנזכר לעיל.

י) כל מי שישלח ח"י רו"כ להחבורה, אזי זולת שיש לו חלק בהחבורה כאחד מאתנו, עוד יש לו זכות שתיכף ומיד אחר מאה שנים בבוא השמועה לפה עיר הקודש מחויבים לקבץ מנין מהחבורה וללמוד בכנופיא משניות אותיות שמו ותפלת אנא כראוי. כה להעמיד אחד להתפלל וללמוד משניות וקדיש דרבנן כל השנה הראשונה וכן ילמדו ויתפלל אחד וכנזכר לעיל עשרה שנים ביום היאר צייט. — ומי שנותן יותר יש תקנות רבות על זה לפי ערך נתינתו לעילוי נשמתו אשרי חלקו בזה ובבא, ובני החבורה שומרים התקנות על צד היותר טוב ואשרי להזוכה ויש לו חלק בהחבורה הקדושה הנזכרת.

מספר בני החבורה כעת בערך שלש מאות וחמשים נפש, יוסיף ה' עליהם כהם אלף פעמים וכו'. מיום שיסדו החבורה לא לקחו מהקופה על הוצאות, רק שהמעשים אספו על זה נדבות פרטיות. השר הצדיק סיר משה מונטיפיורי הי"ו הוא גם כן מבני החבורה ונכתב בפנקס מראשי בני החבורה, בהיותו פה עיר הקודש נתן נדבה הגונה, ושלח כמה פעמים נדבות לגמילות חסד, יהי שמו מבורך !.

— יז —

שאלה מה נעמו דבריך לחכי, חן חן לך יקירי על כל אשר השמעתני, אשריך עיר האלקים סלה! אשרי איש ואיש יולד בה, או נתגדל שמה, גם בימי חורבנה בני ציון מצוינים המה בתורה ועבודה ונמילות חסדים וככל הנזכר לעיל. ועתה אבקשך יקירי ספר נא לי מהגדולות והנפלאות שפעלו בני ציון על ידי כמה חבורות שנתיסדו ובנו בתים רבים וכמה עיירות קטנות (פער־שטאטין) מחוץ לחומת בת ציון, כי דברים רבים שמעתי בזה ורצוני לידע אמיתת דברים וכל הפרטים בזה?

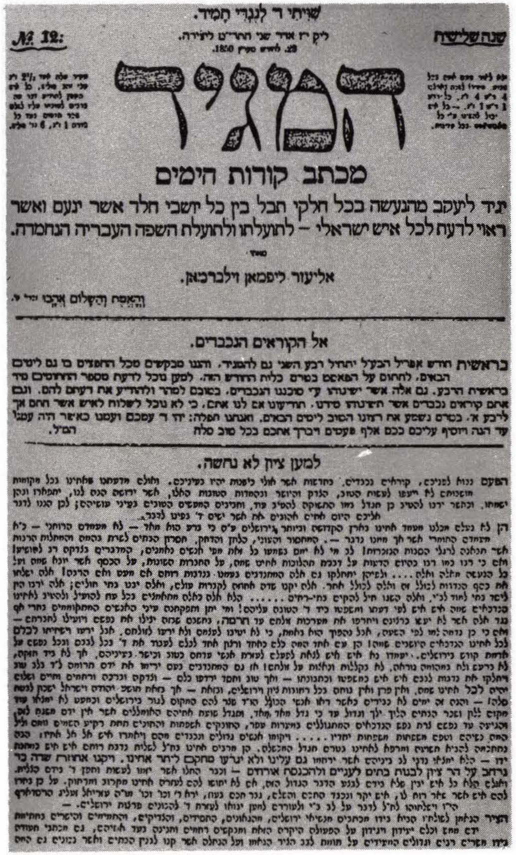
תשובה יפה שאלת ידיד יקר! בל אמנע מלהודיעך שורש כל הדברים האלה ופרטיהן. אך טרם כל אודיעך מכמה חצרות ובנינים רבים שנתוספו פה עיר הקודש למען אחינו בני ישראל תושבי עיר הקודש כוללות אשכנזים יצ״ו, על ידי חבורות או על ידי יחידים גדולי ישראל גבירים ונדיבי לב, צדקתם עומדת לעד לדור דורים עד ביאת גואל צדק. ומצוה רבה להודיע ולפרסם פעלם הטוב, וכדאיתא במדרש רבה פרשת בהר: ,,לשעבר היה אדם עושה מצוה והנביאים כותבין אותה, עכשיו שאין נביאים מי כותב אותה? אליהו ומלך המשיח והקדוש ברוך הוא חותם על ידיהן דכתיב אז נדברו יראי ה׳ איש אל רעהו ויקשב ה׳ וישמע וכו׳ עד כאן לשונו.

וטרם כל, אספר לך מהבנינים הנקראים בשמם ,,בתי מחסה״ לעניי עיר הקודש בהר ציון: בקצה עיר הקודש קדמה מזרחה על הר ציון אשר ממול הר הזיתים בקרן מזרחית־דרומית מההר, כעת היא אחוזת נחלה גדולה לאחינו בני ישראל תושבי עיר הקודש! — והוא המקום

אשר חמשה ועשרים שנה מלפנים היה מקום שמם מאין יושב, מקום אשפתות, (לא רחוק משם הוא שער האשפות). זקנים שבדור יספרו לנו: אשר פעם אחת אמר אחד מהנכבדים: ,,מובטחני שגם פה יהיה ישוב אם ירצה ה'!" — היה אז לשחוק ולתמהון לבב — כעת תהלה לה' יש שם שנים וארבעים בתי־חומה גדולים ומפוארים. בהם כמה וכמה היכלי עונג ממש כהיכלי שרים, נבנו ביסודות חזקים ותכלית ההידור. כמה בורות חצובים על חלקה ההיא, גשרים מפוארים, ופתחים מפולשים, וסולמות־אבן מהודרים מהבתים אשר במעלות ההר, לאותן שבשיפולי ההר, כלילת יופי כולו! כל מי שבא לבקר את הנחלה הזאת יודע את מקום השמם אשר היתה מלפנים יתפעל ברגשות נפשו ויאמרו: ,,מי ילד לנו את כל עלה? ידי מי פעלו כל זאת? האם תושבי ירושלם עיר הקודש אשר רובם ככולם עניים המצפים לישע אחיהם שבגולה? גם ממעיני הישועה גבירים נדיבי לב מאחינו בני ישראל בארצות פזוריהם, רחוק הוא שיבנה בפזרון כזה, אשר כל הנזכר לעיל יעלה להרבה אלפים אדומים וזהובים, ונעשה ונבנה הכל בעין טובה ויד פתוחה כיד המלך" (אמר מלכא ועקר טורא). והצודק אתם בזה וגזירת מלך היא! אך לא מלך בשר ודם, כי אם מלך מלכי המלכים יתברך שמו, האומר לירושלים ,,תושב" ולערי יהודה "תבננה" וחרבותיה ,,אקומם" (ישעיה מ"ד כ"ו) הוא אמר ויהי! וצוה — ועצתו תקום!, הוא יתברך שמו נתן בלבות נכבדי עיר הקודש לקנות חלקת האדמה השוממה בעמל רב, ובעזר אחינו שבגולה אשר יסדו על זה קאמיטיי גדול נקרא "צענטראל־קומיטיי", ובראשם הרב הגאון רחב המדע והתבונה מוכתר במעלות

ומדות מורינו הרב עזריאל ד״ר הילדסהיימר, כעת הוא רב בקהלת ברלין, ועמו עוד כמה רבנים וגבירים (גדולים בחכמה וביראה נעלם מאתי שם כבוד תורתם ואתם הסליחה) יהי זכרם ברוך! ואספו נדבות הגונות מגדולי ונכבדי המדינה, ושילמו עבור הקרקע, ובנו בתים רבים, ולאשר עיקר המעשים והמתנדבים בעם הם ממדינת אונגרן ומדינות הו״ד (האלאנד ודייטשלאנד) לזאת גם כעת רוב הבתים שייך לבני מדינתם, רק חלקה קטנה יאצילו לבני מחוזות אחרות אשר עזרו גם כן מעט לצורך הבנינים. בבתים אלה דרים תושבי עיר הקודש העניים על פי גורל. ובכל שלש שנים מתחלפים הדיורים על פי גורל הנעשה בצדק על פי הקומיטיי הנזכר לעיל. בית אחד טוב ורחב עומד הכן לקבל פני אורחים וישא שמו עליו ,,הכנסת־אורחים!״ — זכרם הטוב תמיד בפי כל לטובה ולברכה ברוכים הם וברוכים יהיו. אך במשך הזמן הזה בנו שמה גם יחידים על חלקה ההיא אשר המה אינם מתחלקים על פי הגורל כי אם על פי רצון בעליהן — ואלו הן: השר הגדול צדיק נשגב כבוד מורינו הרב ר׳ שמעון וואלף המכונה בארען ווילהעלם פאן ראטהשילד מפרנקפורט הי״ו בנה ששה בתי־חומה גדולים ורחבים, מפוארים כידו הגדולה והפתוחה, וידורו בהנה תלמידי חכמים עניים כפי אשר יצוה. — ארבעה בתים מהודרים וטובים נקראים ,,נוה שלום״ אשר בנה הגביר המפורסם רודף צדקה וחסד ואוהב שערי ציון מורינו הרב שלום הירש זכרונו לברכה, וכעת הוא שייך להאחים הגבירים המפורסם ממשפחה רמה המפורסמות בישראל נקראים ,,געבריידער הירש״ ושם גם כן ידורו תלמידי חכמים ואלמנות כפי אשר יצוו. — שני בתים כאלה בנו יוצאי חלציו של הגאון

הכנות לבנין „בתי מחסה” לא היה אז מאורע רק בירושלים,

שנה שלישית

שיתי ד׳ לנגדי תמיד.

№ 12.

המגיד

מכתב קורות הימים

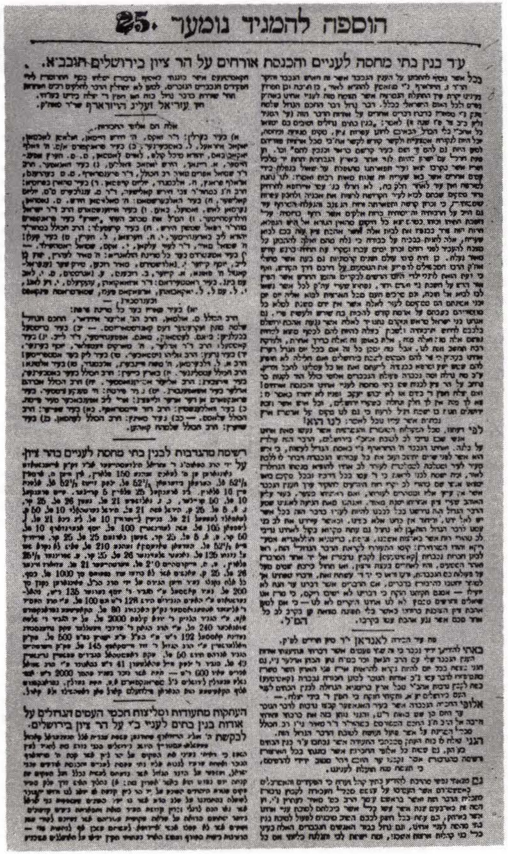
יגיד ליעקב מהנעשה בכל חלקי תבל בין כל יושבי חלד אשר יִנְעַם ואשר ראוי לדעת לכל איש ישראלי — להועילהו ולהעלות השפה העבריה הנחמדה.

אליעזר ליפמאן זילברמאן.

אל הקוראים הנכבדים.

למען ציון לא נחשה.

גם בכל העולם היהודי היה זה חדשות מעניינות שנשאו ונתנו בו כתב־העת „המגיד” היה מודיע על ההכנות וההתקדמות בבניה בעמודו הראשון

25. הוספה להמגיד נומער

עד בנין בתי מחסה לעניים והכנסת אורחים על הר ציון בירושלים תובב״א.

וגם כמה הוספות מיוחדות הוציא לשם כך, בהם הביא בעיקר את רשימות המתנדבים, ומכתבי עדוד מגדולי הדור

באחד מגליונות "המגיד" הופיע גם מכתב עידוד ממגאון רבי משה ליב מקוטנא בעתמ"ס "זית רענן" שכותב "ואשא עיני וארא ככל המתוב לפני בזה אורו עיני בהתעורר "שועת אלקינו"

בין רוטשילד שב"ב-מיימסה"

במשך השנים התגוררו כאן רובם של גדולי ירושלים

ב"ה פעיה"ק ירושלם תו"ב

ר ע ו ע ר ז

הנני אני הח"מ מצהיר בזה: א) שידוע לי שהבית שאני נכנסתי לגור בו בשכונת "בתי־מחסה" המסומן נומר..... שייך באופן גבור ושלם אך ורק לחברת "בתי מחסה" ואין למי שהוא שום שותפות יזמהם בהבעלות כלל וכלל.

ב) שידוע לי שיש להחברה הנ"ז "ועד מרכזי" שהוא כעת בפפד"ם ואני מכיר בתור חברי הועד המרכזי הנ"ז כל אלה אשר יהיו רשומים בתור חברי הועד המרכזי או אצל ממשלת ארי". או אצל השלטון בפפד"ם או בכל מקום אחר אשר יהיו שם מושב הועד המרכזי כפי תקנות ד"חברה. או אלה אשר הועד המקומי של חברת בתי מחסה מכיר אותם בתור חברי הועד המרכזי ואני לא אכחיש לא במשפט ולא בשום מקום אחר שהם ורק הם חברי הועד המרכזי.

ג) שידוע לי שיש להחברה הנ"ז "ועד מקומי" בירושלם ואני מכיר בתור חברי הועד המקומי הזה כל מי שרשום בממשלת ארי" בתור חבר הועד המקומי, או כל מי שאחר מהרשומים יניד לי עליו שהוא גם כן חבר בהועד המקומי או כל מי ששמו נמצא בספר ד"פרוטוכלים של ד"ועד ד"מקומי בתור חברי, או כל מי שחבר אחד מחבר הועד המרכזי הנ"ז יעיד עליו בכתב שהוא חבר בהועד המקומי ואני לא אכחיש לא במשפט ולא בשום מקום אחר שהם ורק הם חברי הועד המקומי.

ד) אני מכיר בהתקנות העכשויות של החברה הנ"ז והנני מקבל כל ד"שנוים אשר יוכנסו עוד בהתקנות אחי"כ ובכל זמן ועידן הנני מקבל התקנות כפי שיובאו לפני ולפי דבריהם של הועד המרכזי או הועד המקומי או אחד מחברי הועדים הנ"ז. כן הנני מקבל ומכיר את סדרי הבית הפנימים (HAUS-ORDNUNG) כפי שהן עכשיו וכפי שיהיו אח"כ, ואני מקבל אותם כפי שיובאו לפני ע"י אחד מחברי הועד המרכזי או אחד מחברי הועד המקומי.

ה) הנני מתחייב לשלם בכל שנה ושנה למפרע בחדש מחדש סך.....לירה מצרית, לידי מי שיבא לקבל זה בפקודת אחד מחברי הועד המקומי, ובפקרה אם לא אשלם התשלום הנ"ז בדיוק ובזמנו אז עלי לשלם קנס של חמשה גרו"ם בעד כל יום ויום שאאחר לשלם התשלום הנ"ז. ולהועד המרכזי או להועד המקומי יש הזכות להעלות את התשלום השנתי כפי רצונם ואין לי שום זכות התנגדות לזה אפילו אם לא יעלו התשלום להדיירים האחרים. ואם אצא מן הבית מרצוני הטוב באמצע השנה אין לי שום תביעה לחברת בתי מחסה על התשלום ד"שנתי.

ו) אני מחויב לשלם בלי שום טרוניא כל המסים המשלתיים והעירוניים החלים על הבית הנ"ז.

ז) אני מכבל את הבית הנ"ז רק לזמן של.....שנים היינו ממחדם שנת.....עד מחדם שנת..... והזכות בידי החברה להוציא אותי מן הבית גם באמצע הזמן ד"נ"ז בלי שום טרוניא אם אינני מקיים את תנאי הרעועתו זה או תקנות החברה או הסדרים הפנימים של הבתים (HAUS-ORDNUNG) או אם אני מפריע מנוחת השכנים, וידוע עם ההוצאה מהבית או במקום ההוצאה מן הבית יכולה החברה לדרוש ממני קנס של עשרה לירה מצרית כפי רצונה. ובהגיע זמן יציאתי מן הבית היינו במחדם שנת.....או באמצע הזמן הנ"ז עפ"י דרישת הועד כנ"ז הנני מחויב לפנות את הבית ולמסור את הבית ריק מכל רהיטים וכו' בסדר טוב כמו בזמן שקבלתי זה לידי אחד מחברי הועד המקומי או למי שיבא בפקודתם בכתב, ולמסור לידו גם מפתחות הבית, ואם לא אפנה הבית הנ"ל ביום הנ"ל אז עלי לשלם קנס ופצוים סך—25 גרו"ם ליום בעד כל יום ויום שאשאר בהבית הנ"ל אחרי הזמן הנ"ז בלי רשות.

ח) אין לי שום זכות להכנים את מי שהוא בביתי־חנין מאשתי וילדי־כדי לגור בו בלי רשות הועד המקומי.

ט) הנני מחויב לקבל כל ההוראות והפקודות של הועד המקומי בזמן של מחלות מתדבקות ר"ל או בשאר מקרים כעין אלה חיו ואפילו אם אדרש לפנות את הבית.

י) אני מחויב להתפלל בקביעות בבהכנ"ס בבתי מחסה.

יא) הרשות להנשת משפטים ביחס לכל הדרישות הנזכרות בהרעועתו הזה כנגד פנוי בית, תשלום כסף, וכו' וכו' הוא בידי החברה או בידי אחד מחברי הועד המרכזי כפי המבואר בסעיף ב) או אחד מחברי הועד המקומי כמבואר בסעיף נ) ואין לי שום זכות לדרוש מהתובע שיביא לבית המשפט שום יפוי כח.

ה ע ר ה כל פעם שמדובר בהרעועתו הזה על כסף פצוי הנני מצון על הערך הזה בזהב בהמטבע שישרור באותו זמן בארי".

את הרעועתו הזה קראתי היטב והבנתי היטב ואין לי שום זכות להגיד שהתמתי בלי ידיעה ובלי הבנה.

וח"ש פעה"ק תו"ב יום.....לחדש.....תר.....

נאם

אנחנו הח"מ מעידים בזה שהרעועתו הנ"ז נקרא בפנינו לפני החותם הנ"ז ובפנינו חתם על כל הנ"ז. ובעה"ח פעה"ק ירושלם תו"ב יום.....לחדש.....תר.....

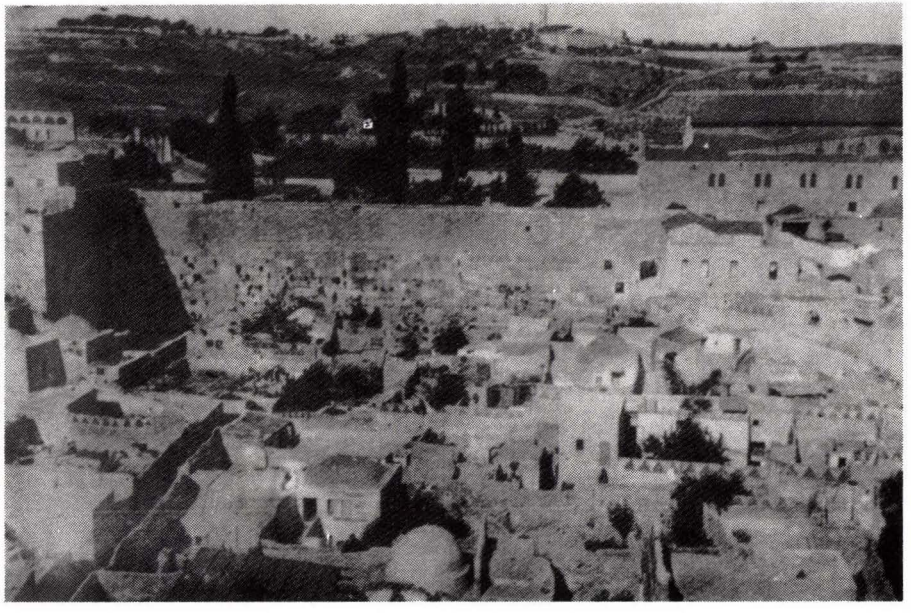
ההתחייבויות של מתיישבי בתי מחסה

רבי עזריאל הילדסהיימר
של אייזנשטאט, ומייסד בית המדרש לרבנים בברלין, היה מראשי
הפעילים למען הקמת „בתי מחסה"

שער הכניסה לשכונת „בתי מחסה"

בניני „בתי מחסה" נבנו סמוכים ונראים ל„כותל־המערבי"
(מימין)

הגדול הצדיק המפורסם מורינו הרב ר' יעקב יוקב עטלינגער זכרונו לברכה האב בית דין דקהלת אלטונא, אשר בנו לזכר עולם של זקנם הצדיק זכרונו לחיי העולם הבא. ושם דרים גם כן ברצון בעליהן. — עוד בית אחד נבנה לזכר הרב הגאון מורינו הרב שלמה אולמאן זכרונו לברכה רב בפאריז מלפנים, ונמסרה לדירת האשה הכבודה אשת הרב הגדול רבי יהוסף שווארץ זכרונו לברכה כל ימי חייה. ויתר הבתים הוא על פי גורל כנזכר לעיל. יתברכו המעשים והעושים והמתנדבים בעם בכל טוב סלה, הטיבה ה' לטובים ולישרים בלבותם אמן כן יהי רצון.

עוד כמה נחלאות גדולות נקנו ונבנו פה עיר הקודש בשנים האלו לטובת תושבי עיר הקודש קהל האשכנזים ה' ישמרם ויצילם. כבוד הרב הגדול המפורסם לפאר ולתהלה רבה מורינו הרב סעדיה שור עליו השלום ממדינת רוסיא מקהילת מאהליב — על נהר דניעפער —, אשר רבות פעל לטובת עמו שם במקום תחנתו, ואוהב מצות לא ישבע, קנה חצר גדול בסך שנים עשר אלף רו"כ במקום טוב בעיקר מקום מושב האשכנזים פה עיר הקודש וקרוב לשוקי ירושלם. חצר גדול ורחב ידים אשר יכיל בקרבו שלש חצרות משולבות יחד, שני בורות מים טובים אשר לא יכזבו מימיהם כל השנה. גיסו הרב החריף ובקי יקר הערך מורינו הרב מאיר מייזיל נרו יאיר אשר על ידו נגמר קנין החצר הזה, יסד שם ברצון הרב הגדול עליו השלום — ובהבדל לחיים, ברצון בנו המופלג הגאון מורנו הרב רבי משה שור נרו יאיר בית המדרש טוב לתורה ולתפלה ונקרא „עדת ישורון", וכמה תלמידי חכמים לומדים ויראי אלקים שוקדים שם יומם וליל. כה קבעו שמה חברה

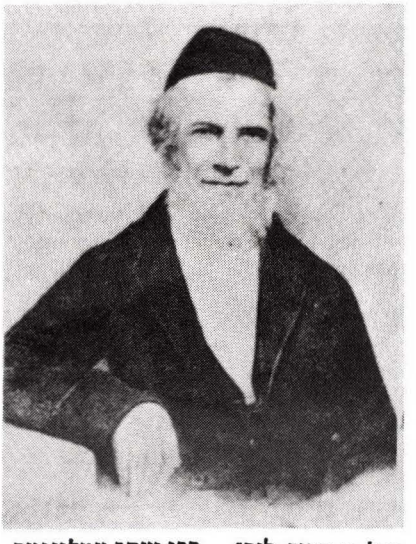
גדולה משמורים לשקוד כל הלילה חליפות, הוצאות הבית המדרש הנזכר ועזר ותמך השוקדים שם, וכל תיקון הבית המדרש והחצר נותן הרב רבי מאיר הנזכר לעיל מהכנסת דמי הדירות אשר בחצר הנזכר. גם הגאון הישיש הנכבד המפורסם מורנו הרב דוד רייז עליו השלום מקהלת יאניווע אשר בפולין המדינה, בא לחון פה עיר הקודש בשנת תרכ"ח, ובמשך שבתו פה עיר הקודש עשה חסד עם עניי עיר הקודש וקנה פה חצר גדול, והניחו ביד אפוטרופסין על אופן שידורו שם תלמידי חכמים עניים בכל שלש שנים חליפות על פי גורל. — כה בנה נחלה גדולה ומפוארה מחוץ לעיר, כמה בתים ובורות חצובים ובית המדרש מהודר בנחלה ההיא. האחוזת נחלה הזאת נקראת על שמו „בית דוד" ודרים שם גם כן תלמידי חכמים עניים על אופן הנזכר לעיל. — בני כולל אונגרן קנו חצר ויסדו שם שני בתי מדרשות האחד להמתפללים נוסח אשכנז והשני להמתפללים בנוסח ספרד; — יש עוד כמה נחלאות שבנו או קנו יחידים לתועלת בני ציון היקרים, אך מאשר לא נודעו לי באר היטב איך ומה שם בעליהן וכל ענייניהם **וגדר שמתי לבל אכתוב מפי השמועה כי אם הנודע לי ברור בלי שום ספק** לזאת לא העלתי שמותם בקונטרס הלזה, ועם כבודם הסליחה.

ועתה יקירי! בא נא עמי מקיר העיר וחוצה, שמה אראך חדשות רבות גדולות ונצורות, אשר ממש בעשר שנים אלו עולם חדש ראינו. אם בעין טוב תשור שמה, תראה מפעלות בני ציון היקרים בחריצות נפלאה, בזריזות ובשקידה רבה, בישע אלקים! — שאי סביב עיניך וראי

רבי יהוסף שוורץ

עלה לירושלים בשנת תקצ"ג, וכתב בה את ספרו „תבואת הארץ"

בעל ה„ערוך לנר" רבי יעקב עטלינגער

צפונה ונגבה וכו' וכו' אשר כל המקומות אשר היו מלפנים מקום שאיה ושממה, הרים ובקעות ואבני אלגביש — כעת היו כגן עדן. נבנו הרבה בתים, נטעו כמה כרמים, הרבה חצרות עם היכלי עונג מושב שרים ממש. וממש בכל חדש יתוספו תמיד על מגרשי עיר הקודש. אות הוא לעינינו, כי אלקי מעוזינו, צור משגבינו, לא יעזבינו ולא יטשנו! ויחיש פדיון לציון עיר הקודש (אשר במשפט תפדה) ולשביה במהרה בימינו. ויקיים בנו מאמר חז"ל 'עתידה ירושלם עיר הקודש שתתפשט עד דמשק" (עיין מדרש רבה שיר השירים על פסוק: אפך כמגדל הלבנון. ועיין בבא בתרא דף ע"ה „אמר ריש לקיש עתיד הקדוש ברוך הוא להוסיף על ירושלם" וכו'). זקנינו תושבי פה עיר הקודש, אחרי צאתם מעיר הקודש, עוד לא הרחיקו לכת, היו יראים לילך בלא קיבוץ עם לאמר: „מי יעמוד לנו מפני חמת השוללים והשודדים" — וכעת בזמנינו אין מורא ואין פחד, עוללים ויונקי שדים, ונער קטן נוהג בם ירחיקו לפעמים ב' וג' מילין (ויערסט) יומם ולילה ואין שטן ואין פגע, כי עדיין לא עברו את מגרשי העיר. [וגם בלכתו באישון לילה לא יעבור על דברי חכמינו זכרונם לברכה: אל יצא יחידי וכו', תמיד ימצא או יפגוש חבורות חבורות, ולפעמים עששיות של אור־הגז בידם, אלו הולכין מזרחה, ואלו מערבה, אלו ואלו אומרים שלום! הכל שלום! — „משל מי אתה ואנה תלך?" — ישאל אחד את חבירו — „כולנו בני איש אחד אנחנו, כולנו תושבי עיר הקודש" — תשובתם — „למאה שערים דרכינו! ואתה וחבירך לאן פניכם מועדות?" — ישאלו להעומדים אצלם — „למשכנות־ישראל" מהלכינו! — ואנחנו „לבית יעקב" — יענו החבורה השלישית — „כי

שם מגורינו" — „לכו לשלום" — משיבים זה לזה —.
העושה שלום יבנה עיר שלם אמן כן יהי רצון.]

ומה נעמה המחזה הנפלאה בעיני ההולך בלילה מחוץ לארץ, ועומד על הגבעה אשר לא רחוק מבניני אחוזת נחלת ממשלת רוסיא האדירה אשר הוא מקום הגבוה מכל עיר הקודש. ברור הוא כי החלקה אשר בשער יפו הסמוך למגדל דוד מלפנים, וחוצה לו היה נקרא „שוק העליון" בירושלים עיר הקודש וניצוצי אור רבים כככבי נשפו ממש יראו עיניו מכל עבר ופנה מצפון ומים וכו' מהחלונות השקופות מבתי המגרשים כאשר יתבאר לקמן, אשרינו שזכינו לכל זאת בימינו!

— יח —

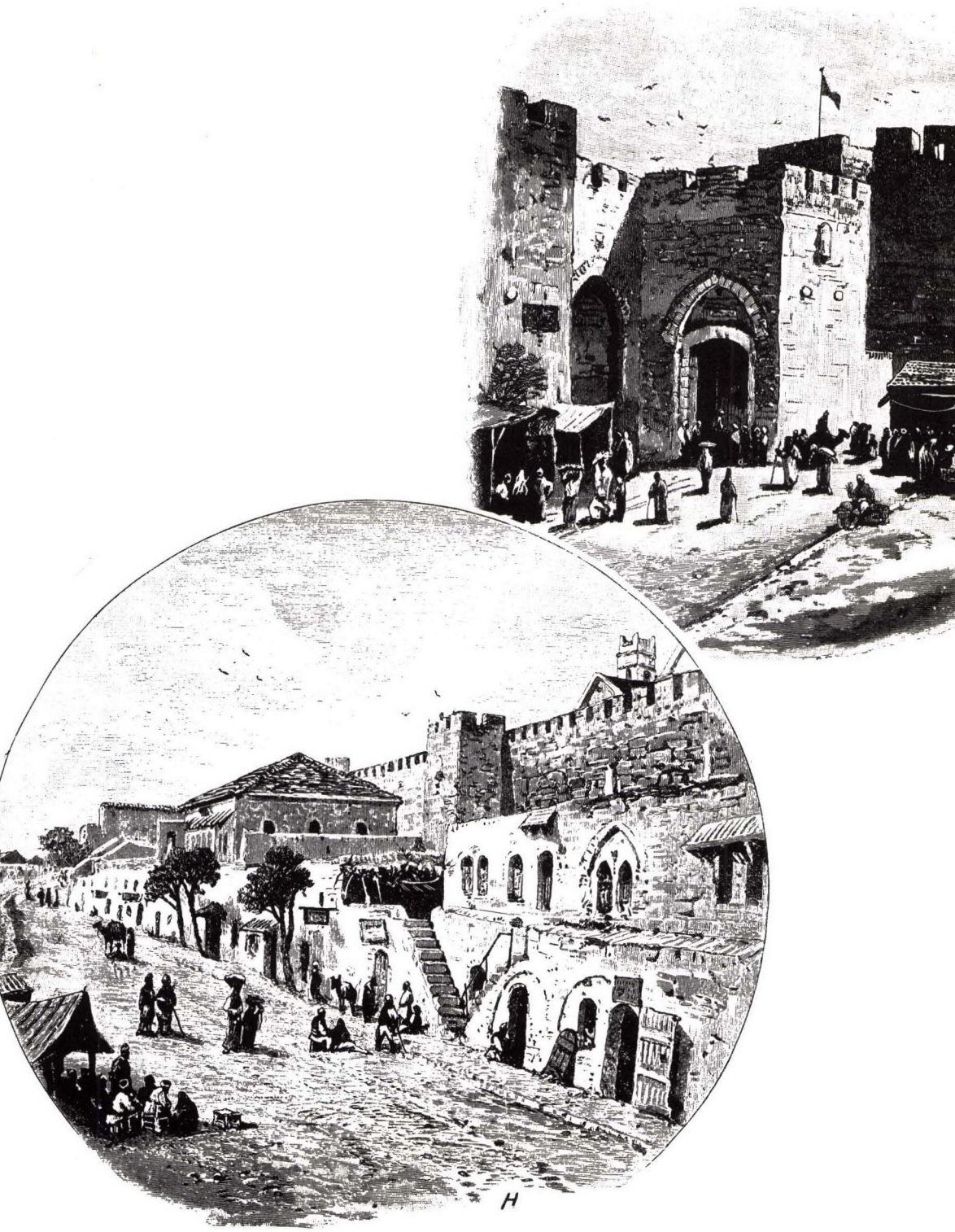
שאלה האח ידיד יקר! שמחתני אחי בדבריך, מה נעמו לחכי אמרותיך, חן חן לך על השמועות טובות משלום ירושלם! ועוד תשמיעני כאלה. אך אבקשך להודיעני נא על דבר העיירות אשר מסביב עיר הקודש מכל אשר להן, שמותיהן וכל תולדותיהן. גם אשר לקחה אזני מכבר, וכה ניכר גם מכל דבריך הנזכר לעיל, אשר במשך קטן — בתים וחצרות רבות נבנו, והוא לפלא בעיני כל, גם בעיני יפלא! ובפרט על תושבי עיר הקודש אשר רובם עניים, ורחוקים ממסחר וקנין, ותשובת „היד ה' תקצר? כולנו יודעים, אך על כל זה רצוני לידע הסבה לזה בדרך הטבעי, כי הלא ארובות השמים לא נפתחו למו, וזהב אופיר, ומארץ החוילה — לא הובא להם! גם מדוע לא היתה התשועה הגדולה הזאת בדורות שלפנינו?

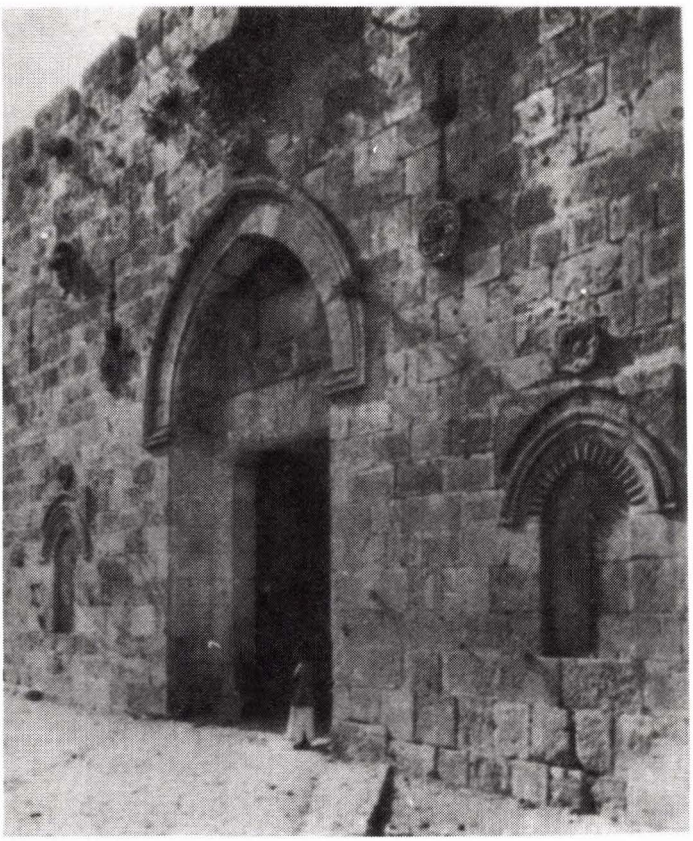
ירושלים באישון לילה

שער יפו בימים ההם יהודים בדרכם מן ה„כותל המערבי"

שער יפו ורחוב יפו בימים ההם.

שער־ציון על־שם קרבתו להר ציון

שער־שכם אחד השערים שהערבים שלטו עליו שליטה מלאה

ጣዕሊ ኢየሩሳሌም

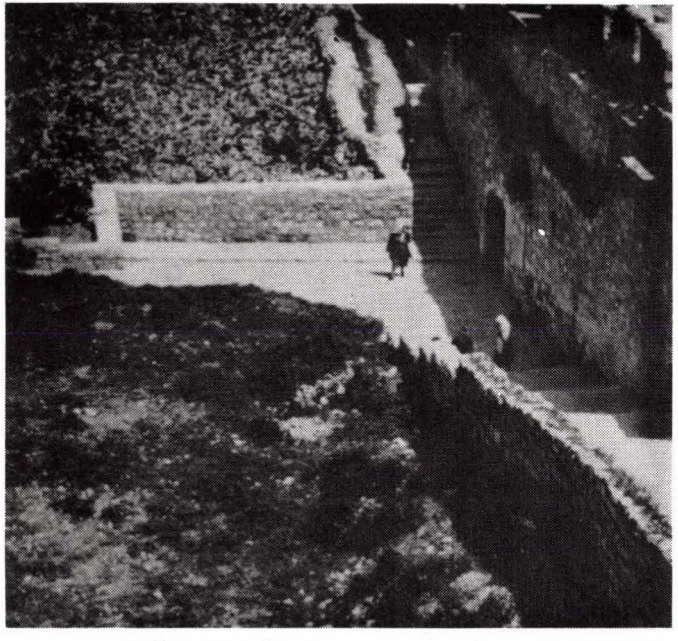

שער־הרחמים אחד השערים הסתומים בחומה המזרחית

השער בנוי על שערים קדומים במעבה האדמה, ויש שיחסוהו לאותן השערים שבנה שלמה המע"ה „אחד לחתנים ואחד לכלות".
בדורות הקודמים לפני התגלות „כותל המערבי" היו ישראל עורכים את תפילותיהם אל מול שערים אלה ובס' „כפתור ופרח" לרבי אשתורי הפרחי, הובאה גם תפילה מיוחדת לאמרה במקום זה, ככל המקומות הקדושים לישראל שהערבים יושבי הארץ המדום, כן המקום הזה, ואת הרחבה שלפניו הפכו למקום קבורת פגריהם

שער האשפות.

מראהו מבפנים של „שער־האשפות" אליו היו מוליכות מדרגות

שער זה הוא הקרוב ביותר ל„כותל־המערבי", והיה מכונה בפי יהודי ירושלים בשם „השער הקטן"

תשובה שאלה זאת האחרונה לא מחכמה שאלת, ועת לכל חפץ כתיב! ומדוע לא תשאל גם על חוטי הדילוגרב ומסלת הברזל וכהנה רבות שנתחדש בימינו אלה. וזולת זאת הלא אנחנו עם קדוש, מאמינים בני מאמינים, ובכל יום ויום תקותינו ואמונתינו כי ימהר ויחיש לגאלינו, ומדוע לא נאמין אשר באמת כל זה מסימני הגאולה, על הארץ?, וגם בגלוי כמה טעמים לזה, בכמה שנים כנצוצי אור הנראים לנו בהאיר המזרח טרם יצא השמש מלפנים לא היה באפשרי להקונה או להבונה להשיג רשיון בנמוס הממשלה שיוכתב על שמו — בעד כל הון, וכעת בנקל הוא שיכתב ויחתם על שם כל אחד ואחד בכל תוקף ועוז. — אך בעיקר השאלה שהזכרת יפה שאלת! ואבאר לך אמיתת הדברים בזה, כי באמת נכבדי עיר הקודש השכילו מאד עשות בזה, ועל ידי החבורות שיסדו למען זה הרימו קרן ירושלם עיר הקודש. כי באמת לולא זאת אין בכח רוב תושבי ירושלם עיר הקודש לבנות לו בית חומה כי אם אחד מאלף מהגבירים, כי מאין יקח לכסף מוצא העני הזה הפורס ללחם ודואג לחיות את נפשות בני ביתו? מאין יקח לבנין קטן העולה כמה מאות רו"כ? ולפעמים אם יבנה בית גדול ונכון עד אלף רו"כ וגם יותר. ואף מי שחננו ה' ובכחו להוציא כנזכר לעיל, אם יבנה בעצמו יהיה מוכרח לחצוב אבנים או לקנותם, להכין סיד, באלאטעס, וכל צרכי הבנין, ויבלה ימים ושנים. ובפרט כי רובם פה עיר הקודש בעלי תורה ושוקדים על התורה ועבודה, ומי הוא אשר יעזוב משנתו הסדורה, ושיעוריו הקבועין לעסוק בבנינים? ואם ישכור איש אשר יעסוק בכל זה ויעמוד גם על הבנין אחרי שיעלה לו הוצאות כמעט בכפלים מההכרח, עם כל זה

תבנית הבנין ומראהו ואבני ביתו יעידו: כי מלאכתו נעשית על ידי אחרים, — לא כן כעת על ידי החבורות הגדולות סרו כל המניעות הנזכרות לעיל, יסדו חבורה מכמאה איש, ונתנו כל אחד ואחד מתחלה 10 רו"כ ואף כי לכמה תושבי עיר הקודש גם סך כזה למשא גדול עליהם, הן איש את אחיו יעזורו, והשיגו הלואות וכדומה, עבור האלף רו"כ הנזכרים או יותר לפי ערך המדה קנו קרקע חלקה גדולה הראויה לבנות עליה בתים הרבה. ובמשך אחרי זמן גזרו אומר שכל אחד ואחד יתן ערך חמשה ועשרים רו"כ — דרך משל — ויען כי גם זה למשא, עשו גובים שיגבו בכל שבוע. ואחר שהעריכו שיעלה על סך עשרה בתים, תיכף ומיד עשו חוזה עם בעלי מלאכה המובחרים על עשרה בתים. ראשי החבורות המה אנשי שם, מביני מדע בכל מלאכת הבנין, נאמנים ובטוחים, ובידם להשיג הלואות אף טרם שיגיע כל הסך שהעריכו גם כל בעלי החבורה יודעים המוטל עליהם, לשלם כל אחד במועדו, אם אין לו ימשכן או ימכור כל אשר לו, אולי יזכה למדור כל שהוא פה עיר הקודש לבל יהיה נד ומטולטל בכל שנה הוא ובני ביתו שיחיו גם הרבה מאחינו שבגולה עוזרים לקרוביהם פה עיר הקודש ביחוד על זה. (ויקרה כמה פעמים שאי אפשר לו להוציא לאור מחשבתו הטובה, ימכור לאחר) ותיכף ומיד מתחילין לבנות ובמשך ד' או ה' חדשים נגמרים העשרה בתים עם כל המכשירין, בריחי ברזל, פתחים טובים וחזקים, חלונות שקופים מהודרים. ותיכף ומיד מטילין גורל, ועשרה מבני החבורה זוכים בגורל, ותיכף נכנסין לדור שם אך ישלם לקופת החבורה סך מה על חשבון הדירה עד שיגמרו כל הבתים וכן להלאה עד שיובנו כל הבתים,

אז יהיה גורל הגדול שיזכה כל אחד ואחד בשלו על פי הגורל ועל פי עילוי דמים מהבתים. תושבי עיר הקודש אשר הורגלו לדור במעונות צרים מרוב דחקם, לזאת רובם ידורו שני בעלי בתים בבית אחת ובעשרה בתים ידורו קרוב לעשרים בעלי בתים ומי שברכו ה' ויכול ליתן בפעם אחת הערך שיעלה על בית, יבוא להראשים וישוה עמם, ואחר משך זמן שקבעו לו מוסרין לו המפתח מבית מלא כל החסר לו מתהום ארעא וכו', והקונה יחנך בשמחה את ביתו אשר לא עמל בו וכו'.

ועתה יקירי! ראה כמה מעלות טובות בהחבורות האלה. א) הבנינים הם על צד היותר טוב ונעלה בכל דבר טוב ומועיל כי הראשים משגיחים בעין יפה על כל זה, ומעמידים איש נאמן וישר שיעמוד לרדות בעם העוסקים במלאכה ולעיין על כל דבר. וגם מהראשים בעצמם הולכים תמיד לעיין היטב ולפקח לטובת הענין. ב) הבתים עולים בזול גדול נגד בניני היחיד שבונים לעצמם, וכמובן לכל משכיל. אם מטעם שכל כותל משמש לשני בתים, ואם מטעם עצם הענין כי הבעלי מלאכה פוחתין מהמקח על עשרה בתים או עשרים ביחד מאשר היו נשכרין לבנות אחת אחת. המשגיח גם כן הוא לאחד כמו למאה, וגם כי הראשים בקיאים ומבינים בכל דבר וזריזין מאד להכין כל דבר בעתו, ועוסקים הכל באמונה ולשם שמים בלי שום קבלת פרס זולת המשגיחים הרודים בעושי המלאכה ועומדים שם כל היום. ישלם ה' פעלם הטוב ומשכורתם שלימה מהשוכן בציון בזה ובבא. — ג) בתשלום המעות אשר כל אחד ואחד נותן דבר קטן בכל שבוע, וכל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול, ולבנות לבדנה, לא היה

על דעתן ולא היה ביכולתן בשום אופן אף בכמה שנים.
ד) היא הטובה הגדולה העיקרית שכל אחד ואחד אם אלקיו עמו לשלם המוטל עליו יש לו נחלה בעיר הקודש בירושלם בלי שום עמל ויגיעה, ואחר ששילם או שהוא מהזוכים הראשונים שזכו בגורל כנזכר לעיל אף שלא שילם עדיין החצי יבא וידור בביתו שמח וטוב לב, לא היה בעת העמיקו יסודותיה, ולא ראה בהציב דלתיה. תאמין לי יקירי, כי ספר לי איש אמונים מופלג ושקדן גדול אשר גם לו חלק באחת מהחבורות, וזה משך ד' שנים שקומץ מעיסתו ומשלם מעט מעט, ועדיין לא היה אף פעם אחת לראות מקום הבנינים מהחבורה שנכתב שם, ואמר לי: למה לי לבלות הזמן ולראות, ידוע לי שמתנהג בצדק ויושר ובאמונה ונעשה הכל על צד היותר טוב, כשיבא היום ואזכה בגורל אז אלך אני וביתי לקבוע מזוזות ולדור שם אם ירצה ה'.

הרבה מאחינו שבגולה שולחים למכיריהם סך נכון לקנות לו בית באחת מהחבורות. וכן ראוי ונכון מאד לאחינו בני ישראל אשר ביכולתם שיקנו אחוזת נחלה בעיר הקודש (יעויין מה שכתב האבן עזרא והרמב"ן פרשת וישלח על פסוק ויקן את חלקת השדה) ועבור ערך ששה או שבעה מאות רו"כ יכול לקנות לו בית באחת מהחבורות, (ואם יוסיף, לפי ערך זה יהיה עילוי הבית) הבית יכתב על שמו בכל תוקף ועוז, וככל אשר יצוה — להשכיר או שידור אחד ממכיריו וקרוביו — כן יעשה לבית ישראל, ואולי יזכה הוא או אחד מיוצאי חלציו לחנן את פני העיר הקודש ימצא דירה מוכנת לו. — יתברכו נא העושים והמעשים וכל המתנדבים בגופם

ומאודם למען ישוב עיר הקודש ולבנות חרבות ירושלם. משער השמים יושפע נא עלימו שפע אושר ואושר, אורך ימים ושנות חיים, ותחזינה עינימו בנוה שאנן בעיר הקודש ירושלם.

ועתה אפרט לך את שמותיהן כבקשתך יקירי! ואתחיל מהחבורה הנקראת „מאה שערים" כי היא הראשונה, ואחרי זה נלך להחבורות אשר על דרך המלך הולכת יפו, החבורה „מאה שערים" נתיסדה בשנת תרל"ד ונקראת מאה שערים! כי בראשונה היו חבורה של מאה אנשים ויברכם ה' ונתוסף עליהם עוד כחמשים איש החלקה ההיא מחזקת להבנות עליה בתים לפני כולם, כעת נבנו שם במשך הד' שנים כשבעים בתים. שם העיר אשר בנו כשם החבורה עומדת צפונה לא רחוק מדרך ההולכת שכמה משוך מעט מהדרך לצד מערב, ורחוקה מחומת העיר כשיעור מיל. לא רחוק משם הוא חלקת השדה עם אילנות הרבה, אשר שם מערת שמעון הצדיק ומערת כלבא שבוע, אשר כעת תהלה לה' הכל הוא אחוזת נחלה לאחינו בני ישראל וכידוע ממכתבי העתים מכבר. (ערך ג' מילין משם הכפר שפט ונראה לבני מאה שערים כי עומדת היא על ראש ההר, ולכן יש אומרים ששמה צפט והוא מלשון צופים הנז' כמה פעמים בחז"ל כי בלשון ערבי הברת הצ' כש' שמאלית) שם כעת בית המדרש גדול ומפואר ויסדו שם חברה משמורים ובית מיוחד לתלמוד תורה אשר נדבו יחידי סגולה. שני בורות גדולות, אשר האחד ארכו כשבעים אמה, עשר באמה רחבו, וכה עומקו, ועלה סך גדול מסויים. בית תנור וכירים, ומקוה מים, בית להכנסת אורחים. כל זה נעשה בעמל והשתדלות בני החבורה וראשיה, וכל אשר עשו ה' הצליח בידם,

כה יהיה נא לעד! — על הדרך ההולכת משער שכם למאה שערים, בנו בני וואלין־וואלכי גם כן כמה וכמה בתים גדולים ומפוארים. בכל בית כמה חדרים, וכה דרים כמה בעלי בתים לפי ערך החדרים. שם החברה, ומספרם, ומספר הבתים וכל הפרטים נעלם מאתי.

עתה נבא לשער יפו, ההולכת צפונית־מערבית מירושלם עיר הקודש. בצאתך משער העיר על דרך המלך (זה כעשר שנים שתקנו הדרך עם שעשיי) בערך שבעה ריס מחומת העיר, והעיר „נחלת שבעה" נגד עיניך ונראית גם ממרחק. העיר הקטנה הזאת נבנית על ידי יחידים. בשנת תרכ"ז קנו שבעה אנשים חלקת שדה אחת שוממה על כן שם העיר „נחלת שבעה" עד היום הזה, ובמשך שנים אחרי זה התחילו לבנות להם בתים. ואחר זה קנו שם עוד כמה יחידים מאשכנזים וספרדים חלק בקרקע ובנו להם בתים. וכעת יש שם בסך הכל ערך מאה בתי־חומה. במקום ויש בית המדרש גדול ומפואר לאשכנזים־פרושים, ובית הכנסת להספרדים, גם בית יעקב לתלמידי חכמים ספרדים יושבי העיר הזאת, ובית תנור לאפיה העומדת לצד שמאל מהדרך. מעבר להדרך לצד הימין קרוב ונראה משם הנחלה „בית דוד" וגם שם בית המדרש קבוע ומקוה מים וכנ"ל. — ערך שני ריס מנחלת שבעה ישר על דרך יפו, שם החבורה אבן ישראל נתיסדה בשנת תרל"ה. בני החבורה הם ארבעים ושנים אנשים. ובמשך הזה נבנו שם כשלש ועשרים בתים, ושני בורות מים. הבתים העומדים אצל הדרך ממש כבר נגמרו כולם בהשתדלות ראשי החבורה, נבנו בתכלית ההידור והיופי עומדים צפופים על מקום גבוה. מעבר להדרך גנות ופרדסים מבניני השרים

פרין משובב נתיבות לשבת: הרחיבי מקום אהלך

לבדר ויזרע יצחק בארץ ההיא וימצא בשנה

ספר

התקנות

למאה שערים ת"ו

בגבנה מחדש בעיר הקודש ירושלם ת"ו באחת
מחורבותיה, לפאת צפונית מערבית הר בית קדשנו,
מהלך ערך י"ב רגעים.

נוסדה בעזר השוכן בציון והבונה ירושלם *)

לפרט ברוך אתה בעיר

וְהַפֶּשֶׁן וְכָל הַשְּׁדֵמוֹת עַד נַחַל
קִדְרוֹן עַד פִּנַּת שַׁעַר הַסּוּסִים
מִזְרָחָה קֹדֶשׁ לַה' לֹא יֵנָתֵשׁ וְלֹא
יֵהָרֵס עוֹד לְעוֹלָם: (ירמיה ל"א, ל"ט)

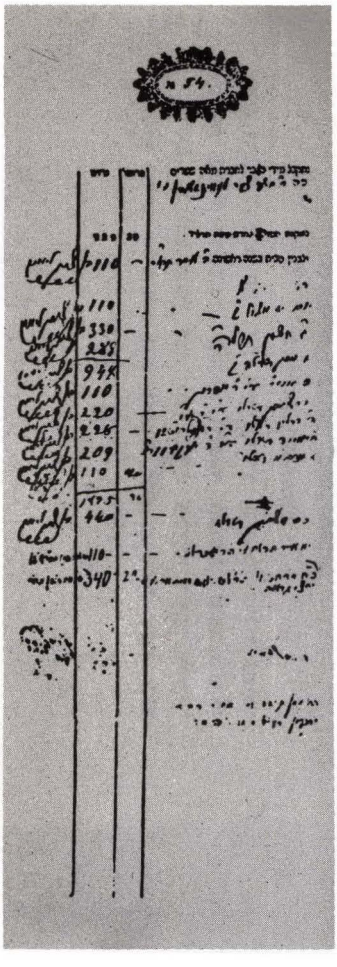
נדפס

פיה"ק **ירושלם** תובב"א

שנת תרמ"ט לפ"ק

נדפוס זכרון שלמה לבר הוקם על. ע"י בחוסס הבנים
בני הרי"ל ליעווי ז"ל.

ויחי בשנת מאה שערים ת"ו ליצירה. ויהי ראשי לאלפי ישראל, תשובי תאריכי מיתרים ויתרחיב חזקי

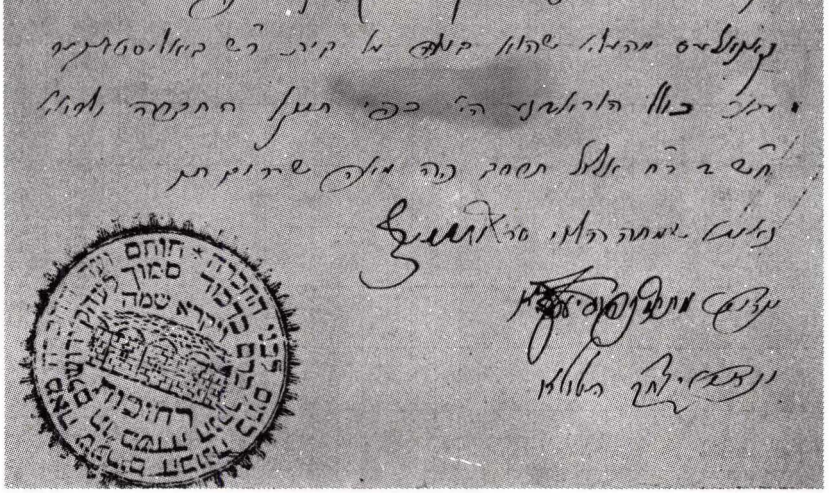

תקנות

חברת מאה שערים

גליון התקנות הראשון שנת תרל"ד

קבלה מר"ח אלול תרס"ב, חתומה בחותם ועד השכונה

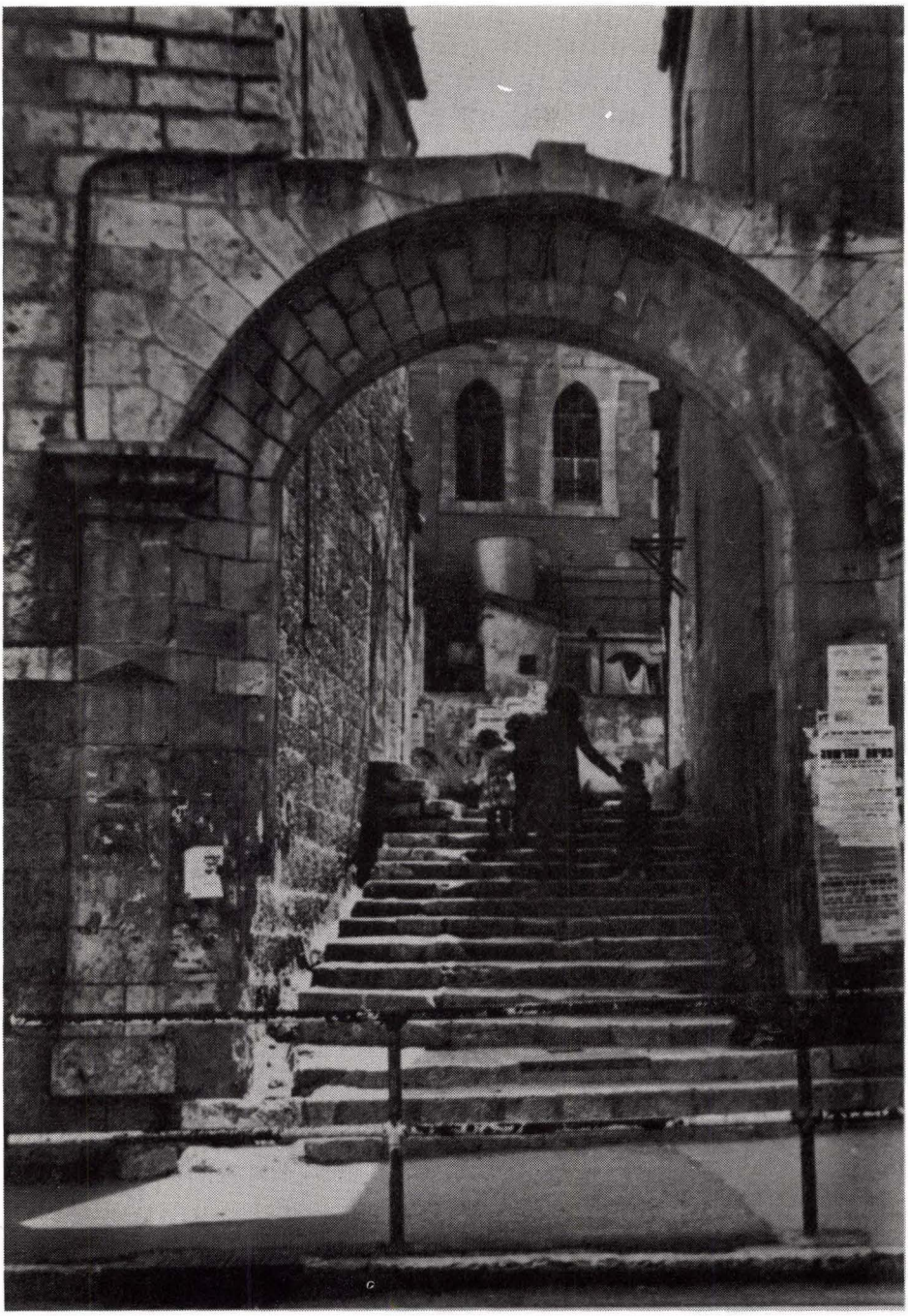

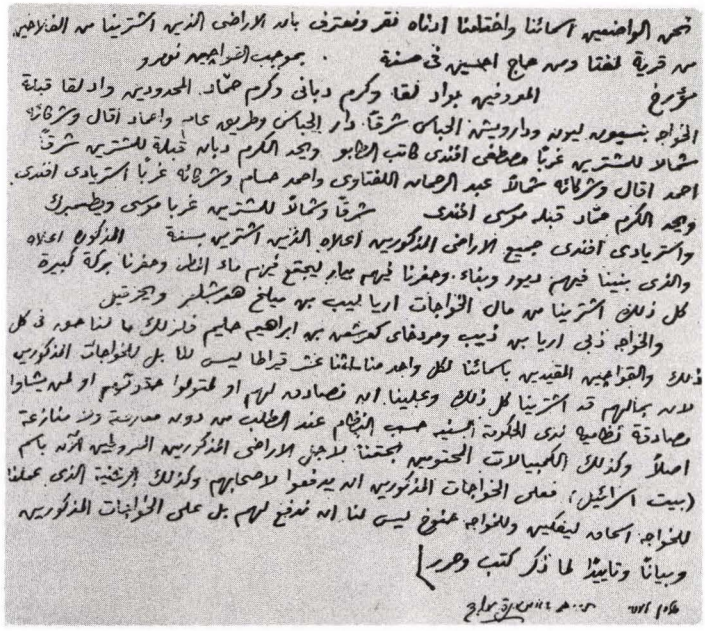

השערים בשכונת „מאה־שערים"

בנויים בצורת הקשת

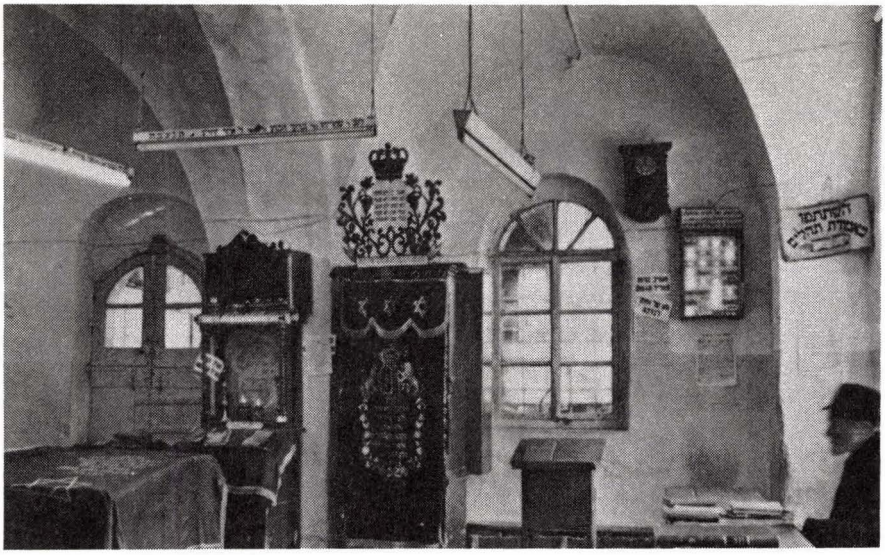
אבן היסוד לשכונה הונח בח' אייר תרל"ד, ובחנוכה תרל"ה נשלמו עשרת הבתים הראשונים, בהקמת השכונה השתתפו הרבה מגדולי ירושלים, ובראשם הגאון רבי זלמן בהר"ן. בהיותה רחוקה מהעיר־העתיקה במובן של הימים ההם, הוצמדו לכל מבואותיה שערי ברזל מפחד התנפלות שודדים בלילות

קושאן — שטר מקנה באחת השכונות החדשות בירושלים הכתוב בערבית, וחתומים עליו הגאונים רבי זלמן בהר"ן (לעווי) ורבי יוסף חיים זוננפעלד

בתי הכנסת „שטיבלאך" בשכונה — קשורים כשלהבת בגחלים בסוד חיי הירושלמים

מראה מרכז השכונה השוק ובתי המסחר

אבן מקיר תזעק על שמירת הדת מכותלי השכונה בימינו.

ו א ל ה
הרבנים הגאונים הצדיקים
ואדמורי"ם שליט
שלא השתתפו בפתיחת הו
של אגודת ישראל בבנ

אל תושבי ירושלים!
ביום רביעי בשעה 3.00
ליד בנין העיר
הפגנה אז

לאפרושי מאיסורא רבא

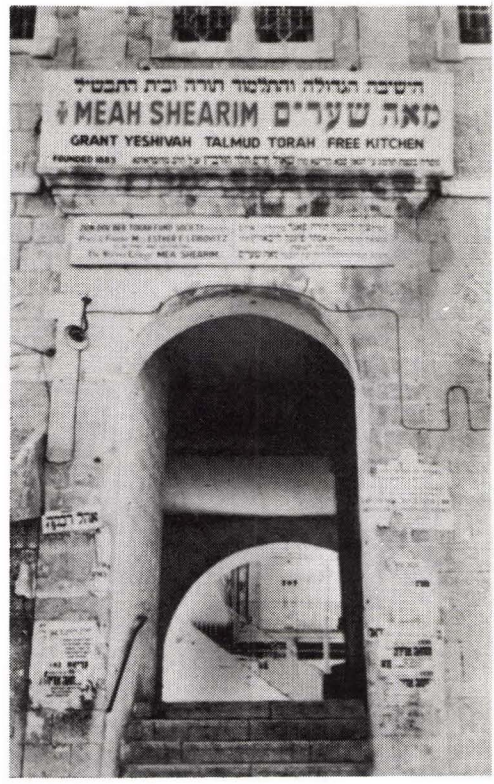
נחקומם!
נגד עברה על הדת

קריאה אל יהדות העולם
בענין הנוגע לקיום היהודי

ממוסדות התורה והחסד בשכונת מאה שערים כיום

חלק מבניני זופניק על חולם

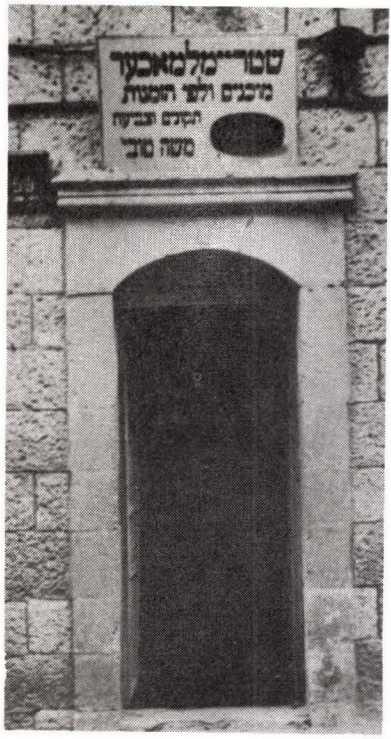
מבנה א' מבנה החינוך לבנות ראשונה עיש הרבנית הרבנ ישראל זומבוק

בית המדרש. מלבים
דכולל בוקרשט
THE OLD SYNAGOGUE
RABBI MALBI M"
מבצר התורה הגדול
ישיבת
המתמידים
ישיבת
כתב סופר
ישיבת
אנשי מעמד
ירושלם
YESHIVAT
ANSHEI MAAMAD
בית המדרש וישיבת
"דברי מנחם"
TORATH CHESSED

בית מלאכה לשטריימלאך

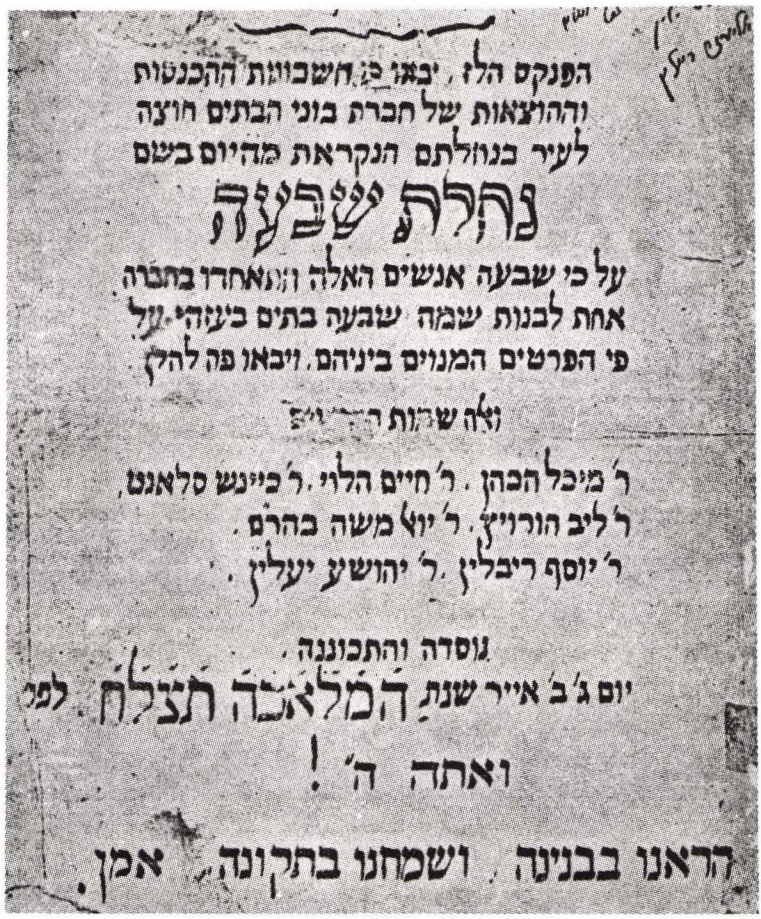

לפני השוחט

נפח בעבודתו

ירקות ופירות למהדרין

הפנקס הלז, יבאו בו חשבונות ההכנסות
וההוצאות של חברת בוני הבתים חוצה
לעיר בגולתם הנקראת מהיום בשם

נחלת שבעה

על כי שבעה אנשים האלה נתאחדו בחברה
אחת לבנות שבעה בתים ביעזהי על
פי הפרטים המנוים ביניהם, ויבאו פה להלן

ואלה שמות הח"מ

ר' מיכל הכהן. ר' חיים הלוי. ר' בייגש סלאנט.
ר' ליב הורוויץ. ר' יוא משה בהרם.
ר' יוסף ריבלין. ר' יהושע יעלין.

נוסדה והתכוננה.
יום ג' ב' אייר שנת המלאכה תצלח. לפ
ואתה ה'!

הראנו בבנינה, ושמחנו בתקונה, אמן.

שער פנקס השכונה

בשם ה' הבוחר בציון ובונה ירושלים

יבחר לנו את נחלתינו

נחלת שבעה

ויראנו מהר בבנינה כיראי

מתוך פנקס השכונה, חתקנות

חצר בנחלת שבעה

על כן האויר שם צח ונקי. בקיץ הלז הפילו גורל הגדול על הבתים אשר לצד הדרך על פי שומא ועילוי דמים. כל אחד שמח בחלקו, כי ידוע לו היטב כי שווי ביתו בסך מסוים יותר מהדמים שעלה על חלקו, ויוכתב על שמו בדיני ישראל ובדיני עכו"ם — אשרי העם שככה לו וכו'.

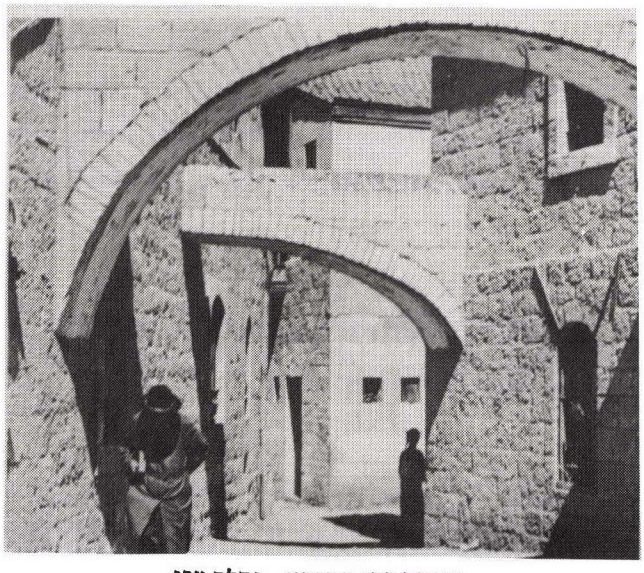
מול בניני „אבן ישראל" הנזכרים משוך לצד מערבית־דרומית שם החבוו"ה „משכנות ישראל" נתיסדה גם כן בשנה הנזכרת מחבורה של מאה וארבעים איש, ובמשך הזמן נבנו שם חמשה ועשרים בתים טובים ומהודרים. שני בורות מים, בית המדרש מפואר, מקוה מים, בית תנור לאפות, הבתים עומדים במקום גבוה ונראים ממרחק, האויר טוב וזך, יהי ה' בעזרם לבנות כל העיר על תילה.

בערך מהלך ששה ריס מ„אבן ישראל" ישר על דרך יפו, שם החבורה „בית יעקב" במורד ההר נתיסדה גם כן בשנה הנזכרת לעיל משבעים איש, על כן שם העיר והחבורה 'בית יעקב" ככל הנפש לבית יעקב. עד כעת נבנו שם עשרים בתים. בור גדול. בית המדרש גדול מהודר ומפואר. החבורה הזאת, אם כי ראשיה נכבדים וזריזים. על כל זה מתנהגת בכבדות. בני החבורה רובם ככולם עניים מרודים ואין בכחם וביכולתם לשלם כפי העולה על כל אחד ואחד. ואף על הבתים שבנו הוכרחו הראשים ללות סך מסוים. יהי נא ה' בעזרם לבצע את אשר החלו. בכל אשר יפנו יצליחו. וכגפן יפריחו.

גם זולת כל החבורות האלה נתוספו במשך שנים אלו מחוץ לחומת עיר הקודש סביב לה. כמה חצרות בתים רמים ונשגבים אשר בנו להם עשירי אומות העולם וכמה שרים. כה רבים מאחינו בני ישראל ספרדים ואשכנזים ומערבים.

"בית דוד" — שלט הזיכרון שניקבע לר' דוד רייז.

שכונת בתי הונגרין - נחלת צבי

— קבוץ גדול מערבים קנו להם חלקת שדה קרובה לעיר הקודש, ערך אלף אמה משער יפו. אך היא משוכה מן הדרך יפו למקצוע מערבית־דרומית והיא על יד הברכה העליונה הנזכרת בנביאים (מלכים ב' י"א ובישעיה ו') ומלבד שהרב החכם רבי יוסף שוארץ הביא ראיות על זה, חקרתי שגם כעת נקראה בפי הערבים „בירכאת־מאמולי". אך זולת זאת אנו רואין בחוש שהיא עליונה על כל הברכות הנמצאים בעיר וסביבותיה, אף שתכונתה במקומה נראית במורד ההר כל השטו הוא גבוה הרבה ממקום שאר הברכות — והברכה התחתונה היא בעמק גי בן הנם אצל מי השילוח ואין כאן מקום להאריך. ובמשך שנים אלו בנו להם קהל זה בתים. וכעת דרים שם בערך חמשים בעלי בתים ויש להם בית המדרש ומקוה מים.

ומדי כתבי בענין זה עלה על לבי רעיון נכבד. ולפי דעתי לא אכזב הוא, כי חברה „מאה שערים" והחברה „משכנות ישראל" אשר המרחק ביניהם רק משמונה עד תשעה ריס, עם כל זה המה מחלקת שני שבטים. היינו שהעיר מאה שערים אשר תכונתה במקצוע צפונית־מערבית מעיר הקודש היא בחלקת בנימין. ומשכנות ישראל אשר משוכה דרומית מערבית היא בחלקו של יהודה, ואם כי בקונטרס זה הקטן לא נכנסתי בענינים אלו בביאור ערי הארץ וגבוליה ושארי דברים וכמו שכתבתי בהקדמה. וגם פה לא אאריך להביא ראיות על זה. ואם יבא אחרי המבקר להשיבני, לא אתווכח עמו. אך תשובתי תהיה: אם תתחלק הארץ לגבולותיה במהרה בימינו אם ירצה ה' אז נדע עם מי הצדק. ועם כל זה אכתוב ראשי פרקים על כל זאת. — דידוע שהגבולים בין יהודה ובין בנימין

הוא בירושלים עיר הקודש על הר ציון מקום מקדשינו (וכדאמרינן זבחים קי״ח ע״ב מדמצינו בבית עולמים דשכינה בחלקו של בנימן וסנהדרי גדולה בחלקו של יהודה יעויין שם ועוד בכמה דוכתי) וכל הרואה בגבולי השבטים במקרא ובדברי חז״ל ובעדות מסופרים הקדמונים, יראה כי כל ערי יהודה וגבוליה כולם לצד דרום או דרומית מערבית מירושלם עיר הקודש. וערי בנימן וגבוליה לצד מזרח או מזרחית צפונית. ושמות הכפרים או העיירות הידועים לנו גם בזמנינו זה יעידו על כל זה. דרך משל בית לחם מערי יהודה היא דרומה לקבר רחל אמנו ברור שהוא בחלקו של יהודה. והקושיא לכאורה מפסוק בלכתך היום וכו׳ (שמואל א׳ י׳) יעויין שם, יעויין על זה בפירוש רש״י ועוד מפרשים שהאריכו בענין זה והכל נכון ומיושב (עיין מה שכתב על זה הרב המפורסם מורינו הרב יוסף שוואַרץ ז״ל). וכפר ,,ענאתא״ אשר הוא מהלך יותר משעה למזרחית־צפונית ירושלם היא עיר ענתות אשר בארץ בנימין וכידוע — וכהנה רבות. וכמו כן רמה אשר תכונתה גם כן כנזכר לעיל. והנה על הדרך מירושלים ליפו בערך י״ב מיל מירושלם הוא כפר ,,אבו־גוש״ שידוע מפי סופרים שהיא קרית יערים והיא מערי יהודה. והרב החכם הנזכר האריך בראיות אשר לא רחוק משם משוך צפונה היא הגבעה אשר לבנימין. והדרך מיפו לירושלם שם היה הגבול בין שני השבטים עיין שם. ואיך שיהיה, זה ידוע וברור אשר אחרי שיצא גבול של שני השבטים מירושלים לצד יפו נסבו גבולי יהודה ועריה משוכים דרומה. וחלק בנימין ועריה לצד צפון וככל הנזכר לעיל. והנה אם נעשה עבורין לעיר הקודש ירושלים על פי דין תורה, ונמשך חוט השוה על פי מומחה מחומת העיר אשר לצד דרום. ומחומת

העיר אשר לצד צפון ונמשיך את אורך החוטין עד אחר שנעבור את מאה שערים וגם משכנות ישראל, ברור שהחוטין האלה יהיו בין שני העיירות. — וזהו מה שרצינו לבאר שהעיר מאה שערים היא לפי דעתי בחלקת בנימין, ו„משכנות שאננים" היינו הבנינים הגדולים אשר בנה השר הגדול הצדיק סיר משה מונטיפיורי הידועים ונזכרים בדברינו לעיל והבנינים של קהל מערבים ומשכנות ישראל המה בחלקו של יהודה, ויתר החבורות לא נוכל לברר, ואולי עומדים על חלקת שני השבטים — והבוחר בירושלם יזכנו לראות עיר הקודש על תלה בנויה היא וכל עריה, ותחולק כל הארץ לגבולותיה אמן כן יהי רצון.

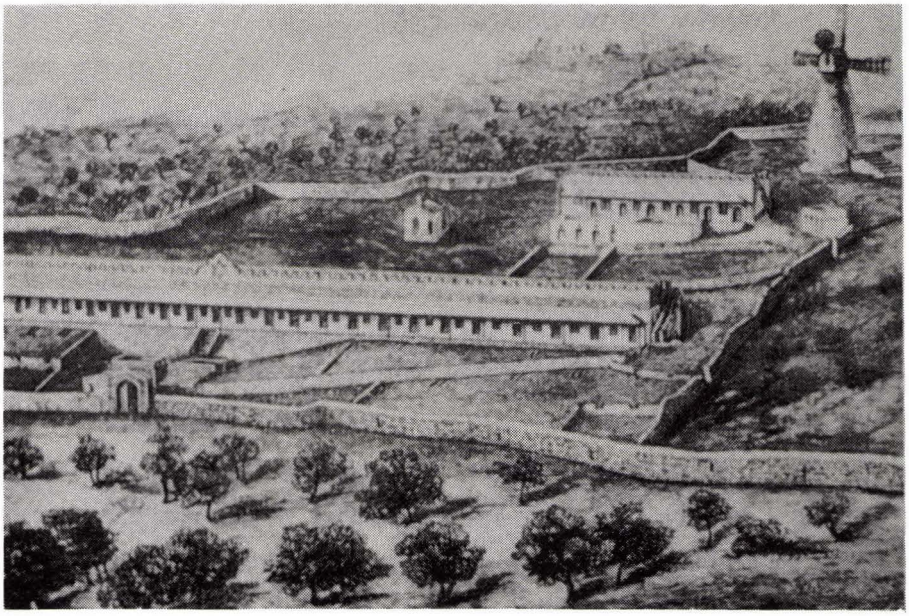
— יט —

שאלה זו אחרונה לי ואחרון אחרון חביב, הודיעני נא אחי על דבר הר הבית ומקום המקדש וכותל המערבי כי זה תאות נפש כל איש ישראלי, והתל שהכל פונים אליו, ואם כי כבר מדובר בהם נכבדות בכמה ספרים ראשונים ואחרונים, אכן חשקה נפשי לדעת תבניתם תכונתם ומדתם בזמן הזה כמו שהם בחורבנם?

תשובה הקשית לשאול אחי, אף בל אוכל להגיד לך בזה כי אם מה שעינינו רואות מבחוץ בעמדנו אחר כתלנו ומה שנראה מרחוק בעמדינו על הגגות ועל הר המשחה או מה שראיתי כתוב על זה בספרים, כי איש ישראלי לא יבא אל מקום הבית אם מקדושת המקום גם בזמן הזה כי כולנו טמאי מתים כמו שפסק הרמב"ם ז"ל, ואם מחמת הישמעאלים שאינם מניחים לבא שמה לכל איש שאינו מבני אמונתם, וגם לשארי מקומות הקדושים כמו למערת המכפלה ולקברי מלכי בית דוד אינם מניחים

בכל השכונות שנתייסדו מתרומותיו של סיר משה מונטיפיורי,
הוקבעו בשעריהם מצבת אבן לזכרונו של הנדיב

משכנות שאננים

השכונה או הבנין הראשון מחוץ לחומת העיר־העתיקה שנבנה בתרומתם של משה מונטיפיורי, ויהודה טורא, הבנין נחנך בשנת תר״ך, מחוסר חומרי בניה בארץ, הובאו החומרים באניות מאנגליה, ועד היום ניכרים הפירמות האנגליות על עמודי הברזל בשכונה.

לבא בלתי לאיש שנתן לו רשיון על זה ביחוד מהסולטאן, וגם זה רק אל הבנינים שעל גבי מערת המכפלה ולא אל תוך המערה עצמה ולהישראלים אינם מניחים לבא כי אם עד המדרגה הששית שאצל הבנין ושם חור כעין חלון שמקובל איש מפי איש כי הוא יורד ומגיע עד תוך המערה. כן יש חור כזה בהבנין גם מבחוץ. אצל החורים או החלונות האלה עומדים אחינו בני ישראל לשפוך שיחם ותפלתם. — ואצל קברי מלכי בית דוד הנם מניחים לאחינו בני ישראל לבא לא בחנם כי אם במתן מה גם אל תוך הבנינים שעל גבי המערות ורואים משם פתחי המערות ושם מתפללים ואומרים תהלים. אך השומרים אצים בהם לבל יתמהמהו שם. ואל תוך המערה עצמה גם שרי ומושלי הישמעאלים לא יבאו שמה כי אם יגשו עד פתח המערה מבחוץ כי קדוש המקום בעיניהם מחמת מעשים נוראים ומקרים שונים שנקרו ויאתיו בזה בדורות שלפנינו, שנענשו רבים שפרצו לבא שמה כמפורסם לכל וככל הכתוב בספרים שונים עיין שם, רק שמשלשלין מלמעלה דרך חור עששית בנר דלוק לכבוד המלכים נוחי נפש הנזכרים לעיל.

והנה כותל המערבי, גבהו ערך שלשים אמה, ובו ט' שורות אבנים גדולות מאד חוץ משורות אבנים בינוניות שניכרים שהן מהוספת דורות מאוחרים ואולי מהסולטאן סליימאן הנזכר לעיל יש בהן אבנים שארכן כד' אמות, ומדדתי את המקום אחרי כתלינו אשר נשאר לנו בגלותינו להתפלל שמה — ארכו ערך נ' אמה ורחבו ח' אמות ויותר, והוא מרוצף באבנים ומחובר הכותל לכותלי בנינים אחרים עד שנעשה כעין חצר בלתי מקורה, והעומדים שם להתפלל סובלים צער גדול כי אין להם מחסה וצל יומם

מחורב ושרב הגדול מאד שם, ובפרט כחום היום אשר תכה השמש על קדקדם בזיקי אש לפידות, ובכל זאת אהבת אחינו בני ישראל אל חצרות בית ה' תתקפמו ולא יתעלפו, אף לא יעפו ולא יגעו לעמוד שם כמה שעות רצופות, כמו בזמן בין המצרים וביום ט' באב ולקונן קינות כנהוג. וזה לא זמן כביר בהיות בירושלם עיר הקודש השר הצדיק סיר משה מונטיפיורי ישמרהו צורנו וגואלנו, חלו גדולי העיר את פניו שישיג רשיון מהממשלה לקרות את הכותל מלמעלה להיות לצל על המתפללים. וידבר משה את מושל העיר הפחה והבטיח לו על זה. אך הבטחתו לא בא, וכפי הנשמע רק עמי הארץ עמדו לנגדו ולא נתנו להפחה למלאות דברו. למשמע אזן דאבה נפשינו אוי מה היה לנו כי נחלתינו נהפכה לזרים, עד אשר ישקיף ה' ממרום, ויקים סוכת דוד הנופלת, כי לא אבדה התוחלת.

קרקע העזרה וכל הבנינים שעליו אינם נראים שמה כי אם כשעומדים על גגות בתים אחרים או על הר המשחה, ויש שם בנין אחד מפואר הנקרא אל סקר"א (פתרונו אבן קשה) על שם אבן שתיה הנמצא שם כידוע ומפורסם ומובא בכמה ספרים (עיין תשובת רדב"ז וחיבת ירושלים ותבואת הארץ) אשר גבהו ה' אמות (ובמס' יומא שנינו שגבהו ג' אצבעות, הוא הדבר אשר דברנו למעלה כי ערו את מקום המקדש עד היסוד בו) והוא עגול ולבן והקיפו כט"ו אמה, ואומרים שעליו ישב אברהם אבינו עליו השלום בעת העקידה ועל כן קדוש הוא בעיניהם. ולצד דרום בנין גדול נקרא מדרש שלמה, יש אומרים שבנהו המלך סולטאן סליימאן הנזכר, ונקרא מדרש שלמה כי קבלה מהקדמונים (כן מצאתי בדברי המחברים וכן נראה מקרבת המקום)

כמה פעמים נעשו או נסיונות ע"י יהודי ירושלים כדי לרכוש את כל שטח השכונה המוגרבית כדי למנוע את הפרעת התפילה

בשנת תרי"ז פעל הרבה בכיוון זה הבירון רוטשילד. אך התוכנית לא יצאה לפועל, גם בשנת תרס"ח נעשה נסיון רציני לכך, והפעם בעידודם

ולתמוך העניין בכל האופנים שיצא הדבר הנ"ל במוקדם האפשרי"

אשלם גם הפעם לא איסתייעא מילתא

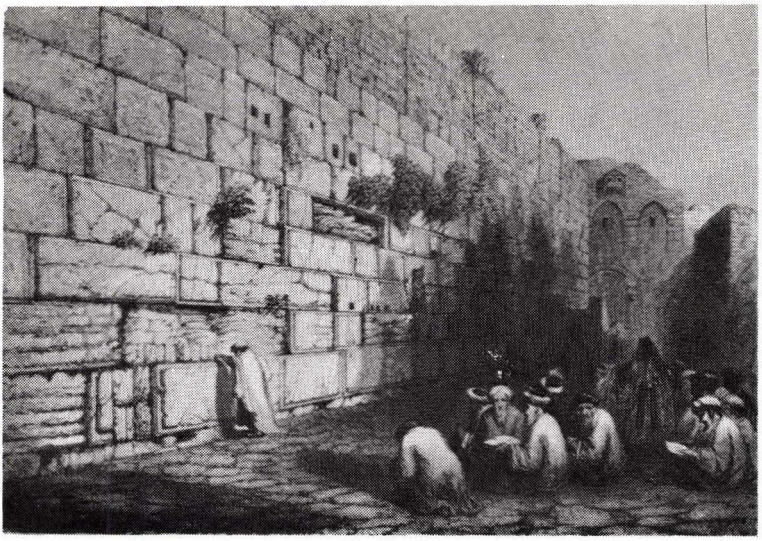
הכותל המערבי בעיתים וזמנים שונים

יחסי השכנות עם הערבים תושבי השכונה המוגרבית שהיתה סמוכה לחצר „הכותל" היו להם תקופות שונות

בפנקס החשבונות מראשית שנות ת"ר של קהילת ירושלים **הובא** בחשבון ההוצאות גם הקצבה מיוחדת — „דמי לא יחרץ" שהעניקו „למערבים וחילו בעד כותל מערבי לסתום פיהם" (בשורה שלפני האחרונה)

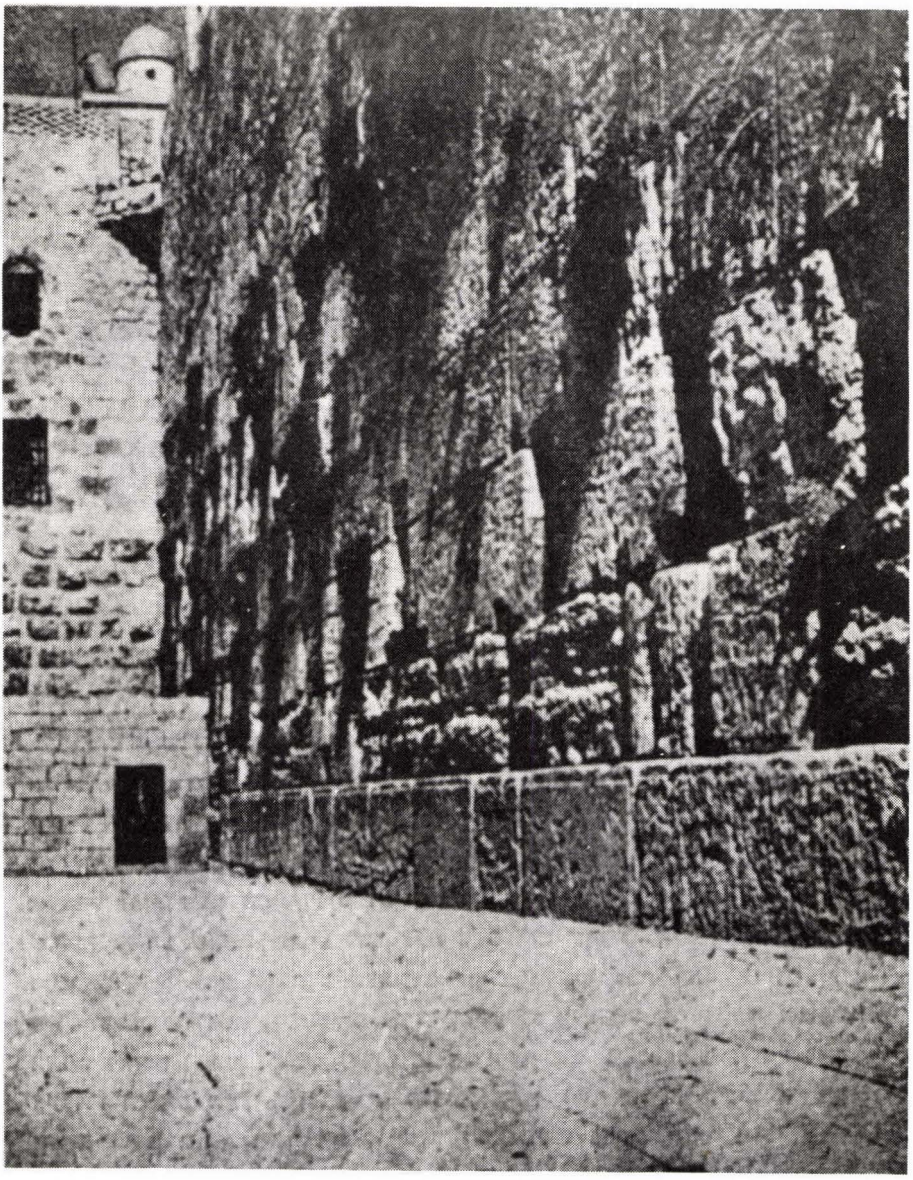
ציור מעניין מ„כותל המערבי" בערך משנת ת"ר, משמר של חכמים ספרדים עוסקים בתורה על־ידו

ראה על משמרות אלה שהתקיימו ברחבת הכותל בכל עש"ק בס' „טוב ירושלים" לגאון רבי יצחק פרחי (ירושלים תר"ב)

עתים קבועים היו ליהודי ירושלים לביקורם אצל „הכותל־המערבי

ומאז ועד היום הזה, נהגו יהודי ירושלים לעלות את „כותל־המערבי" באחד מימי חג הסוכות ולהקיף את ספר־התורה בד' המינים סמוך למקום המזבח

כבודו של ה„כותל המערבי"

אנשים נשים וטף אל התפלה

תיירים ומבקרים בימים ההם ליד הכותל המערבי

ב"ה

בית דין צדק לכל מקהלות האשכנזים

ע"י העדה החרדית פרו"ח,

(ועד העיר לקהלת האשכנזים)

פעיה"ק **ירושלם** תובב"א

תמוז תשכ"ז

הננו לחוות דעתינו

הנכון לדינא והרואה ירושלם דלמטה אף בזה"ז חייב לקרוע, ואח"כ יקרע על מקום בה"מ כשיגיע לכותל המערבי תובב"א, וחייב לקרוע, ויברך דיין האמת בלא שם ומלכות כמו שפ' הב"ח ואחריו הפאת השולחן בהלכותיו.

וה' יזכנו לראות בבנין בי"ק ותפארתינו בקרוב בב"א

נאם פינחס עפשטיין ראב"ד

נאם ישראל יצחק הלוי רייזעמאן

נאם דוד הלוי יונגרייז

מקום חותם הבד"צ

כרוז מן השנים המאוחרות

קריעה ברואה ערי יהודה, ירושלים והמקדש בחורבנן

בס"ד ירושלים ת"ו.

ז"ל השו"ע או"ח [סי' תקס"א] „כל הקרעים האלו בידו ומעומד וקורא כל כסותו שעליו עד שיגלה את לבו" וכתב [שם] במג"א ולכן יקרע מצד שמאל כי הלב בשמאל.

וראיתי כי באון וצדיק אחד כותב כי בהיותו בירושלים אמרו לו הזקנים כי אין צריכים לקרוע רק מלבוש אחד, וכתב כי הכונה עד שיגלה את לבו שתהיה בהרגשת הלב. וידוע כי הקוה"ט מרן ממונקאטש ז"ל התרעם על הגדול שקבל מהזקנים קביעות בהלכה הנוגדת את השו"ע.

יש להניח כי הזקנים הללו אנשי צורה היו כי הגדול סמך על דבריהם להלכה למעשה, אבל יש להבין כי הזקנים לא אמרו כי גדולי הדורות האחרונים פסקו כן, כי האחרונים עם כל עוצם גדולתם א"א להם להכריע נגד השו"ע, אכן בודאי יש לומר כי היה בידם קבלת איש מפי איש כי הראשונים שבאו לכאן עשו כן למעשה, ואם קבלת היא נקבל.

אמנם מצאתי סתירה גלויה לקבלת הזקנים מדברי האגרת של אחד מגדולי הראשונים **הרמב"ן** ז"ל במכתבו הידוע על ביאתו לארץ הקודש כותב „ויהי כהרימי קולי ובקרעי **בגדי ומעילי** אז ינוח לי". וכן מסיים את מכתבו „משה בן נחמן הבא לראות עירך ומקדשך בחורבנן, ובקרעו בגדיו ומעילו ובוכה ומתאבל, אליך ישתחוה ואליך יתחנן, שיזכה ויראה דבירך וכו". הרי מפורש יוצא כי מלבד שקרע את המעיל העליון קרע גם את בגדיו עד שיגלה את לבו, וקשה להאמין כי אלו שעלו אחרי הרמב"ן ז"ל שינו מהנהגתו הקדושה ובפרט שפשטות השו"ע משמע הכי.

לפלא שלא מצינו שום מעיר למעשה רב של הרמב"ן שקרע כל בגדיו נגד פסק שלו המובא בהרב המגיד (הו"ד בב"י סי' תקס"א) והכ"מ (פ"ט ה' אבל ה"ג) מביא דברי הרמב"ן בת"ה עיי"ש.

עכ"פ תבנא לדינא כי יש לקרוע כל בגדיו עד שיגלה את לבו כדעת הרמב"ם, הטור, והב"י והאחרונים המג"א, אלה מסעי, לבושי שרד, חכמת אדם פאת השלחן, מ"ב וכן נראה בדברי הב"ח בשם הלקוטים.

כן אציין כי שמעתי מפיו קדשו של הגה"צ רבי **דוד הלוי יונגרייז** ז"ל ראב"ד העדה החרדית שהורה כי למעשה יש לנהוג כהכרעת הרב ממונקאטש ז"ל כי פשטות השו"ע משמע כותיה.

השי"ת המנחם ציון ובונה ירושלים ימחמנו בכפלים לתושיה ויראנו בבנין בית הבחירה וישמחנו בתקונו במהרה דידן ברוב רחמיו וחסדיו.

המצפה לישועת ה' נאדרי

שלמה אליעזר מרגליות

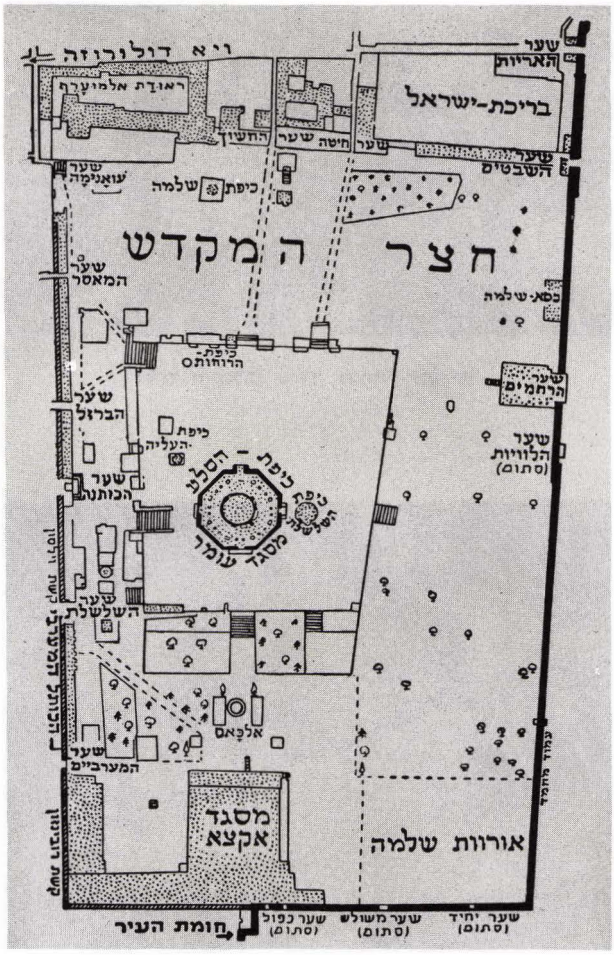
כרוז מן השנים המאוחרות

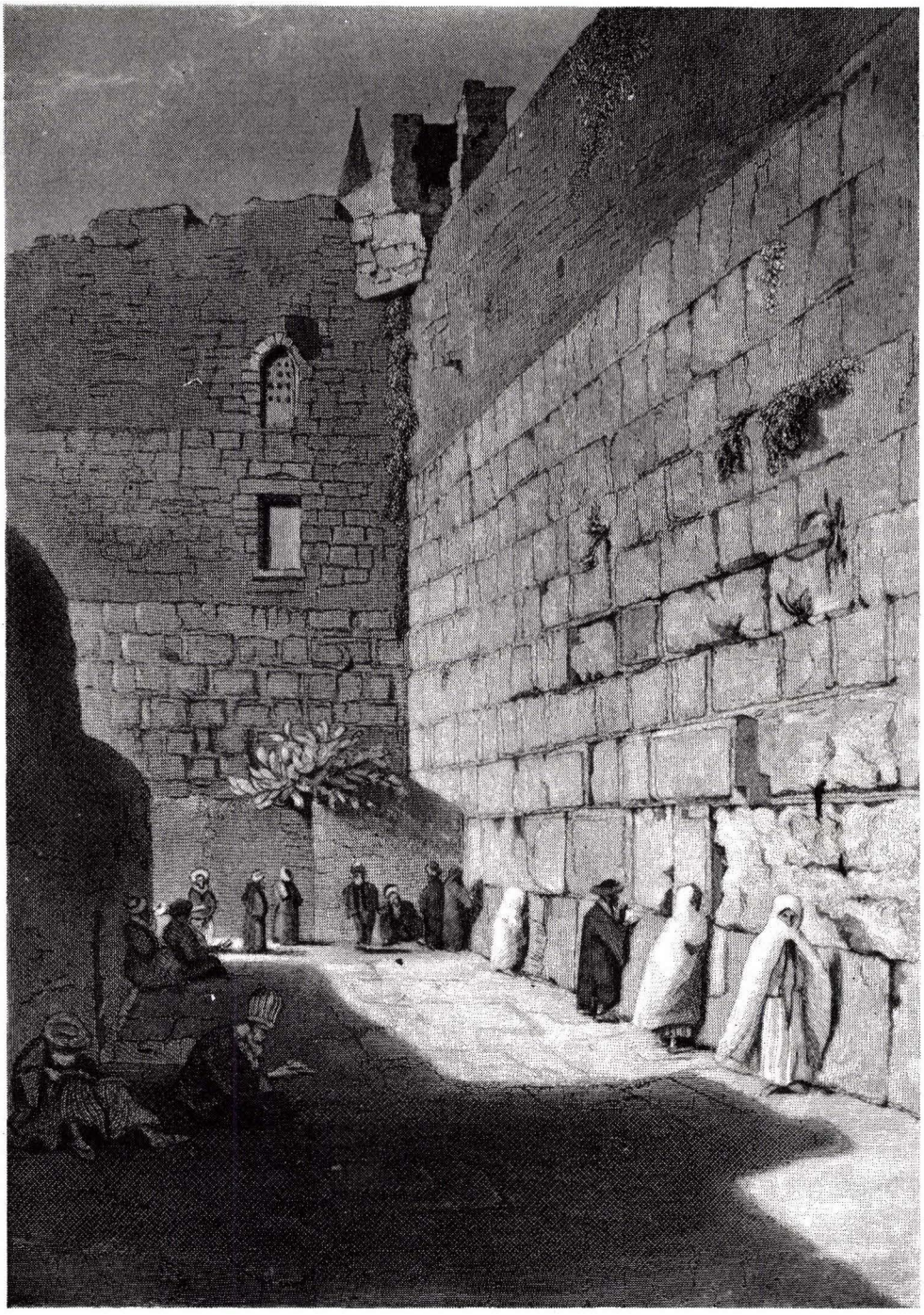
יהודי ירושלים בדרך לכותל המערבי

ארגז הנרות ליד הכותל המערבי

מפת חצר המקדש ושעריו

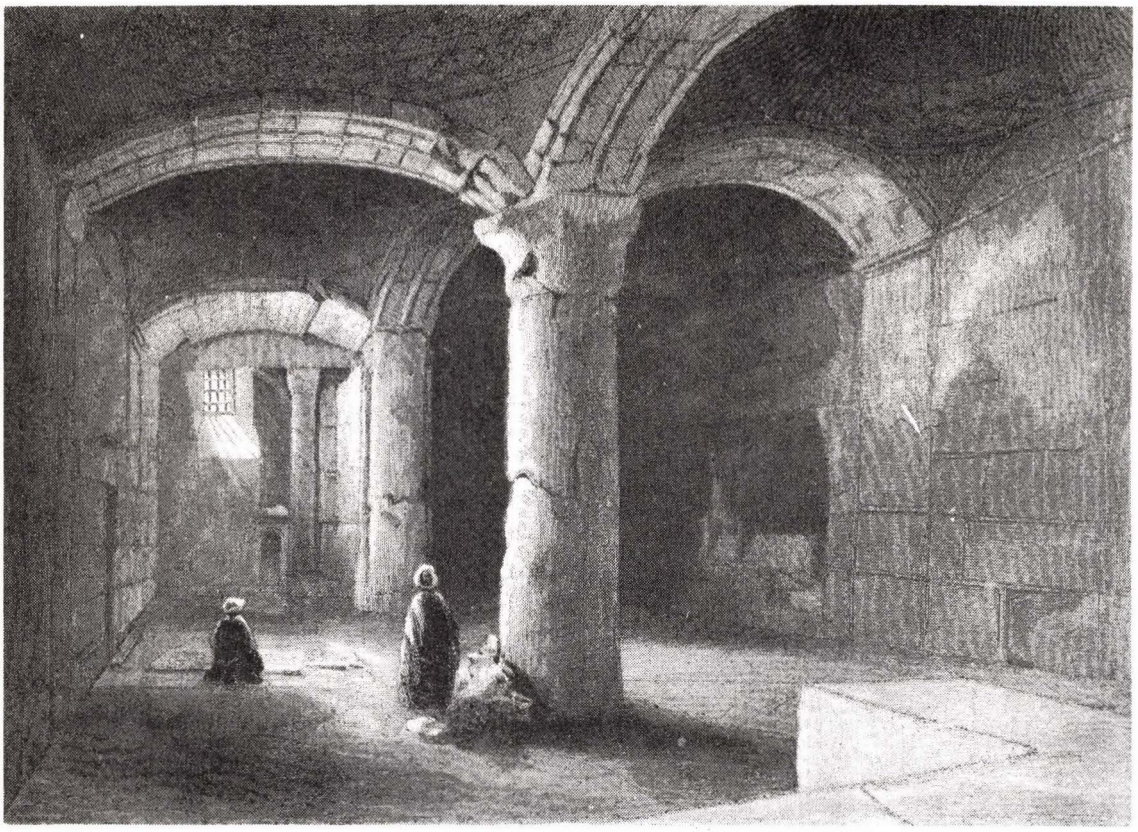

ציור עתיק מתפילה ליד הכותל.

הר־הבית — חצר המקדש

באו גוים בנחלתך טמאו את היכל קדשך

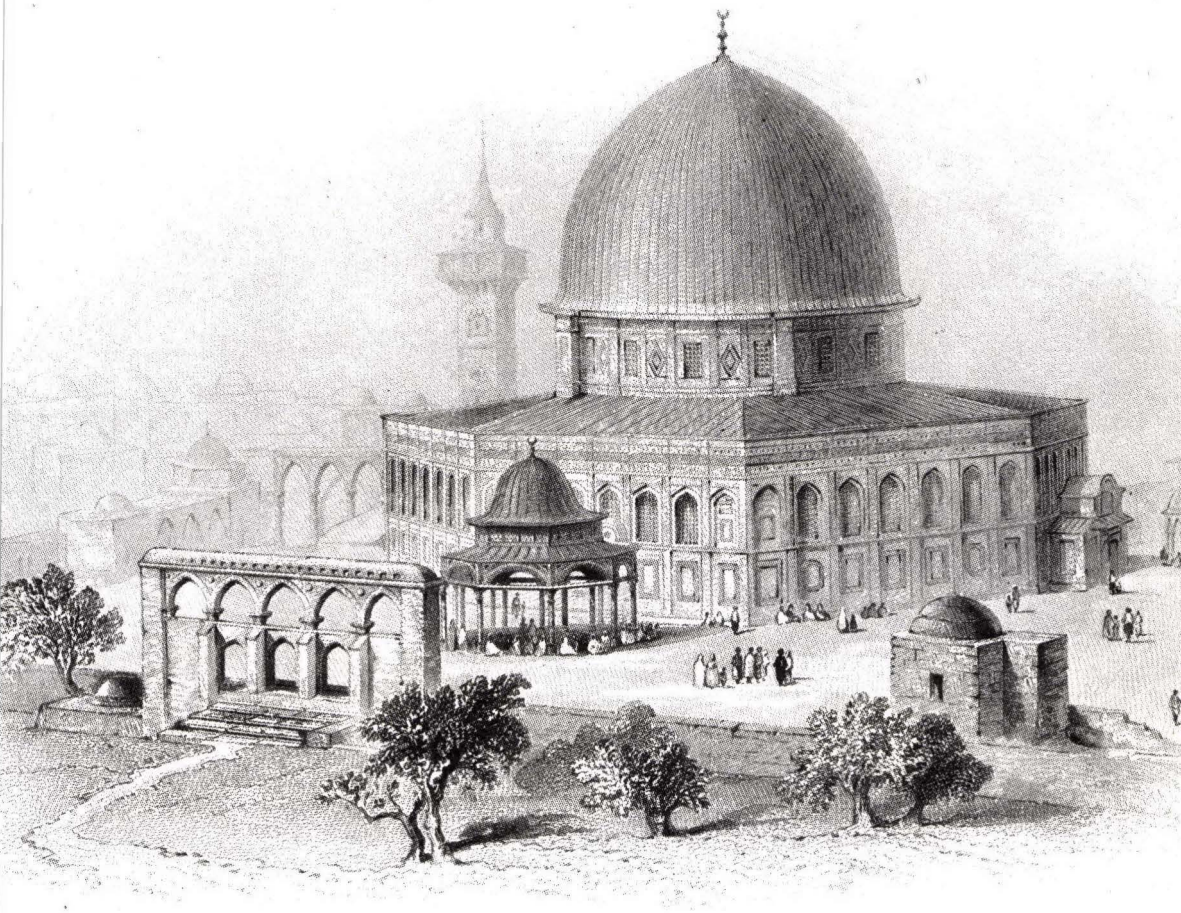
מסגד־אקצה התחתון, הבנוי בתוך קרקע הר־הבית

בנינו של המסגד הוא אחד הקדומים והמבוצרים ביותר שבהר־הבית, החוקרים מיחסים את בנינו התחתון לתקופת הבית

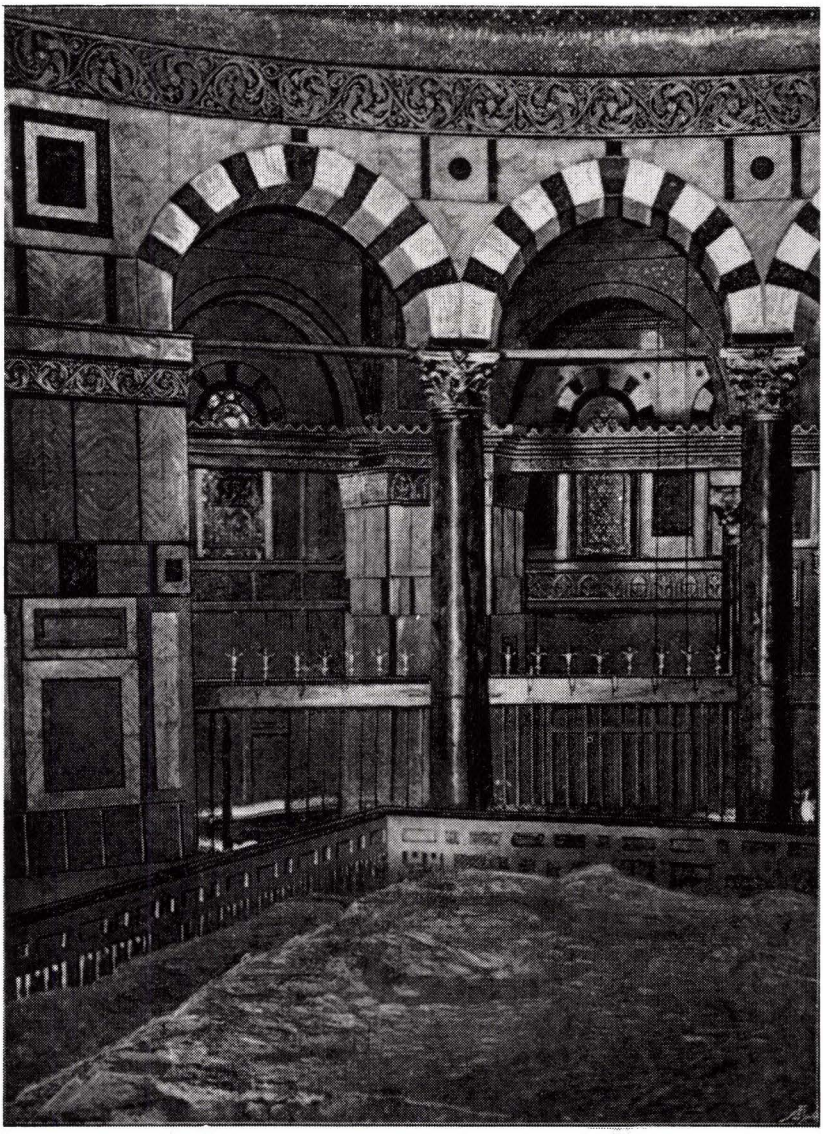

מסגד „אל אקצ"ה" — „מדרש שלמה"

מסגד „אל אקצ"ה" (המסגד שבקצה) הבנוי בקצה חצר המקדש, כונה בפיהם של יהודי ירושלים בשם „מדרש שלמה"

„מסגד עומר" כיפתו המוזהבת סוככת על „אבן־השתיה"
מתוך עומדו על מקום קודש הקדשים היו ישראל נוהגים לפאר
בתמונתו את תשמישי הקדושה כגון לחות ה„שויתי" בבתי הכנסת,
נרתיקי התפילין, מזרחים לסוכות, וכדומה

אבן השתיה שבמרכזו של „מסגד עומר" והמעקה שסביב לו

כפי שצוייר ע"י אחד מגדולי הציירים הנכרים. האבן משתרע על שטח של 12×15 מטר

שבמקום הזה היה לשכת הגזית וידוע שחציה שלצד הר הבית בחול שם היה מושב הסנהדרין, וחציה שלצד העזרה בקדש ואין שם ישיבה כי אם למלכי בית דוד ונקרא על שם שלמה המלך עליו השלום על שם שהוא בנהו והוא מלך הראשון שישב שם. סמוך לזה בית מושב השופט הגדול של הישמעאלים הנקרא (קאדי) לקיים מה שנאמר מקום וכו' וכה נתקיים בעונותינו הרבים כל דברי הנביאים והמקוננים ציון שדה תחרש, על הר ציון ששמם וכו' ודאי לן יאות למבכי לן יאות למספד (עיין בזוהר הקדוש פרשת ויצא מה שכתב שם). וכל זאת אנו רואין בעינינו שמוליכים הישמעאלים את מתיהם עד היום קודם הקבורה במקום הר קדשו ואוי לעינים שכך רואות ובמה נוכל לנחם נפשינו אם לא בתנחומות רבי עקיבא לחבריו עכשיו שנתקיימה נבואתו של אוריה בידוע שנבואתו של זכריה מתקיימת. עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים כו' (מכות כ"ד) ותמצא בספרים רבים שפרטו בזה מדת כל הבנינים ארכם ורחבם וגבהם והפתחים שבהם, ואני קצרתי ולא השיבותי לך כי אם על דבר המקדש יען שהוא התל שהכל פונים אליו וזה שער השמים לכל התפלות גם בחורבנו כמובא בספרי.

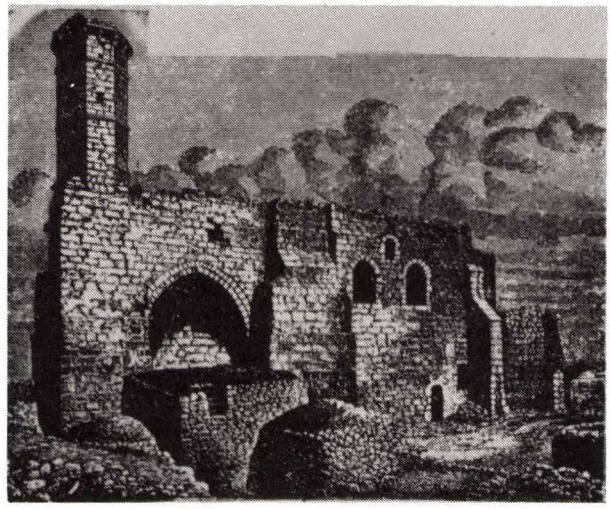
עוד זאת רצוני להודיע לך יקירי מגודל רגשת הלב בבא איש הישראלי אל הר הזיתים אשר מקדם לעיר, שמה בשפולי ההר היא בית החפשית של עוזיהו המלך כאמור וישב בבית החפשית (ד"ה ב' כ"ו) ועיין שם פירוש רש"י. סמוך לו קבר זכריה הנביא בן יהוידע הכהן וכיפה על גביו והכל חצוב מאבן אחת מעשה נפלא. סמוך לו יד אבשלום כאמור ואבשלום לקח ויצב לו בחייו את מצבתו (שמואל ב' י"ח). סביב לקבר זכריה הנביא הנזכר לעיל כמה וכמה

קברים מגדולי הספרדים גם מגדולי האשכנזים. — בהשתטחי שם על קברי הצדיקים מצאתי שם מצבת אבן של התייר הגדול תורה וגדולה במקום אחד מרנא רבי אברהם רוזאנעס זכרונו לחיי העולם הבא והוא ר' אברהם רוזאנעס השני כמובא בספר שם הגדולים שהיה בימיו. ועוד כמה צדיקים גדולים ומפורסמים. בסדר הדורות הובא ששם נקברה הצדקת האשה ביילא אשת הגאון בעל הספר מאירת עינים (הסמ"ע) זכרונם לחיי העולם הבא שמתה בירושלם בת ע"ז שנה וקבורתה סמוך ממש לקבר זכריה הנביא הנזכר. נגד המקומות האלו ומשוך מעט בעמק יהושפט שם קבר רבינו קלונימוס בעל הנס כמפורסם בנס שהחיה אחד מחמת עלילה שהיה אז על יהודים (כידוע ומפורסם בכמה מחברים ולזאת לא הארכתי לחזור הדברים) ושומה בפי העולם שלזאת צוה שיושלך אבנים על קברו משך זמן על שהשתמש בשמות הקדושים. שם בשפולי ההר משוך לצד דרום קרוב לכפר סילוואן קבור במערה קטנה הרב עובדיה מברטנורה והמרדכי וכמו שכתב בזה בעל סדר הדורות. וגם חיבורו על משניות גמר בירושלם עיר הקודש ת"ו. ועוד כמה צדיקים גדולים, ובכל השטח שסביבות הר הזיתים ובמעלות ההר הזה יש בית החיים ישן נושן ושמה קברו כמה וכמה ישישים חכמי חרשים קדשי קדשים צדיקים וחסידים ארזי לבנון גדולים ומפורסמים פעם אחת הלכתי להשתטח על קברי צדיקים ובהשתפך נפשי שמתי עיני על הכתב החצוב תוך אבני המקום הקדוש מהבית החיים חיל ורעדה אחזני לאמר מה נורא המקום הזה קדוש קדוש הוא אם מצד עצם המקום כי אדמת קדש הוא אם מחמת הקדושים אשר בארץ המה ואפרט איזה מהם מהמפורסמים, הגאון

מורנו הרב משה גלאנטי, והגאון מורנו הרב מנחם דלינזאן בעל שתי ידות, הגאון מורינו הרב יצחק חביב, בעל גט פשוט, ובעל גט מקושר, ובעל המחבר בתי כהונה, ובעל המחבר פרי הארץ, ובעל המחבר פרי האדמה, והגאון בעל פרי חדש, והגאון בעל אור החיים, לא רחוק קבורתם זה מזה והחסיד המקובל איש אלקים ראש לכל המקובלים ר' שלום שרעבי הנקרא בפי מחברים שמ"ש, ומורנו הרב רבי יעקב חאגי"ז, ומורנו הרב רבי אהרן בן חיים בעל קרבן אהרן, ובעל בית לחם יהודה, זכרונם לחיי העולם הבא. זהו רק איזה פרטים, אבל כהנה הרבה והרבה קדושי עליון צדיקים וחסידים גדולי הדור, בל אוכל פרט את כולם. ויש מצבור שכבר אי אפשר לקרות הכתב מרוב יושנן, אך מכל מקום מובן שאיש אלקים קבור שמה. למעלה במעלות ההר סמוך לראשו שמה מערה הנקראת מערת חגי זכריה מלאכי אשר מקובל ששם נקברו נביאים אלה ועוד נביאים, (עיין ספר סדר הדורות) ובמערה ההיא שם הרבה מערות מסביב לה בדרך אחד צר נכנסין תוך המערה וכמה וכמה דרכים שם עד כי הנכנסין לשם הולכים אחוזי חבל הקשור חוץ למערה לבל יתעו מהדרך ולא ימצאו דרך היציאה. ועוד כמה מערות בהר הזה, וגם מערה ששם קבור רבי יהודה החסיד זכרונו לחיי העולם הבא ולמעלה בראש ההר ממש הוא קבר המיוחס לחולדה הנביאה ועליו בנין גדול מהישמעאלים וכידוע, (אך על זה יש מפקפקין וכמו שכתב בזה החכם המפורסם מורנו הרב יוסף שווארץ זכרונו לברכה) וזולת כל זאת שמה עוד כמה וכמה קברי צדיקים מגאונים מפורסמים צדיקי יסודי עולם אשר היו בדורות הסמוכים לזמנינו, ובזמנינו, מפורסמים בקצוי ארץ ורחבי תבל

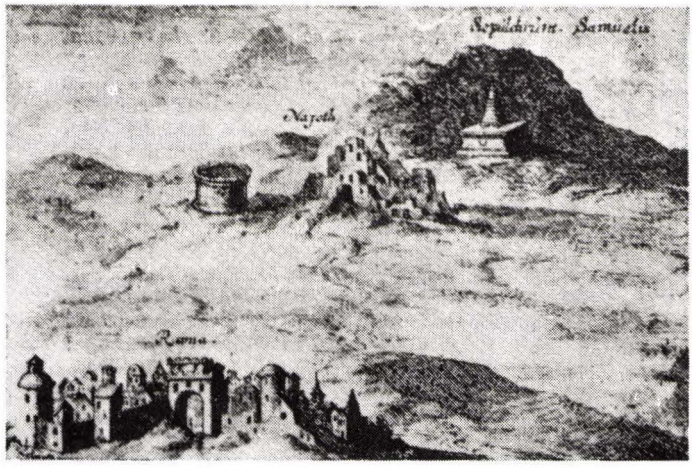
זכרונם לברכה לחיי העולם הבא. וסמוך לירושלם שם קבר שמעון הצדיק במערה קטנה ומערת כלבא שבוע, מערה לפנים ממערה הפלא ופלא, ומערת סנהדרי גדולה וסנהדרי קטנה. — יצאתי בזה חוץ מגדרי ודרכי בקונטרס הלזה, אך למען דבר אחד באתי (עיין בסוף הקונטרס מה שכתבתי בענין זה לעורר לב אחינו בני ישראל) כמה טפשי הני אינשי הנוסעים בחוץ לארץ מהלך כמה ימים להשתטח על קבר גדול אחד ומפזרים על זה הוצאה מרובה, ואיך לא יתאמצו בכל עוז על כל פנים כל אחד שהיכולת בידו לפנות מכל עסקיו על כל פנים פעם אחת בימי חדלו לבא לחצרות ה' לעלות הר ציון לשום עיניו עליה לחבק ולנשק אבניה כי אדמת קדש הוא לשפוך כמים לבו נוכח פני ה' על בעל נעוריה ולהשתטח על מבחר קבריה שהזכרתי לעיל. ואחרי בואו שם הלא בקל יוכל לסובב (נקרא בזוהר הקדוש ובשאר ספרים זיהרא) בכל המקומות הקדושים כמו בחברון עיר הקודש על קברי אבותינו הקדושים ושארי צדיקים וחסידים המפורסמים. ובצפת וטבריא אשר ידוע לכל מכל הנביאים ותנאים ואמוראים אדירי תורה קדושי עליון הקבורים שמה. ולבד מזה ראוי מאד מאד לכל אחד ואחד שהיכולת בידו לבא לתור את הארץ מטעם שיתבאר.

ואגב אכתוב את רגשות לבבי בעת הלכתי להשתטח על קבר רחל אמנו עליה השלום זה זמן לא כביר. כי באמת היא מנפלאות צורנו יתברך באשר ידוע לכל כי יושבי הארץ המה החזיקו להם במבחרי קבריהם, כל קברי אבותינו וקברי השבטים, וכל קברי מלכינו ונביאנו הכל בידם וברשותם, באומרם לנו: אין לכם חלק בבית דוד

הבנין מעל קברו של שמואל הנביא

הבנין משמש כמסגד ערבי, במשך שנים הרבה לא הורשו המתפללים היהודים להכנס אל פנים המערה מקום המצבה, ומתוך כך נאלצו להסתפק בתפילה באחד החדרים בקומה העליונה שברצפתו היה חור עגול המכוון אל המצבה

הקבר וסביבתו

גדולי הציירים בעולם שבקרו בירושלים היו מלאי התפלאות מהרמה בה נחצב קברו של שמואל הנביא, שהשקיפה על פני כל ירושלים, והיה מרבים בימים ההם לציירה במכחולם, לפנינו ציור דמיוני של בנין הקבר, העיר רמה וניות הסמוכה

פנים המערה ומצבת קברו של שמואל הנביא

זמני למוד האדרא

אאמו"ר בהקדמתו מציין הזמנים המוכשרים ביותר ללמוד האדרא, מצאנו לנכון להוסיף עוד זמנים קבועים לזה.

מצאנו דאתי לידינו משמע כי הגאון הנשגב לוחם מלחמת ה' ברמח רבי **אברהם יצחקי** ז"ל **הראשל"צ** בפעיה"ק ירושת"ו (חברו של הגח"ק בעל פרי חדש ז"ל) היה ראש חבורתא קדישתא שעלו להשתטח על **מצבת קבורת רחל** ע"ה וקבר **שמואל הנביא** ע"ה ברמה, בזמנים המפורטים להלן ושמה ישבו בשבת תרכמוני המה הגבורים רבני גאוני ירושלים ועסקו בדברים העומדים ברומו של עולם בלמדם בהתלהבות דקדושה עילאה אדרת נשא מהלולא דרשב"י וחברוהי ואדרת האזינו דא הילולא דרשב"י בלחודוי, כמ"ש תלמידו הגאון הקדוש רבי **משה חאגיז** ז"ל בהקדמתו לספר האדרות הקדושות שנדפס באמסטרדם בשנת ועשו לי מקדש ושכנתי **בתוכ"ם** לפ"ק.

וז"ל: אמר **המני"ח** (שמו המקוצר בר"ת **מ**'שה בן' **י**'עקב **ח**'אגיז) וכו', חשקה נפשו להדפיס אדרות קדושות אלו לקדשי בדק הבית, לזכות בהם לרבנן קדישי ההולכים לתומם להשתטח על מצבת קבורת **רחל אמנו** המעטירה, **שלש פעמים בשנה** א) **בימי אבלה** הם המה הימים שמי"ז **בתמוז** עד ט' באב, שהיא מבכה על בניה. ב) **ובימי עליתה** בחדש אלול. ג) **בעשרת ימי תשובה.** כדי לעוררה בבכיה תתחנן לפני בוראה, על הבנים בניה, הנאהבים והנעימים, ישוב אף ה' מעליהם, וזכור יזכרם לטובה, אולי יתעשת ה' לה ולנו, ותנתן לה נפשה בשאלתה, ועמה בבקשתה, ויגאלם בגאולה העתידה, שתחיש ותהיה במהרה בימינו, ועוד זאת מדי שנה בשנה מימים ימימה עולים להשתטח על קבורת אדוננו **שמואל הנביא** בליל פטירתו שהוא **בכ"ח לאייר** *), ועומדים שם בהיכל ה' כל אותו הלילה, **ולומדים שם באדרא קדישא**, ובחצות הלילה בוכין וצועקין על גלותם של ישראל **), לילה כיום יאיר להם, **אשרי אנוש יעשה זאת** ובן אדם יחזיק ביד לומדי התורה שבעיר הקודש ת"ו, ובפרט לצורך קיום חברת מצוה זו, וכל הרוצה ליתן יבא ויתן ליד מי שהוא גזבר עליה, ה"ה ראש שבטי ישראל מרי הרב המובהק הגאון החסיד, בן של קדושים כמוהר"ר **אברהם יצחקי** נר"ו שהוא הראש בקהלתנו, וסובל הצרות שבעיר קדשנו, ה"י יהיה בעזרו עזרינו, ויצליח את מעשיו, בימיו ובימינו תושע יהודה, וישראל ישכון לבטח, ובא לציון גואל אכי"ר עכ"ל.

רצוני לציין כי חברה קדושה זו יסודתה בהררי קודש ע"י מג"ן ירושלים והדרה הגח"ק רבי **משה גלאנטי זי"ע** [הנודע בשם הרב המג"ן] כמ"ש בקונטרס "פרפראות לחכמה" אות ל"ט [הנספח לספר קרבן חגיגה], כל זה חידש מ"ה ז"ל על מצבת וציון מערת אדוננו **שמואל הנביא** ז"ל בלומדו ספר עם חברתו הקדושה אור ליל פטירתו מדי שנה בשנה שהולכים שם להשתטח הן עוד היום אשרי האיש המחזיק ביד התלמידי חכמים כדי שיתמידו במצוה זו וכיוצא בה שהיה הליכתם על מצבת קבורת **רחל אמנו** תנצב"ה בשלש פעמים בשנה לעורר רחמים על בכיתה המבכה על גלות בניה עכ"ל.

---

*) כתב בה"ג וכו' בכ"ח אייר מת שמואל הנביא וספדוהו כל ישראל [טור שו"ע או"ח סי' תק"פ]. אמנם במג"א מובא במג"א שם כי מת בכ"ט אייר. ומכאן אנו רואים כי באוני ירושלים החזיקו את היא"צ של שמואל הנביא ע"ה ביום כ"ח אייר וכ"כ הרח"ק מהר"ש פרחי ז"ל בשער הסח"ק הדרת זקנים.

) במקום מנוחת קדשו של שמואל הצדיק ע"ה הוא המקום המתאים לצעוק לה' על גלותם המר של ישראל מעת חורבן בית תפארתנו עד עתה לעורר צדיק באמונתו יחיה שישוב שמואל לאיתנו הראשון במקומו העליון בעדן גן א־לקים, כמ"ש הרב החיד"א זלה"ה, כתב י, כתב **דהגידו לחרב ז"ל ...זלום דמיום שנחרב בית המקדש שמואל הנביא ע"ח קבל אבלות ולא רצה לישב במקומו העליון בגן עדן והלך למקום אחר פחות הרבה ממקומו משום אבילות על חורבן בית המקדש וכו' עי"ש. ובספר שבחי רבי חיים ויטאל כתב (בלישנא אחרינא) שראה בחלום בגן עדן מקום פנוי אחד, ואמרו לו הנה זה מקום של שמואל הרמתי, אבל משנחרב בית המקדש קבל עליו שלא לישב עוד בזה עד שיבנה בית המקדש, ומאז הלך לו לירושלים לבית המקדש החרב, ושם עומד תמיד ומתאבל עליו עד עת שיבנה עכ"ל.

ואם כי לפלא, שהרח"ק **רבי שלמה מרדאמסק זי"ע** מביא ענין זה בשם "אמרו חכו"ל", אמנם ברור כי כונתו להנ"ל כי הוא מזכיר דבר זה בהפטרת פ' קרח ושם כתב "מבואר בספרים", ואעתיק את ערבות ד"ק מספרו תפארת שלמה על התורה (לקוטים דף ק"נ ע"ב, ד"ה שמואל א') אמרו חכו"ל כי שמואל הנביא פ"ח אחר פטירתו לא נסתלק למדורתו כבוד לגן עדן רק תמיד עומד על מזוזת היכל ה' למעלה להתפלל על ישראל, וזהו שנאמר [שמואל־א', א'—כ"ב] **וישב שם עד עולם** כמשמע.

וזהו זה השבח שנאמר בו (תהלים צ"ט) משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו קוראים אל ה' והוא יענם שהשוותו הכתוב למשה ואהרן שהם עומדים כל הימים לישראל כנודע, ואמר הכתוב כי גם שמואל הנביא כמוהם, וז"ש קוראים אל ה' לשון הוה תמיד קוראים אל ה' עבור בני ישראל והוא יענם.

וכן רמזו בזה (שמואל א'—ט') כבואכם העיר ירושלים שלמעלה כן תמצאון אותו תמיד שעומד ומתפלל עליכם כל הימים כנ"ל. עכל"ק.

הבה נקוה כי מי שענה את שמואל במצפה הוא יענה אותנו וישמע קול צעקתנו ויגאלנו, במהרה בימינו.

על דבר לימוד האדרא (זוהר) על ציון שמואל הנביא

מתוך הקדמת בני המחבר לספר אדרא קדישא מהרה"צ המקובל הריא"ז מרגליות זצ"ל.

שער ספר האדרא על ציון שמואל הנביא

הספר נדפס באמשטרדם בשנת תס"ו ע"י הגה"ק רבי משה חאגיז

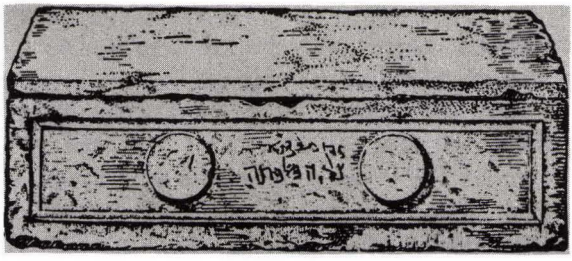
הבניין שעל קבר רחל המשוררת כפי שנראה אז
לאחר שיפוץ מקיף שנעשה על ידי המשפחה הרוטשילדית ועוד שיפוצים אחרים

„מערת כלבא שבוע", או „קברי המלכים", או מערת נקדימון בן־גוריון

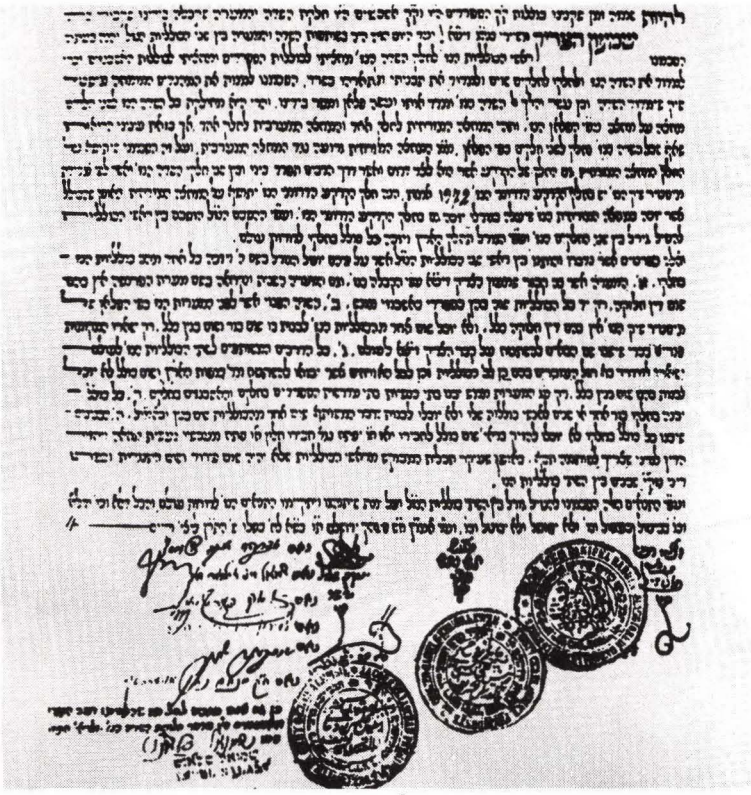
מערה זו השוכנת לצפונה של ירושלים בסמוך לשכונה הערבית „ג'יח־ג'ראח" לפי המקובל אצל יהודי ירושלים הרי כאן הוא מקום קבורתו של כלבא שבוע, רבי חיים הורביץ שבספרו „חיבת ירושלים" מביא פרטים מעניינים בנוגע למערה זו, גם מצא סמוכין לכך בציור המקשט את המבוא למערה כדבריו: „ובתוך החצר לצד המערה חקוק על הכותל ציור ענבים ועגולים כמו עוגות ואומרים שזה זכר למעשה הצדקה שהיה כלבא שבוע זן ומפרנס לכל הנכנסים לביתו בענבים ועוגות", שיטה אחרת הובאה ע"י הגאון רבי משה חגיז בספרו „אלה מסעי" וכותב: האר"י קיים וכו' מערת נקדימון בן גוריון וכיוצא בזה", ומתוך הדברים משמע שהוא מתכוון למערה זו, שיטה שלישית הובאה בכתבי דברי הימים וגם החוקרים החזיקו בה שמערה זו היא מקום קבורת הילידי המלכה ובנה מונבז ומשפחתם, מערה זו גרמה לא פעם כאב ליהודי ירושלים אחרי שרוב חוקרי העתיקות בעולם שמו עיניהם עליה, והיו עורכים בה מפעם לפעם חפירות „מדעיות" כביכול, בשנת תר"ז ציוה גם המושל התורכי לחפור במקום ולחפש אחרי האוצרות הטמונים בו כמקובל, אך החופרים לא מצאו דבר, כמה שנים לאחר מכן בשנת תרכ"ד ערכי שם חפירות חוקרים צרפתים והללו מצאו שם כמה מהמצבות העתיקות והעבירוהם למוזיאון „לובר" בפריז, עם חפירות אלה נתאמתו

גם כל ההשערות על המערה החוקרים מצאו שם את ארון האבן של הילני המלכה, מכסה הארון של כלבא שבוע, וכ"כ אבן ענק שצויין עליו „למלכי יהודה", ומן הנראה שמערה זו שימשה כבית קברות לאישים חשובים בתקופות שונות, מן הענין גם להעתיק קטעים מן המכתב שהריץ אז הרה"ג ר' יוסף ריבלין סופר „ועד הכללי", למערכת כתב־העת „המגיד" שהופיע אז בירושלים, בו הודיע על התמרמרות יהודי ירושלים מהחפירות: „בימינו אלה נוראות נראתה בהר הקודש למוג לב ולדאוג רוח עם הקודש, בראותם כי לנגד עינינו יוציאו עצמות גדולי ישראל מקבריהם אשר שכבי לארץ יותר מאלפיים שנה, אוי לעינים שכך רואות ... לדאבון לבב נלקחו הארונות ואף השבורים והעצמות והאפר, עד כי לא נשאר שמה אף אבן אחת, וביום השישי שלחו הרבנים ראשי הקהילות שני אנשים ת"ח ויר"א אולי ימצאו שמה אותיות לדעת מי המה העצמות האלה... ולקחו רשות להכנס לפנים בעוד שלא הוציאו כל הארונות והאבנים וימצאו אבן אחת שבורה לחצאין, וראו כדמות אותיות כבדו מזוקן... ובמי סממנים העלו האותיות על גליון גדול... „אני הצעיר מאלפי יה ממחצבי אבני הקרני" לכבו"ד הנב"ד לבי"ת מחזו"ק יושבי עהק"י מכונה כלבי שבוע עם נ"...

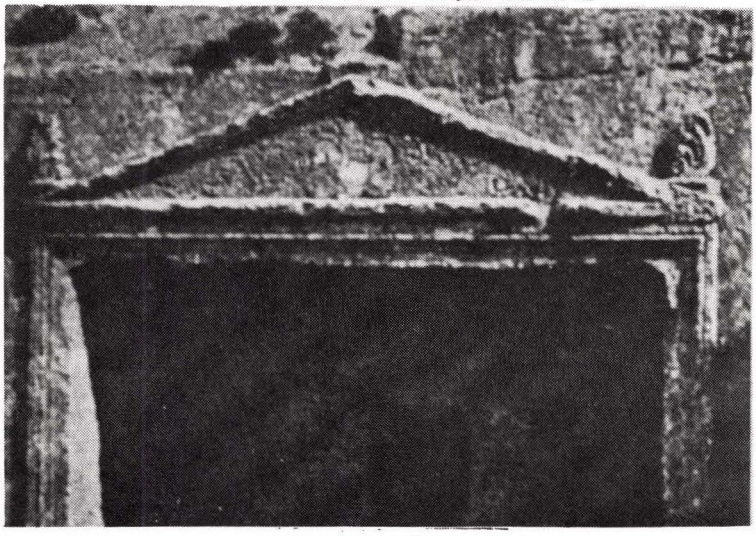
ארונה של הילני המלכה שהוצא מהמערה ע"י החוקרים הצרפתים

בצדה האחד בין שני הקישוטים כתוב „צדה מלכתה" בכתב תדמורי, ובכתב עברי, (צדה תרגומה של הילני בשפת סוריה מקום מוצאה של הילני ומשפחתה)

השטח הסמוך למערת שמעון הצדיק

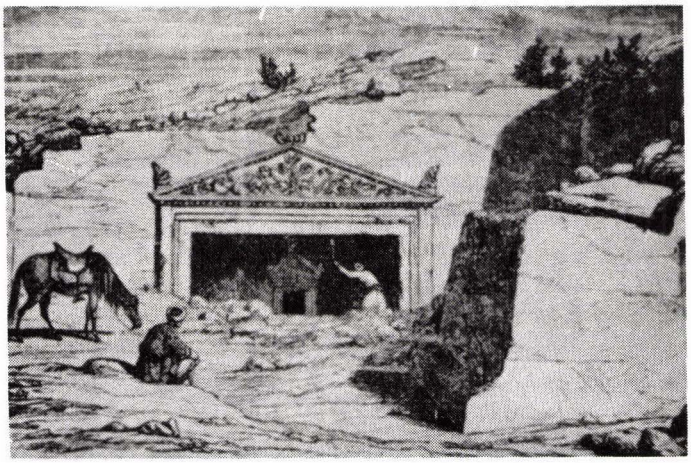
נחשב מאז ומעולם לרכושם של יהודי ירושלים

הכניסה למערת הסנהדרין

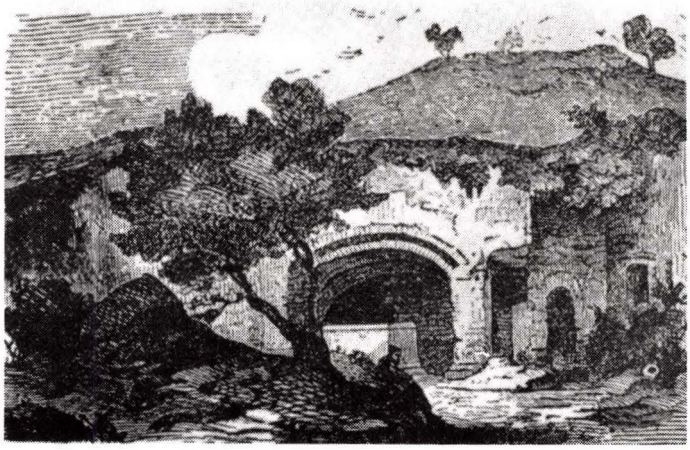

מערת הסנהדרין מבפנים מלאה כוכי קברים

הפתח למערת סנהדרין־גדולה

בימינו סמוך לה השכונה הירושלמית „סנהדריה", (מערת „סנהדרין — קטנה" היא ע"י קבר שמעון הצדיק) גדולי הציירים בעולם שבקרו במקום היו מלאים התפלאות מן המשקוף הציורי שעל פתחה, בו חקוקים צורות אתרוגים ורימונים, ומתוך כך הרבו לציירו

ציור עממי ממערת שמעון הצדיק

יהודי ירושלים נזהרו בנר תמיד במערה זו, בפי הישישים שגורה עובדה שכאשר הלכו פעם השמשים להדליק הנרות נוכחו בדרכם שהשמן שבידם חסרה מן המדה המספקת לכל הנרות הקבועים שם, אך מכיון שהתעצלו לחזור הלכו למערה והתחילו ממלאים את הכוסות שמן, ונעשה להם נס שבשמן שהיה עמם נתמלאו כל הכוסות על גדותם (העובדה הובאה גם בס' „שערי ירושלים" — תרל"ו להר"ר משה ריישר). ביומא דהילולא המקובל — ער"ח מרחשון, וביום ל"ג בעומר היו יהודי ירושלים נוהרים לשם בהמוניהם, ושופכים לבם כמים נוכח מצבתו הקדושה

בעזר ה' אוהב צדיקים.

תיקון גדול

בשמחה של מצוה מתכבדים אנו לבשר לדרי קודש ה' עליהם יחיו

שביום כ"ט תשרי-ערב ראש חודש מרחשון

יומא דהילולא קדישא של הכהן הגדול מאחיו,
משירי כנסת הגדולה

שמעון הצדיק זללה"ה

(כמבואר במסכת יומא דף ל"ט)

תוקבע על מערת קברו *)

סככה מיוחדת

שבה תתרכזנה הנשים לשפוך צקון לחשן לה' שומע תפלה

- הגברים והגברות מתבקשים לשמוע להוראות המשגיחים -

זכותו הגדולה של שמעון הצדיק נבג"מ ששמש מ' שנה בכהונה תגן עלינו כי תתקבלנה תפלתנו „והראנו בבנינו ושמחנו בתקונו והשב כהנים לעבודתם" ולברך ברכת כהנים בשם המפורש בהתגלות השכינה הקדושה במעון קדשו וימין ה' רוממה בב"א.

ירח האיתנים שנת היו"ם תברכנ"ו

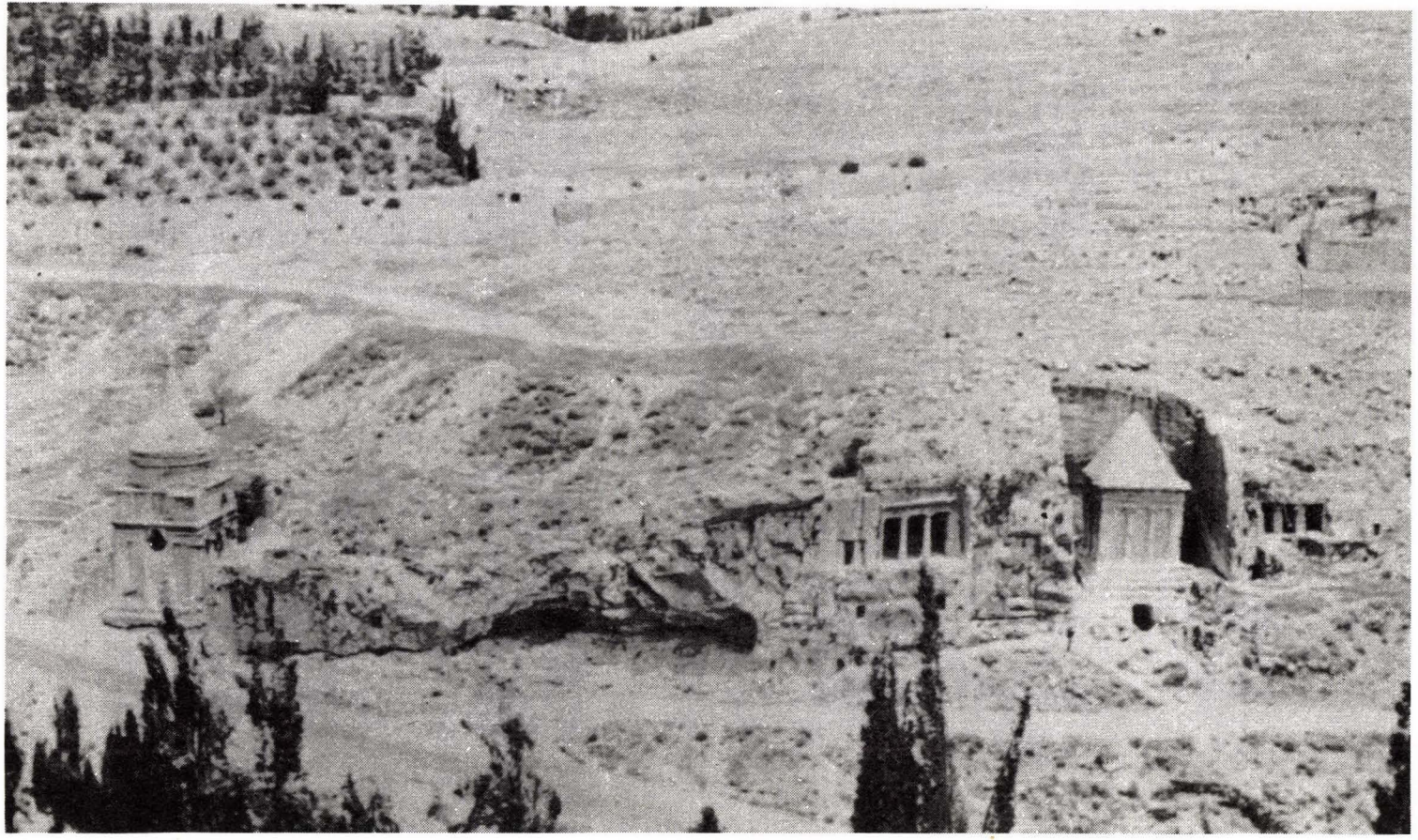
*) ציון קדשו מקובל מהאר"י הקדוש זי"ע כמבואר בספר אלה מסעי להר"מ חאגיז זי"ע.

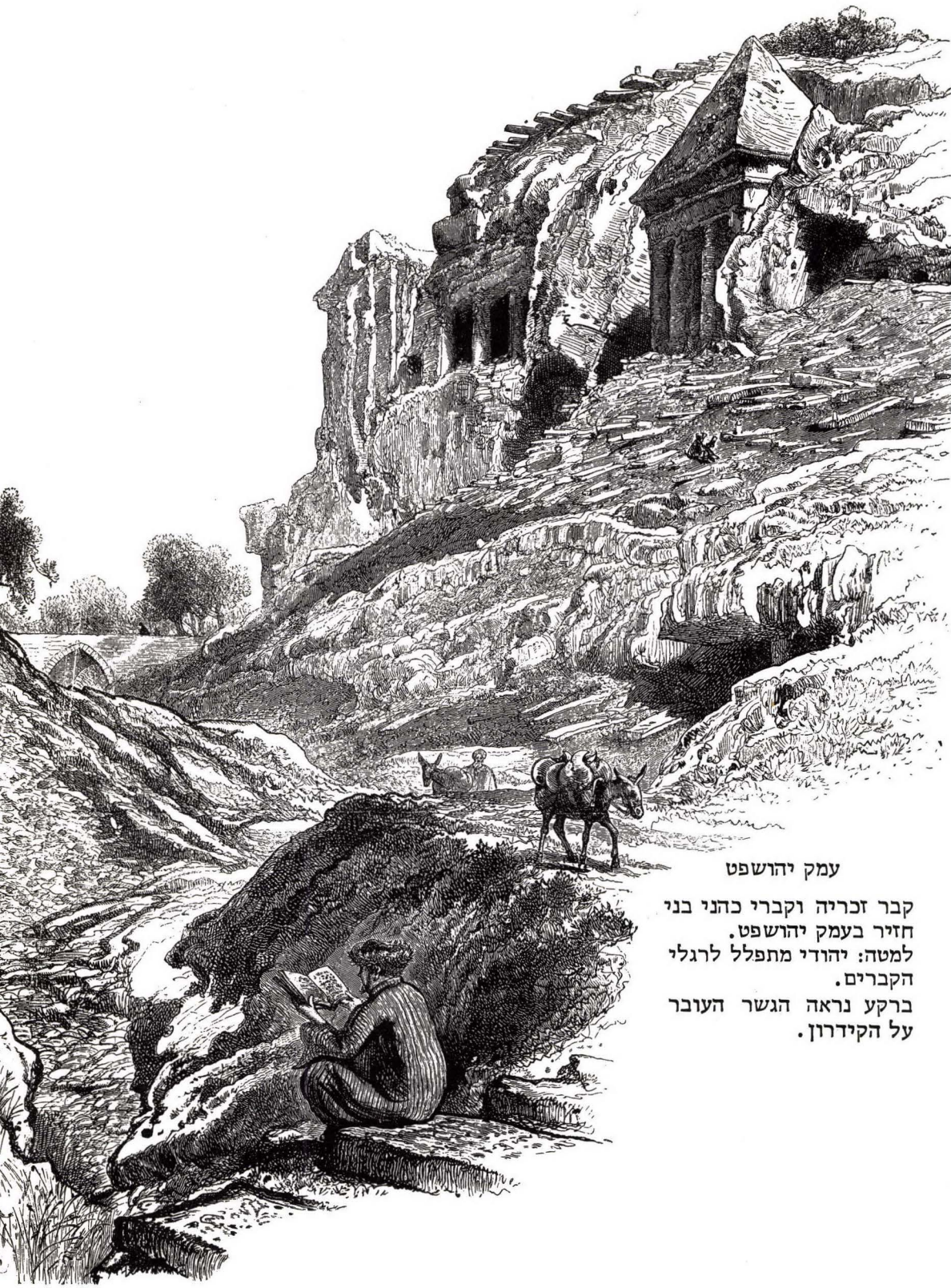
„שער האשפות" (השער הקטן) לעיר העתיקה ממנו הדרך להר הזיתים

יהודי ירושלים בתפילה על הר הזיתים

מראה כללי של שיפולי הר הזיתים: קבר זכריה, מערת בני חיזיר, יד אבשלום.

עמק יהושפט

קבר זכריה וקברי כהני בני חזיר בעמק יהושפט.
למטה: יהודי מתפלל לרגלי הקברים.
ברקע נראה הגשר העובר על הקידרון.

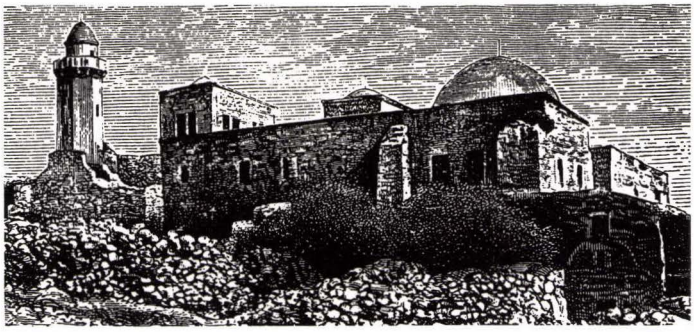
יד־אבשלום

„ואבשלום לקח ויצב לו בחייו את מצבת אשר בעמק המלך כי אמר אין לי בן בעבור הזכיר שמי ויקרא למצבת על שמו ויקרא לה יד אבשלום עד היום הזה" (שמואל ב' י"ח) אבשלום עצמו נקבר ביער כדכתיב שם „ויקחו את אבשלום וישליכו אותו ביער אל הפחת הגדול ויציבו עליו גל אבנים" (עיין בפירוש מלבי"ם שם) לפני שנים היה קצה הבנין עשוי כצורת יד, וכשעלה נפוליון מלך צרפת למלחמה על ירושלים הפילה ברובהו באמרו: „היד שהורמה כנגד אביה תקצץ", רבי מנחם מענדיל מקאמניץ בעל „קורות העיתים" (תקצ"ה) המספר ע"כ כותב: „ובראש כתבנית יד ונקרא יד אבשלום, ובעת שהיה נאפאליאן מלך צרפת למלחמה בהר הזיתים שברו האצבעות ממנו ע"י הקאנאנען" (תותחים)

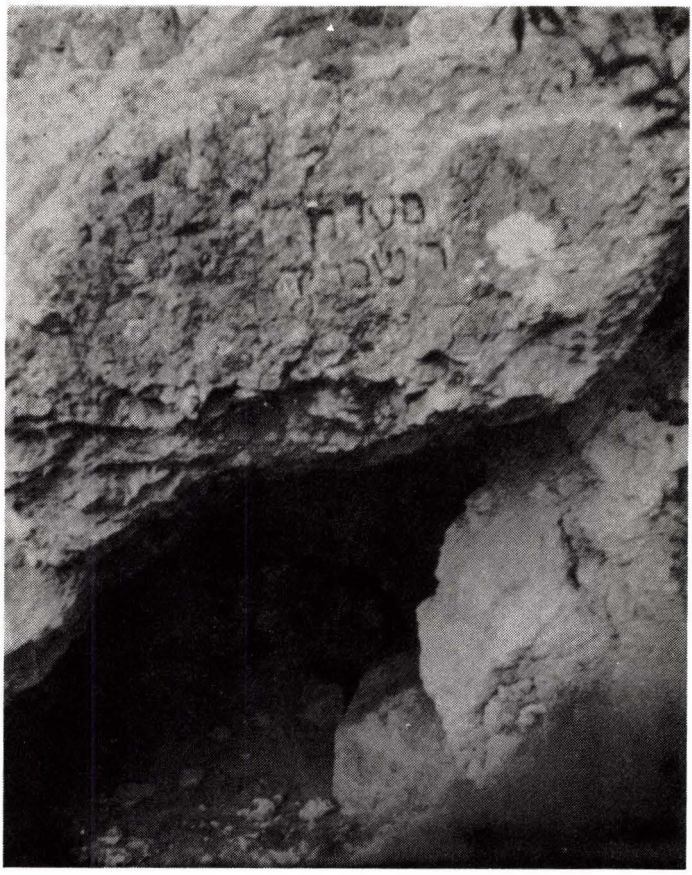
קבר זכריה כפי שנראה אז ועד שנת תשי"ח

הקבר הראשון שנחצב ע"י מצבת קודש זו, היה בשנת תפ"ט של הגאון רבי אברהם יצחקי בעמח"ס „שו"ת זרע אברהם", שהיה מגדולי תלמידיו של רבי משה גאלנטי, ורבו של רבי משה חגיז, הרחיד"א המספר ע"כ בספרו „שם הגדולים" כותב: „ועלה לשמים בתוככי ירושלים יום הששי י"ג סיון תפ"ט והיה שנות חיי"ם, ובאשכבתיה דרבי נודע תוקף גדלותו, הוא היה הראשון בזמננו שנקבר בתוך ד' אמות לזכריה הנביא תנצב"ה", במשך השנים נעשו כל סביבותיו של בנין הקבר שטח צפוף מעשרות קברים של גאונים וצדיקים קדושים וטהורים שעוד בחייהם חשקו לכרות את מקום מנוחתם האחרונה בסמוך למצבת הקודש, בשנת תשי"ח פשטו ברברי הערבים על קברות קודש אלה בתואנה של חקירת בנין מצבת זכריה, והרסום עד היסוד (בעומק של שלושה מטר)

הבנין שעל קבר חולדה הנביאה במרומי הר־הזיתים

גם על ציון זה כעל הרבה מציוני הקודש הקדומים בירושלים יצאו עוררין: בתוספתא בבא־בתרא איתא (פרק א') „כל הקברים מתפנין חוץ מקבר המלך ומקבר הנביא, רבי עקיבא אומר אף קבר המלך וקבר הנביא מתפנין, אמרו לו והלא קבר בית דוד וקבר הולדה הנביאה היו בירושלים ולא נגש בהם אדם מעולם? אמר להם משם ראיה, מחילה היתה להן והיתה מוציאה טומאה לנחל קדרון", ומדברי חז"ל אלה מוכח שהקבר היה בתוך ירושלים, ואכן החוקר רבי יהוסף שוורץ בספרו „תבואות־הארץ" יצא נגד המסורת המקובלת המראה את הקבר במרומי הר־הזיתים, אך יהודי ירושלים החזיקו במסורת זו ודחו את טענותיו עפ"י עדותו של הגאון רבי משה חאגיז בספרו „אלה מסעי" שהאר"י הקדוש „גם קיים קבר חולדה הנביאה שהיא על גבי הר־הזיתים", וכנראה גם מן הטעם שקבלה היתה בידם שבמקום הציון היה סופה של המחילה שירדה לנחל קדרון. כעל יתר מקומות הקדושים בא"י שהערבים הקימו עליהם את מסגדיהם, עשו הם גם כאן ויהודי ירושלים ובעיקר הנשים שהרבו להשתטח על הציון הקדוש הוכרחו לשלשל כמה פרוטות בכל פעם לכומר הערבי שעמד על הפתח, המשתטחים על הציון היו גם נוהגים לעשות שם הקפות באמרם מזמורי תהילים, אי הבהירות בנוגע לציון הביאה גם לשאלה ותשובה בספר „שו"ת מהרי"ט" לרבנו רבי יוסף טראני מגדולי הפוסקים, השואל שתמה על מקום הציון טען: „בקבר חולדה שאמרו שהיתה בתוך ירושלים שהוא עכשיו בראש ההר וא"א שהיתה ירושלים עד לשם שהרי עמק יהושפט מפסיק ביניהם"? אך גם המהרי"ט החזיק במסורת הירושלמית וכתב לו תשובה ארוכה בענין קדושת ירושלים בה הסביר לו שקבר חולדה לא היה בתחילה בירושלים אולם אח"כ הקיפו את העיר עד לשם (שו"ת מהרי"ט ח"ב סי' ל"ז) ע"ש

מערת רבי עובדיה מברטנורא מפרש המשנה, ורבי מרדכי בן הלל בעל ספר „המרדכי"

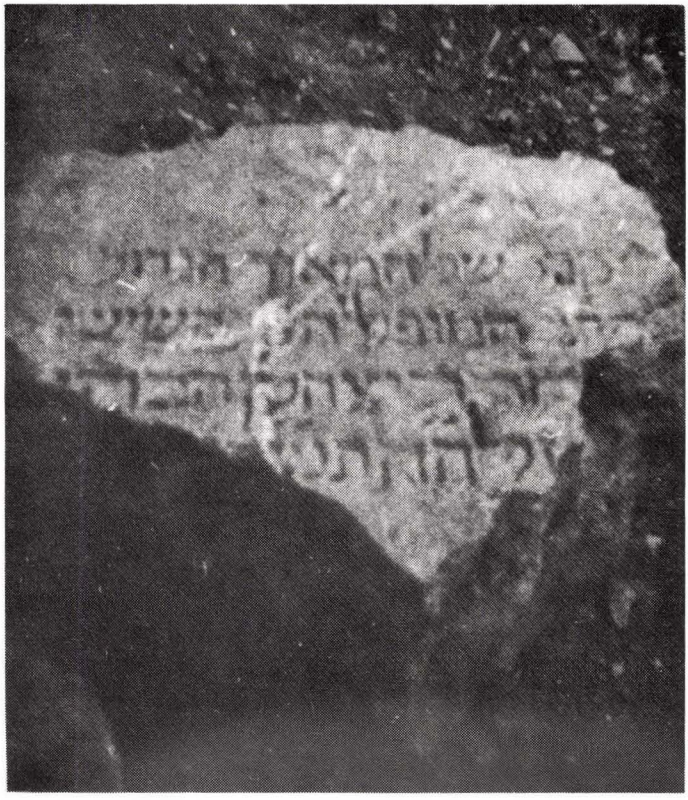
רבי עובדיה הגיע לירושלים ביום י"ג ניסן שנת רמ"ח, וממנה כתב כתב כמה אגרות לחו"ל, (האגרות נתפרסמו כמה פעמים במאספים שונים שנים מהם גם נדפסו ב„יהודה וירושלים — תרל"ו) שבאחת מהם הוא כותב: „נעשיתי קובר מתים בירושלים, כי לא ימצא בה נושאים מתים והולכים אחד המטה", רבי עובדיה נפטר בשנת ר"ס, רוב רושמי מצבות הקודש בירושלים מזכירים את מערה זו כמקום קבורתו של רבי עובדיה, וכולם מציינים שכאן גם קברו של רבי מרדכי, **אך הגאון רבי משה בן חביב, בספרו „גט פשוט" כשהוא** מספר על מעין הגיחון בירושלים כותב: „וקורין אותו בערבי סילוואן והוא לסוף בית־הקברות, סמוך למערה הסתומה אשר נקברו שם המרדכי ורבינו קלונימוס ורבינו עובדיה מברטנורא ושאר צדיקים כידוע לנו מפי זקנים", וקבלה זו נשתרשה גם אצל יהודי ירושלים

בדורות הבאים, אלא שאין בידינו המקורות על עלייתו של רבי מרדכי לירושלים, כפי הידוע נהרג רבי מרדכי באשכנז על קידוש ה', וכן גם כתב הרחיד"א ב„שם הגדולים" בערכו מערכת גדולים אות מ' סי' פ': „והרב המרדכי נהרג בשנת ע' בעיר נירנבורג", באי בהירות זו גם הרגיש בעל „קורא הדורות" שכותב: „ויש אומרים שהמרדכי נהרג על קדושת ה' וכו' ובהיותי בירושלים תוב"ב שמעתי מפי קצת חכמי העיר שהיתה קבלה בידם מן הזקנים על קדושים הקבורים בה וביניהם המרדכי", אך גם הוא לא מסביר איך הגיעו עצמותיו לירושלים

ציונו של המהר"ם חביב מחבר הספרים „גט פשוט" „שמות בארץ" — (כפות תמרים) „עזרת נשים"

רבי משה נפטר בהיותו בן מ"ב שנה בלבד, אך כבר בצעירותו נודע לאחד מגאוני וקדושי הזמן, ואחרי פטירת גיסו רבי משה גאלנטי רבה הראשון של ירושלים אחרי התחדשות הישוב בה, נתמנה הוא על מקומו, וראה עליו ב„שם הגדולים" מערכת גדולים סי' קכ"ד, ובתוח"י ח"ב פרק ו' סי' א'

מצבת הגאון רבי יצחק הכהן רפאפורט מח"ס 'בתי כהונה"
רבי יצחק היה יליד ירושלים, וכשנסע פעם בשליחות מצוה לחו"ל
נתבקש לכהן כרבה של איזמיר, בכהונה זו שימש ארבעים שנה, ואח"כ
לעת זקנותו חזר לירושלים ובה נפטר, ראה עליו ב"שם הגדולים"
מערכת גדולים אות י' סי' שכ"א, ובמערכת ספרים אות ב' סי' ק"י
שהרחיד"א מפליאו מאד, ובתוח"י ח"ג פרק ד' סי' ד', רבי יצחק נפטר
ביום י"ז תמוז תקט"ו

ציונו הקדוש של הגאון רבי חזקיה די סילוה בעמח"ס „פרי־חדש"
ו„מים חיים"

עלה לירושלים בהיותו בן עשרים שנה, ונעשה כאן לתלמידו של הגאון רבי משה גאלנטי, גדולי הדור בזמנו התפלאו מעוצם חריפותו והרבו להתפלפל בדבריו ביניהם בעל ה„אור־החיים" שגם השיג עליו בכמה דברים בספרו „פרי תואר", וראה שם בהמשך דברי הרחיד"א שכותב: „וכבואנו למצבת הרב פרי חדש ראינו לרב הנזכר שנשאר יחידי על מצבתו כמו רביע שעה ורחושי מרחשן שפוותיה הבנגו דהיה שואל מחילה, ואמר כי לשם שמים נתכוין וכיוצא", וראה עוד על גדולתו במערכת גדולים שם אות ח' סי' ג', וב„תולדות חכמי ירושלים" ח"ב פרק ו' סי' ב'

ציונו הקדוש של הגאון רבי חיים בן עטר „אור החיים" מעל מצבת יד־אבשלום

רבי חיים עלה לירושלים בשנת תק"ב, ונפטר ביום ט"ו תמוז תק"ג, מיד עם עלייתו יסד בית מדרש לתורה ותפילה באחת החצרות בעיר־העתיקה, בבית־מדרש זה למדו הרבה מגדולי ישראל וביניהם הרחיד"א המספר ע"כ בספרו „שם הגדולים" מערכת ספרים סי' ק"ג, ואני זכיתי בילדותי לילך עם הרב הנזכר וכל בני ישיבתו לעשות ז'ייארה על מצבת הצדיקים שבעיה"ק ירושלים ת"ו". לדאבון לבם של יהודי ירושלים לא האריך בה האור־החיים ימים, ועם פטירתו קוננו עליו מרה, רבני ירושלים המספרים ע"כ בהסכמה לספרו „ראשון לציון" שחיבר בירושלים כותבים: „בו ביום עמדו קינים וספדה הארץ, ובני בת ציון העלו עפר על ראשם וקינת סופרים תרבה אניות יהלכון תאניה ואניה את כנשו חברייא וספדו הסופדים", נוסף לספרים הנזכרים חיבר גם רבי חיים את הספרים „חפץ ה'" ו„פרי תואר". וראה עליו בספרים „תולדות ר"ח בן עטר" (לבוב תרע"ד) ו„ארץ החיים" (וינא תרצ"ג)

שער ספר „אור החיים" על התורה מדפוס הראשון בשנת תק"ב בוינציאה

בעזר השם, חשם נפשנו בחיים

תקון גדול

שמחים אנו לבשר לאחב"י העולים להשתטח על ציון קדשו של משיח ה'

הרב האור החיים הקדוש זי"ע

ביום הילולא דיליה ט"ו תמוז

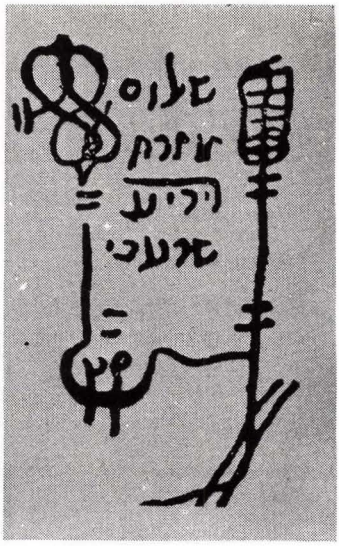
כי הקמנו מחיצה מבדלת שתבדיל בין האנשים להנשים העומדים בתפלה לה' על יד הציון הקדוש.

הנשים מתבקשות להתרכז מעבר להמחיצה מצד דרום נוכח פתח הבית.

בזכותו של האור החיים הקדוש נזכה לראות בבנין בית הבחירה ולשמוח בתקונו בהופעת אורו של משיח ה'.

ערב ט"ו בתמוז שנת צדיק נוזר והקב"ה מקיים לפ"ש

כרוז מן השנים המאוחרות

חתימתו של רבי שלום שרעבי
"שלום מזרחי דידיע שרעבי"
מייסד בית המדרש "בית אל"

בית הרש"ש בעיר העתיקה בחורבנו

ציונו הקדוש של רבי שלום שרעבי בהר-הזיתים

שטר התקשרות של חכמי „בית אל"

בית־המדרש „בית־אל"

נוסד ע"י רבי שלום שרעבי עם עלייתו מתימן בשנת תקט"ו, לתפילת המכוונים ולימוד הקבלה, בשנת תקי"ז יסדו המתפללים והלומדים בבית־המדרש אגודה בשם „אהבת־שלום" וכתבו ביניהם „כתב־התקשרות" שהיה קבוע כל הימים על דלת ארון־הקודש, על הכתב חתם גם רבי שלום בעצמו, בית־מדרש זה שימש מקום תורה ותפילה לחכמי הח"ן בירושלים עד לכיבושה של ירושלים־העתיקה ע"י הערבים, וראה על כך בס' „תולדות חכמי ירושלים" חלק ג' ס' ג' סי' כ"ב וסי' כ"ד, ובספר „חיי הרש"ש" (ירושלים תשכ"ט)

בעריכת הרב צבי מושקוביץ

ב"ה

הזאת חברה "קדישא"?

אין קוברין רשע אצל צדיק, אפילו רשע חמור אצל רשע קל אין קוברין, וכן אין קוברין צדיק וכ"ש בינוני אצל חסיד מופלג. (טוש"ע יור"ד סי' שס"ב).

מזועזעים עד עומק השיתין מודיעים אנו לקהל ישראל כי הר הזיתים המקודש לישראל מדורי דורות שבו מצאו מנוחתם כבוד הקדושים אשר בארץ המה, ארזי הלבנון, אדירי התורה, ובפרט בהחלקה הידועה בשמה המיוחד **"חלקת החסידים"** שבה טמונים אריוותא דאורייתא כהמקובל האלקי **הרש"ש** זי"ע הגאונים העצומים **הרי"י** ובנו **הרי"ט אלגאזי** זי"ע ועוד קדושים **מלאכי עליון** זי"ע **נתון עתה בסכנה איומה** אשר לא היתה כזאת מיום היות עם ישראל לגוי, והתוצאות העלולות לבא ח"ו מי ישורם וביחוד לעת כזאת אשר מדת הדין מתוחה רח"ל.

בעוה"ר נחלתנו נהפכה לזרים, בכח "עקבות משיחא חוצפא יסגי" עבדים משלו בנו ועל כל המקודש לה' ולתורתו ובתוכם **ההר הזיתים** אשר פרנסי **העדה הספרדית** בדמות "חברה קדישא" השתלטו על סדרי הקבורה והם רואים את הר הזיתים כנחלתם הפרטית כעפרון בן צוחר בשעתו ועושים בו כתוך שלהם.

לדראון עולם

יהיו ה"חברה קדישא" המנוערים מתורה ומכל מדה נכונה, ואינם יודעים דת ודין, ורחוקים מכל משטר וסדר ובאמצעות הדמים מודיעים! פותרים כל בעיות חמורות בהלכות קבורת המת.

יראו הקהל וישפטו את פעולות "המחבלים" בכרם ה':

פגעו בכבודו של גאון עצום בדורו — דור דעה

הרב חקרי לב זי"ע

(נלב"ע כ"ג מרחשון תקפ"א)

הידוע בשמו המקוצר הרב החק"ל אשר כל קדושי דורו חרדו מגודל קדושתו וגדלותו כאביר רועי ישראל בתקופתו המאירה.

בזה שקברו על יד קברו ממש יהודי פשוט מאד (בשנת תשל"ג)

ועתה הוסיפו חטא על פשע בפגעם בכבודו של גאון עוזנו

הס"ק הגרש"א אליפנדרי זי"ע

(נלב"ע כ"ב אייר תר"ץ)

אשר בי' תמוז תשל"ד קברו ממרגלותיו יהודי שבחייו היה רחוק מדת יהודית

הצעה מעשית

בזמן שיד ישראל היתה תקיפה היו מוצאים את המת שנקבר ע"י קבר של צדיק והיו קוברים אותו במקום אחר, אבל עתה אין לאל ידינו לעשות כזאת, לכן אחר שנקבל תורת רבותינו הגאונים הצדיקים **חברי הבד"צ** שליט"א נפנה את קברו של מרן **הגרש"א אליפנדרי** זי"ל לאתר בטוח שיורשי עפרון לא יוכלו לפגוע בו.

אנו פונים לכל קהל ישראל להוקיע את ערשי נבלה זו ולהרחיקם מעבודת הקודש ולאחוז בפעולות הגונות למנוע הקבורה בכללה בששח הר הזיתים שבו טמונים גדולי ארץ זי"ל אשר המשטושים בו רבו מאד רבות בשנים.

הכותבים בכאב עמוק

חכמי ורבני הישיבות

ירושלים

ט"ו תמוז תשל"ד

כרוז מן השנים המאוחרות

בקשו רחמים

ביום רביעי פ׳ בשלח עשרה בשבט יומא דהילולא של רבינו הקדוש והנורא

רבי שלו׳ שרעבי זצוק״ל זיע״א

יתאסף קהל ירושלם על ציון קדשו שבהר הזיתים לזעוק ולהתחנן
על כלל ישראל הנתון במצוקה נוראה ברוחניות ובגשמיות.

ושנזכה לחנך בנינו בתלמודי תורה הקדושים ובנותינו בבתי חינוך המתנהגים בדרך ישראל סבא כמו שיסדו רבותינו הגה״ק מיסדי הישוב בארץ הקודש.

ושיתגלה כבוד מלכותו יתברך בעולם.

ולהחשת גאולת ופדות נפשנו ע״י משיח צדקנו במהרה אמן.

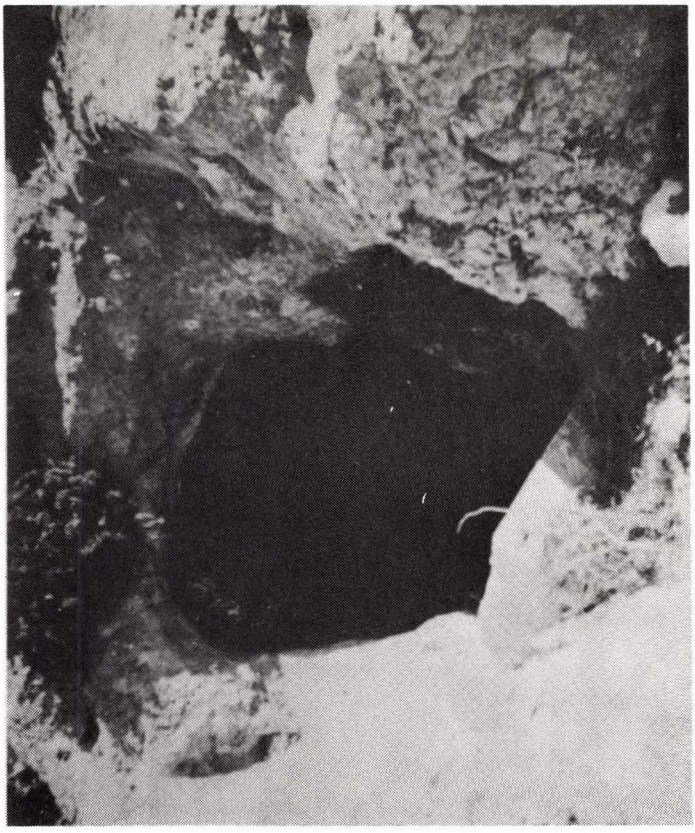
מקובל פעיה״ק כי רבנו הרש״ש זיע״א הבטיח שהמשתטח ומתפלל על קברו בלב שלם תקובל תפלתו ברצון

להביא ספרי תהילים ושופרות

תחבורה: ליד ישיבת ברסלב מאה שערים.

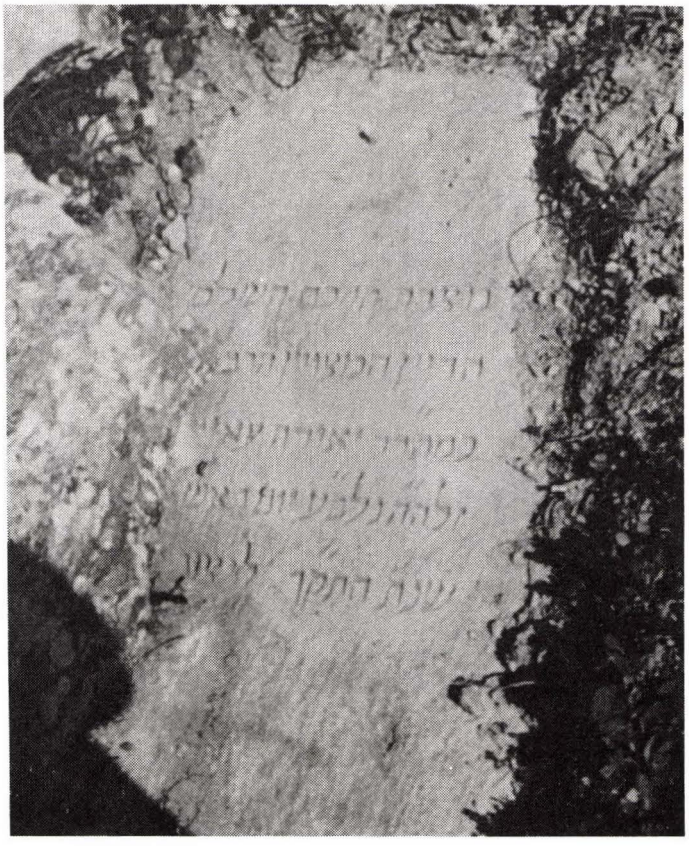
הערה: נשים מתבקשות לא להשתתף בעצרת זו.

דפוס חורב יד עזרה רח׳ חוני המעגל 2 מאה שערים

מערת רבי יהודה חסיד מייסד „החורבה" ואשתו ובנו

רבי יהודה היה צדיק נפלא, ורוב ימיו עברו עליו בסיגופים וצומות, **גם** עלייתו לירושלים בשנת תס"א בלויית פמליה גדולה, היתה כדי **לעבוד** את ד' בסמוך למקום המקדש, ומתוך כך **לקרב** את הגאולה, ביום בואו לירושלים רכש את שטח החורבה שם התכונן לפעול בתורה ותפילה עם בני קהלתו, אך לדאבון לבם נפטר רבי יהודה פתאום ביום החמישי לעלייתו — ו' מרחשון תס"א, ותוך שנה נפטרה גם אשתו ובנו היחיד הרך בשנים, פטירתו הפתאומית פגעה כהלם בישוב היהודי בירושלים של אז, ראה התיאור ע"כ בספרו של בן לוויתו רבי גדליה מסימיאטיטש, „שאלו שלום ירושלים" (ברלין תע"ו), וראה עליו **גם** ב„תולדות חכמי ירושלים" ח"ב פרק ט' סי' א'

מצבת קברו של הגאון רבי יהודה עאייש
מח"ס „בית לחם יהודה" וכו'
רבי יהודה שימש כרבה של אלג'יר, ובסוף ימיו עזב את רבנותו ועלה לירושלים, וראה עליו ועל ספריו הרבים בתוח"י ח"ג פרק א' סי' ט"ו

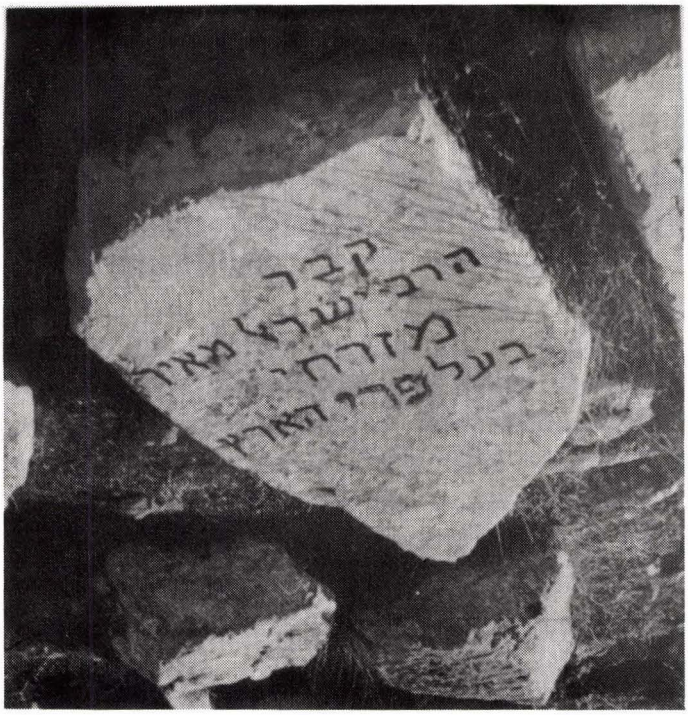

המצבה שעל קברו של הגאון רבי יונה נבון בעמ"ח הספרים
„גט מקושר" „נחפה בכסף" וכו'

היה רבו של הרחיד"א, נחשב בזמנו לגדול הפוסקים ונוסף על כך חסיד ומקובל נפלא, נפטר ביום ט"ז שבט בשנת תק"כ, ראה עליו ב„שם הגדולים" מערכת גדולים אות י' סי' ק"א, ובמערכת ספרים אות נ' סי' כ"ח, ובתוח"י ח"ג פרק א' סי' ז'

ציון קברו של הגאון רבי מיוחס בכ"ר שמואל אב"ד ירושלים
בעהמ"ח הס' ,,פרי האדמה ו,,מזבח אדמה"
ראה עליו ב„שם הגדולים" מערכת ספרים אות מ' סי' ע"ז, ואות ס'
סי' קל"ה, ובתוח"י ח"ג פרק ו' סי' כ"א

ציון הגאון רבי ישראל מאיר מזרחי מח"ס „פרי הארץ"
ו„נר המזרחי"
נפטר בצעירותו, אך כבר אז היה נודע בגאונותו וקדושתו, וראה ע"כ
בתוח"י ח"ג פרק א' סי' ג'

נ ס פ ח בענין ציוני הקודש שרבי משה נחמיה מזכירם בספרנו, ובימינו לא נודע איה מקומם

הרבנית בילא אשת הסמ"ע: עלתה לא"י אחרי פטירתו של בעלה הגדול, כל גדולי ישראל בזמנה, הפליאו בשבחה ובצדקותיה, וראה על כך בהקדמה לספרו של בעלה הסמ"ע, „דרישה ופרישה" על טור יו"ד, וראה גם בתוח"י ח"ב פרק ג' סי' י"ח

הגאון רבי יעקב חאגיז מחבר הספרים „עץ החיים" „תוחלת חכמה" וכו': עלה לירושלים מעיר מגוריו בליוורנו והקים ישיבה בה הרביץ תורה לתלמידים, בנו הוא הגאון רבי משה חאגיז הנודע בחיבוריו, רבי יעקב נפטר בשנת תל"ד, וראה עליו ב„שם הגדולים" מערכת גדולים אות י' סי' רי"ט, ובתוח"י ח"ב פרק ד' סי' ו'

רבי קלונימוס בעל הנס: אחד מגדולי ירושלים שחי בשנת ש"ח שכולו אפוף מסתורין, בהיות כי שום ספר או תשובה להלכה לא נשאר ממנו. הכתב האחד שמייחסים לו הוא כתב פטור ממיסים לתלמידי־חכמים המובאת בספר „כתר תורה" שנדפס בשנת תפ"ה, אולם כמה מגדולי הדור שהיו אחריו מזכירים מדבריו, או מפסקיו, הרחיד"א בספרו „מדבר קדמות" (מערכת י' סי' ט"ו) מביא דרוש מרבי חיים ויטאל ששמע מרבו האריז"ל בשם רבי קלונימוס, ע"ש. מרן ה„בית יוסף" מזכירו בשו"ת שלו בדיני כתובה (שאלה י"ד) בענין חכם אשכנזי בירושלים שנשא אשה אחרת על אשתו, והיה שם הרב הזקן כמה"ר קלונימוס ז"ל ולא פצה פה, וגם הגאון רבי אברהם אזולאי מזכירו בספרו „חסד לאברהם" (עין הארץ נהר צ"ד), הראשון שהביא הנס שקרה לו שהחיה את הנער הנכרי ההרוג, הוא רבי יעקב אלגזי מגדולי ירושלים, בספרו „שלמי צבור" (דף תק"ו), ענין גל האבנים שעל קברו הובא ע"י כל רושמי ציוני הקודש בירושלים, כ"כ הובא ע"י הרבה מהם המנהג שהיה בירושלים, שכל היוצא לחו"ל היה לוקח אבן מקברו עמו, מכיון שרבי קלונימוס אמר שכל הלוקח אבן מעל קברו, יוכרח לחזור אפילו מקצה העולם כדי להחזירהו, במשך השנים מתוך בניה במקום נעלם מקומו של הגל, ועדות אחרונה עליו ישנה מן המתפללים ע"י בשנת ת"ש בערך, וראה עליו עוד בתוח"י ח"ב פרק ט' סי' ג'

הגאון רבי משה גאלאנטי בעמ"ח הספרים „אלף המגן" „זבח השלמים" „קרבן חגיגה": רבי משה היה רבה של ירושלים הראשון, אחרי התחדשות הישוב, והוא עם גדולי דורו הסכימו שלא לקרוא לעולם לרב הירושלמי בתואר „רבה של ירושלים", אלא לכנותו בשם „ראשון לציון", וראה עליו ב„שם הגדולים" מערכת גדולים אות ט' סי' קי"ב, ובתוח"י ח"ב פרק ד' סי' ה', נפטר ביום כ"א שבט שנת התמ"ט

הגאון רבי מנחם דילנזאנו בעמח"ס „שתי ידות" וכו': היה גאון מושלם בכל החכמות שבעולם ראה עליו ועל ספריו ב„שם הגדולים" מערכת גדולים אות מ' סי' נ"א, ובאריכות בס' תוח"י ח"א פרק ז' סי' א'

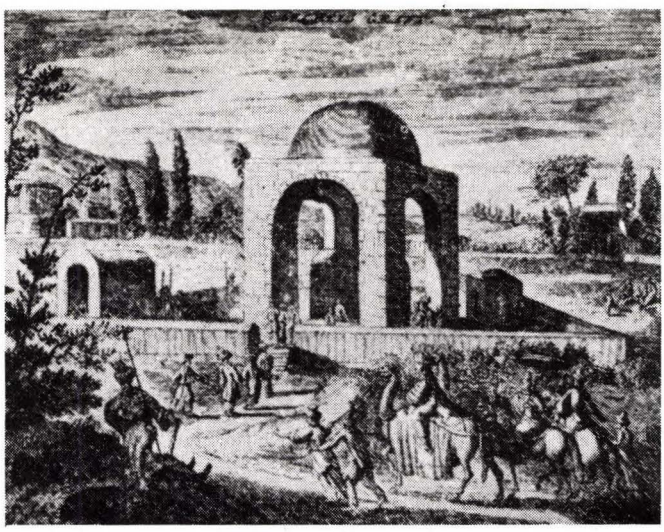
הגאון רבי יצחק חביב: נמנה על גאוני ירושלים, וראה תוח"י ח"ב פרק י"א ס"ב, ובהערת המהדיר א' ריבלין שם

הגאון רבי אהרן ן' חיים בעמח"ס „קרבן אהרן" וכו': ראה עליו ועל ספריו ב"שם הגדולים" מערכת גדולים אות א' סי' קכ"ה, ובתוה"י ח"א פרק ו' סי' ג'

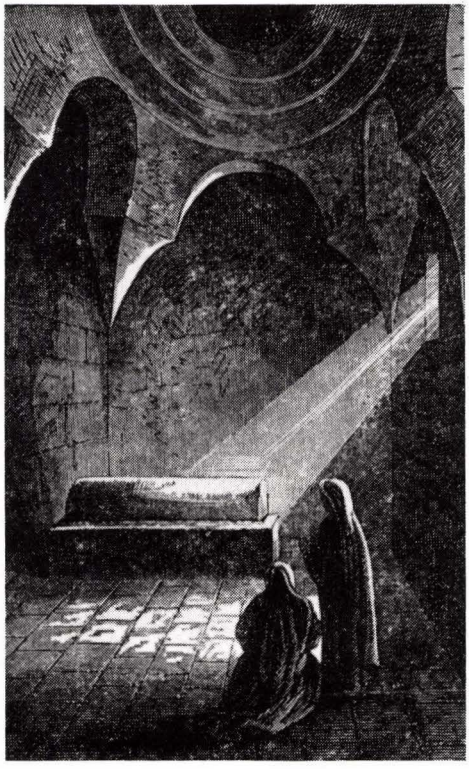
הגאון רבי אברהם רוזאניס השני: (הראשון היה חמיו של בעל ה„משנה למלך"), רבה של קושטנדינא, ואח"כ מגדולי ירושלים, וראה דבריו של הרחיד"א ב„שם הגדולים" מערכת גדולים אות א' סי' ק"ה „ואני הצעיר בנערותי זכיתי להקביל פני קדשו כמה פעמים ונתבסמתי מתורתו יקסתו נוהרת כמפורסם", וראה עליו עוד בתוח"י ח"ג פרק א' סי' ו', רבנו מכנהו בשם ה„תייר הגדול" ע"ש שערך מסעות על פני ארץ־הקודש והעלה את רישומה על הכתב, ביניהם גם ציין הרבה מציוני הקודש בירושלים ובא"י כולה, מכתבי ממסעותיו נתפרסמו לראשונה בכתב־העת „המגיד" בשנת תרכ"ז—כ"ח, ובשניה בירחון סיני כרך ל"ג שנת תשי"ג תחת השם „מסעות האבי"ר"

בנין מערת המכפלה כפי שנראה אז

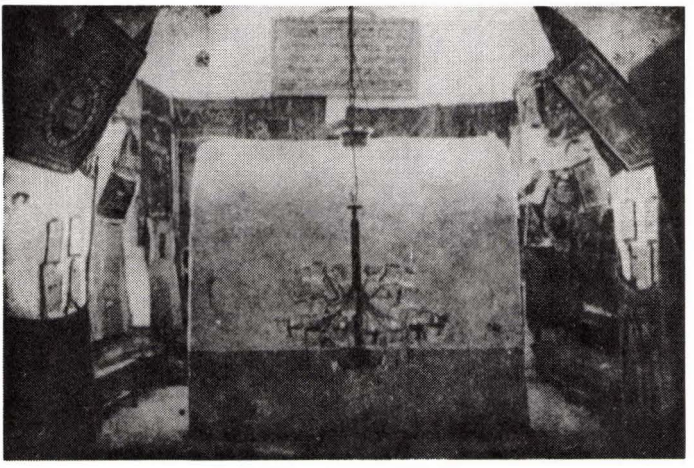
קבר־רחל־אמנו בדרך לבית־לחם כפי שנראה לפני הקמת הבנין
שעליו ע״י סיר משה מונטיפיורי
כיפה וארבע עמודים לה, ומסביב גדר אבנים

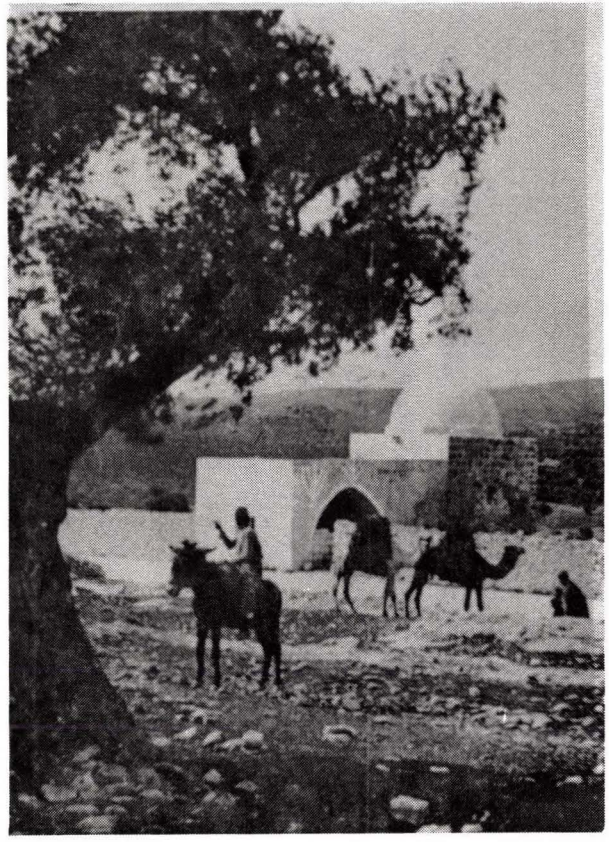
פנים הבנין כפי שנראה אחרי הקמתו

קבר־רחל אחרי הקמת בנינו של מונטיפיורי בשנת תר״א

במשך הזמן שובץ פנים בנין הקבר במנורה ארוכה שהשתלשלה מהתיקרה, בארון־קודש וספרי תורה בו, ובהמון פרוכיות מנדיבים שרצו להנציח את שמם במקום הקדש

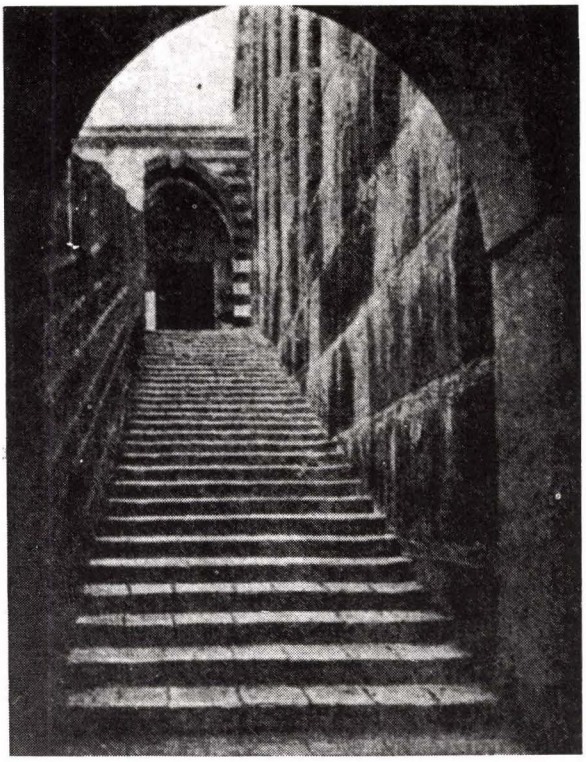

מראה הבנין במרוצת השנים

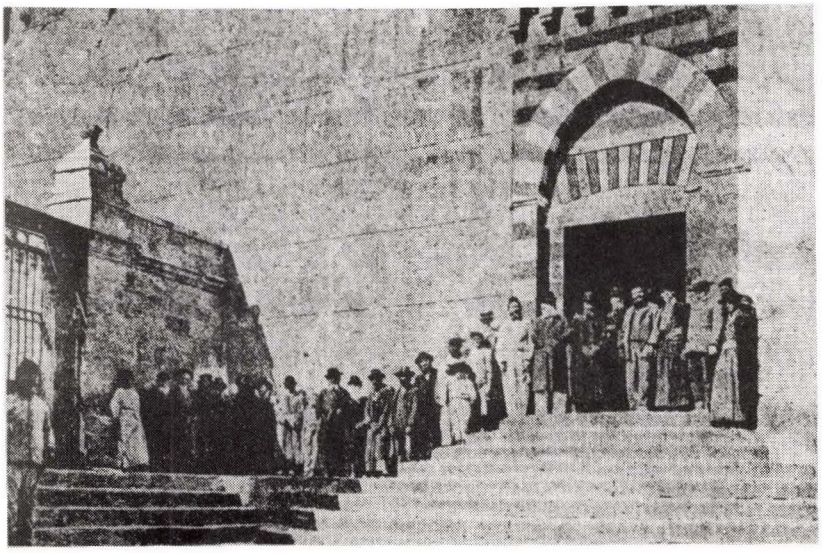
המצבה החקוקה באהל לזכר פעולותיו של מונטיפיורי

ולא נחלה ברית אבותיכם כי ה' הדפכם. ואינם מניחים לאחינו בני ישראל להשתטח על הקברים כי אם לפעמים ובהשתדלות ובמתן כסף. וכל זה מגזרתו יתברך שמו לקיים מה שנאמר יופי אדמותינו לזרים. ואולם קבר אמנו רחל ע"ה הוא האחד והיחיד הנשאר לנו — ורק לנו לפליטת נחלה כהיום הזה עם חלקת השדה אשר מסביב, זכור לטוב על זה השר הצדיק דורש טוב לעמו סיר משה מונטיפיורי ישמרהו צורנו ובנה על קברה בנין גדול עם כיפה יפה והוא סגור תמיד ומפתחו תחת יד אחינו בני ישראל יושבי ירושלים תבנה ותכונן. וכעת חפרו שמה באר מלא מים להשיב נפש האורחים הבאים להשתטח על קברה. — ואחרי שפכי שם שיחי בדמעות שליש. קמתי להודות להי' יתברך על אשר השאיר לנו שריד כי כמעט זה כל חלקינו בארץ קברות אבותינו אשר נוכל לבא שמה לבכות על משבתינו באין מונע ובין פוצה פה ומצפצף. ואולי גם זה היה מכוונת יעקב אבינו ע"ה בקברו אותה על אם הדרך ולא הוליכה לבית לחם, כי ברוח קדשו צפה מראשית אחרית והציל לנו על ידי זה את קברה להיות לנו לאחוזת נחלה בימי גלותינו כיום הזה. וגם קרוב לומר כי הוא מנבואת ירמיה הנביא (לא, טו) קול ברמה נשמע רחל מבכה על בניה וכו' דוקא רחל כי יש שכר לפעולתך רצה לומר מדה כנגד מדה על שלא התקנאה באחותה לאה והיתה צנועה כדאיתא בבבא בתרא (דף קכג). על כן לא יתקנאו בנו הישמעאלים שהיא אמנו וקברה כמוצנע מהם וגלוי לפנינו, כל זה עלה על רעיוני בקומי מהארץ מחבק ומנשק אבני הקודש מצבת קבורתה (ויש עוד טעם נכון לזה עיין בכתבי האר"י).

עד המדרגה הששית ועד בכלל

היה מתירים הערבים לעלות לבנין „מערת המכפלה" מקום קברות אבותינו, על המדרגה האחרת היה עומד כבר ערבי מזוין ושומר, החורים בכותל הבנין במדרגה זו שנראים בבירור בתמונה שלפנינו שימשו גם כמקום להכנסת „פתקאות־בקשה" (קוויטלאך) למתפללים

ובסיום דברי, לא אמנע ממך יקירי ! ואגיד לך את כל לבי בדבר אשר השמעתיך מה בראשית מאמרי האחרון את אשר אתמה ואתפלא מאד על נכבדי אחינו בני ישראל הגבירים והשועים במדינות אירופא הצפונית, אשר שאר רוח להם ולא יחשבו כסף ונוסעים להשתעשע בארצות רחוקות, איך לא תכסוף נפשם לסור ולבא פעם אחת גם אל ארץ אבותינו הקדושה אפילו בחורבנה והטהורה אפילו בגלותינו, לחזות ולראות ולהראות את כל המקומות העתיקים המעוטפים בזכרונות ימי קדם, זכרונות קדושות יקרות ונשגבות, אשר בהם תבנה ותכונן אש דת ישראל עד היום, והן כבודנו ותפארתינו בגוים לנצח, **למה לא יעלו בהר ה' לבקר כותל מוצל מהיכל ה' ההרוס ולהשתטח על קברות מקור חוצבנו. ואחר כן יוכלו לשוב להם לארצם ולביתם שלם בגופם ובמאדם** וכאשר כן עושים אחינו בני ישראל בני אזיא ואפריקא הבאים תמיד ירושלימה, לא להשתקע כי אם לגור שמה ימים או עשור וישובו למקומם. כי לבא על דעת להשתקע שמה נצרך להתיעץ הרבה ולהיות מתון בדבר מאד מאד. הגם שידוע גודל המצוה בישיבת ארץ ישראל וכמה מעלות טובות להם ככל הכתוב בכמה ספרים. אך עם כל זה בענין נשגב כזה **נחוץ להיות ממארי דחושבנא וכמאמרם ז"ל באו חשבון כו' לבל יתחרט באחרונה,** כי רבים הם אשר אש התשוקה לארץ הקודש התלקחה בלבבם כמו רגע ולא עצרום כל המניעות שבעולם וברוב עמל ויגיעה באו גם שעריה. ואחרי כן התנחמו מאד על פחזותם, ורקב החרטה היה כמסוס נוסס בעצמותיהם מגודל הלחץ והדחק ומיסורי ארץ ישראל וגם מצער גידול בנים שם. על כן אל יהיה נמהר בדבר הגדול הזה כל איש

ובפרט מי שהוא במבחר שנותיו ותלו ביה טפליא. **ויחשוב היטב שכר מצוה נגד הפסידה,** אך ליסע ולבא שמה על כל פנים פעם בימי חייו למען ראות בעיניו את הארץ הטובה אשר למד לדעת אותה מימי ילדותו רק מפי ספרים וסופרים, ולמען השתטח על קברות אבותינו הקדושים עליהם השלום וכאמור למעלה, אף לעבור בה לארכה ולרחבה להתבונן על שפוני טמוני עתיקותיה, ושרידי עריה הריה יעריה אשר לא נגרע ערך סגולתם לכל הפחות מעתיקי חרבות יתר הארצות. ואחר כך לשוב אל ארצו ולביתו שלום, מה טוב הוא ומה נעים. ובפרט לכל איש אשר ברכו ה' וידו משגת לזה ומפזר אף על דברים של מה בכך, ולא יהיה קדש כחול, כי כעת אין הדרך לארץ הקודש מסוכן כבימי קדם ואפשר לילך ולשוב בימים אחדים במסלת הברזל ואנית הקטור בלי הוצאות מרובות, **כי עוד חזון למועד ויפח לקץ אם יתמהמה חכה לו. עוד יאמרו באזניך בני שכוליך צר לי המקום גשה לי ואשבה.** והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו כו'. אז יבקע כשחר אורנו וכבוד ה' עלינו יזרח וקראו לה עיר ה' ציון קדוש ישראל. ועמך כולם צדיק לעולם ירשו ארץ אמן כן יהי רצון.

כה דברי הכותב בדמע ובלב קרוע פה על האניה הסוערה, על בטול תורה ועל נודי מארץ הטהורה, ושתי כפי מלב מים לשמים אשא עיני ליה, **מ**תחנן **ש**ואל **ה**חזירני **נא ח**יש **מ**הרה **י**רושלימה **ה**עיר אשר בחרת ושבתי בבית ה' לאורך ימים.

נדפס פעם שלישית לסדר **„באו ורשו את הארץ"** שנת **יתברכו** לפרט קטן.

חורבן העיר העתיקה בירושלים בשנת תש״ח
וכיבוש הרובע היהודי ע״י הערבים

רבני העיר העתיקה רבי בן ציון חזן ורבי זאב מינצברג
ליד איש הצבא הערבי אליו מסרו את כתב הכניעה
מיהודי העיר בנסיון להציל את שארית הפליטה מטבח

אנשים נשים וטף מתארגנים בככר בתי מחסה כדי לצאת לעיר החדשה

אורזים את החבילות לעיניהם הפקוחות של חיילי הלגיון הערבי

הטף ביד האחת ושארית המזון והלבוש ביד השניהרובם של הגברים נלקחו בשבי לעבר הירדן

יהודי הרובע נוהרים לעיר החדשה דרך שער ציון

ביניהם נראה הגה״צ רבי דוד יונגרייז זצ״ל וזוגתו

ערביה נושאת על ראשה שלל יהודי מן הרובע
שלשה ספרי תורה מבית הכנסת ספרדי
בתוך נרתיקים העשויים כסף טהור

מאמר בשבחה של ירושלים ותושביה שכתב רבנו כהקדמה לקונטרס סליחות ותפילות לשובבי"ם ת"ת שנדפס בשנת תרל"ד, בהשתדלות „החבורה קדישא" שנתייסדה לשם אמירת הסליחות ושמירת המנהגים הקבועים לשבועות אלה.

(במאמר הושמטו ההערות בעניני קבלה המובנים רק ליודעי ח"ן)

יתברך הבורא ויתרומם היוצר כל השמים והארץ ותולדותיהם, כל בהמה כל רמש כל כנף כל חי הימים וכל אשר בהם ותכלית כל הברואים מאסף לכל המחנות כלול מברואי מעלה ומטה, האדם אשר במחשבה תחלה עלה, נברא באחרונה למען ימצא תיכף ליצירתו הארץ וכל צבאיה כל צרכיו וכל משמשיו, ולא למענו בראו אך למען הטיב באחריתו, כל הברואים נבראו לשמשו והוא ישמש את קונו יתברך שמו, לעבדו בנפשו ומאודו ולשמור חוקיו ומצותיו כל הימים ככתוב בתורה ובנביאים ובכתובים שנוי ומשולש. כמה וכמה פעמים, ולמותר האריכות בזה כי כל זה גלוי וידוע לכל, ויען כי גלוי וידוע לפניו יתברך שמו כי יצר לב האדם רע מנעוריו, טמא משאורו נולד לעמל ויגיעה נתון כמטרה לחיצי הזמן, עלול מעודו לחטא ופשע לזדון ורשע, מראשית כזאת הודיע לנו ומלפנים גילה לנו יתברך שמו (עיין מה שכתב בעל דרך החיים בזה) ולכן המציא הוא יתברך שמו צרי ומזור לחולי הנפשות הנאחזות במצודה רעה, והוא התשובה אשר הוא יתברך שמו חק נתן לקבל באהבה את השבים לפניו, ועל ידי זה ימלטו משחת אשר נלכדו כציפור מפח וינצלו מכל רע שקרוב לבוא עליהם חס ושלום, כאמור

שובו שובו מדרכיכם הרעה ולמה תמותו בית ישראל וכהנה רבות:

כה ימי השובבים אלו אשר המה נושא מאמרינו זה, הוא מרוב חסדו יתברך שמו להמציא מזור ותרופה לחטאת נעורים חטא הידוע רחמנא ליצלן, לאשר כמעט אין צדיק בארץ וכו', וימים אלו מסוגלים מאד לתקן עון זה. וכמבואר בכתבי האר"י זכרונו לברכה ובספר שני לוחות הברית ועוד בהרבה ספרים קדושים היינו מפרשת שמות מסדר וימררו את חייהם, שענין השעבוד היה לטהר ולזכך וכה כל אחד המקבל עליו תענית וסיגוף בימים אלו מועיל לזכך נפשו עד סדר כי תקנה עבד עברי, ובשנה מעוברת מוסיפין גם פרשיות תרומה תצוה וכמבואר כל זה בספרים הקדושים, וכה קיימו וקבלו עליהם ברוב תפוצות בית ישראל, אנשי מעשה ויחידי סגולה שיתענו בימים אלו כל אחד לפי כוחו וטבעו, הרבה שמתענים בכל יום ויש מתענים גם הפסקות ויש שמתענים לכל הפחות ב' וה' או על כל פנים יום אחד בשבוע, ולא התענית העיקר אלא תורה ומעשים טובים לתשובה, ותיקון חצות בלילה וכדומה. ובהרבה קהלות קודש, יש חבורות על זה שעושים יום או יומים בשבוע כמו תענית צבור ממש היינו שיש קהלות קדושות שקבלו עליהם יום שני ויום חמישי ויש שלא קבלו עליהם כי אם יום חמישי לבד והוא יהיה קודש לה' לקום באשמורות לומר סליחות ווידוים תהלים ולעסוק בתורה ובספרי מוסר ולקרא ויחל במנחה כנודע ומפורסם המנהג בכמה קהלות קדושות במדינת איטליא המנהג לומר סליחות בימים אלו קודם תפילת המנחה או בין תפילת המנחה לתפילת ערבית.

ואחרי כל זאת אנן מה נענה בתרייהו אם שאר קהילות קבלו עליהם ככל האמור למעלה על יושבי ארץ הקודש הלא בכפלים, ועל יושבי ירושלים עיר הקודש הלא שבעתים, אחרי כי מקובל ומאומת אצלנו שירושלים היא עיר הקודש ומקור השפע והקדושה גם לעת הזאת, וכידוע מהכתובים ומדברי חכמינו זכרונם לברכה בכמה מקומות, והשימותי את מקדשיכם קדושים אף על פי שהן שוממין, ועל דרך זה אמרו רבותינו זכרונם לברכה הרוקק בהר הבית בזמן הזה כרוקק בבת עינו (כדאמר רב ביבי אמר רבי יהושע בן לוי ברכות ס"ב ע"ב ועיין שם בדף ו' עמוד א' ובזבחים ק"ז דר' יוחנן סבירא ליה המעלה בזמן הזה חייב ועיין עוד במגילה דף י' וביבמות דף פ"ב תוספות דבור המתחיל ירושה, מה שכתבו באורך וכן פסק הרמב"ם בפרק ו' מהלכות בית הבחירה ובפרק א' שם דקדושת עזרה וירושלם קדשה לעולם וכן פסקו רוב פוסקים ועיין במגן אברהם סימן תקס"א במה שכתב על דברי הכסף משנה שם).

אך קודם שנבוא לבאר גודל החיוב מענינים אלו, וכיוצא בזה פה עיר הקודש, אקדים מה שכתבתי בדרוש אחד על פסוק ירושלם הבנויה כעיר שחוברה לה יחדיו ששם עלו וכו' (תהלים קכ"ב) שנדחקו המפרשים לפרשו.

והנה הפרשת דרכים דרוש ז' פרק י' הביא דרוש נחמד בשם הגאלנטי על פי הש"ס פסחים (ח' ב') אמר ר' אבון בר רב אדא אמר רבי יוחנן מפני מה אין פירות גינוסר בירושלים מפני עולי רגלים שלא יהיו אומרים אלמלא עלינו אלא לאכול פירותיה דיה ונמצאת עליה שלא לשמה, והקשה דמאי זה קשה מפני מה אין פירות

גינוסר בירושלם דאטו כל דבר צריך להיות בירושלם אך כוונתם על פי מה דאיתא במדרש יודע היה שלמה המלך עליו השלום שחוט זה היה הולך לכוש והיה זורע בה פלפלין חוט זה הולך להודו והיה זורע בה זנגביל שנאמר ירושלים הבנויה וכו' שמשם הושתת העולם וכעין טבור הארץ וכו' ועיין במדרש רבה הובא בילקוט על פסוק הגדלת מעשי וכו' נטעתי בהם עץ כל פרי אמר ר' אבא בר כהנא ברוחות היה משתמש והיה שולח לאפרוקי להשקות מים וכו' אמר ליה ר' ינאי אל תאמר כן אלא יודע היה שלמה איזה תל פינה וכו' וכן מצינו מכלל יופי וסיים כי ממנה הושתה העולם וכו', וזהו שאלת ר' יוחנן מפני מה לא היה בירושלים גם פירות גינוסר מאחר דכל הטוב שהיה בכל שאר הארצות היו בירושלם מפני מה לא היה שם פירות גינוסר וכו', והתירוץ מפני עולי רגלים וכו' וזהו כוונת המשורר עליו השלום ירושלים הבנויה כעיר שחוברה וכו', פירוש שכל העולם כולו כחובר לה והיא כעין טבור הארץ וכו' אם כן כל דבר הטוב והמועיל ראוי להיות שם, ואם כן קשה מפני מה לא היה גם פירות גינוסר והתירוץ ששם עלו שבטים שבטי יה, בכדי עדות לישראל להודות לשם ה' ולא בשביל פירות גינוסר עד כאן תורף דבריו בקצת המתקה.

אך אנכי הדל הוספתי ביאור הפסוק דרצה לומר מה זה כוונת הפסוק ירושלים הבנויה, אך בפשוט לפי הנזכר לעיל שירושלים עיר הקודש היא גם כעת כרכא דכולא ביה אבן פינת יקרת מקור לכל הטוב שפע עושר מקום שאיבת רוח הקודש ושפע הנבואה, וכמו שאמרו חכמינו זכרונם לברכה (מגילה פרק ב') כל נביא שאין

מפורש שם עירו בידוע שהוא מירושלים ואמרינן במדרש (הובא בילקוט יונה) יונה בן אמתי מעולי רגלים היה שנכנס לשמחת בית השואבה ושרתה עליו שכינה ללמדך שאין השכינה שורה וידוע מה שכתבו התוספות שם בסוכה דף נ' עמוד ב' דבור המתחיל חד, תני בשם הירושלמי שנקרא שמחת בית השאובה שעל ידי זה היו שואבים רוח הקודש עיין שם ולמותר האריכות בדבר פשוט ומפורסם והוא המקום שממנו תצא תורה לכל ישראל וכאמור כי מציון תצא תורה ונאמר וקמת ועלית אל המקום וכו' ושנינו על זה במשנה פרק אלו הן הנחנקין אם שמעו אומרים להם ואם לאו אלו ואלו באין לבית דין הגדול שבלשכת הגזית שמשם תצא תורה לכל ישראל שנאמר מהמקום מלמד שהמקום גורם והיינו שהוא המקום מקור שפע הקדושה להשפיע חכמה אמתית על חכמי הדור שישיגו האמת בבית קדשים, וכן היה תמיד שם בירושלם עשירים גדולים אשר לא היו דוגמתם בכל הארץ, וכמו כן היו מצוינים בגבורה וביופי יותר מכל העולם כולו כמו שדרשו חכמינו זכרונם לברכה על פסוק המסולאים בפז ועיין מה שכתבתי על זה.

אך בפשוט אפשר לומר על פי המדרש רבה ויצא, וירא והנה סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה סולם זה הכבש ומוצב ארצה זה המזבח כמה דאת אמרת מזבח אבנים תעשה לי וכו' וכו', והנה מלאכי אלהים אלו כהנים גדולים וכו'. ועומק מליצתם זכרונם לברכה דכמו הסולם שבבית הוא עשוי להעלות על הגג צרכי העליה ולהוריד משם צרכי הבית ככה היה הבית המקדש סולם מוצב ארצה להעלות דרך שם כל הקרבנות לריח נחוח

מקום העבודה והדוכן והשיר, מקום המוכשר לתפלת בית ישראל כמה דכתיב ואתה תשמע השמים מכון שבתך את תפילתם (מלכים א' ח') ועוד כמה פסוקים כיוצא ודרך הסולם הזה הורידו לנו הכהנים בני אהרן ממעון קדשו שפעת קדושה, (ועיין בספר אוהל ישרים מה שכתב על זה בפסוק דרכי ציון אבילות ובפסוק גדר דרכי בגזית שפירש שהיה כדרכים ממש בין עיר לעיר ובין כרך לכרך שמוליכין ומביאין סחורה וכל צרכי בני אדם ככה היה בית קדשינו ותפארתינו בעת היינו שלווים בארצינו היה דרך סלולה וכו', וכעת דרכי ציון אבילות וכו' עיין שם ודי לנבון) ויש אריכות דברים בכל זה אין עת האספם פה וכן בזוהר הקדוש בכמה מקומות מענין זה וזה לשונו בפרשת שלח כד ברא קודשא בריך הוא בר נש בעלמא אתקון ליה כגוונא דלעילא ולבא שרא באמצעות וכו' ובית קודש הקדשים דתמן כפורת וארון וכרובים והוא לבא דכל ארעא וכו' וכן כיוצא בזה.

ולכן ירושלים עיר הקודש היתה מהיושבים ראשונה במלכות יען כי היה סמוכה למקום מחצב הטהור מקור מים נובעים ממעיין הקדוש מי ברכה העליונה היוצא מבית קודש הקדשים מקבלת תחלה מעדני מלך שפע קדושה וברכה מטל השמים וכל העולם כולו יונקים משדי תנובות בתעלת הבריכה העליונה, וכל זה מטעם שבית המקדש שלמטה מכוון כנגד מקדש של מעלה וכמבואר בכמה מקומות בגמרא ובזוהר הקדוש ובמדרשים ועיין במדרש רבה פרשת תרומה ר' ברכיה פתח כי כל לשמים ובארץ כל מה שברא הקדוש ברוך הוא למעלה ברא למטה למעלה זבול, למטה זבול וכו' והוא על דרך

מאמרם (חגיגה י״ב) זבול שבו בית המקדש של מעלה ומכאל שר הגדול עומד ומקריב עליו קרבן.

ובאמת מטעם זה לא היה שום אומה ולשון אף אם מתקבצין כל חיילות שבעולם להחריב את בית קדשינו בשום אופן בעולם עד שגברו העונות בעונותינו הרבים וגרמו קיצוץ ופירוד וחורבן בבית המקדש של מעלה וממילא נפסק חוט המקשר בינו לבית המקדש של מטה אז יכלו לו הרסו ולא חמלו, וזהו מאמרם ז״ל בש״ס ובמדרש איכה קמחא טחינה טחינת וזהו עומק מליצותם של חכמינו זכרונם לברכה בסנהדרין דף צ״ב הוי קטיל ואזיל עד דמטי להיכליה אדליק ביה נורא גבה היכליה ודרכו ביה משמיא שנאמר גת דרך ה׳ לבתולת בת יהודא וכו׳ היכלא קליא קלית וכו׳ ונועם מליצת חז״ל הוא על דרך מה שפירש בספר בית דוד גבה היכלא שרצה להגביה את עצמו ולהאחז בשורש שלו הוא בית המקדש של מעלה ואז אין כל בריה ולשון יכולין לשלוט ביה וכנזכר לעיל דרכו ביה משמיא, (כי עונותינו הרבים גרמו חירוב ופירוד כנזכר לעיל) ולא זכר הדום רגליו, וממילא שאז היה עלול לחורבן ושריפה כנזכר לעיל המון ישראל ודוק היה עלול לחורבן ושריפה ודוק כי קצרתי.

ואחר כל זה מה טוב ומה נעים לפרש הפסוקים הנזכרים בפשוט, שמחתי באומרים לי בית ה׳ נלך מי יעלה בהר ה׳ ועל זה בא תשובת החסיד המשורר עליו השלום עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלים והוא כאלו עומדים בבית אלקים ממש בשער העליון שער השמים ירושלים הוא בית המקדש של מעלה (עיין תענית ה׳ הנזכר לעיל על מאמר הדרוש הנזכר לא אבוא בירושלם

של מעלה וכו' ופריך ומי איכא ירושלם של מעלה אין דכתיב ירושלם הבנויה וכו', וסיפא דקרא מפרש באר היטב הטעם ירושלים הבנויה כעיר שחוברה לה יחדיו ירושלם של מעלה ומטה, ואיך נעשה ההתדמות וההתקשרות ביניהם ובאה התשובה ששם עלו שבטים שבטי יה והוא מקור עיקר העבודה והתפילה ועוד כי שמה ישבו כסאות למשפט — מקום אשר משם תצא תורה לכל ישראל ודברים אלו העומדים ברומו של עולם הן המה אשר חברו בעבותת האהבה שערי ירושלם עד שער השמים ומהתקשרות הזה יצא חוט המקשר את כל העולם כולו להמשיך עוד צינורות היוצאות ממעיינו הטהור ממגד שמים מטל שפע מי הברכות ונקו וספינו אוצרותיו יתברך שמו ופתחו למו (עיין ירושלמי חגיגה והובא בילקוט דדריש כעיר שחוברה לה יחדיו עיר שעושה כל ישראל חברים עיין שם ועיין ברש"י תענית בדף הנזכר).

וכל אלה לא רק בעת היינו שלווים ושקטים בארצינו וזרים לא עברו בגבולינו ההיכל על יסודותיו וקודש הקדשים על מכונותיו הכהנים היו עוסקים בעבודה והלוים בשירות תודה וכו' שמרוב עוונינו אבדנו כל אלה, עם כל אלה, עם כל זאת גם אחר החורבן והשמותי את מקדשיכם כתיב (עיין מה שכתבתי בראשית דברי מה שמשמע מכמה מקומות בש"ס ובמדרשים שקדושת המקום גם בזמן הזה ועיין עוד יבמות דף פ"ב תוספות דבור המתחיל ירושה מה שכתבו באורך בענין זה וכן פסק הרמב"ם בפרק ו' ופרק ז' מהלכות בחירה דקדושת המקום עזרה וירושלם קדושים לעולם וכמה שנתבאר למעלה), ולכן גם בזמן הזה אם כי אין ערך ודמיון כלל וכלל לעת זמן הבית

הגדול והקדוש וממש אין לנו שום דעת והרגש כלל להתבונן מה שאבדנו בעווניינו כי רק הגלויות הם לנו והנסתרות בזה לה' אלקינו (עיין בס' קול יעקב מה שכתב על פסוק במסתרים תבכה נפשי עם כל זה לעולם לדור ודור מקום מקדשינו הוא תלפיות תל שהכל פונים כמאמרם זכרונם לברכה (ברכות פרק אין עומדין) ומקרא מלא הוא והתפללו אליך דרך ארצם ונאמר והיה עיני ולבי שם כל הימים וכמבואר בכמה מקומות מדרשות חז"ל ולכן גם בזמן הזה ראויה להקרא בשם ירושלם הבנויה כעיר שחוברה לה יחדיו כי לעולם היא סולם מוצב ארצה וכו' להעלות דרך שם עתירתינו ולעולם היא ראש עפרות תבל.

ואחרי כל הנזכר לעיל רבותי אחינו היקרים נשים נא לבינו עד דרך תוכחת הנביא (ישעי' מ') קול קורא במדבר פנו דרך ה' וכו' סולו סולו המסילה סקלו מאבן וכהנה רבות, והיינו שהנביא עליו השלום מעורר אותנו לאמר עורו ישנים משנתכם חגרו בעוז מתניכם והתחזקו להטיב מעשיכם, תחפשו היטב לבער רוע מעלליכם, ולשרש מחשבות הכוזבות מקרבכם, הטיבו דרכיכם כי קרובה ישועתי לבוא ועוד הרבה כאלה, ועד מתי אנו מחשים ובפרט לעת הזאת אשר נצוצי אור השמש בין מפלשי עב נראה לנו בכמה ענינים וכעין פתיחה מענין הגאולה אנו רואים בימינו אלה, כמו שכתב באורך בקונטרס שערי חכמה שנדפס ואין הדבר תלוי כי אם בתשובה ולהתעורר מעט בהתעוררת תתאה דמילן, והוא יתברך שמו בחסדו יהיה בעזרינו, ואת לב האבן יסיר מקרבנו, ובמעגלי הצדק ידריכנו.

אמנם לענין מה בראש הלא עיר הקודש ותושביה עלינו לתקן תחלה עיקר היסוד מקור אבן פינת יקרת ומזה תצמח תרופה לכל העולם, הלא ידוע כי בהתקלקל חלילה מקום מוצא הדם מהלך אל העורקים אשר ישפיע אל כל אבר ואבר כידוע חולי רע הוא ומסוכן החי ואף אם ילאו הרופאים להמציא צרי ומזור לכל האברים לא יועיל ולא יציל עד שישכיל הרופא לנקות מקום מוצא והנמשל מובן.

ובאמת ירושלם גם לעת הזאת היא ראש וראשון לכל דבר שבקדושה וראויה היא לשמה הטוב „עיר הקודש" ולא כאותם אשר בעין רעה ישקיפו עליה ועל תושביה מטילים דופי בכל דבר ויופי מבקרים אחר כל מום הבלתי נראה למו, אף לשמע אוזן מעוף הפורח פותחין את עיניהם לראות את הנגעים ובמטמונית יחתרו אחרי הפשעים וכדרך הטמא לילך למינו כמאמרם זכרונם לברכה ומאיזה פרט על הכלל כולו יצאו וכדרך שונאי ישראל אשר יגוללו חמס ושוד חס ושלום על אחינו בני ישראל על הכלל כולו עבור איזה פרטים שמצאו ולא די להם בדבר שפתים אך חץ שחט לשונם לירות מרחוק במסתרים תמימים למלאות את העולם כולו בכתבי עמל ואף בעלי העתים, אהה! מי יחמול עליך ירושלם הרבה הם מהרסייך ומחריבייך פנימה וחוצה מהבאים אך לרגל את הארץ וכבר הארכתי בזה בקונטרס שאלו שלום ירושלם שהדפסתי **ועיקר המשטמה על ארץ הקודש לעת הזאת הוא מרוח הזמן החדש ההולכת בכל הארץ הולכת ברוח סערה לבלע ולשחת כל נתח טוב לשרש חס ושלום כל הר מההרים הגדולים וכו' להוציא הישן מפני חדש, ותאמר בגאות לבה לשום קן לה חס ושלום גם בירושלם**

עיר הקודש אך כל מזימותה ותחבולות עמל ממחזקיה, נשארו מעל, תהלה לה' גדולי ירושלם וחכמיה לא נתנו עבור בגבול עיר הקודש אף מדרך כף רגל וכה נאמר לירושלם עיר הקודש אם רוח המושל השוררת בחזקה בכל הארץ יעלה גם עליך אתה מקומך אל תנח חס ושלום ולא יבא בך ערל וטמא ובטחונינו שיקוים בנו אם ירצה ה' גם בימינו אלה וגנותי על העיר הזאת אמן כן יהי רצון.

אך באמת כל ישר דרך הרואה בעין טובה ועיניו לנוכח יביטו יודע נכון כי באמת היא עיר תהלה, וראויה לומר עליה חפצי בה כי תהלה לה' כל חפצי שמים בה בכל פינה ופינה ימצאו בה חפצי שמים בכל בית המדרש גדול וקטן כמה שיעורים, הלומדים מקרא משנה ש"ס אגדתא מדרש כה יש פה עיר הקודש ישיבות הלומדים בשקידה ש"ס עם פוסקים בעיון עם פלפול הרבה שוקדים פה עיר הקודש יומם וליל ועוסקים בתורה ועבודה מתוך עוני ולחץ גדול ולא יתאוו לבשר ויין כי יקרה שאף לחם אין, ועוברים על דברי חז"ל פת במלח תאכל וכו' כי לפעמים לא נמצא למו פה עיר הקודש גם לכמה וכמה גדולי ישראל, **תאמינו לי עמיתי וריעי הקוראים כי ישנו פה עיר הקודש כמה תלמידי חכמים בעלי ש"ס ופוסקים יראים ושלמים ומהם שבקיאים בכולא תלמודא עם תוספות על דף ממש ופוסקים על דרך הפלפול ונחבאים וכו' ואינם ניכרים כלל שייף עיילי וכו' כמה וכמה רבנים אשר מאהבת ארץ הקודש ירדו מכסאותיהם ועזבו נכסיהם מרצונם הטוב כל הונם וכל אשר להם ובאים לשכון כבוד בארצינו להסתפח בנחלת ה' לגור בארץ, להשלים שנותיהם בחיי**

צער בעיר הקודש ירושלם צדק ילין בה גם לעת הזאת וצדקות גדולות עושים בה כל אחד ואחד עם זולתו, הרבה יותר מיכולתם ועוסקים בגמילות חסדים לרוב אין לשער כלל *. ותהלה לה' שרובם יראי אלקים וחרדים מאוד לדבר ה' ומקיימים מה ה' וכו' עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלהיך (מיכה ו' ח') ולולא זאת ממש היה בנמצא הרבה נפוחי כפן ומתי רעב חס ושלום לולא חמלת אחד על זולתו ואח לצרה יולד. פה עיר הקודש הרבה חדרים לתינוקות של בית רבן בתים בנוים לתלפיות לצורך תינוקות של בית רבן כוללות אשכנזים פרושים בחורבת רבי יהודה החסיד, לבד זה עוד חדרים לתינוקות של בית רבן בכמה מקומות, פה עיר הקודש הרבה חבורות קדושות, מבקרי חולים, חבורה גדולה מגמילות חסדים שעולה מעלה תהלה לה', חבורות גדולות של משמורים ולא על דרך הנהוג בחוץ לארץ שנים או שלשה במשמר אחד לא כן פעיה"ק שבכ"א כמה מניינים ויקרה לפעמים שלא ימצא מקום פנוי בביהמ"ד במשמר הראשון וכן במשמר השני, וכולם מנדדים שינה מעיניהם ועמלים בתורה, פה חבורה ,,משמר לבוקר" ועוד כהנה עוד מנהגים טובים וענינים נשגבים אשרי חלקם והכל על דרך אבותינו ורבותינו נוחי נפש זכרונם לברכה לבלתי לתת מקום לרוח הזמן החדש חס ושלום, לא יעלה ולא יבא בעיר הקודש חלילה. ולבלתי יחסור כל בה זה הנקרא חברת שובבים אשר הוא דבר גדול לתקן חטא הידוע רבות בשנים שנקבע פה עיר הקודש חבורה הקדושה הלזו

---

* כאן הופיעה הערה ארוכה בעניני קבלה שרבנו כותב שחידשה בימי ילדותו.

ומתחילין מפרשת שמות תחילת שעבוד גלות מצרים (כי עיקר התקון בפרשיות אלו כנודע ומסיימין בפרשת כי תקנה עבד עברי ובשנה מעוברת מוסיפין גם תרומה תצוה וכמו שכתבו האחרונים וכו'.

והנה גם בענין זה החיוב פה עיר הקודש יותר מבשאר מקומות מכמה טעמים.

א. מכל דברינו הנזכר לעיל אשר על עיר הקודש להיות ראש וראשון לכל דבר שבקדושה וככל הנזכר לעיל.

ב. ידוע כי העיקר ימי השובבי"ם היא לתיקון החטא והיא היא שחרבה עירנו ושמם בית מקדשינו כמבואר בכתבי האר"י זכרונו לברכה ויעוין בספר שני לוחות הברית הקדוש (בדפוסים ישנים הוא בדף שנ"ו) באורך בענין ועוד בכמה ספרים מענין זה ואם כן במקום הרשע תהיה הצדק לצדק מעשינו ולתקן כל מה שביכולתינו על חטא הזה על כל פנים.

ג. מי הוא ראוי ומוכשר לענין כזה יותר מתושבי עיר הקודש כי אחינו שבגולה אף שפונים מעסקיהם כל מה דאפשר כדי לקבוע עתים לתורה וגם לענין גדול הלזה לומר סליחות וכדומה, אך לישב לפני אלהים ביום קבוע כנזכר לעיל אי אפשר להם להתפנות כל היום, מעול הרחיים אשר עלימו עמל הפרנסה ובגידת הזמן עניני מדינה, עניני הרשות וחוקות הממשלה **לן כן רוב תושבי עיר הקודש הרחוקים מכל אלה רובם אשר הרחיקו את עצמם מכל מחמדי הזמן ועסקיהם, אך בחרו לישב על התורה והעבודה בחצרות בית ה'**, ודאי החוב מוטל עלינו גם ענין

הגדול הזה וביום הקבוע בנקל הוא שישבו בני החבורה כל היום בבית הכנסת או בבית המדרש לעסוק בתורה ובעבודה וכמו שנתבאר לעיל בהתקנות. יתברך שמו יהיה בעזרינו ויקובל לפניו עתירתינו ולהחזירנו בתשובה שלימה אליו יתברך שמו בדחילו ורחימו אמן כן יהי רצון.

והנה בחרו ביום ה' ואף שמדיני דגמרא אין קובעין תענית ביום ה' אך כבר מבואר באחרונים שבזמנינו לא שייך הטעם דמפקיע שערים עיין בשולחן ערוך ואחרונים סימן תקע"ב, ואם חל ראש חודש או ט"ו בשבט ביום ה' יש פלוגתא באחרונים בענין זה עיין בשולחן ערוך והפרי מגדים ושערי תשובה סימן תקע"ב ותרפ"ה וגם בעניני הסליחות דשבוע דלהבא מסתפקים אי דמי למערבית ופיוטים או דמכל מקום אומרים כל שבוע סליחות השייכים, אך פה עיר הקודש הונהג להתענות ולומר סליחות ביום שני שלפניו יען כי הסליחות הקבועים בכל שבוע אינם מסודרין היטב, ולטורח גדול החיפוש, ובאיזו סידורים שנדפסו, מעט הם מול מרבית העם הבאים ליומא דכנופיא המוגבלים כי תהלה לה' נתוספים בכל שנה, וכה יוסיף ה' עליהם וכו', לכן הסכמנו להדפיס אותם בסליחות בפני עצמם ודבר נחוץ הוא מאד וכל המסייעים בענין זה למצוה רבה תחשב לו, יתברכו כל בני החבורה הקדושה וכל העושים ומעשים לישוב ארץ הקודש בכלל ולדבר הזה בפרט מציון מכלל יופי יושפע עלימו שפע הטוב מטל השמים, שתולים יהי' כעץ על פלגי מים יצליחו וכגפן יפריחו ותחזינה עניכם בנוה שאנן בירושלם, כנפשם וכעתירת חבר לכל אשר יראוך כה גם לחבורה זו ורוח החבורה הקדושה אשר כבדוני לבא בהקדמה דובר בו.

הבא על החותם יום ה' כ"ד מרחשוון שנת **בא טובה ברכה ושלום** לפרט קטן.

לסדר ואשר נשבע לי וכו' לזרעך אתן את הארץ

משה נחמי' כהניו אב בית דין וראש מתיבתא בקהלה קדושה חסלאוויטץ מלפנים, כעת יושב בשבת תחכמוני פה עיר הקודש.

